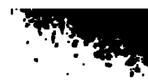

A 478027 DUPL

GALANTAI

GRÓF ESZTERHÁZY MIKLÓS

MAGYARORSZÁG NÁDORA.

III. KÖTET.

GALANTAI
GRÓF
ESZTERHÁZY MIKLÓS
MAGYARORSZÁG NÁDORA.

III. KÖTET.

1627–1629.

PEST, 1870.
LAUFFER VILMOS KIADÁSA.

PEST, 1869.
Nyomatott Kocsi Sándor saját könyvnyomdájában, aldunasor 9. sz.

I.

Az 1626-iki pozsoni békeszerződéssel vége szakad a Bethlen fejedelem és a császár közötti háboruk sorozatának. De a diplomatiai villongások korántsem szüntek meg.

Az 1627-ik évben a nádor diplomatiai tevékenységét két fontos alku folytatása vette igénybe teljes mértékben. Egyik a pozsonyi szerződés végrehajtását illető pótlék szerződés, másik a törökkel való derék frigy kötése.

A mi a pozsonyi szerződést illeti, ratificált okmányai 1627. január közepe felé cseréltettek ki Bécsben a nádor, esztergomi érsek s hihetőleg az összes magyar tanácsosok jelenlétében.[1])

Azonban a pozsonyi béke-pontok végrehajtásának módját illetőleg ujabb biztosok kinevezésére vala szükség mind két részről, kik a visszabocsátandó javakra, a hét megyebeliek esküjének elfogadására, menjenek.

A király januar 12-ikén szólitja fel mind a nádort, mind Pázmán érseket, hogy az e czélra kinevezendő bizottságról és az ennek adandó uta-

[1]) Legalább Ferdinánd király fölkéri mindkettőt jan. 9-ikén kelt leveleivel, legyenek jelen.

sitásokról javaslatot terjeszszenek föl. Maga a király a bizottság legfontosbb teendőinek tartá, hogy Bethlen fejedelem bocsássa szabadon a mult hadjárat közben elfogott Schlick grófot; adja vissza a bányavárosokból elvitt érczet és nagy mennyiségű olmot; bocsássa vissza azt a száz bányászt, kiket ugyanazon városokból Erdélybe vitt magával, és Mansfeld sergének maradványai is kivonúljanak az országból.[1])

Mint látni fogjuk, nem ezek lettek az alku sarkpontjai, és a mi a bányavárosokból elvitt munkásokat illeti, azok visszanyeréséről a király lemondott, mielőtt Bethlennel az új alkú megkezdetett volna. A király február 26-ikán ezt irja a nádornak:

A tavaly Bethlen okozta károk közt nem legcsekélyebb, hogy száznál több munkást, kik a felvidéken arany- ezüst- és rézbányákban dolgoztak, tisztviselőikkel együtt magával vitt. Meghagyja a király a nádornak, hogy ezek helyett ügyekezzék katholikus bányászokat telepítni be, — mégpedig Salzburgból és Tirolból. Mivel pedig a bányavárosokban — ugymond — nagy fogyatkozásban van a katholicismus, gondoskodni kell, nehogy a bevándorlandók majd elhagyják vállásukat. Papokat kell számukra oda rendelni s mig templomokat lehetne nekik épitni, ideiglen kápolnákról kell gondoskodni.[2])

A biztosok, kik a pozsonyi szerződés végrehajtása felett voltak Bethlen biztosaival alkudozandók,

[1]) Pray. Princip. Gabr. Bethlen II. 104.
[2]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Ferdinand rendeletei. „1627."

februar utolsó napjaiban rendeltettek az alkudozás helyéül kitüzött Tokajba. A biztosok a király részéről Pyber János választott egri érsek és Hevesmegye örökös főispánja; gilletinczi Ostrosics István királyi tanácsos; Hoffmann György kamarai tanácsos s a felső magyarországi királyi jövedelmek igazgatója. Bethlen részéről: Lónyai Zsigmond krasznai főispán; szendrői Bornemisza János kassai algeneralis; Kassai István erdélyországi prothonotarius és Bellevári Dávid, a kassai kamra és a Tiszán túli birtokok praefectusa.

A király részéről való biztosok martius 1-sején már utban, Turóczban, 8-ikán Lőcsén vannak. Mikorra Tokajban szemben lehettek Bethlen biztosaival, talán martius utolsó napjaiban, mert az alkudozás napja april hóra esik, — egyik részről Bethlen, másikról a nádor levén az alkudozások tulajdonképi vezetője, — már más oldalról is egészen igénybe vétetett a nádor diplomatiai tevékenysége: a király és szultán közt kellett szilárdabb és maradandóbb békét eszközleni egy új szerződés által.

Az 1625-ben Gyarmatnál kötött török békeszerződés soha sem jutott a végleges szentesitésig.

Ferdinánd ratificálta volt az okmányt s az 1626-ik év nyarán küldé Konstánczinápolyba Horváth Péter által, hogy ott török nyelven is kiadassék s hasonlókép ratificáltassék.

Azonban Recsep pasa kajmekám addig tudta halasztani a ratificatiót, mig a háboru september-

ben kiütött. Az ürügy az volt, mintha Murtéza budai pasa azt jelentette volna a portán, hogy a király egy nagykövetet inditott utnak Konstanczinápolyba, kit illő lesz bevárni, mielőtt az okmány szentesittetnék.[1])

A közben a háboru kitört, s befejeztetésekor a pozsonyi szerződés alkalmával Bethlen megigérte, hogy a töröktől is fegyverszünetet eszközöl ki. Ez meg is történt. Mindamellett, hogy még januar 9-ikén is kifogást tesz Ferdinand király azon önkényes toldalék ellen, melyet Murtéza pasa csatolt a fegyverszünet okmányához, s mely azt mutatá, hogy a török nem őszintén jár el, — mindamellett a fegyvernyugvás megköttetett csupán három hónapra.[2]) A fegyverszünet idejét arra akará fölhasználni Ferdinánd kormánya, hogy ezalatt létesüljön a végleges békeszerződés, mire a török is hajlandó volt; miután az Azsiában most szerencsétlen fordulatot vett háboru folytatása vette igénybe a porta egész figyelmét és anyagi erejét.

A török-magyar béke fölötti alkudozás nem közvetlen a királytól és szultántól utasitást váró biztosok közt volt folyandó. Ferdinánd király a béke megkötésére a nádornak, a porta pedig Mur-

---

[1]) Követ jelentés Konstánczinápolyból a kismartoni levéltárban 1626. augustus és september.

[2]) Ferdinánd többek közt ezt irja 1627. jan. 9. a nádornak: „Formulam induciarnm turcicarum vidimus. Additamentum per Bassam insertum non caret suspicione fraudulenter ipsum procedere et dolos machinari posse. In consideratione itaque habendum, quid ea in parte fieri expediat. Vestram proinde opinionem expectaturi sumus." Irni kellene-e a pasának, hagyja ki a toldalékot, vagy el kell-e igy is fogadni az okmányt? Kismartoni levéltár.

téza budai pasának adott teljhatalmat.[1]) És az alkudozások csakugyan nem Konstánczinápoly és Bécs, — hanem Buda és Kis-Marton közt folytak.

A konstanczinápolyi diplomatia csak háttérben működött ezután, — s működéséből elég legyen megemlítnünk, hogy Bethlen követe, Mikó Ferencz, 1627 elején meghozá a megerősitést Bethlen és az erdélyi rendek azon mult évi határozotára, hogy a fejedelem halála esetében neje, Brandenburgi Katalin legyen utóda a fejedelemségben. Mikó már a szokott megerősitési jelvényekkel még a nádor és Murtéza közti alkudozások kezdete előtt megérkezett volt Bethlenhez. A másik megemlitendő, hogy még januarban indult volt el Bécsből a portára Schmidt Rudolf, kit a budai pasa letartóztatván, csak martius felé érkezett Konstanczinápolyba. Ott abban járt, hogy kieszközölje Murtéza pasa letételét a budai vezérségből, és Bethlen kizárását a küszöbön levő alkudozásokból és békekötésből. A küldött egyikben sem ért czélt.

Murtéza pasának az alkudozások folytatására szóló fölhatalmaztatása martius 1-sején indittatott utnak Konstánczinápolyból, — a nádor már megkapta fölhatalmaztatását Ferdinándtól, mit át is küldött Murtéza pasának tudomás végett.

Még mielőtt a béke fölött alkudozandó biztosok kineveztettek volna, a nádor mind a budai pasánál, mind Bethlennél sürgette volt Damasdnak visszaadását, melyet a török a mult háboru alkalmával elfog-

---

[1]) Jászay. Tudományt. IV. Köt. 193. l.

lalt volt. Bethlen nemcsak megigérte a pozsonyi szerződés alkalmával, hogy a nevezett palánk viszszaadatik a királynak, hanem valóban ki is eszközlé Murtéza pasának irásbeli igéretét is ezen visszaadásra nézve.

Martius közepe táján az alkudozások meginditására teljes tevékenység és mozgalom kezdődött. Egyfelől Tokajba indultak már Bethlen biztosai is, hogy ott a nádor küldötte biztosokkal alkudozzanak. Másfelől a budai vezérrel alkudozandó biztosok kinevezésével és kiküldésével volt elfoglalva a nádor; mert mindkét rendbeli alkút neki kellett vezetnie. Harmadik felől pedig martius 15-ikén Budára érkezett volt Bethlen biztosa Toldalagi Mihály, ki részt vala veendő a szultán és király közti alkudozásban. A királyiak hivatlan vendégnek, jogtalan beavatkozónak tekinték őt; de nélküle nem lehetett el a budai pasa. Több volt ő ott, mint az erdélyi fejedelem képviselője.

Meg volt-e hagyva a portáról, hogy a pasa semmi fontos lépést ne tegyen Bethlen tudta nélkül, — az csak valószinű; de teljesen bizonyos az, hogy Murtéza budai pasának az alkudozásokban Toldalagi volt a jobb keze és tanácsosa. Minden ennek kezén ment keresztül s ő volt török részen a lelke az alkudozás egész ügyvitelének.

Bethlen egy april 16-ikán kelt levél által a nádort, miután fölpanaszolja, hogy a fegyvernyugvás ideje alatt némely katonáit a királyiak elfogták és fogva tartják, értesiti mind Damasd visszaadását illető fáradozásáról, mind Toldalagi küldetéséről.

Damasd felől való irását kegyelmednek a mi illeti, — irja a fejedelem — tudván és ismervén azt a nemzetet (a törököt) természetiben és szokásában, azért fáradtunk abban, miképpen maga levelében és pecséti alatt legyen meg igíreti, hogy ne retractálhassa. Kit mikoron értettünk volna, hogy mégis vissza nem adatta, azontul póstánkat küldtük hozzá, kegyelmed levelének hozzánk érkezése előtt közel egy héttel, és ugy irattunk neki, az mint illett. Igazságot irunk: sava borsa meg volt irva az dolognak, kiből meg érthette: nagy emberek között, mely tökéletesnek kivántatik lenni akármi kicsiny tractában való igéret is, melyben, ha magát megjegyezteti, hitelét böcsületivel együtt veszti el, és azután tractálni sem fog senki vele. Melyet hogy eltávoztasson, és az frígynek, avagy békességnek bontója ne találtassék lenni, mindjárt megadatása annak az palánknak (Damasdnak) kivántatik; mert bizonyos lehet abban, hogy az tractához nem is fognak addig kezdeni császár ő felsége részéről, valamig azt meg nem adja. Sőt ezeknél is nagyobb szeget vertünk az fejében, arról az mire kegyelmetek mostan intendálna; melyet azért cselekedtünk, hogy idején praeparáljuk elméjét az civilitásra, sőt Tholdalagi Mihályt ugy expediáltuk, a mint illett és kivántatott, kivel magának sem ártana kegyelmednek beszélleni, és ha meg-hitt emberét hozzánk postán küldené, nem ártana vélle; mert ha hitelünk lehetne, az mi opiniónk szerént nekünk úgy tetszik, ő felségének némely dolgokban hasznosan szolgálhatnánk. Kegyelmed minket, hogy jóakaró

atyafiának tartson, és éljen is azzal, ha miben minket elégségesnek itilhet, szeretettel kivánjuk. Tartsa meg Isten kegyelmedet sok ideig jó egészségben. Datum in arce nostra Fogarasiensi, die 16 Martii, anno Domini 1627 Ill. D. V. benevolus

Gabriel.[1])

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Variae literae principum Transsylvaniae 126 lap.

II.

Ideje volt siettetni a törökkel való alkudozás megkezdését; mert martius 31-ikén le volt járandó a budai basával kötött fegyvernyugvás ideje. Ennél fogva a király kérte a nádort, siettesse az alkudozások megkezdését és e végből küldje le mielőbb a győri püspököt és Cziráky Mózsest Komáromba. Egyszersmind fölhatalmazza a király a nádort, hogy ha szükség, ujitsa meg a fegyverszünetet a budai pasával.[1])

A nádor már a hó elején irt volt Murtéza pasának, hogy ha alkudozni akar, küldje már biztosait. A pasa azt válaszolta, — be kell várnia Bethlen fejedelem emberét; mert a szultán megparancsolta, hogy Bethlen nélkül alkudozásba ne bocsátkozzék. A nádor ujból irt a vezérnek, s kifejté, hogy a fejedelem és a király közt meg levén a béke, előbbi nélkül kell alkudoznia a szultán és királynak. A nádor szükségesebbnek sőt mulhatlannak látja az alkudozáshoz azt, hogy a török visszabocsássa Damasdot. — A vezér erre azt válaszolta, kár lenne egy gyönge palánk . . . miatt oly fontos dologban, minő a békekötés, akadékot vetni. Küldje csak le a nádor a maga biztosait, — majd a

[1]) Kismartoni levéltár. Ferd. rendeletei. A királynak egy 15-ikén kelt eredeti levele.

török biztosok is fölmenendnek. Utóbbi izenettel járt a nádornál martius 18-ika táján a budai pasa küldöttje.

A nádor csakhamar egy postát inditott levéllel és izenettel Budára; de az utközben beteg levén, ujabb követet küldött oda —, s ez Szombati Lukács volt, ki Huszajn csaus kiséretében martius 26-ikán érkezett Budára.

Igaza van a vezérnek, — irja a nádor — Damasd miatt nem kellene a béke ügyét fennakasztani. De épen ezért a vezérnek igéretéhez képest vissza kellene bocsátnia. Nem Damasd a fő dolog — ez csak egy rosz palánk, hanem a vezér adott szava. A németek már is azzal gyalázzák őt, hogy nem áll adott igéretének. A későbbi egyezkedés is csak a vezér szavatartásán épül. Miként higyenek majd ennek, ha Damasdot illetőleg nem teljesíti? Értesiti továbbá a vezért a nádor Szombati szóbeli izenete által, hogy a császár Németországon kegyelmet akar adni a pártosoknak s eddigi ellenfeleivel egyesülve a török ellen indul, ha ez nem akar békülni. Tavaly csak egy része jött be a német hadaknak s az is tetemes sereg volt. A másik rész Németországon megveré a császár ellenségeit. Most ha valamennyi had egyesül, a sereg igen nagy lesz. Már pedig egyesülni fog, ha a török nem akar szerződésre lépni.[1])

Martius 28-ikán a diván ülésében Toldalagi is részt vett s ott ő Damasd visszabocsátására szavazott,

---

[1]) Toldalaginak még kéziratban levő jelentése, az erdélyi muzeum gyüjteményében.

nehogy a vezért szószegéssel vádolják. Damasd visszaadása már elhatározott dolog is lett Budán, — a teljesités csak időkérdés volt.

Szombati Lukács martius 31-ikén indulván vissza Budáról a nádorhoz, magával vitte a budai pasa azon levelét, mely által a nevezett napon lejárt fegyverszünetet meghosszabbitja pünkösd hó utolsó napjáig, meddig mint a török állitá, a békeszerződés valószinüen elkészülend.

E közben, april első napjaiban, a nádor az alkudozásra kiszemelt biztosok Komáromba küldésével volt foglalatos. A béke bizottság fejéhez, Sennyei cancellárhoz és társaihoz, a nádor a következendő utasitást intézte:

Memoriale pro dominis ablegatis commissariis ad tractatum turcicum.

Mindeneknek előtte jó érteni kegyelmeteknek, hogy noha azelőtt ennek a törökkel való tractának végbenvitelét siettetnünk kellett volna, és még most is ha bizonyos és jó végét várhatnánk sőt tudhatnánk, azont kellenék követnünk. Mindazáltal mivelhogy az erdélyi fejedelem haladékokat láttatik keresni az vele való végezéseknek effectuatióiban, és az ő felsége pártossinak is viszont igen kezdték követi szorgalmazni holmi uj indulatokra, talám nem leszen gonosz, ha tartóztatva fog ehhez az tractához kegyelmetek; holott bizony dolog ő az effectuatiót nem halaszthatja sokáig; ha kit penig cselekeszik, nagy lument ad vélle, mint kellessék az török tractában magunkat viselnünk, sőt az imperiomi dolgokat is ahhoz képest

alkalmoztathatja ő felsége; mert ha mi efféle haladékokat és akadékokat fog az fejedelem keresni, könnyü meglátnunk, hogy fészket vertek szivében az idegen követségek, és nem kezd akarója lenni az törökkel való végezésünknek is, az mint harmad-évi is cselekűvék. Hol penig mindazokat difficultas nélkül effectuálja, az mikre igérte és kötötte magát, s azzal nem is fog késni, bátrabban tractálhatunk az törökkel, mert az leszen jele, hogy helt nem adott idegen követségeknek és vesztegséggel is fog lenni, kit jól lehet oly cautelákkal moderáljon kegyelmetek, hogy azért az haladékért valami oly gyanuságot ne vegyen az török, hogy egyátaljában ne akarnánk az vélle való végezést és békességet; mert e g y ü l d annyival nagyobb készületre adnánk okot vélle, kit az üdő megmutat kegyelmeteknek.

2. Mivel küldtem legyen be én Budára szolgámat, azokat közlöttem mindenestől kegyelmeddel cancellarius uram, melyre szükségesnek itílem, hogy most is igen vigyázzon kegyelmetek, és hogy ha az én szolgám visszajövend Budáról, mivelhogy arra Komáromra kelletik jőni, hivassa magához kegyelmetek, és elvévén az énnekem szóló levelét a vezérnek tőlle, olvassa meg kegyelmetek azt, és alkalmoztassa dolgait ahhoz is; de ha mit — a mint én ő neki — ad partem izent volna, arra kérem kegyelmedet cancellarius uram, mással Cziriáki uramon kivől ne közölje, és legyen azon, hogy abban való tetszését ne késlelje, együtt az vezér levelével és követségével mindjárást hozzám küldeni, hogy értvén mi is az dol-

got, magam tetszéséről informálhassam kegyelmedet viszontag, és ha kivántatik, irhassak az vezérnek is.

3. Szükséges leszen igen az is, hogy mihelyen ott együtt leszen kegyelmetek, mindjárást tudósitsa az vezért együttlétéről. Kivánni kell tőlle, hogy kegyelmeteket bizonyossá tegye mind az ő részekről való commissariusokról s mind azoknak plenipotentiáiról, megirván expresse nekik azt is, hogy noha ezeket kivánja tudni és érteni, mindazonáltal, hogy addig se össze nem akarna gyűlni kegyelmetek, sem tractálni semmit nem akarna, valamig az vezér igíreti szerént Damasdot meg nem adná; holott ha ő abban minekünk megfogyatkozik, nem látjuk módját, mint kellessék tovább is az vélle való tractát vagy elkezdeni vagy continuálni. Szükséges annakokáért, hogy azt minden kérdés és disputatio nélkül mindenekelőtt kibocsássa kezéből, és azután az szent békességnek tractájához kész leszen kegyelmetek is minden képpen hozzá fogni, és azon is lenni, hogy abban jó véget tegyen.

4. Ezen dologról irni és izenni is kell az erdélyi fejedelem ablegatusinak is, mivel az fejedelem diplomájában is Damasdnak az tracta előtt való megadása igen nyilván vagyon, szükségesnek itíli kegyelmetek, hogy ők is intsék az vezért, tegyen eleget mind az fejedelem hitlevelének s mind az maga igíretinek, azt nyilván megirván nekik, hogy kegyelmetek őket csak azért is jötteknek ismeri lenni, hogy effectualtassanak az megigért dolgok, mivel egyébaránt az ő urokkal immár ő felsége mindeneket végezett és con-

cludált volna. Ennélkül penig az effectuatio nélkül ad ulteriora nem is kelletnék kegyelmeteknek lépni, kiváltképpen ő felsége híre és akaratja nélkül; noha, ha egyébaránt jó progressusát remélhetné ember az dolognak, ezzel talám nem lenne szükséges és méltó is rumpálnunk az tractát. Hogyha kiváltképpen az török ugyan neki keményitené magát és inkább rupturát meditálna, sietve tudósitson az dolgokról kegyelmetek, mind ő felségét, mind minket.

5. Az mint énnekem nem igen régen irt vala az vezér, úgy látszik, mintha az végezett helt is, úgymint Szőnyt, az hol tractálni kellenék kegyelmeteknek, in dubium akarná venni, és arról is ujabb végezést akarna indítani; de semmi úton ki ne hagyja magát kegyelmetek venni abból, és emlékeztesse hitlevelének continentiájára; mert ha attól recedal kegyelmetek, több inconvenientiák is következhetnek az dologból, és maga sem leszen securus, oly helyre kezdik vinni az tractát s mindazokat az commoditásokat is elveszti kegyelmetek, az melyek itt lehetnének. És noha, úgy vagyon, erre az kivánságokra nekik talám ilyen motivájok kezd lehetni, hogy annak az hitlevélnek, a kit az vezér adott, ki volt már ideje és azért ők sem volnának kötelesek reá; de erre azt kell felelni nekik, hogy azon hitlevélben az is vagyon, hogy az induciáknak terminussa kitelvén is, valamig vége leszen az tractának, mindaddig tartson az. Nem obstál azért annak az három hónapnak kitelése; mert mi levelünk s emberink által is ugyan készitetettük már még

annakelőtte az tractára való dolgokat, és ugyan tractáltunk is az vezérrel, kiváltképpen az damasdi dologról. Más az, ha mi késedelem esett az kegyelmetek alámenetelében is, annak nem mi, hanem ők az okai, azért, hogy Damasdot mindeddig is meg nem adták, és igy mi reánk ezt az késedelmet nem vethetik.

6. Minekelőtte szemben lenne kegyelmetek véllek, annakelőtte kell minden véllek szóllandó és tractálandó dolgokat egy bizonyos jó rendben és irásban venni, hogy szemben lévén kegyelmetek, tractálhasson methodice véllek és praemissis praemittendis, ha úgy kivántatik, az mit tőllök kiván kegyelmetek, azt irva is adhassa nekik; de arra igen animadvertáljon kegyelmetek, hogy a proposito el ne vonják kegyelmeteket az ő szokott csalárdságok szerént, és hogy mindenkor sajkákon és hajókon is menjen hozzájok kegyelmetek, az igen kivántatik.

7. Mivelhogy mostansággal igen plausibiliter exaggerálhatjuk az ő sok excessusokat, igen méltó, hogy abban ne kimiljc kegyelmetek őket, s kiváltképpen hogy ily mód nélkül violálák ezt az utolszori véllek való végezést is mind várvétellel mind végházak ujíttatásával, jól elejekben kell adni, megmutatván, hogy mindezekre semminemű ok innét az mi részünkről nem adatott. Melyre nézve méltán idegenek is lehetnénk az ő véllek való tractától, ha az szegény együgyű községhez való könyörületesség nem hordozna bennünket, az kiket mely kimélletlen megsanyargatának és nyomorgatának csak im ez elmult háboruban is, nyilván vagyon nállok, nagy

sok égetéssel és rablással. Erre — úgy vagyon — válasz nélkül nem hagyják kegyelmeteket, és egyiket azt fogják mondhatni, hogy csatázásokkal és holmi kártételekkel mi adunk mindazokra okot; másikat netalán azt is fogják állatni, hogy császár hadainak az ő birodalmira való igyekezetit értvén, úgy vött ő is ellenkezést fel; harmadikat talám azt is mondhatják, hogy az erdélyi fejedelemre igyekezvén császár hadai és az ő véllek egyetértő magyarokra, annak kénszeríttetett segedelmet nyujtani mind egyképpen s mind másképpen. Negyediket mondhatnák netalám azt is, hogy mi nem tartottuk meg az harmad évi lett végezéseket, mivel annak continentiája szerint nem küldöttük el az commisariusokat az holdolt faluk dolgának eligazitására, s talám ezeken kivől is keresnek olyan praetextust az mellettek levő magyaroknak suggestiójából; de ha az megirt dolgokat fogják questióban venni, igy felelhetünk nekik: hogy az mi az csatázást és kártételt illeti, magok sem tagadhatják azt, hogy sokképpen többet cselekedtek ők affélét, hogy semmint mi a mi részünkről, a mint azt az inquisitiókból megmutathatni (mely inquisitionak jelen kell lenni); — más az: a mi részünkről afféle insolentiákat csak holmi latrok és csavargók cselekedtenek; de ők ugyan megeresztett zászlókkal jöttenek végházaink alá még ezelőtt az utolsó derék indulat előtt is.

Annak felette ha szinte mi afféle történt is, az kitől az jámbor soha nem is óhatja magát, hogy köztök valami lator is ne találkozzék, nem ez a nyil-

vánvaló had volt volna annak eligazitásának módja, hanem az, a mit az két császár egymásközt elvégezett mind az zsitvatoroki mind az bécsi végezésekben. Az második dolgot penig az mi illeti, hogy azt ők ingyen csak gyanúságban sem vehették, nemhogy valami bizonyost tapasztaltak volna, az igen nyilván vagyon; holott messze volt még akkor az császár hada Sleziában, az ő felsége ellenségit ott kergetvén, a mikor az vezér Gemes alját mind elégettette és raboltatta. Damasdot is olykor vette meg, a mikor még az országban császár hada nem volt. Ebből azért, a mint mondám, csak méltó gyanuságot sem vehettenek, nemhogy hadra való okot.

Nem mondhatják az harmadikat, hogy vagy magának az erdélyi fejedelemnek, vagy birodalmainak és hozzá tartozó magyarinak oltalmára ültek volna fel; mert nekik is nem volt senkitől semmi bántások és sem nyilván se titkon semminemű ellenkezést nem is mutathat, az kit ellene cselekedtünk volna, hanem az mikor egyfelől ők rablották volna az mi császárunk birodalmát, s végházait megvették s vitatták volna, másfelől penig Bethlen fejedelem is bejővén birodalmába, hasonlóképpen birodalmát, városit, végházait foglalván el az mi császárunknak, úgy jött annakutánna ellenségét szinte eddig üzvén, az római császár hada be Magyarországba és úgy is nyult ennek az ő Magyarországának oltalmához.

Az mi penig az utolsó dolgot illeti, abban is nekünk igen igaz és méltó mentségünk vagyon; holott noha, úgy vagyon, az holdolt faluknak eligazitására

mind commissariusok rendeltetének és neveztetének s mind peniglen bizonyos üdő; mindazonáltal mivelhogy ugyanazon végezésben az is volt, hogy az portáról az megholt vezér annak confirmatióját minden késedelem nélkül meghozassa, kivántatott, hogy az először meglegyen és azután effectuáltassék az, a mi az végezésekben volt. Kit mivelhogy ők meg nem cselekedtenek, nem minket, hanem magokat vethetik okának annak az dolognak is, — és igy erre nézvén is ők minden háborunak és kártételnek az okai.

Ha mi többet találnak az mint iránk az mellettek levőknek suggestiójából, (mivel magoktól ezekre az törökök nem elegek), pro sua prudentia et dexteritate refutálni tudja ezekre nézve kegyelmetek azokat is. El is hittem, mint ennek előtte is, hogy ha nem prokátorságot is, de a mint harmad évi, efféle ratiókat fognak suggerálni nekik azok az mellettek valók. Minthogy ők ültették volt fel őket, mentséget is keresnek nekik.

Vagyon még egy dolog, az kit netalám elő fognak az törökök hozni, ugymint vádolni fogják azokat az török commissariusokat, az kik az harmad évi tractán voltanak, mintha nem igazán és sincere jártak volna el dolgokban, s az miatt lett volna az háboru is, az kiért az életekkel is kellett fizetni, azt fogják mondani; de ez is ő dolgok, nem miénk, és igy ezaránt is magokat és nem minket vádolhatnak, s az frigy törésének is ők, nem mi, okai. Erről maga is irt az vezér nekem, s azért akarám ezt is az memoriálében be irni.

És igy apparente minden vétket és fogyatkozást ő rájok vetvén és megmutatván mindenképen az dolgot nekik, noha ők barbarusok, de mindazonáltal magok megismertetése után alkalmatosban foghat kegyelmetek minden kártételeknek és cselekedeteknek exaggeratiójához, az kiben nem is kell kimélleni őket. Jóllehet in quantum fieri potest, az succincte és compendiose legyen, mascule mindazáltal, azt igy praecavealván, hogy nagy kedvünket az békességhez eszekben ne vegyék, hanem ad utrumque nos paratos esse intelligant.

Szükségesnek esmerem, hogy megintse kegyelmetek vagy levele vagy követsége által mature az vezért, avagy mindjárt in primo congressu az török commisariusoknak insinuálja az dolgot, hogy noha mi azzal nem sokat gondolunk, ha szintén felhozatja is ő az bosznai hadat, mindazáltal mivel hogyha az ugy lenne, hogy azok az bosznai hadak feljőnének, kénszerittetik ő felsége is az mi kegyelmes urunk, csak szintén itt az határban levő hadait behozni, és oda Komáromhoz szállitani, az kiből haszon semmi sem következik sem egy sem más részről, hanem csak az szegény együgyű községnek veszedelme és nyomorusága ujul meg azzal. — Inteni kell azért őket, hogy ha az jó békességet végben akarja az vezér vinni, annak az hadi készületnek és igyekezetnek békét hagyjon, holott azont fogja látni erről az részről is.

Az ujonnan való tractát gondolom, hogy ők fogják viszont urgeálni, mint ennek előtte is cselekedték,

úgymint: hogy az minémű végezések addig lettenek, azok mind semmibe muljanak, hanem hogy most mindenestől ujat végezzen kegyelmetek, azt reménlem, urgeálni fogják. De mivel az a dolog sok inconvenientiákat hozhatna magával, és nagy üdőt is kivánna, attól semmi úton kegyelmeteknek recedálni nem kelletik: az kit eddiglen elsőbben az Zsitvatoroknál, azután ugyan azont Bécsben az mint declarálták, az kit mi is az ennek előtte véllek való tractában fundamentumul vetettünk, hanem azokat helyben hagyván, az mi mostani utolszori tractánkban kiváltképen ez három dolgot kellenék jobbitani és változtatni, úgymint: Váczнak megadását; a háboru alatt beholdolt faluk dolgát, és az rabok állapatját. Az kivül a több dolgokkal együtt micsoda motivákkal szóljon kegyelmetek, én abban is az én vékony tetszésemet megmondom.

Először is annakokáért, mivelhogy szokták mondani, hogy efféle dologban, noha méltatlan is, szabad kivánni, azért hogy méltót vehessen: tetszik azért nekünk, hogy az kivánságoknak ilyen lajstromot csináljunk, és azoknak méltó voltokat ezekkel is erősitsük.

Mely kivánságok ezek lehetnek: Első, hogy mivel ők bontották fel az frigyet minden ok nélkül, az mint azt megmutatta kegyelmetek nekik, kivánja kegyelmetek, hogy az országban meg lett kárért, noha az egyébaránt megböcsülhetetlen volna, kétszázezer aranyat adjanak, avagy ha azt nem, az mi nemű hatvan falut az bécsi végezés után nekik adtanak, azt szabaditsák fel az holdolástól.

2. Mivelhogy Váczot is azon szent békesség alatt vötték el, és azt az utolszori tractában is fennhagytuk, szükséges, hogy azt is mindjárást megadják és ereszszék.

3. Kivántatik az is, hogy mivel ujonnan is sok falukot holdoltattanak be ugyan azon békesség alatt, hogy azok is mind felszabaduljanak az holdolástól, minthogy teljességesen az négy végezések ellen történtenek azok is.

4. Minthogy sem az békesség ellen nem cselekedhették volna azt, sem Bethlen fejedelemre nézve (mivel nyilván vagyon nállunk, hogy ő sem adta az Magyarországbelicket rabul nekik) hogy az minemű rabokat utolszor elvittenek, megadják, szorgalmazni kell. —

Ezek azért az fő punctumok, a kit igen kell erősiteni, megmondván, hogy ha ezekben satisfactiót ők nem tesznek, haszontalan leszen minden vélek való végezésünk, holott csak az egynehány esztendőben is mennyi kárban állottanak ezek az ő véllek való végezések, tudják nyilván magok is. Ha azért igazán akarják és kivánják az békességet, azzal mutassák azt meg, hogy az mik eddig az ellen történtenek, azokat vigyék helyére, és ugy bizhatunk hozzá, hogy többször azt ők nem cselekeszik, nem is lehet addig soha is békességünk, valamig kivált épen Vácz ott közöttünk kérdésben lészen.

Érteniek kell azt is, hogy ugyan azon eddig meglett békesség ellen sok több excessusok között ezek is vadnak fenn: hogy ők az nemesség és vitézlő

népen is, az kiknek házok vagy örökségek vagyon az holdolt falukban, adót kivánnak rajtok és az dézmát is ugyan megveszik, maga nyilván vagyon az zsitvatoroki végezésben, hogy az kik a mi császárunknak adót nem adnak, ne adjanak ő nekik is. Az penig nyilván vagyon, hogy sem az vitézlő rend, sem az nemesség semmit a mi császárunknak nem ad; méltó azért, hogy nekik se adjanak. Az dézma dolgából is, a kik azt megadják ide a mi részünkre, azt nem ugy adják mint adót, hanem mint isten tisztességére rendelt jókat. Ennek felette noha az is el volt végezve, hogy az ispahiák az holdolt falukra ki ne járjanak, hanem az birák által szolgáltassák bé adójokat; de ezzel sem gondolván az török tisztek, nem csak oda az szomszéd közel levő falukra járnak ki, de szintén megéjek is eljárnak az mi végházainknak, az kiből gyakorta sok alkalmatlanságok szoktanak következni.

Továbbá vagyon ilyen dolog is, hogy az szegény holdolt faluk micsoda adókat adjanak az töröknek, mindenek szépen el voltak rendelve, az kiről az szegény községnek megpecsétlett levelek is vagyon mind az török s mind az magyar commissariusoktól, kiváltképen annak az határ falunak, a melyet utolszor beadtunk nekik, melylyel most nem csak meg nem elégesznek, de nem tekintvén az sok háborutól való nyomoruságát is az szegénységnek, annyira felverték adójokat, hogy semmiképen meg nem adhatják, hanem el kell pusztulni miattok.

Nekem azért úgy tetszenék, hogy ezeket kivált-

képen az articulusokat ugyan meg kellenék ujitani ez mostani végezésben.

Ezeknek felette az pénz miatt is felette nagy nyomoruságban vagyon az szegény ember, hogy el nem veszik tőlök az mostan vert magyar pénzt, és az szerint az császár garasát is, sőt az opolturát is csak három három pénzben veszik el tőllök, az ki a mi kegyelmes urunknak és császárunknak gyalázat, s az szegény községnek is felette nagy nyomoruságára is vagyon. Szükség azért, hogy erről is legyen valami bizonyos végezés.

Mit irjon most nekünk utolszor az erdélyi fejedelem is azon törökkel való mostani tractáról, jam in eo puncto levelének pariáját leiratván, oda küldettem kegyelmeteknek. Arra nézvén és annak okáért, szorgalmazni kell az erdélyi fejedelemnek levelét, hogy valami jó officiumokat praestáljon, és mivelhogy javallja az fejedelem, ha szembe lehetne azon embere magammal is, kérni kell, hogy ha mit énnekem üzent volna tőlle az fejedelem, avagy ha nem üzent is, az mit én velem magammal akarna közleni, azt közölje vagy kegyelmeddel cancellarius uram, avagy kegyelmeddel Cziráki Uram, insinuálván neki, mivel abban mód nincsen, hogy én most oda mehessek, és én velem conferálhasson.

Ennek felette, ha mi jó alkalmatosság adatik hozzá, meg kell jelenteni azt is azon erdélyi követnek, hogy minemű káros legyen ez az ő török mellett való lételek, mind Erdélyre, mind az magyar nemzetre nézve, holott im látjuk, hogy mindenestől pai-

zsokká teszi őket is az török ebben, az kit soha még egy erdélyi fejedelem idejében sem cselekedtenek.

Másodszor, in dubium hozza ugyanezen cselekedetekkel az török minden ő véllek való végezésünköt, az ki micsoda kárt hozhat az erdélyieknek is, könnyen meggondolhatja.

Harmadszor, ugyan ezen cselekedeteinél azon török im azt is végben viszi, hogy az magyar nemzetet két felé szakasztván, azt az részt, az ki az fejedelemséghez tart, arra hozta, hogy azon véllek való békesség szerzés nélkül se magunk közt békességünk ne lehessen, se ő felségével az római császárral semmi megmaradásunkra valót ne köthessünk és végezhessünk, ki az is utolsó excidiumját és veszedelmét mint accelerálja országunknak és nemzetünknek, könnyen megláthatják.

Negyedszer. Ezzel ők elkezdik veszteni az ő szabad választásokat is, az kit még eddig, ha re ipsa nem mindenkor is, de szokott törvény szerint fentartotta, holott mind hadba menvén parancsolatjára az töröknek, s mind az mi velünk való végezésekben paizsokká tévén magokat, abból következik az electióban való jussoknak is elveszések.

Sok több egyéb inconvenientiák is vadnak ezen dologban; de ha már annyiban ment az dolog és az ő jelenléteknek ugyan meg kell lenni, adjanak valami keresztyén gyümölcsöt ez tövisek közzül is, hogy ne veszessék lelkeket is az több alkalmatlanságokkal együtt, kiben ő nekik sok féle módjok vagyon, csak

jól akarják az dolgot. De az mint feljül is iránk, parsnak ugyan ne tartsa azért kegyelmetek őket, és az sessioban is, az mint harmad évi is cselekedtenek, harmad helyt foglaljanak és mindenestől csak az fejedelem részéről tett igíreteknek effectuatiojára jött embereknek is esmerje kegyelmetek őket lenni, jó occasióval ugyan az consessusban is megmondván ezen dolgokat nékik. Hol penig minekelőtte összegyülne kegyelmetek, azelőtt megadnák Damasdot, in eo casu is csak ugy esmerje és vegye őket, mint az kik az fejedelem nevével barátságosan intenék az vezért, hogy mivel ő már megbékéllett császár urunkkal ő felségével, az törökök is azont cselekedjék.

Minek utánna mindeneket megpróbált és tentált volna kegyelmetek, ha casu quo, ők csak az utolszori véllek való végezést akarnák megujitani, arra semmi uton kegyelmetek ne menjen; mert azok interveniálván az végezés után, az kik interveniáltanak, felette nagy contemptusára lenne mind ő felségének, s mind mindnyájunknak, ha csak azonban maradna az dolog. Más az, hogy azon nagy ablakok is vadnak, az melyet szükségképen fel kellett hadni és igy félelmes lenne ez az végezés. Sőt hogy ha per discursum előhoznák is azt ők, nem kell elhallgatni, hanem kemény szóval meg kell jelenteni kegyelmeteknek, hogy mivel ők azt sokképen violálták, és azután nagy hatalmas károkat tettenek, sok falukat elégetvén és rabolván az országban, nem volna mód benne, hogy most csak ahoz ragaszkodnák, noha a fundamentumától el sem akarna menni, ugymint az zsitvatoroki végezéstől,

ugy azért, hogy az mik azután lettenek, azokban plenaria recompensatiót kivánunk.

Noha némely részében ugyan meg kell azért tartani ezt az utolsó végezést is, kiváltképen azt az articulust, az ki az palánkok dolgát nézi, melyeket az zsitvatoroki végezés után épitettenek mind az két részről, mivelhogy ez egyébaránt káros volna mi érettünk, ha az zsitvatoroki végezés szerint maradna. Az holdolt faluk dolgából penig arra kellenék kegyelmeteknek collimálni, hogy ad minimum arról egy ilyen magán való articulust csinálna: hogy valamit az hatvan falunak beadásától folyvást megholdoltattanak az törökök, mindazok, de facto felszabaduljanak az holdolástól, az ki felől az arra rendelt commisariusok előtt, inquisitiokot tegyenek és tartozzanak az ispahiák remittálni mindjárt azokat. Ezt azért is kell cselekedni, hogy ugyan ezen dologról homályos emlékezet vagyon az zsitvatoroki végezésben s csudaképen interpraetálja is azt az török, s ha valami oly articulus nem leszen felőle, az is uj akadékokat fog viszont szerzeni, ha bár az zsitvatoroki végezés szerint marad is az dolog. Az vármegyéktől is ezen holdolt faluk végett az minemű követek kegyelmetekhez bocsáttattak, nem kicsin lument fog vehetni kegyelmetek, az kik hogy jelen is legyenek kegyelmetek mellett, igen szükségesnek ismerjük s néha nem árt consultatiot is tartani véllek.

Sok dolgaim nem engedik, hogy most többet vetáltathassak ezekben az dolgokban, hanem csak azon kérem mégis kegyelmeteket, hogy gyakorta irjon

és mindenekről informáljon engemet, hogy tudhassam én is ahoz képest mind maganiot alkalmoztatnom, s mind az udvart és kegyelmeteket is informálnom.

Utolszor: nyilván vagyon kegyelmeteknél minemü gyakor panaszt tettenek az komáromi nemesség is az ott való kapitányok ellen, ez elmult esztendőkbeli gyülésekben, kiről micsoda végezéseket is tett kiváltképen most utolszor az ország, tudhatja azt is kegyelmetek. Hogy azért egy munkából kettőt ne csináljunk, és az articulus is effectuáltassék, én irtam ő felségének, hogy ugyan most kegyelmesen parancsolja meg ő felsége kegyelmeteknek, végezze el azt is az commisiót uno contextu. Az kiről reménlem, fog is irni kegyelmeteknek ő felsége. Melyet ugy rendelhet kegyelmetek, mivel elég ideje lészen hozzá, hogy hirt tevén az nemességnek, vegye ki minden praetensiójokat tőllök, melyet igen jól megruminálván kegyelmetek ott alatt, maga jó tetszésével és informatiojával küldje fel kegyelmetek minekünk is azokat az dolgokat, hogy ahozképest rendelhessük tetszésünket mi is. —

Inter caetera az kegyelmetek tractájához ezek kivántatnak:

Először: Az zsitvatoroki, bécsi, komáromi és az utolsó végezések több egyébféle actákkal. Másodszor, Plenipotentia, clariorb instructio annál: az kit mi láttunk, és credentionalis levél kegyelmetek mellett az vezérnek. Harmadszor, egy jó török tolmács és deák és német secretarius. Negyedszer, csauzokért, az kik kegyelmetekhez jönnek követségben és levelekkel,

ajándék: posztó, atlasz, bársony és valami ezüst mű. Ötödször: Mivel tudó dolog, kegyelmeteknek is kelletik ő hozzájok küldözni, azokért is költség és holmi kémekért is. Hatodszor: Az külső ceremoniákat néző dolgokra is holmi eszközök kivántatnak, az kik ő felsége deputatioját repraesentálják, ugymint: dobosok, trombitások, muzsikusok, kárpitok, bársony szőnyegek, magyar és német gyalog és valami bizonyos számu lovas is, egynehány sajka és azokra lobogós kópjácskák, ugy mint az szokás. Az kik noha non videntur esse sub partialia, de mind az magyar s mind az török megbotránkozik benne, ha efféle dolgokban megfogyatkozik kegyelmetek. Ezüst tál, tálnyér s pohárszék is kivántatik, és netalán sátorok is, a melyek közzül jóllehet nagy részénél Ujvárból megsegithetik kegyelmetek magát, de az többit onnan felülről kell urgeálni. Mindezek után, hogy Isten szerencséssé tegye kegyelmeteknek az dolgában való fáradozását, Istentől kivánom.

In Kis-Marton, 6. Aprilis 1627.[1])

[1]) Egykoru másolat a kismartoni levéltárban. Tractatus Turcici Pars I-ma.

III.

Mint említve volt, a nádor küldöttje, Szombati Lukács, Izmael aga és Husszajn csaus kiséretében, martius 31-ikén indult vissza Budáról küldőjéhez, magával vivén a pasa levelét, a megujitott frígylevelet. Toldalagi is irt a nádornak, s biztatta őt, hogy a török kész lesz vissza adni Damasdot.[1])

April 10-ikén a nádor fölküldé a királynak azt a választ, melyet ő a budai vezérnek szándékozott küldeni. A király, — mint csaknem mindig — teljes megelégedését és bizalmát fejezi ki másnap kelt válaszában a nádor feleletével, s egyszersmind hozzá teszi, hogy ő, a király, kész megküldeni a menedék-levelet a török biztosoknak, — csak a nádor küldje meg másolatban azt, a mit ezen menedéklevélbe ohajt beigtatni.[2])

April 13-ikáig a nádor készen volt a Budára küldendő válaszokkal. Jelenti a nádor, hogy magyar részről a békebiztosok lesznek: a cancellar Sennyei, mint főkövet, aztán Forgách Miklós, Cziráky Mózses. „És azon vagyunk, — irja a nádor — hogy mi is egy atyánkfiát, Eszterházy Dánielt alá küldjük, az

[1]) Toldalagi kéziratban levő naplója.
[2]) Kismartoni levéltár, Ferdinand rendeletei.

ki által minden titkot tractálhassunk. Német ur ember penig csak egy leszen köztök, a ki az is bevétetett Magyarországban és mi sógorunk is." Ezek ha nem mindnyáján is, de nagyobb része már Komáromba ment. Hogy a fegyverszünetnek lefolyt három hónapja alatt nem küldheté ki a nádor a békebiztosokat, annak oka egyfelől „az nagy kegyetlen téli idő és az élésnek szűk volta," másfelől az volt, hogy a pasa még nem teljesité abbeli igéretét, hogy Damasdot még az alkudozások kezdete előtt visszaadatja. A nádor frígy levele most megújitja a fegyverszünetet pünkösd hó utolsó napjáig, mely alatt a két fél biztosainak Szőnyben kell folytatniok az alkudozásokat. A nádor egy Toldalagihoz irt levélben roszalását fejezi ki azon, hogy a budai vezér némi változtatást tett a korábbi frigy-levelen, — mi különösön arra vonatkozott, hogy a béke alkudozásoknak helye meghatározva nincs benne, holott eleve már a Komárom melletti Szőny volt meghatározva. Méltán lehetett attól tartani, hogy a hely meghatározásával majd oly sok idő vész el, mint a gyarmati békekötéskor. Szőny kissé messzebb esik a török biztosoknak, mint a magyaroknak, irja a nádor, „de viszont jó, alkalmatos hely az kit ezelőtt neveztünk, ugymint Szőny. Jobbat ott a Duna mellett nem is találnak annál. Más az: az előbbeni tractában is nyilván tudjuk azt, hogy szintén Komáromban is feljöttenek az ő (törökök) részökről való commissariusok, sőt néha Bécsbe is felmentenek és ott tractáltanak a mi császárunk comissariusival. Nem neheztelheti azért ő nagysága

(a pasa) ezért is az kevés fáradságot, kévánója lévén az szent békességnek." A király az előbbi télen kelt frígy levelet egész terjedelmében megujítván, kivánja a nádor, hogy a pasa is változtatás nélkül újítsa meg ugyanazt.

A nádor megküldi továbbá a török biztosok számára a menedék levelet, hozzá tevén egy levélben, hogy ha a pasa kivánni fogja, a most csak a nádor aláirta okmányt a király maga fogja aláirni.[1])

Ily izenetekkel érkeztek Budára april 18-ikán a nevezett Izmael és Husszejn csaus, kikkel most a nádor Tar Mihály nevű szolgája küldetett, kiről Toldalagi ezt irá Bethlennek: „.... az mely Tar Mihály szolgája palatinus uramnak idejött vala, kit felséged ismer, egy tréfás játékos szolga; de azért meghitt embere palatinus uramnak."

A nádor fentebbi leveleit a diván tárgyalás alá vette s azt határozta, hogy azokat át kell adni Toldalaginak, ki a tárgy felől gondolkozzék s javaslatot tegyen. Mindamellett nem fogadták meg az erdélyi fejedelem biztos emberének minden tanácsát. Igy nem Damasd dolgában. Még martiusban járt Bethlen fejedelemnél az egri pasa és szolnoki bég, rá beszélendők őt arra, hogy ne sürgesse Damasd visszaadását. Később aprilban, Szombati Lukács Budán járta után, mikor pedig biztatva volt a nádor a hely visszaadásával, Murtéza pasa más török által akará Toldalagit megnyerni, hogy ez elálljon abbeli sürgetéseitől.

[1]) Toldalagi naplója.

De mind a fejedelem, mind követe megmaradtak abban, hogy az ünnepélyesen adott igéretet a vezérnek meg kell tartania.

A nádor már némi megtorlásokhoz folyamodott. Damasd vissza nem adásáig eltiltá az Esztergomhoz szolgáló magyar falukat a szolgálatoktól.[1]) Tudva van, hogy a töröknek is voltak a magyar területen hódoltságai, mint a magyarnak hódoltsága volt az egész török alatti magyarság. Igy Esztergomhoz, mely a töröké volt, hatvan falu szolgált Nógrád, Nyitra és Bars megyéből oly területről, mely békekötés szerint a magyar király területe volt. Ezeket tiltá el most a nádor a török szolgálattól, mit a pasa érzékenyen vett. —

Hogy az erdélyi fejedelem komolyan sürgeté Damasd visszaadását, bizonyság rá budai követének érintett eljárása; de bizonyitja magának a fejedelemnek következő levele is, mely czimzet nélkül maradt fenn; de úgy látszik, Tokajban ugyanekkor működött biztosaihoz intézve.

A levél itt következik:

Magnifici, generosi, fideles dilecti!

Az Damazsd restitutiója nem kevés vigyázásunk és gondunk volt igéretünk szerént, kinek megadása felől sokat tractáltunk volt. — Az vezérnek maga követétől az egri pasától és az szolnoki bégtől izentünk volt, de kiváltképpen Toldalaghytól igen serio, sőt sürgető ratiókkal izentünk vala, szemére hányván

¹ Jászay, az i. k. 196. l. A pasa panaszos levele.

fogadását, melyet ha nem praestál, becsületi, hitele elvész, az keresztyén országokban senki nem hiszen neki, az tractára senki csak nem is jön és ő leszen oka az két császár között mi általunk inditatott frigy meg nem lételének. Minket se tartson tovább barátjának .... A vezér minden főrendet maga házában hivatván, Toldalaghy sokat praedicálott nekik közönségesen, és erős argumentumokkal élvén. Azok biztatták az vezért megadására, kiről az vezért amazok fejenként quietálták, ha nem magától, hanem az ő akaratjokból adja meg; mert az magyar fejedelemnek úgy tetszett. Megszálla azért és megizente palatinus uramnak a vezér, hogy mihelyt Komáromban érkeznek császár ő fölsége követi, azonnal kibocsátja az benne valókat és belé küldheti emberit. Immár több requisitió ahhoz ennél nem szükséges. Ezt akarám kegyelmeteknek megirni az végre, hogy az ő felsége commissariusit pro certo igy informálhatja kegyelmetek. Ma 13. napja az resolutiónak; mi hozzánk 7-ik napra jött, de elfelejtettük megirni. Bene valeant. Albae, 18. aprilis anno 1627. Gábriel.[1])

Mindamellett a tokaji alkudozások lassan folytak. Ámbár a király követei mintegy martius közepén odaérkeztek, egy hónap mulva sem volt még remény a pozsonyi szerződés alapján való teljes kiegyezésre.

Pyber, a nádor által rendelt főbiztos és társai april 10-ikéről panaszolják, hogy Bethlen követei mindent elkövetnek az alkudozás lassítására. Mielőtt a

[1]) Másolat a kismartoni levéltárban. Czimzet nélkül. Diversa minuta etc.)

fejedelem teljesitené a szerződés többi pontjait, azt vitatják, a szerződés ötödik pontját kell tisztába hozni, mely szerint azon nehézségek, melyek a mult évi háboru előtt, és a korábbi békekötés után időközben támadtak, biztosok által intéztessenek el. A fejedelem követei kivánták a területökből a királyi területen át külföldre viendő bor és barom vámjának szabályozását, és hogy habár a király ezután nem tartozik is fizetni évenként a harminczezer forintot a fejedelemnek, de a mult évről elmaradt harminczezer forint még fizettessék meg neki utólag.[1])

A tokaji biztosok nemcsak szellemileg voltak nehéz körülmények közt, hanem a természeti elemek testileg is sanyaruságoknak tették ki. April 14-ikén irják Pázmán érseknek :

„Ma szintén három hete mult el, mióta ide Tokajba, az kietlen helyre, melyet az erdélyi fejedelem kedvünk ellen rendelt, érkeztünk. Oly nyomorult helyen vagyunk, hogy egyfelől az Tiszának és Bodrognak árvize környűl fogott bennünket, más felül az Tokaj magas hegye oszlopul áll közben; az hely rakva undok sárral, fejűnk fölött pedig az ég szünetlen esős ködökvel rakva, és igy mindenfelől mintegy tömlöczben vetett állapotban vagyunk. „Nem voltak azonban szerencsésebbek az erdélyi biztosok. Kettőnek szállásán tűz támadt, a harmadikat az árviz űzte ki szállásából. Végül panaszolja Pyber a király biztosa, hogy az erdélyi fejedelem követei nagyon prokátoros fogásokat használnak: „Nem fő böcsülletes

[1]) Protoc. Palat. Pars. I.

embereket kell ide küldeni, irja az egri püspök, hanem hasonló prokátorokat, kik keményen absque respectu personarum, morgolódhassanak velek."[1])

A nádor a király nevében april folytán követet külde magához Bethlenhez, ki ott a pozsonyi szerződés teljesitését sürgetve, a tokaji alkudozásnak támogatóul szolgáljon. — Még e követ nem érkezett vissza, — s még Tokajból csak új meg új akadékokról vett tudósitást a nádor. Igy irá majus 1-sején a következendő levelét, melynek fő része Bethlenhez, utóirata a tokaji biztosokhoz van intézve:

Principi Transsilvaniae. Az felségedhez küldött szolgámat Hosszutóti Györgyöt igen vártam, hogy hozzám megtérjen felségedtől; de nem győzém megvárnom, hanem kényszeríttetém ezen levelemmel megint terhelnem felségedet. Vöttem annak okáért az felséged végezésének effectuatiójáért aláküldött commissarius uraknak levelét, melyben tudósitnak ő kegyelmek, micsoda karban legyenek most az ő kegyelmek előtt való dolgok, és a mellett ideküldötték ő kegyelmek mássát annak is, az minemü kivánságokat felséged nevével beadtak ő kegyelmeknek az felséged commissáriusi, melyeket mikor olvastam volna, felségedet kérem, megbocsásson, bizony igen csudálkoztam rajta; egyikért azért, hogy miért kellett azokat mostanra hagyni, és nem akkor elvégezni, mikor minden ellenkezések ultro citroque előforgottanak, másikért, hogy ily nyilvánvaló végezések lévén felségtek között és mindezek feledékenységben, a m n e s t i á b a n

[1]) Pray Principatus Gabr. Bethl. II. 119. Pyber levele.

menvén, az kik eddig megtörténtenek, hogy vagyon az, hogy az ellen felséged ezeket megint resuscitálja. Harmadszor csudáljuk azért is, hogy micsoda végezés mellett, avagy mi okból teszi felséged conditioknak ez beadott kivánságit az maga diplomájának effectuatiójának, holott ha felséged az végezésnek ötödik articulusán épiti ebbeli kivánságit, megbocsásson felséged, de az az articulus semmit ezekben az kívánságokban nem néz. Hanem kötelezik felségedet azokra, az mikre az utószori bécsi pacificatióban felelt felséged. Más az: felséged megbocsásson mégis, ezek az kivánságok olyak is, az kiknek nagyobb része tollálltatott ezzel az utolszori pacificatióval, — kiváltképpen az 30,000. forintnak kivánsága; az épületre való költség; az szendreiek ellen való panasz és több effélék is. —

Az másik része penig vagy alkalmatlan informatióból vagyon, avagy jövendő igazitást kiván, és igy méltó okom vagyon úgy tetszik reája, hogy csudálkozzam ezen az felséged commissáriusinak processussán, kiváltképpen azért, hogy habár ezek mind méltó és helyes kivánságok volnának is és mostanra valók is, mindazonáltal conditiói az effectiónak nem lehetnek, az melyre felséged hitlevelével kötötte magát; mert arról az végezésben csak egy bötü mentiót sem talál felséged. Felette igen meg is botránkoztatja felséged az embereket ide fel ezekkel az dolgokkal; mert az commissarius urak nem valami új tractára küldettetének oda felségedhez, hanem az meglett végezéseknek effectuatiójára. Itt penig, amint

mi látjuk, több dolgok jöttek kérdésben, hogy sem magán az tractán is volt volna köztünk. Mi annak okáért mindeneket bona fide cselekedvén, kérem felségedet magáért is, effectuálja igéretit, és ha mi méltó praetensiói lesznek felségednek, azt másképpen is eligazíthatjuk; mert ki ne lássa azt, hogy ha ezekért akarja felséged vagy differálni az effectuatiót vagy abban mi más akadékot keresni, hogy ottan nem ennek, az kiről az szó van, hanem másnak tulajdonitják az dolgot. Az kiből még micsoda akadékja következhetik az mi hazánknak és nemzetünknek, bölcsen megitílheti felséged, az minthogy már is igen készek zsibongani ezen az haladékon.

Hol penig felséged (amint én is gondolkodom felőle) az törökre nézve tenné ezeket az haladékokat, akarván consulálni azzal magának és az török békességének is, úgy tetszik, az aránt is nekünk méltó panaszolkodásunk lehet; mert ha végezhetett felséged az ő végezések nélkül egy római császárral, nekünk kegyelmes urunkkal, úgy tetszik, méltóbban effectuálhatja azt ő nálok nélkül, az mit már igéretben és végezésben vött felséged. Más az: hogy im az ő vélek való tractát is elkezdettük és csak felséged is legyen segitője annak (amit el is hittem): Isten akaratjából reméllem, hogy elvégezhetjük azt is, noha bizony tagadhatatlan, hogy sokan az magok honjokban való háborujokat idefelé cserélnék örömest, hogy az mi békételenségünkkel magoknak békességet szerezhetnének; mindazonáltal, békességszerető kegyelmes urunk lévén, az felséged

segedelmével is, igen rövid nap én ebben jó véget reméllenék. Más okát penig nem látom, az miért felségednek ezekkel az beadott kivánságokkal akadékot kellene csinálni, ennyi végezésünk után tött új felséged végezésében, hanem ha új gyanuságokra akar felséged okot adni. Kire nézve kérem felette igen felségedet, mindaz mi szegény hazánkért, nemzetünkért és annak békességeért s mind maga jó nevéért, nyugodalmáért és securitásáért is, hogy tovább való difficultásokat ne tegyen felséged az maga kötésinek és igéreteinek effectuatiójában, és ne is tartóztassa s késleltesse is az ő felsége commissariusit is; mert ő kegyelmek ott sokat nem késhetnek sok okokra nézve, és minekünk is szükségképpen tudnunk kell abban-való felséged utósó akaratját. De remélem, hogy alto suo judicio ugy ruminálja és ponderálja ezeket felséged, az kivel se magának, se penig ennek az mi szegény hazánknak és nemzetünknek még tovább sérelmet ne csináljon. Tartsa meg Isten felségedet sokáig jó egészségben. In Kis-Marton 1. mai, 1627.

P. S. Immár megirtam vala kegyelmeteknek ez levelemet, hogy azonban ugyanaz kegyelmetek ő felségének irt leveleivel és több egyéb dolgokkal is akarván ő felsége az mi tetszésünket azokban érteni, küldötte vala ide hozzánk Ferenczfy uramat. Ugyancsak szintén aznap érkezett az kegyelmetek két utolsó levele is, melyeket igen szorgalmatoson ruminálván, vékony tetszésünket ő felségének bőségesen megirtuk, kérvén ő felségét, hogy az szerént declarálja mennél előbb kegyelmeteknek magát. Nincs is az első

megirt levelemhez mit adnom az kegyelmetek utolszori levelére nézvén is, hanem mi csak azon kérjük kegyelmeteket, hogy ott hosszu és nagy disputatióknak ne ereszkedjék, hanem hamit az fejedelem praetensióiban complanálhat, complanálja azt, és az többit teljességesen az ő felsége resolutiójára halaszsza, urgeálja az effectuatiót, mert conditiói annak semmiképpen nem lehetnek az fejedelem kivánsági. S nem is látom, mit tudhatna kegyelmetek egyebet cselekedni, ha nem azt, hogy resolválja az fejedelem magát absolute és cathegorice, hogy ha akarja-e maga kivánságinak complanatiója előtt igíretit effectuálni, avagy nem, kire ha úgy felel, hogy nem effectuálja, haszontalan ott mulatni kegyelmeteknek, hanem az ő felsége ditiójában ad minimum Eperjessé kellene recipiálni kegyelmeteknek magát és onnét tudósitván ő felségét az dologról, várná ott utósó resolutióját császár urunknak ő felségének. Hol penig az effectuatiónak conditióivá nem tévén maga kivánságit, eleget akarna tenni igíretinek, pergáljon in nomine Domini az dologban, és urgeálja minden részében és punctióiban az diplomák conditióit, hogy azokat sine ullo defectu et dilatione effectuálják, kiváltképpen azokat, az kik magát nézik az fejedelmet, avval nem gondolván, ha szintén valamely privata persona recusálja is az maga megkötelezését, tálálunk orvosságok azoknak, Isten megtartván bennünket. De mindezek mivelhogy distinctiósban és bőven is adtuk vékony tetszésünket ő felségének, könyörögvén, hogy irja meg azokat ő felsége kegyelmeteknek, ö felségétől

bővebb tanulságot vehet kegyelmetek. Az kihez, hogy alkalmoztassa is magát kegyelmetek, kérjük, és amint levelünkben is iránk, sietséggel minden odavaló dolgokról tudósitson kegyelmetek bennünket.[1])

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Diversa minuta etc. Kivül : Minuta litterarum ad principem Bethlen datarum. 1. may. 1627.

IV.

Azonban a nádornak Tar Mihály nevű küldöttje kieszközölt Budán annyit, hogy a Szőnybe menendő török biztosok egyelőre Esztergomba, az alku szinhelyéhez közel eső helyre küldessenek föl. Mindamellett a pasa újabb haladékot gondolt ki. Azt izené, hogy a török biztosok meg nem elégedhetnek a nádor által adott menedék levéllel: maga a király irja alá azt. A török biztosok majd Esztergomban fogják bevárni a király menedék levelét. A vezér a nádornak irt válaszban megnyugvását fejezi ki azon, hogy az alkudozás helye Szőny legyen.

Ez volt a válasz veleje, melylyel Tar Mihály april 24-ikén visszaindult urához Kis Martonba, miután hat napot mulatott Budán, s ezalatt a pasa folyvást nagy becsülettel látta őt. Visszautaztában egy alacsony rendű csaus, a muftinak egy magyarúl tudó embere adatott melléje.

Majus 3-ikán a török biztosok is fölindultak Esztergomba: Toldalagival együtt menének Mehemet az egri pasa, Moharrem, a szolnoki bég, és végre a mufti. —

Majus 8-ikán érkezett Esztergomba Collalti grófnak a török vezérhez intézett levele, melyben hiva-

talosan jelenti a magyar részről való békebiztosok kineveztetését. Ezek Sennyei cancellar, báró Löbl Kristóf János, Eszterházy Dániel és Cziráky Mózes. A török biztosok, vagy jobban mondva, Toldalagi törökre fordittatván e levelet, Esztergomból Budára küldé.[1])

A békealkudozás jó folyamatban volt: Damasdot a vezér már tettleg visszabocsátá, min a nádor majus 3-iki levelében nagy megelégedését fejezte ki; s ezzel az alkudozások megkezdésének fő akadálya van elhárítva. Most a biztosok hozzáfoghatnak a többi kérdés megoldásához. Jelenti a nádor, hogy a király is küldi már saját aláirásával a menedéklevelet a török és a fölhatalmazást a magyar biztosoknak. Ezen levelet a nádorhoz küldött Hadzsi Bekir és Huszajn vitték le Budára, — Esztergom kikerülésével. Mert magyar részen értesülvén arról, hogy Toldalagi eltávozott a vezér oldala mellől, úgy hivék, a vezérrel külön könnyebben fognak boldogulni. Ugyanezen okból a nádor két megbizható szolgáját inditotta Budára, kik szóbeli izeneteket vittek a vezérnek s vele bizalmasan voltak alkudozandók. De szerencsétlenségre — az idősbik, Svastics Gábor, Komáromban roszúl lett, s a fiatalabbik nem merte magára vállalni a felelősséget, hogy ura nevében alkudozzék. Azért pár nap mulva visszatért utjából. A két küldött 8-ikán érkezett volt Komáromba, s 10-ike táján Budán lett volna.[2])

[1]) Toldalagi jelentése.
[2]) Jászay, 199.

Eközben a budai pasa vévén a török csaus által irt levelet, azonnal másolatban felküldé Toldalaginak Esztergomba, és izent ugyanannak, hogy rögtön utazzék le Budára. Toldalagi majus 13-ikán vette a pasa izenetét, 14-ikén már Budán volt. A pasa nemcsak a nádor levelére való válaszról akart értekezni Toldalagival. Értésére esett, hogy a királynak konstánczinápolyi követe árulkodott a portán rá, Murtéza pasára és az erdélyi fejedelemre, mit a pasa nem is mulasztott el a nádorhoz intézett mostani válaszában annak szemére vetni.[1] Ez azonban nem tett komoly akadályt az alkudozások folyamában. Legföljebb annak volt jele, hogy a budai vezér és Bethlen ürügyeket keresnek az alkudozás halasztására. A török vezér talált nem sokára egy alkalmasbb ürügyet.

Majus 20-ikán érkezett Budára a király küldöttje, Spaczay Márton, magával hozván maga a király által a török biztosok részére kiállitott menedék levelet, mely majus 12-ikén Bécsben kelt, s a Komáromban volt magyar biztosok levelét, melyben kérik a vezért, állítsa ki már ő is a menedéklevelet a magyar biztosok részére. Aláirták e levelet Sennyei, Eszterházy Dániel és Cziráky.

Mint emlitők, april 24-ikén Tar Mihály azon izenettel ment volt vissza Budáról, hogy a nádor adta menedéklevél nem kielégitő: a király maga állítson ki egyet. Most, majus 24-ikén Spaczay azt az izenetet viszi, hogy a király által kiállitott menedéklevél hibás; mert a hatalmas török császár „kevés becsü-

[1]) Toldalagi jelentése.

lettel" egyszerűen csak szultánnak neveztetik benne. Ennélfogva a vezér visszaküldi a király menedék levelét s addig föl nem küldi Esztergomból biztosait, mig több becsülettel irt hitlevelet nem kapnak.

Ezalatt Bethlen részéről több jele mutatkozott annak, hogy békés hajlammal van. Midőn aprilban a tokaji alkudozások nagy hévvel folytak, a nádor egyik szolgáját, Hosszutóti Györgyöt magához Bethlenhez küldé bizalmas közleményekkel.

Hosszutóti utasitása nem ismeretes; de ismeretes a követsége eredményéről szóló jelentés.

Bethlen mindenekelőtt meggyőzé a küldöttet a felől, hogy ő komolyan munkás volt a töröknél Damasd visszaadásában. Azután kijelenté, hogy ő a fejedelem, képviseltetni akarja magát a király és szultán közt folyó békealkudozásban, nehogy valami olyas pont hozassék, mely Erdélynek rövidségére szolgál. Panaszolt a fejedelem, hogy a tokaji alkudozás oly hosszura nyúlik a király biztosainak igazságtalan követelései miatt, s némi nyomatékkal mondá, nem szeretné, ha ez ügynek fegyverrel kellene eldöntetnie. —

Aztán a fejedelem igen sajátságos, s váratlan fordulattal a következendő bizalmas közleményt tevé a nádor küldöttjének: Roszul teszi a király, hogy jelen viszonyok közt békét akar kötni a törökkel. Ha valaha, most érkezett el a kedvező alkalom, nagy háborút indítni a török ellen s vissza foglalni tőle egész Magyarországot és hódolt tartományait. A tö-

rök birodalom felett most gyermek uralkodik; a tatárok most nem fognának kezet a törökkel; a hajdan oly nagy török kincstárnak csak hűlt helye; a török vezérek roszak, a katonák engedetlenek; a persa háború meggyengité a hadat, s a maradék Azsiában van elfoglalva folytonosan. — Egy török háboru inditására szükséges, hogy a császár béküljön meg a keresztyén fejedelmekkel, minek föltétele, hogy Fridriknek adassék vissza ősi birtoka, ha mindjárt azt a bajor fejedelemnél is hagyná ennek életfogytáig. A német fejedelmek pedig adnák át sergeiket a császár vezérlete alá. Igy Buda és más várak hamar s könnyen visszafoglaltatnának. Maga is, Bethlen, megmutatná, mit képes szolgálni a keresztyén ügynek. A törököt jó szóval kellene tartani, sőt szinből békealkudozást folytatni vele. Az alatt pedig nagyban készülni a háborura.

Ha pedig a császár alkudozni akar, a béke fő feltétele legyen Vácz visszaadása. A török vonakodni fog, sőt e miatt már sereget is gyűjt Pest körül. De gyűjtsön egyet a császár is Győr alá, és ha a török Váczot ki nem adja, támadjanak meg s foglaljanak el annál fontosabb erődöt. A Pest alatti török sereg nem lesz oly tetemes, hogy ellentállhasson. — Murtéza pasának teljhatalmat adott a porta; de oly korlátozottat, hogy ő mit sem tehet a porta, sőt az ő, Bethlen beleegyezése nélkül. Vácz ügyében maga Bethlen a visszaadást fogja sürgetni s erre utasitá Toldalagit is, ki előadandja, mily csekély fontosságu s egy ostromot meg nem álló erőd Vácz, s nem érde-

mes miatta nagyobb veszteségnek tenni ki magát. Továbbá Toldalagi utasíttatott, hogy érintkezésben legyen a király biztosaival, s őket értesitse minden fontos dologról. — Végül erősité a fejedelem, hogy a császár ellenes nyugati uralkodókkal nem áll most semmi összeköttetésben.[1])

Ezen érdekes diplomatiai episod régóta ismeretes történetirásunkban; — csak be szőni nem tudák az események előadásának folyamába; mert datuma nem volt pontosan tudva. Bethlen Gábornak következendő levele bizonyossá tesz, hogy **az alku** 1627. april második felében folyt. A fejedelem april 28-ikán ezt irja a nádornak:

Gabriel Dei gratia Sacri Romani Imperii et Transsylvaniae Princeps, etc.

Illustrissime Comes, amice noster benevole.

Kegyelmednek mostan hozzánk bocsátott főember szolgája Hoszszutóti György ide érkezvén, általa nekünk irt levelét el vöttük, és az mely dolgok felől szóval is izent volt, azokat minden részeiben tőle megértettük. És mivelhogy az dolgokat olyanoknak is itíltük lenni, melyek magokban tovább való gondolkodást kivántak, ez okon ez kegyelmed főember szolgájával privatim is szembe lévén, mindenek felől bőségesen beszéllettünk, és magunkat általa kegyelmednek szóval elégségesen resolváltuk. Melyeket, hisszük, hogy hozzája vissza érkezvén, hűséggel meg is mond. Az mi személyünket pedig az mi nézi, mivel

[1]) Hosszutóti jelentése, Kovachich Script. min. I. 277. Hónap és nap számának kitétele nélkül.

eddig is minden igyekezetünket leginkább arra akartuk fordítani, hogy nemzetünkhöz való kegyelmes indulatunkat cselekedetünkkel is megbizonyithassuk, ezután is azon akarattal lévén, hogy fogyatkozás mi bennünk ne találtassék, minden tehetségünkkel azon leszünk. Kegyelmednek pedig minden időbeli jó akaratunkat szeretettel ajánlván, Istentől jó egészséges hosszú életet kivánunk. Datum in civitate nostra Alba Julia die 28. apr. anno Domini 1627. Ill. D. V. Amicus benevolus

Gabriel.[1])

Azonban Hosszutóti jóval később érkezett vissza küldőihez. Mint fentebb a nádor május 1-sei levele mutatja, még akkor mindig várta követjét. Hosszutóti csak majus 20-ika táján érkezhetett Kis-Martonba, midőn Spaczai Budára érkezett a király menedék levelével.[2])

Egy két nap mulva vette a nádor Tokajból is a hírt, hogy ott az alku véget ért és a pozsonyi szerződés végrehajtását illető új szerződés valahára megköttetett. —

A tokaji szerződés majus 19-ikén kelt, s lényege itt következik:

A tokaji alkudozásokban Ferdinand biztosai voltak: Pyber János egri püspök; Ostrosics István tanácsos, Hoffmann György a felső magyar-

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Variae literae etc. 131. lap.
[2]) Kismartoni levéltár, Ferdinand rendeletei. Majus 21-ikén irja a király, hogy vette Hosszutóti jelentését az erdélyi ügyekben.

országi királyi jövedelmek administratora. Bethlen részéről Lónyai Zsigmond, krasznai főispán, Bornemisza János kassai al-generalis; Kassai István erdélyi prothonotarius és Beleváry Dávid, a kassai kamra s Tiszán inneni birtokok praefectusa.

Az alkudozás tárgya a pozsoni szerződés végrehajtása, s különösön azon birtokok visszaadása volt, melyeket az erdélyi fejedelem 1619 óta elfoglalt. Hosszú alkudozás után meglett az egyesség, melynél fogva a pozsoni szerződés teljes végrehajtása biztositva lön.

A tokaji szabályozó szerződés pontjai következendők:

Először: Habár a pozsoni szerződés II-ik pontjában kiköttetett, hogy Bethlen visszaadasson minden ingóságot, melyet a mult mozgalom alkalmával elvitetett a király területéről, — mindazáltal a biztosok ennek követelésétől elállanak és Bethlen viszont eláll abbeli követelésétől, hogy a mult évről követelt harminczezer forint neki megfizettessék.

Másodszor: A vallás gyakorlatra nézve a királyi biztosok azt kivánták volt, hogy Kassán engedtessék meg a katholikusok szabad vallás gyakorlata; a fejedelem biztosai hasonlót követeltek Somogy helységre nézve.[1]) Abban történt megállapodás, hogy valamint a fejedelem jelenlétében a katholikus vallásgyakorlat legkevesbbé sem gátoltatott, úgy ezután sem fog. Somogyot illetőleg az esztergomi érsek bir-

[1]) Vagy a Zemplén megyében, a n. mihályi járásban fekvő falu, vagy a Barsmegyében ma puszta Somogy értendő.

toka; de ez gondoskodni fog, nehogy az ország törvényeivel ellenkezőleg a szabad vallás gyakorlatban a lakosok ott akadályoztassanak.

Harmadszor: A fejedelem nem engedendi, hogy saját katonái a király területére betörjenek a nép nyomorgatására. Ugyanez áll a másik részre is.

Negyedszer: A fejedelem az ő területébe eső, a Szendrő várához tartozó és átalán a borsodmegyei birtokokban, a király vagy ősei által tett collatiókat és inscriptiókat nem háboritja és nem változtatja meg.

Ötödször: A fejedelem biztosai fölpanaszlák, hogy a hét megyében a király által, a bécsi szerződés ellenére főispáni kinevezések és birtokadományozások történtek. Ezután ilyesek történni nem fognak s a történtek megsemmisíttetnek.

Hatodszor: A fejedelem veressen olyan apró pénzt, mely egész Magyarországon kelendő lehessen, s hasonló vegyitékű legyen a körmöczihez.

Hetedszer: A Szendrő várabeli őrök, kikről az állittatik, hogy a fejedelemnek huszezer forintnyi kárt tettek és török kereskedőket is fosztogattak, a bécsi szerződés 26. czikke értelmében törvény elé idéztessenek s az ország törvényei szerint büntettessenek.

A mi pedig a fejedelem mult évi biztositó levelében kitett birtokok visszaadását illeti, Nádasd, Szegi és Kisfalud már visszaadattak előbbi birtokosaiknak. A többiek visszaadása megtörténik jelen évi julius 25-ikéig. —

Külön szerződés kelt ugyanaz nap a vámok dolgában. Ennek pontjai:

A mindennapi házi szükségre szolgáló tárgyak, mint bor, ökör, ha nem az országon kivüli kereskedésre vitetnek ki, a határon nem fizetnek harminczadot. Csak bizonyitványt hozzanak róla.

A fejedelem az Erdélyből s más területéről külföldön való eladás végett kihozott ökrökről az ország törvényeiben kikötött vámot veszi: u. m. darabonként másfél magyar forintot. Más czikkekről is a törvényes harminczadot veendi.

Azon borra nézve, melyet a fejedelemnek engedett hét megyéből Magyarországon át visznek külföldre, akár egyenesen, akár a lerakási helyekről, a fejedelem a király birtokán azon helyeken, hol a bort külföldre viszik, tartson külön perceptorokat. Ezek minden akó kivitt borról 2 magyar forintot vegyenek. Ezeket a király administratorai segitsék föladatukban.[1]

[1]) Protocollum Palatini Lib. I. 113.

V.

Az alatt, míg a béke ügye ily örvendetes lépést tett előre, míg Hosszutóti a fejedelem oly őszinte jó akaratot mutató közléseivel érkezett meg, nemcsak az tűnt föl, hogy a budai pasa oly csekély ürügy alatt, minők a menedék levél külsőségei, még egy holnapnál tovább is hátraveté az alkudozások elkezdhetését, hanem hogy a törökök, bár lassan, táborba kezdének szállani Pest körül, s Toldalagi a vezér nevében sürgeté, hogy Bethlen is készülődjék alattomban. Már Hosszutóti is vitt oly hirt, hogy Bethlen zászlókat osztogattat ki Erdélyben toborzás végett. Bethlen ugyan oly közleményeket tőn Hosszutótinak, melyek mindezen készülődést a király javára engedék magyarázni; de a fejedelemnek kevés hitelt adtak, s a török és Bethlen készületeiből a tavalyihoz hasonló közreműködést gyanitának.

Spáczai majus 24-ikén indult vissza Budáról az el nem fogadott menedéklevéllel, Bekir csaus kiséretében, ki szóbeli izenetet is vitt a nádornak.— Maga Toldalagi is 26-ikán ujra fölment Esztergomba, hol a török biztosok vesztegeltek mintegy három hét óta. — Spaczai és a csaus még Kis-Martonban találták a nádort, s ez majus 29-ikén válaszolt mind Toldala-

ginak, mind a budai vezérnek, igérvén, hogy a menedéklevél a kivánt formában fog kiállíttatni. Az előbbi okmány formulája korábbi hasonló okmányokból vétetett, és ha régebben is igy szokták kiállitni a török biztosok részére, akkor nem hibás, ha pedig változás történt, annak oka egyedül a másoló irnok volt. Ezen válaszszal tért vissza Bekir csaus, ki majus 31-ikén érkezett Esztergomba Toldalagihoz.

Ekkor, 31-ikén, a nádor már Bécsbe utazott volt. A király ugyanis még majus 10-ikén meghivá a nádort és magyar tanácsosait egy Bécsben tartandó értekezletre.[1])

Mind a nádor, mind a békebizottság elnöke, Sennyei cancellár 31-ikére Bécsbe utazának, hol, úgy látszik, nagy fontosságu, s nemcsak a békealkudozás fő ügye tárgyaltatott. Hadi készületekről volt szó, tárgyalás alá került tán Klesl bibornoknak a császárhoz, május 15-ikén intézett levele, melyben ez azon értesülését adja elő, hogy Bethlen a svéd és dán királylyal alkudozik;[2]) szó lehetett a német ügyekről, és talán Magyarország átalános helyzetéről. Úgy látszik továbbá, hogy ezen alkalommal fölhozták az udvar német tanácsosai a magyar nemzet ellen a tavalyi hadjárat alatt mutatkozott csekély ragaszkodást, s más vádakat is. Ezek ellenében irhatá a nádor Bécsben az alábbi memorandumot, melyben megragadó szinekkel festi az ország elhagyatott állapotját s szokott férfias nyiltsággal, leplezetlenül mondja ki

[1]) Ferdinánd rendeletei, „1627."
[2]) Klesl levele Praynál. Principatus Gabr. Bethlen. II. 139.

az igazat. — Az irat, mely a Nádorról fennmaradt emlékeknek egyik legérdekesbbike, magyar fordításban itt következik:

Felséges császár.

Nádori tisztemnél fogva, melyet viselek, nem különben lelkiismeretem sugullatából és a keresztyén ügy iránti szeretetemből kényszerítve vagyok ez új időkben és körülményekben előadni, mi most s mi volt hajdan ezen egykor oly virágzó magyar királyságnak és az összes keresztyénség előbástyájának állapotja; — s ezt a végre, hogy helyreállittassék a régen hirére és erejére nézve nagy ország, mely most csaknem végromlásra jutott. Mert ha belső bajainál vagy a sors végezésénél fogva különben lesz, ki kételkednék, hogy az egész római birodalomban pusztulás, harcz és öldöklés támadand?

Midőn hajdan a magyarok Scythiából sok veszély közt ezen országba behatottak, ennek termékenységétől meglepetve, habár Europa nagy részét fegyveresen járták be, mindazáltal ezen különös és alkalmas helyet a Duna mentében választák ki magoknak, s lakosait leölvén vagy a határokon túl űzvén, állandó lakhelyet ütének föl benne.

Miután pedig, levetkezvén ama scytha vadságot, az igaz hit által keresztyén szelidséget vettek föl, csak kárositások miatt inditottak háborút a szomszédok ellen, s különben a keresztyén név örökös ellenségének a legkeményebben ellene szegültek. Mert való az, hogy a török nemzet sokkal rövidebb idő alatt megalapitá birodalmát nemcsak Görögországban,

hanem csaknem egész Azsiában is, mint sem hazánk egy részét el birta foglalni. Egyedül a mi nemzetünk vitézsége által s csaknem minden idegen segitség nélkül, az ellenség rohamait hatalmas lélekkel és merészséggel egész száz évnél tovább tartóztatta föl, mig a szomszéd fejedelmek részéről való háborgatások által, a török és keresztyén ellenségek között megosztatván ereje, szemlátomást gyengült.

És habár minden felől kegyetlen háborúk szorongatták, mindazáltal soha sem jutott eszébe letenni a gyülölséget, melyet erényénél fogva egyszer magába vett a keresztyén név ellensége iránt. Habár némely legvirágzóbb országok és népek példájára a törökkel való örökös békekötés által biztosíthatja vala magát s átmeneti utat nyithatott volna neki más keresztyén fejedelmek ellen; de inkább kitette magát az ő rablásainak és zsákmányának, s alá veté magát és övéit a szomszéd fejedelmek uralmának, mint sem ily mocsokkal szennyezze be oly sok száz éven át szerzett dicsőségét. Midőn ezek igazvoltára mindenki emlékszik, nem szükséges könyvekben keresni ismeretöket; mivel a bajok, melyekbe jutottunk, eléggé s tulontul is bizonyitják. Annál szükségesebbnek vélem, felséges császár, fontolóra venni, mimódon lehessen dolgainkat rendezni és megszilárdítani, nehogy — — a mitől tartok s a mire a török igyekszik — ezen termékeny és annálfogva a hadfolytatásra legalkalmasabb országot ez egészen elfoglalja s erre a szomszéd tartományok veszedelme következzék. Egyébaránt nem kétkedem kimondani

azt, a mit nemzetünk java és bajai tekintetében gondolok.

Közönséges Magyarország csaknem minden karainak és rendeinek azon panasza, hogy miután annyi virágzó tartományuk lett oda, annyi kitünő család veszett ki végkép a keresztyénség védelmében, s sokan a különbféle öldöklések által közel állanak a végpusztuláshoz, — mindamellett csak bántalmat nyerének köszönet helyett, sőt a legnagyobb gyülölet s a lelkeknek tőlök való elidegenedésénél fogva, nemcsak a szomszéd tartományok önkéntes segítsége elmaradt, hanem kifosztatának abból is, a mi saját határaik közt segitség és védelem volt. Mert hogy elhallgassuk Cseh-, Morvaország, Slézia hozzájárulását az adóhoz, sőt nagyobb veszély esetében magáét a Szent-Birodalomét is, melyek az ezen birodalom elővédjéül szolgáló várakra s ezek katonáinak zsoldjára fordíttattak, s melyek 15 év óta nem fizettetnek: gyakran és fájdalommal emlegetik a rendek, hogy az ország jövedelmei s mindenekelőtt az érczbányáké, nem fordíttatnak ennek közjavára, hanem az országból kivitetnek, magán hasznokra és szükségekre adatnak ki, s azokból mind az országon belől, mind kivűl némely alárendelt emberek, felséged minden legkisebb haszna nélkül, gazdagodnak föl.

Másodszor: Ugyanez történik a többi jövedelmekkel is, ugymint a harminczadokkal, az adókkal s minden más jövedelemmel, melyek legnagyobb része az országon kivüli kiadásokra megy, sőt, a mi az ország lakosainak különös fájdalmat okoz, az hogy

az ország jövedelmei némely az országtól távoli tartományokban lakó idegeneknek és örököseiknek rendeltetnek oda rendes fizetésül, mitsem ügyelvén a végvárak szükségeire, melyeknek távol vidékekről is segitséget kellene vinni, nemhogy még a magoké is megvonassék tőlök.

Harmadszor: Panaszkodnak azon is, hogy már boldog emlékezetű első Ferdinánd idejétől fogva e mai napig a fiscus és korona azon birtokai, melyek magános személyeknek pénzen adattak el, többre mennek hat millió forint értéknél, melyek mondhatni örökre el vannak idegenitve a királytól és koronától, s a pénz, mint legtöbbnyire, idegen czélokra ment, és ezáltal rettentő az, mennyire elgyöngült és kimerittetett az ország és lakossága; mivel a hajdani királyok ünnepélyes törvénynek tartották, hogy a várakat, urodalmakat és fekvő birtokokat ne pénzért, hanem ingyen, vitézség dijában adományozzák és a birtoklás föltételeit ne a király fogadja el, a mint most a zálogba vevőknél történik, hanem maga szabja, minélfogva az történt, hogy ugyanazon javak visszaszálltak a királyokra, s volt mindig, mit adni s mivel jutalmazniok hiveik érdemeit.

Mit tapasztalván a rendek, meg nem szűntek a királyokat fölszólitni, hogy ha már az ő jövedelmeik az országból kivitetnek is, helyettök legalább máshonnan rendeltessék bizonyos segélypénz az egész keresztyén világ javára, melynek előbástyája ezen ország. Miután pedig a rendek elég világosan megértették, hogy azt, felséged roppant költségei miatt

meg nem nyerhetik, a katonáknak okvetlenül csaknem a végső kétségbeesésig kellett jutniok, s nem tudnak eléggé eligazodni a hűség és a végső inség közt, semmi remény nem lévén a javitásra, midőn egy sőt két évben egyszer kapnak zsoldot. Innen az egész országra nézve az a veszedelmes baj, hogy a vitézi rendből oly sokan vándorolnak szomszéd tartományokba. Merem állítni, hogy igen kevés év alatt csak az egy Lengyelországba harmincz — negyvenezer ember vándorolt ki s telepedett meg ott szanaszélylyel. De ezen kivűl fegyverviselésben kitünő nagyon számos férfiu, mivel ezt a szerfölött nagy inséget tovább nem türhették, alá vetették magokat a töröknek számosokkal együtt a nép közűl. A közelebb lefolyt husz vagy huszonöt év alatt legalább is kétezer falút épitének és telepitének be, melyek mindenike adóval, munkával, éléssel s minden szükségesekkel, bár nem jó szántából, a török ügyét mozdítja elő és segíti ellenünk, sőt a mi Magyarországon nem volt a török szokása, már minden ötödik embert fegyverviselésre hajt és kényszerít.

Továbbá a végbeliek közül, kik még a magok helyén megmaradtak, számosan rablással segítnek inségökön, vagy a kiben több a becsületérzés, kapálni jár napszámban. Ha olykor egy egy hóra kiadatik is zsoldjok, tudniillik a gyalogjának két forint, a lovagjának három forint és húsz denár, ezt sem kész pénzül adják, hanem posztóban, melyet háromszoros árban kényszeríttetnek elfogadni és a havi zsold nem elég (a mit mondani is illetlen)

kalapra, keztyűre és sarúra is. Azért kiáltja mindnyájok egy szájjal, hogy kész akarva abban járnak, hogy az ő s velök együtt az ország elpusztulása és tönkre jutása siettettessék.

Nem szándékom az ország többi rendeiről szólanom, kik jobb állapotban vannak; de egyet nem mellőzhetek: A végvárak ezen állapotjából azt következtetik, hogy szándékosan veszély készíttetik számukra, sőt erről némileg meg is véltek győződni azon rendkivüli, s felségednek mind hivein mind a tőle elpártoltakon egyaránt elkövetett bántalmakból, melyeket mult évben felséged katonái véghezvittek. Hozzájárul, hogy többen, tévedésből vagy kényszerítve vagy pedig rosz akaratból, felséged iránt lázadókká lettek. Ezek félelemből s lelkiismeret furdalásból ily véleményre hajtatnak: Ha az eltántorodás előtt is el voltak hagyatva s mind belső mind külső pénzsegélytől megfosztva, mennyivel inkább tarthatnak ettől jövendőben! Sőt az ily vélekedés annyira uralkodóvá lett lelkökben, hogy kétségbeesett módokon gondolkoznak a legvégsők megkisérlésére és a megfogyatkozott ország maradványának török oltalom alá adására, s azt ily okoskodással támogatják, hogy tudniillik maga fenntartása mindenkinek természet szerint való kötelessége, sőt maga a szeretet is az emberen magán kezdődik; midőn pedig ők a többi keresztyénségért országuk nagyobb részével együtt kilencz szép tartományukat, mint koronájuk megannyi támaszait és oszlopait, némely legdicsőbb királyaik vérével és kitünő férfiaik elestével elvesztet-

ték, mikért a szomszéd fejedelmeknél és tartományoknál csak gyülöletet és elhanyagolást tapasztalnak saját kárukkal s soha elég őszinte akaratot segitésökre, annyival kevesbbé régi diszes állapotjok visszanyerhetésére, nincs egyéb mit tennie az országnak, mint hogy a mennyire lehet, előnyös békét kössön a törökkel, vagy ha ez nem lehetséges, magát hat évi adó fizetése mellett meghódolással tartsa fenn, több más nép, sőt Erdély példájára, és neki bármely irányban átmenetelt engedjen, midőn a legjobb akarattal sem képes ellenállani, sem segitséghez nincs remény, mely olyan legyen, hogy az ellenséggel bizton szembeszálljon; mert ha jön is olykor segitség, ez úgy bánik itt, mint ellenség.

És pedig ezt az ügyet és gondolatot sokáig forgatá elméjében s aggodalmas gonddal táplálá kebelében a magyar nemzet a fenn elősorolt okokból, mig nem Bocskai alatt veszélyes külső jelekben mutatkozott, ha isten kegyelme el nem háritja. Bethlent hasonlókép, habár inkább telhetetlen dicsvágya, mint nemzete fönntartásának vágya lelkisiti; de a magyarok minden iránta való hajlandósága és segítsége ebből a forrásból ered; nem is mulasztja el ő emlékeztetések, intések, fölhivások és serkentések által ilyen gondolatokat táplálni bennök s az azokban való állhatatósságra buzditni őket. Azon több magyar, kik ama mozgalmaktól menten maradtak, az ellenkező pártbeli magyarokat nem más reményben téríték a királyok hűségére, mint hogy ezen felségek a hajdani gyülölet, idegenkedés és visszavonás ellen kellő óvszere-

ket fognak használni és hogy az egyetértés által szövetségbe hozván a lelkeket, azután a legnagyobb ügyekezettel ezen ország gyarapodásában fognak munkások lenni.

Igy csendesíttetének le a mozgalmak második Rudolf idejében; ily reményben történt a Prágába menetel s Mátyás császar visszaszerezvén a koronát, ugyanez a remény vitte ki felségtek szerencsés megválasztatását, és egyenlített ki minden viszályt. Ámde (bocsásson meg felséged e szavakért) oly kevéssé orvosoltatának a magyarok bajai, hogy napról napra mindinkább elidegenednek és fogynak, s úgy vélik, nincs más menedék, mint hogy örökös frigyet szerezzenek a törökökkel.

Különben félek, nehogy a hű és katholikus magyarok is megegyezzenek velök a törökkel való béke és részére való adófizetés dolgában, mi által veszedelmöket valamennyire késleltethetik. Tudják ők s előrelátják mindazon bajokat, melyek ebből származhatnak s ezt egymásnak mondogatják is; de a hibát magokról mindig el s másokra ügyekeznek háritni, úgy vélekedvén, hogy ha el kellene is veszni, legalább igy vesznek el legkésőbben. Vannak előttök példák is, habár szomoruak, mert az elmult években a Bocskai s később a Bethlen által a törökökhez csatlakozott egyetlen országrész hová nem hatolt be, s a szomszéd tartományokban minő öldökléseket, gyujtogatásokat vitt véghez, eléggé tudva van. Ezt nem rosz indulatnak, hanem a magok ügyén való kétségbeesésnek kell tulajdonítni; mert a magyarok

érzésben most is ugyanazok, kik hajdan életöket és véröket kevesebbre becsülték a keresztyénség javánál s készek voltak mindenöket veszélyeztetni, csak hogy valami hasznot tehessenek a keresztyén köztársaságnak.

De nem szándékom ebben a részben felségednek valamit előirnom, mivel készen vannak az orvos szerek. Csak azon az egyen könyörgök, ne engedje ezen oly szép ország maradványait veszendőbe menni, s az egész keresztyénség java nyomjon többet a magyarok kihágásainál, mivel Magyarország romlása sok tartományt rántana maga után ugyanazon romlásba. A mit felséged szomszéd országival és tartományaival meggátoland s kegyelmesen megcselekszi, hogy az ország jövedelme a várak helyreállitására, a tartományok segélypénze pedig a katonák fizetésére fordíttassék, az országban állandó békét, a katonák fenyitékét, a megyék egyetértését merném igérni, úgy hogy bármely lázadás szele nem egykönnyen fogná őket ide oda hajtani. Mert számitásom szerint Magyarország jövedelmeiből, jó gazdálkodással csaknem minden végvár katonája, kivéve azokat, melyeket Austria és Stiria lát el zsolddal, ki lenne fizethető, s ezen kivül abban az esetben, midőn a hatalmas ellenségnek minden erővel ellent kellene állani, akkor a közös veszély elháritására közös segélypénzekre lenne szükség. Nem kételkedem, hogy a magyarok hajdani vitézséggel lesznek akkor készek a töröknek ellenállani, csakhogy a szomszédok őszinte jó akaratjára és segélyére bizton számithassanak.

Különben bizonyságot teszek isten és az egész keresztyén világ előtt, hogy felséged bizton létét nem igérhetem, s ezen nemzet mindaddig folyvást nyugtalankodni fog, míg magára és a szomszéd tartományokra pusztulást és végveszélyt hozand. De nem is látom kötelességben tartásának más módját a fenntebb előadottnál; mert hogy megsemmisíttessék, azon kivül hogy szerfölött nehéz s a török szomszédsága miatt veszélyes is lenne, a keresztyéni érzet visszaborzad tőle és felséged a mi kegyelmes urunk természete is, ki jobban szereti alattvalóit jótéteményeivel, mint félelem által visszatartóztatni és ezen mi országunkat, azon dolgokban ujra részeltetni, melyek hiánya fölzavará, tudniillik pénzsegélylyel és kölcsönös jóakarattal. Mire felségedet, lábai elé borulva, nemzetem nevében, mint a király és az alattvalók közti közbenjáró, kérem kényszerítem is, és biztosan tartozom remélni, hogy kérésemet felséged veleszületett kegyelménél fogva nem vetendi meg, sőt az oly sokféle kiadások daczára is, felséged az évenkénti, és pedig folytonos segély pénzt ki fogja rendelni legkegyelmesebben. Mert habár tagadhatlanul igen sok költség szükséges, kivált csaknem minden ország mostani fölzavart állapotjában, de sehol sem oly mértékben, mint Magyarországon, mely nemcsak egynehány lázadónak, hanem az egész keresztyénség ellenségének, mely leghatalmasabb és éjjel nappal a keresztyén név veszedelmére törekszik, van legközelebbről kitéve. Már pedig bizonyos az, hogy (Érsek) Ujvár, az országnak egyik legkitűnőbb vára most

oly szorult helyzetben van, hogy míg hajdan ötszáz kitünő lovakkal és fegyverekkel ellátott lovas, és ugyanannyi gyalog volt állandóan oda rendelve, alig védi most néha ötven lovag, s a gyalog sokszor alig van oly számmal, mely a kapuk bezárására és kinyitására elegendő, és hogy pénz hiányában olykor azok eladván lovaikat, lemondván a szolgálatról, kiki élte fenntartásáról gondoskodik. Ebből eléggé kitünik, hogy ha hirtelen megtámadtatnék, mily veszélyben forogna ezen oly nagy fontosságu végvár. Semmivel sem jobb a többi végvár állapotja is; de most többnek előszámlálását mellőzöm.

Különben a halhatatlan istent kérem, hogy bármit határoz felséged a keresztyén világ javára, melynek feje, mindaz szerencsés véget érjen. Bécsben, 1627, junius 2-ikán. [1])

1) Egykoru latin másolat a kismartoni levéltárban. Opiniones Principis Palatini. I. rész. 19. sz.

VI.

A bécsi tanácskozmányok ideje alatt, junius 4-ikén állitá ki maga a király a kivánt menedék levelet a török biztosok részére, kik Esztergomban vesztegeltek. A menedék levéllel Eörsi Zsigmond küldetett a budai vezérhez. — Ugyanezen követtel a Komáromban időzött keresztyén biztosok, u. m. Sennyei, Lőbel János Kristóf és Eszterházy Dániel szintén irnak a budai vezérnek junius 8-ikán, hogy sürgessék az alkudozások mielőbbi megkezdését.

Eörsi 10-ikén érkezett Esztergomba, honnan vele együtt Toldalagi és Moharrem bég is leutaztak sajkán Budára. A vezér, ki 11-ikén fogadá a küldöttet, most nem tett kifogást a menedéklevél formája ellen. Toldalagi jelenté 12-ikén, ő megegyezett a vezérrel, hogy az alkudozások következendő csütörtökön, azaz junius 17-ikén elkezdessenek. De ugyanekkor vett levelet Toldalagi Konstantinapolyból, Bethlen ottani biztosától, mely szerint Ferdinánd követje a portán elvádolá Bethlent a pozsonyi szerződéssel, állitván, hogy az közös védelmi szövetség a török ellen. Ezért Toldalagi azt követeli a Komáromban volt biztosoktól, adjanak neki arról irásbeli biztositást, hogy az, a mit a békealkudozás alatt

tenni és beszélni fog, sem fejedelmének, sem hazájának; sem saját személyének vagy maradékinak ártalmára nem fogják fölhasználni.

Junius 13-ikán Eörsi Esztergomba visszaérkezett, hová Toldalagi is kisérte. Onnan Eörsi 14-ikén tovább utazott Komáromba, a vezér pasa üzeneteivel és leveleivel.

Végre miután körülbelül hat hetet veszteglének a török biztosok Esztergomban, junius 17-ikén elindultak az alkudozás kitüzött helyére, Szőnybe, mely a Duna jobb partján, Komáromon alól fekszik. Ma mezőváros, Ó-Szőny név alatt.

Esztergomból elindulván, az nap Neszmélyen háltak meg. Junius 18-ikán reggel érkezének Szőnybe, hol dél tájban a Komáromban volt biztosok alárendeltebb küldöttek által üdvözlék őket. — Mindenekelőtt a közös tanácskozás helyét kellett meghatározni, a mi bajosabb lőn, mint eleve hinni lehetett. A törökök azt javaslák, folyjon magában Szőnyben a tanácskozás. A törökök foglalják el a helység egyik, a keresztyének a másik felét szállásul s tartsák a tanácskozást nem házban, hanem közhelyen, sátor alatt. A keresztyének azt kivánták, egyik fél se szállásoljon Szőnyben, csak alkura gyüljenek oda. Miután ebben nem egyeztek meg, a keresztyén biztosok küldötteik által azt inditványozták, tartsák az alkudozásokat a mezőn, Komáromtól és Szőnytől egyenlő távolságra, a Duna mellett. Végre Toldalagi javaslata folytán a törökök ebbe beleegyeztek, — csakhogy magok

határozzák meg a helyet, hová a török „divánsátrat“ fölvonandják.

Junius 19-ikén a keresztyén biztosok kijövének sajkákon Komáromból s sátrukat száz husz lépésnyi távolságra vonák föl azon helytől, hová a törökök a divánsátrat állíták. Ez megtörténvén, koránt sem volt még vége a vitának. A biztosok átizentek egymásnak, hogy a másik felet szivesen látják a magok sátrában; de egyik sem akart első lenni a másik látogatásában; mivel ebben uralkodója tekintélyének kisebbítését látta volna. A törökök továbbá azt követelték, hogy az alkudozási közös ülések a dívány sátorban tartassanak, — a keresztyének pedig azt, hogy az ő sátrukban. A biztosok megállapodtak volna abban, hogy egyik nap egyik, másnap másik sátrában tanácskozzanak; de a budai pasa 21-ikén azt irá, hogy a török biztosok semmi esetre ki ne menjenek alkudozni saját sátrukból.

Junius 23-ikán Toldalagi úgy akará közvetitni a dolgot, hogy a két fél sátrától egyenlő távolságra állítsanak zöldágból egy szint, s abban folyjon az alkudozás. Azonban a török törvénytudó, a mufti, ezen inditványt elvetendőnek állítá. A sátor-kérdésben a török biztosok 24-ikén követeket inditának a nádorhoz, kit kérjenek föl, hogy biztosait vagy benn Szőnyben, vagy a török sátorban rendelje alkudozni. A budai vezérhez is küldenek ugyanők egy agát, kitől Toldalagi is irá a vezérnek, ajánlja, hogy a két sátor közt fölállítandó szinben tartassék a találkozás. Másik, a mit Bethlen biztosa ajánl levelében az, hogy

a vezér gyüjsön hadakat Pesthez, mi nyomatékot adand az alkudozásnak.

Junius 26-ikán érkezett vissza az aga a budai vezértől, ki Toldalagi inditványát elfogadandónak parancsolá.

A török biztosok megérkezte után tizenegyed napra lett eldöntve csak az első találkozás kérdése is. Junius 28-ikán reggel nyolcz órakor kiindultak a keresztyének Komáromból, a török fél Szőnyből. A komáromiak tiz sajkán ereszkedtek alá a Dunán, megeresztett lobógokkal s kétszáz puskás kiséretében. A török ugyanannyi sajkából színtén kisérettel, zászlósan s dob, trombita szó mellett kiszált a partra a kijelölt tájon. A leveles szín készen várta s ott volt az első találkozás. Keresztyén részről Sennyei, Löbl János Kristóf és Koháry voltak a biztosok. Időközben a kinevezett biztosok egyike, Cziráky Mózes királyi személynök, Győrben meghalt.

Az első tanácskozmány tárgya ismét a sátorkérdés volt. A keresztyén részen való biztosok azt állíták: annak előtte is mindig a keresztyének hajlékában folyt az alkudozás, — csak a gyarmati béke alkalmával vitték azt a török sátorban. Ennél fogva most ismét a keresztyéneken van a sor, hogy az ő sátruk szolgáljon az alku helyéül. A törökök ez ellen azt állíták: Épen azért, mivel azelőtt mindig a keresztyéneknél tartattak az ülések, ezután tartassanak mindíg a töröknél. Sennyei azonban úgy vélekedett, hogy mivel a hol vannak, az keresztyén terület, illett volna, hogy a török, mint vendég láto-

gassa meg először a keresztyén sátrat. Azonban legjobb, hogy az egész alkudozás ezután a zöldágas színben folyjon. A biztosok ezt elfogadták, valamint elhatárzák azt is, hogy ezután mindkét fél öt-öt sajkával, 100—200 gyalog és 50—60 lovas kiséretében jelenjék meg. Ugyanekkor Sennyei előmutatá meghatalmazó levelét a császár aláirásával és pecsétével; de át nem adta a török biztosoknak, — másolatát ígérvén nekik. Hasonlót tőnek a török meghatalmazottak is. Az alkudozások kezdetét a következendő szerdára, junius 30-ikára tüzték ki reggel nyolcz órára.[1])

Junius 30-ikán reggel hét óra után össze is ültek a két fél biztosai. Némely főkérdéseket pendített itt meg Sennyei, melyeket a biztosok más napra halasztottak. — Előhozattak azonban azon sérelmek, melyeket a török a béke ellen a magyar királyhoz tartozott falúk behóditásával és a magyar király alattvalóinak rabbátételével követett el.

E részben a megyéken még mult aprilben törvényes vízsgálatokat rendelt volt a nádor. A törökkel határos mindenik megye számos ily nevű és rokon sérelmet terjeszte elő megyei követjei utján, kik Komáromban megjelentek volt, közvetve részt venni a török békealkudozásokban, — a mint a gyarmati békealkudozások alkalmával is történt.[2])

---

[1]) Toldalagi jelentése.

[2]) Jászai (i. helyen) a nógrádmegyeikot, Kazinczy G. (a „Történelmi Tárban) a borsodmegyeikot. Ráth. K. (u. o.) a györmegyeiket tette közzé.

Az igy előterjesztett sérelmekből egy átalános lajstrom készült megyék és várak szerint. [1]) Végre a mindezekben foglalt átalános panaszok huszonkét pontba foglaltattak össze, s most, junius 30-ikán átadattak a török biztosoknak „Közönséges Inségek" czím alatt. Elhatározták a biztosok, „hogy az faluk felől való irásokat megfordítván (törökre); ma, azaz 30-ikán, az török urak tanácskozzanak felőle és holnap esmét olyan üdő tájban, mint ma, összegyülnének és ujolag tanácskozzanak." [2])

Az említett huszonkét panaszpont itt következik:

„Közönséges inségek."

Első inség. Falun lakozó nemességről. Noha az előbbeni tractában, zsitvatorkiban és az bécsi hatodik articulusban is gyakran vagyon irás arról, hogy minden nemes ember, az ki az római hatalmas császárnak nem tartózik adózással, se dézma adással: mindenekben szabadsága legyen. De az török abban meg nem tartotta, hanem erejek fölött adófizetéssel bántja, dézmát mindenbűl megveszi, szolgáltat vele, hatalmasul házára reá megyen, úton ha találja elviszi, nála levő marháját elveszi, rabbá teszi, megsarczoltatván váltságon bocsátja. Hogyha holdulatlan faluban vagyon lakása is, és holdult faluban valami majorságot avvagy barmot tart, kitűl dézmát és né-

[1]) Közzé tette Salamon F. „Magyarország a török hódítás korában" czimű műve Toldalékában.

[2]) Toldalagi naplója.

melyektől adót veszen és ha jobbágyával házához vagy bort avvagy egyebet vitet is, utban meghábórgatják és megharminczadolják.

Második. Minden beholdolt faluknak rendelt adó fizetéseket följebb verik; töméntelen nehéz szolgálattal nyomorgatják az szegény községet, adójok fölött sok szekér szénát, fát, buzát, zabot, lencsét, szilvát, mézet, vajat és egyéb sok ajándékot vesznek rajtok némelyek csimazin-dolmánt, nadrágot, nyestet, róka bört, szarvas bört, dolmánnak valót, taffotát, kamukát és egyéb halhatatlan sok dolgokat veszen s kér rajtok, kiknek ha könnyebbségek nem leszen, és igy cselekesznek az szegényekkel, adó summa fizetésekben szálítást nem tesznek, el kell pusztulniok az nagy töméntelen inség miatt, kit rajtok cselekesznek török urak és izpáják.

Harmadik. Sokan az izpáják közül épületre való deszkát, zsendelt, ahoz való szeget vetet be az szegény jobbágysággal, azt fogadván nekiek, avvagy megfizet érette avvagy adójokban tudja; de az árrát sem adja meg igazán és annyiban az miben ide ki megveheti, nem tudja adójokban, némely fele árát sem adja meg az szegény embernek, mely dolog nagy fájdalomra vagyon.

Negyedik. Minden igaz adó summa fizetés kivül az szegény jobbágyságra némely török izpáják táborban való szekerezéseket gondolnak és vetnek reájok, nem hogy szüksége volna arra, de hogy summa fizetése felől pénzt zsarolhasson rajtok, némely falubeliektől huszonöt forintot vettek s némelyektül

többet is, és ha az szegénység miatt az szegény paraszt ember meg nem adhatja pénzül, az mennyit fölvetnek reájok, birájokat tömlöczözi, veri, tagolja és megnyomoritja.

Ötödik. Vadnak oly faluk, az kik nemcsak adót fizetnek, de buzájokbul is tizedet adnak, mely tizedben jutandó buzát az török ura szalmástul el nem veszi, hanem elgondolja s reá veti szemül, ugy annyira, némely falutól száz kilát, s némelyektől hatszáz kila buzát is elveszen rajtok. Az ily szenvedhetetlen inség,

Hatodik. Vannak oly faluk is, melyeknek határokban szőllőhegyek is vannak és tized borral is tartoznak. De az szegénységtől az bort el nem veszik, hanem rajtok hagyják és minden pint borért hol tizenöt pénzt s némelyek tizennyolcz pénzt vesznek rajtok. Ezt cselekeszik főképpen az Emenkek, az kik kereskednek az féle jószágok jövedelmivel és mindeneket pénzül zsarolják ki az szegénységtűl. Némely helyekben pedig töméntelenül az vidéki embereknek, az kiknek azon szőllőhegyen szőlejök vagyon, azon falubelieken veszi meg minden szőlőtül az egyegy forintot.

Hetedik. Ennekelőtte soha az nem volt, hogy adófizetés kivül szokatlan porta pénzt fizessen az török urának az szegény község. De mostan két avvagy három esztendő alatt az török vágházakhoz az falunak mivoltát megértvén, a féle töméntelen portapénzt, kire tiz tallért vtettek föl, s némelyeken, husz forintot, avagy többet ennél is zsaroltak ki, az

minthogy ez mostani jelenvaló tractára is zászlóval az falukra kimenvén, minden faluból élést hajtottak, noha az élésre annyira szüksége nem volt, mivel közelebb levő falukból elég élést viszen az szegénység. De hogy pénzül kizsarolhassák rajtok, annyira megrótták az falukot, kire tiz forintot s némely falura husz forintnál is többet vetettek, az ki egy nehány száz forintra megyen.

Nyolczadik. Noha az elrendelt adófizetés kivül pásztormánnak való barommal, juhhal, nem tartozna az szegény község; de reájok vetik hatalmasúl az török urak és ha az szegény ember, megszerzi s odahajtja, el nem veszik tőle, hanem az juhért hol 2 forintot, 3, 5; az baromért tizenynyolczat is veszen rajtok. Sokan penig az izpaják közül két barmot kérnek és vesznek rajtok, nemcsak meddűt, de borjus tehént is.

Kilenczedik. Sokan az izpáják közül a szegénységgel minden dologért, munkáért, pénzben alkusznak meg, ugy az gyalog szolgálatért mint az szekerezésért, kirül pecsétes levelet is ad nekiek, de azonban elfeledkezik végezésérűl, fogadásárul és pecsétes levelérűl, mind az adóját s mind az munkaért való elvégezett summát megveszik rajtok, hatalmasul az munkára réá hajtja és kénszeríti. És ha az meghagyott napra be nem mehet az szegény ember, vagy megveri, avvagy megbirságolja. Az császár mivével is az szerint cselekesznek, be nem szolgáltatják, hanem pénzül veszik meg az szegénységen, — azután penig ugyan végben vitetik véle.

Tizedik. Vagyon nyavalyájok ebben is az

szegény községnek az török izpajáktúl, hogy az mely falukon szemül buzát és egyéb gabonát tizedben avvagy adó szerint vesznek, s nem igaz mértékkel, hanem nagyobbal mérik és veszik be magok akaratjok szerint és némelyek meg is rostáltatják, hogyha ki nem telik az mérésben, fogsággal nyomorgatják s úgy is ki kell telni; az le csapott buzát semmiben tudja, ingyen veszi el minden zsákját különb különb pénzzel köll váltani tőlök ft. 1. Az itcze és pint mértékkel is az szerint cselekesznek.

Tizenegyedik. Vagyon ebben is panaszkodása az szegény községnek, hogy az török részről adó fizetésekben az pénzt ugy el nem veszik, az mint az pénznek folyása itt miközöttünk, magyarok között kel. Mert ha aranyat viszen be, az szegénységtől két forintban husz pénzben veszi el; az tallért száz husz pénzben, az poltura pénzt noha elkelő pénz közöttünk, de némely két pénzben s némely harmadfél pénzben számlálják, sokan penig el sem akarják venni. Az császár garasát is azon szerint. Vagyon az is, hogy elolvasásért minden tizedik pénzt avvagy tizedik forintot elveszi fáradságáért s ugy poltultatja az szegénységgel. Az czéduláért is egy s két forintot elveszen. Ebben ha könnyebbsége nem adatik az szegénységnek, meg kell pusztulniok.

Tizenkettődik. Ilyen dologért is panaszolkodik az szegény község az törökre, hogy minden házi dolgát s nyári munkáját elvégezvén, végbevitetvén, más török barátjától pénzt veszen föl és pénzért másnak is szolgáltat szegény job-

bágyival, ugy annyira, hogy barmostúl, szekerestűl három egész hétig s tovább is nyomorgatja szegényeket. Némely igy is terheli szegényeket, hogy házat, pajtát épittet velek és pénzen adja el. A gyalog miveseket pedig esztendő által, nem különben mint rabját, úgy tartja és szolgáltat vele.

Tizenharmadik. Némely török urak és izpaják az beholdult faluktúl az malmokat elszakasztják és azon falunak elrendelt adója kivül, az mint magok akarják, úgy summáltatják; holott egy határban vagyon és abbul vagyon táplálása az szegény községnek.

Tizennegyedik. Sok faluknak határiban tesznek az török részérűl kárt és akadályt és az szegénységnek abbul való nyavalyát, hogy egyik falu határábul nevet adván némely darab földnek avvagy más falu határához foglalják, avvagy egy határbul kettőt s hármat is csinálnak és adófizetést is az szerint kivánnak, holott az határok igazgatását nem az török izpaiáknak kell végben vinni, hanem az magyar uraknak, mivel arról való határ járt levelek és annak igazsága ő kezekben vagyon. Ez is ahoz való, hogy némely falu mellett vagyon más magyar urnak puszta telek határa, az mely puszta határát azon szomszéd falunak marhájok élésétől tilalmazza. És noha némelyik azon falubeliek (. . . . . .) de az török izpája azon puszta földnek adóját megveszi az falubelieken.

Tizenötödik. Egy nehányszor történik ilyen

dolog is, hogy az török vitézek, vagy csataképpen avagy más csintalanságért, megeresztett zászlókkal végházaink közé mennek. Annak szinje, hogy csavargókat üznek; de vagy vagyon úgy avvagy nincsen. Ha azon végházak körül semmit nem kaphatnak, nemcsak az holdulatlan paraszt szegénységet rontják, rabolják, égetik és népét fölszedik, de az holdult falukbul is és faluk kivül, mind titkon s mind nyilván elviszik. Némelyiket oda vesztik, az kiket föl találnak benne, nagy váltságon bocsátják vissza.

Tizenhatodik. Sok rendbeli fenyegető irásival rémíti némely izpája az szegény holdulatlan falukat, példát mutatván az szomszédságbeli elégetett és elrablott falukon s ha ugy be nem holdíthatja is, lopó pribék latrokat küld azon falu határira és marha után való pásztorokat vagy levágatja avvagy rabságra vivén, kit törökké teszen, kit váltságon bocsátja ki.

Tizenhetedik. Az két hatalmas császárok között való szent békesség ellen vétnek az török vitézek, holott az pribékeket mind itt az közelebb levő török végházakban és szomszédságban tartják, a végre, hogy gyermek-lopásokkal és egyéb latorságokkal, az minthogy latorságért is lesznek pribéki, vagy falukat holdítsanak vagy egyébképpen árthassanak. Az olyan gyermek-lopó latrokat ott az közel való végházakban ne tartsák, hanem alá küldjék.

Tizennyolczadik. Ez is nagy sérelmére vagyon az szegény elrablott és elégetett beholdult falukban, holott száma nélkül való sok ártatlan apró gyermekeket és népet vittek el rabságra, nem gon-

dolván azon, hogy meghoidult szegény jobbágyok, azon apró gyermekeket s népeket odatartván, kit törökké tesznek s kiket váltságra tartnak, holott annakelőtte, ha hasonló rabság esett, meghodulván azon falu, az népet visszabocsátották.

Tizenkilenczedik. Mindaz két részről és vallásakon levő papok és praedicatorok az tractában végezett diplomák erejek ellen megbántattanak, mert az faluk adó summájok kivül az egyházi személyektűl is különb való adófizetést kérnek és vesznek, holott ők isteni szolgálatnál egyébbel nem tartoznak, sőt segitséget várhatnának minden rendektűl. Hogy azért az ő szabadságokban és rendekben megtartassanak, kivántatik.

Huszadik. Midőn az tiszt változik, basaság, bégség, emengség, vajdaság, az mely faluk az olyan tiszteknek birodalmok alá esnek, történik az, hogy valamennyiszer változzék az tiszt, de annyiszor veszik meg rajtok minden adófizetéseket, az szolgálatot azonkivül az szerint. Némely esztendőben kétszer is meg kell adni az szegény községnek.

Huszonegyedik. Vagyon ilyen dolog is, hogy történet szerint vagy fáról leesvén, avvagy mi módon legyen halála az embernek, avvagy gyermekeknek, megtudván az török, mindenik ember haláláért irgalmatlanul azon falubelieken megveszi az diját, sőt ha törvény szerint megölettetnék is, az olyan latornak is diját megveszi. Történt ilyen dolog is Szalavármegyében, hogy az török ur, noha látta az jégnek indulását és az veszedelmet, erővel az halá-

szatra reá hajtotta s azonban nyolcz avvagy tiz ember belé holt az vizben. Azoknak is dijokat mind azon falubelieken akarja megvenni.

Huszonkettődik. Némely török ur és izpája erőlteti és kénszeriti szegén jobbágyit fegyver, puska, olom, ércz, puskapor bevitelére, holott meg vagyon tilalmazva életek vesztése alatt, hogy afélét senki se titkon se nyilván be ne adjon az töröknek. Az szegény község, rettegvén s félvén attól, nem adhat olyant be, kiért mind sanyarú rabságot, s mind birságolást kell szenvedni.

Ezek és ezekhez hasonlók, nagyobbak is, kik megszámlálhatatlan inségek az szegény községen vagynak, ugy annyira, hogy ha mindezekben könnyebbséget nem találnak, sok faluknak s majd nagyobb részének meg kell futamodni és faluját pusztán hagyni.“ [1])

Másnap, azaz julius 1-sején, reggel 8 és 9 óra közt ujból összeültek a biztosok a szinben. Sennyei cancellar szólott először, kifejezve azon reményét, hogy a török urak az átadott panaszpontokat lefordították, elolvasták s tanácskoztak is felőlök. Török részről a mufti azt felelte: Elolvasták a panaszokat és kivánságokat; de úgy vélik, a nép a maga érdekében nagyítva vallotta a dolgot, — és a panaszok némelyike „régi szokások“ ellen van intézve. Mindezt ők, a török biztosok, kicsiny dolognak tekintik, mit könnyü lesz eligazitni. Jobb lenne először a nagyobb s nevezete-

[1]) Ugyancsak a nemzeti muzeum kéziratainak fentebbi kötetéből.

sebb ügyeket intézni el. Annál fogva a mufti azt indítványozza, adják át a keresztyén biztosok irásban ezen fontosabb ügyekben kivánságaikat, de mindanynyit foglalják össze, nehogy később uj kivánatokkal álljanak elő, azon okkal, hogy valamit kifelejtettek.

A keresztyén biztosok elfogadták az indítványt; de úgy vélekedtek, a multkor beadott panaszokat addig is tárgyalhatnák. A törökök ezt lehetlennek mondák; mert még nem tanácskoztak felőlök egymás közt, — s különben is jó lenne, ha a keresztyén biztosok kimutatnák, hogy az előadott esetek közül mi hol történt, s kit kell a gonosz cselekedetekért megbüntetniök. — A két fél elhatározta erre, hogy következendő szombaton mindenik előadja irásban a maga fontosabb kivánságait, az ugyanazon szinben tartandó ülésen.

VII.

Julius 1-sejétől 5-ikéig nem tartottak ülést a biztosok. Ekkor összegyültek a szinben. Keresztyén részről jelen voltak: Sennyei, Lőbel, Eszterházy Dániel, Questenberg és Koháry. Török részről ugyanazok voltak, kik eredetileg kirendeltettek volt. Miután a két fél biztosai kölcsönösen egymás egészségét szokás szerint megkérdezék, Sennyei elővette a keresztyén fél nevezetesebb kivánatait magában foglaló iratot. Mielőtt átadná, elmondta, hogy az előbbi békekötéseket a török császár részén bontották föl. A török biztosok ez ellen óvást tettek, állítván, hogy a római császár részéről szegték meg a frigyet. Mindkét fél megmaradván véleményében, Sennyei úgy módositá szavait, hogy a török császár nem volt oka a frigyszegésnek, hanem pasái, kiket isten ezért részint megbüntetett már, részint meg fog büntetni. Az új békesség csak úgy lehet meg, ha az előbbi békék ellen elkövetett sérelmek megjavittatnak. Ezen higgadt hangon folyt beszédek után Sennyei átadá a „derekas“ kivánságokat, melyek 8 pontba valának foglalva. Azok itt következnek:

„Az török császár ő hatalmassága részéről az mely articulusokban az Zsitvatoroknál, Bécsben és egyéb

helyeken lött végezések megbántattanak, azoknak leiratott rendi, ugyanazon török császárnak, ő hatalmasságának, ez jelen való békességnek tractájára elrendeltetett commissariusinak kivánságára:

1.) Az zsitvatorki végezésnek harmadik articulusában noha az vagyon, hogy az tatárok se ide az római császár őfelsége Magyarországában, se a szomszéd keresztyén országokban ellenségképen be ne menjenek; de azért ők Lengyelországban nem csak egyszer bementenek és ott mely szörnyitő rablást, károkat, és égetéseket tettenek, s mennyi rabokat elvittenek, kimondhatatlan. És Magyarországban is bejővén, nem kevés károkat tettenek.

2.) Az zsitvatorki negyedik articulus azt tartja, hogy az két hatalmas császár között a békesség minden helyeken, de kiváltképpen Magyarországban, és egyebütt is megtartassék; de az is megsértődött; mert egynehány izben nagy hadak jővén ki, hatalmas nagy károkat tettenek, égettenek és sok rabokat vittenek el az római császár ő felsége országiból, Magyar és Tótországból, Morvából és Austriából.

3.) Az ötödik zsitvatorki conditio tilalmazta az csatázást; de ezt is számtalan sokképpen violálták; mert sok helyeken csatáztanak, várak ála ütöttenek, embereket öltenek, rabokat vittenek el és marhát is nem keveset hajtottanak el, az mely cselekedetekkel az mikor az török császár részéről való urak megtaláltattanak volna az római császár részéről való uraktól, (az mint ugyan azon zsitvatorki nyolczadik con-

ditio tartja) azokban igen keveset, avvagy semmit nem igazitottanak el.

4.) Az hatodik zsitvatorki conditio ellen Váczot két izben megszállván ágyuval, megvették, azután Damasdot is megvették. Ezeknek utánna Nográdot is megszállották, lövették és egynehányszor ostromlották hatalmasképpen; Szödént is megszállották és keményen ostromlották.

5.) Az tizenkettődik zsitvatorki conditio szerint mivel a római császár ő felsége részéről egynehány izben böcsületes ajándékkal beküldvén az hatalmas török császár portájára az követet, utólszór osztán el kellett volna ő hatalmasságának is az maga követit az római császár ő hatalmasságához küldeni; — ki minthogy meg nem lett, mindeddig az conditio violáltatott. Kivántatik azért, hogy ez is meglegyen.

6.) Az zsitvatorki 13-ik conditio ellen vétettenek, hogy az mint felül is meg vagyon irva, Váczot hatalmassággal elvették. Kivántatik azért, hogy ugyan az mostan mindjárt megadassék. —

7.) Az 15-ik zsitvatorki conditio ellen is sokképpen vétkeztenek; holott meg nem állhatván egymás között az két részről ennek az conditiónak magyarázatja, újabban végeztek róla az római császár ő felsége részéről commissarius urak az ő hatalmassága az török császár commissariussival Amhat tihajával és Gratian Gáspárral Bécsben, (akarván az két hatalmas császár az aránt az két fél között minden veszekedést és háboruságot távoztatni), ilyenképen: hogy azokhoz az falukhoz, az kiket akkor, az mikor az vé-

gezés lett, Esztergomba az romai császár ő felsége részéről is az hódulatra bebocsáttak volt, ismét hatvan falu bocsátassék be ugyan azon hódulatra és azoknak bizonyos summájok legyen: mit, és mennyit füzessenek minden esztendőnként s azt mi módon szolgáltassák be az török uraknak. Mely hatvan falut az római császár ő felsége maga részéről commissariusi által az ő hatalmassága commissariusinak az török császárnak meg is adatott, ugyan akkor eligazitván mind a két részről, mit kellessék fizetniek, és minden falunak magán való czedulát is adván arról, kezek irások és pecsétek alatt. De ezeket az falukat az ő elvégezett adójokban az török urak meg nem tartották, hanem inkább mindenik falut sokkal adóztatták, és adójokat is nem az articulusok szerint,de különben: hatalommal, a szegénységnek nagy kárával szedték és szedik most is azt be. Ugyanezent cselekedék az török urak az hatvan falu előtt való behodolt falukkal is, hogy minden esztendőben feljebb-feljebb adóztatták őköt, ki miatt már nagy sok elpusztult bennek. — Kivántatik azért, hogy azoknak is adózatjok egyszer ugy végeztessék el, hogy tudhassa az szegény ember, mit kellessék esztendőnként az török urnak adni, s többel azután ne terheltessék, az kik pedig ez ellen cselekedtenek, azok az komáromi végezés szerént büntettessenek meg.

Az ki ezeknél nagyobb, nem gondolván az két hatalmas császár között lett bécsi végezéssel, ennek az hatvan falunak beadása után sok városokra és falakra kiütvén, rablással, hatalommal hódoltatták

be őket. Ez elmult ősszel is egynehány ezer magokkal becsapván Gímes, Kis-Tapólcsán alá, egynehány várost és falut égettenek el, az népekben kit levágtanak, kit rabúl elvittenek és marhájokat is épen mind el hajtották. — Kivántatik azért, hogy az kártételekről az szegénység megelégitessék, és azok az faluk vagy városok, az kik hatvan falu után erőszakkal hódultanak, az hódulatból mindjárt felszabadittassanak. Úgy lehet meg az jó igaza az articulusoknak. Az mi pedig az nemesség és szolgáló rend dolgát illeti, azokat is az jó végezés szerént az ő igazságokban, az abbeli szabadságokban meg nem tartják, hanem mind adó fizetésre, dézmaadásra és szolgálatra is reá erőltetik őket, — az mint az egri basa ő nagysága ur napján az rimaszécsi sokadalomkor (kihirdette), hogy mindenek reá menjenek az császár ő hatalmassága dolgára, mind nemes és paraszt emberek.

8.) Az hetedik bécsi articulust is violálták; mert Gyöngyösről szegény koldus barátokat nem régen ok nélkül némi nemű görögök miatt Budára vittetenek, kiket szegényeket ott vertek, taglottak és csaknem gyalázatosan is karóba vonyatták. Végtére szegényekért az egyházi marhából kelletett más fél ezer tallért fizetni, és ugy szabadultanak meg onnét, a mely más fél ezer tallér hogy visszaadassék nekiek, az articulus igazsága kivánja.

Ezek, az kikkel az békesség megbántatott és az kiket a római császár ő felsége részéről az commissarius urak, az török császár ő hatalmassága részéről való commissariusok ő nagyságok kivánságokra be-

adtanak. Kivántatik azért, ha egynehány izben elvégeztetett szent békességnek az két hatalmas császárok között állandó megmaradását szereti az török commissarius urak ő nagyságok, hogy most mindezek elvégeztessenek, és helyre állattassanak, az megkárosodottak megelégittessenek, és az rabok mindjárást elbocsáttassanak. És ennek utánna szentűl, mind az két részrűl minden czikkelyben és punctumban tartassék meg az szent békesség." [1])

Ezen pontok átadásával, úgy látszik. vége is lett a julius 5-iki értekezleti ülésnek. Aznap délután a keresztyén biztosok két küldött által izentek Szőnybe a török biztosoknak. Az izenet az volt, hogy mivel ma nem végezhettek, a török urak forditassák törökre a keresztyének kivánságait, s csendes elmével és magokba szállva gondolkodjanak és tanácskozzanak felőlök; de ne is késlekedjenek. Mikor készen lesznek, tudósítsák őket, hogy ismét ülést tarthassanak együtt. Toldalaginak is külön irt és izent Sennyei. Másnap megujitá az izenetet, s Bethlen követének ezer arany jutalmat igért, ha fáradozni fog abban, hogy Váczot a vezér kiadja.

Julius 6-ikán és 7-ikén a török biztosok nagy munkásságban voltak a keresztyén részről beadott kivánságok feletti tanácskozással és a rájok adandó válaszszal, melyet irásban aznap el is készítének.

---

[1]) „Acta diaetalia" a nemzeti muzeum kéziratai közt. Folio latin, 515. sz. (3 kötetben), I. k. Az 585-ik lapon kezdve a szönyi békére vonatkozó okmányok tévedtek az országgyülési diariumok közé, s a fentebbi okmány is onnan vétetett. Ugyanazon okmány másolata fenn van tartva Toldalagi naplójában is, melylyel amazt összevetém.

Egyszersmind a kisebb rendü sérelmekről is egy hosszú lajstromot készítének, melyben utánozva a keresztyének „inség" lajstromát, a magyar urakat vádolják a szegény népen elkövetett kegyetlenséggel.

7-ikén estve felé a két fél biztosai összegyülvén, némely eredménytelen szóváltás után a török biztosok átadák két rendbeli válaszukat. Elhatározták hogy másnap, 8-kán reggel hat és hét óra közt gyülést fognak tartani a szinben, hol a kölcsönös kivánatokat pontonként fogják tárgyalni.

A keresztyének nyolcz pontos kivánataira a török válasz itt következik:

1.) „Az ő nagyságok articulossa ez: Hogy az Zsitvatorkon levő végezéskor való végezés ellen az tatárok Lengyelországban sok károkat töttenek légyen. De azon végezésekben csak az vagyon, hogy egyedül római császár ő felsége országi vadnak emlékezetben.

„Mi penig úgy értjük, hogy külön király vagyon Lengyelországban, az mely azoknak gondjokat viseli. Az mit penig ő nekiek az tatárok cselekedtenek, nem csak annyit, hanem sokkal többet érdemlettek volna; mert az lengyeleknek semmi közök nem levén az Fekete Tengerhez, ki hatalmas császárunké, mind azon által az Fekete Tengeren az kozákok által sok károkat töttenek, mely cselekedetekkel mintha ugyan vonták volna magokra hatalmas császárunknak méltó haragját. De mind azokrul hatalmas császárunknak az lengyel királytúl szava vagyon: — az nem ide való dolog.

"2.) Az ő nagyságok articulossa ez: hogy az

Zsitvatorkon való végezésekben való egyik articulus ezt tartja: hogy az két hatalmas császárok között való békeség állandó légyen; de Magyar-, Morva-, Tót-, Austria országok ebből megbántattanak hadakkal, — azt jelenti nagyságtok. Az a végezés igaz, való dolog. Az mi hatalmas császárunk hadaitól mód nélkül csak egy articulos is meg nem sértődett. Legelőszer mindenekre az római császár ő felsége részéről okok adattanak. Minthogy az mely dolog legelsőbben római császár ő felsége részérűl megsértődett, mi is nem tartozunk azt megtartani, és eget, földet, mindent teremtő istennél semmi elrejtve nincsen, minden nyilván vagyon, és ha kévantatik, mindezeket bizonyithatjuk. Ti nagyságtok, barátink, velünk szemtűl szemben lévén, az mely barátsághoz való dolog, olyan illendő választ nem adtanak nagyságtok. Mi penig azt gondoltuk, hogy az meglött dolgok emlékezetben is ne legyenek, az mely elmúlt dolgokrúl mi nem is emlékezünk, de ha kivántatik, mindent megirhatunk, csak hogy az üdő haladékjával leszen.

„3.) A zsitvatorki ötödik articulusnak sommája az: hogy csaták mind az két pártrul ne járjanak, — az melly igaz dolog. De az mi hatalmas császárunk részérűl ez megtartatott, de az római császár részéről csaták felettébb jártanak. Az articulus azt nem tartja; — hanem úgy vagyon, hogy mind az két pártrúl csaták ne járjanak se egy se más felől, sőt a mi részünkrűl nem öt avagy hat, avagy tiz ember ok nélkül semmit nem cselekedött; de az római császár ő felsége részérűl elsőbben várunk alá ütöttenek, sok

számú marhát elhajtottanak, sok embereket levágtanak, békeket és sok több fő embereket elevenen fogtanak, és nagy sarczokon visszabocsátottak. Ilyen dolgot tévén az római császár ő felsége részérűl elsőbben. Az melly dolgok az föld kerekségén való embereknél és istennél nyilván vagyon, s nagyságtoknál is az egy istenség, szentek és szent irások mind ez s mind az más világon valók és itélet napján is jelen vagyon nyilván. Az mely minden dolgok nagyságtoknál nyilván lévén, az szent békeségnek felbontásának okait nagyságtok mi reánk akarván vetni, azt nagyságtoktúl nem reméllettük volna; mivel minden okok nagyságtoktúl adattanak és estenek az békeségnek felbontására. Sőt az menny- és föld-teremtő isten is azt nem javallja, hogy ennek előtte tizenöt esztendővel, Forgács Miklós Kassán királyképe lévén, Nagy Lukács két ezer hajdukokkal meg eresztett zaszlókkal, az egri vitézeknek otthon nem létekben Eger alá ütöttenek, két ezernél több marhát hajtottanak, és sok embereket levágtanak, elevenen elvittenek. E nélkül Kovács Péter, Nagy Lukácscsal együtt, más fél ezer gyaloggal, megeresztett zászlókkal a Tiszán túl Szolnok alá ütöttenek, ezernél több marhát, és 2000 juhot, sok ménes lovakat elhajtottanak; Egren lakozó, hatalmas császár Muteferrika Demir agát elevenen elfogták, másfél ezer forinton sarczon Szentimre nevü falubúl azon útokban kezesség alatt visszabocsátották, azon kivül sok nemes urakat, kit levágtanak, kit elevenen elvittenek. A melly dolog felől római császár ő felsége gondviselőinek sok-

szor irtanak, de minden irások haszontalanok löttenek. Szegeden és több végvárakban sok illyen dolgok löttenek, hogy egynehány ló-tereh papirosra is felirni el nem térne, ha mind megirattatnék: szegedi száncsákbéket, Ibraim béket, Gyarmatbúl sok sarczon eresztették el; Koppányi Ibraim béket, és mohácsi bék Mamut béket Nagy Györből nagy váltságon bocsátották ki, melyet mind az ország tud.

„4.) Az zsitvatoroki hatodik articulus ellen Váczot megszállván, megvötték. Ennek oka is az római császár pártjáról lött. Az mi pártunktúl ok semmi háborúságra nem lévén, az római császár részéről sok megeresztett zászlókkal, hajdukkal menvén Bolondvár alá, ostrommal megvötték, megégették, az ágyukat belőle kivitték, a benne való népet kit levágtanak, kit elevenen elvittenek minden jószágokkal együtt. Ezt az dolgot római császár Mathiás császárnak megirván, hatalmas, istenben elnyugodott császárunk szultán Amhát, levelet adtanak arrúl, hogy Bolondvár helyibe Váczot elbontsák. Az erdélyi fejedelem Bethlen Gábor ő felsége Posonyban léteiekor, Magyarország követe Dóczy András és Rimay János, Mátyás király levelire nézve Váczot megadták hatalmas császárunknak. Ennek oka ez, hogy ez a dolog igy lött. Az gyarmati végezésben is ugyan ezenben maradott. Az visszaadás soha nem lehet, sőt nem is reméllettük volna, hogy csak emlékezetben is legyen.

„5.) Az zsitvatorki végezésnek tizenkettődik

articulusában[1]) nyilván vagyon: az római császár ő felsége részéről követek egynehányszor tisztességes ajándékokkal hatalmas császárunk pártjára mentenek, a mi hatalmas császárunk részérűl is kivántatnék, hogy követ szép ajándékokkal az római császárhoz menne, az nagyságtok irása és kivánsága szerint. Zsitvatorki végezésben nyilván irva vagyon, hogy az két hatalmas császárok egymásnak tisztességes ajándékokat követek által küldjenek, azt az végezést meg is becsüllöttük, semmiben meg nem sértettük. felséges császár részéről egyszer Hermann Steiner jött, másodszor Czernil, harmadszor Monardi János, negyedszer Kurtz jött követségben hatalmas császárunkhoz; az mi hatalmas császárunk részérűl penig elsőbben szegedi bék Zulfficár pasa ment, másodszor Amhet tihaja, harmadszor ugyan azon Amhet tihaja, negyedszer az megholt Amhet basa és Gratian Gáspár, ötödszer ugyanazon Amhet pasa. Ezbűl kitetszik, hogy hatalmas császárunk részrűl követ az római császárhoz ötször ment, az római császártúl penig az mi hatalmas császárunkhoz négyszer jött. De több közönséges követségben mennyi csausz, Nigron András és többek, mind az két pártrúl ha megszámlálnók, mennyit jártanak, sokat tenne. Tavalyi esztendőben penig hatalmas császárunkhoz követ nem jüvén, a végezés és semmi egyéb dolog állandó nem lehetett, hanem minden közöttünk való háboruság azbúl következett. Az mely mostan kivántatik és tetszik, hogy felséges római

[1]) Jászaynál hibásan áll itt 6-ik articulus; a muzeumi példányban siintén hibásan 15-ik.

császártúl hatalmas császárunkhoz követ menjen, hogy az sok egymás között való zürzavar megcsendesedjék és közöttünk való barátság, szeretet, több legyen: — mi akaratunk ez.

„6-dik kévánságban az Váczнak állapatja felől irattatott, az melynek válaszát, miképen kellett, igazán, felül megirtuk.

„7-dik kévánságban az faluknak állapotjok felől mindeneket megértettünk, ezen irásunkban megirjuk: Ennek előtte istenben elnyugodt szultán Szulimán ideiben adózó és fizető faluknak az urai a gondviselőknek parancsolván, hogy czek a faluk bejárjanak, értésekre adták. Melly faluk felől nagyságtok emlékezetet tött, ezek löttenek okai. És hogy ezek az faluk beholdolnak, sem az nagyságtok pártjára, sem az mi pártunkra, sem az szegénységnek semmi kárát nem irányzuk; mivel az melly juhoknak két pásztora vagyon, azokat az juhokat inkább kártul megoltalmazhatják. Itten felyül is megirtuk, hogy a békeségnek felbomlása az római császár ő felsége részérül lött, az melly igy lévén, a falukot arra nézve holdoltatták be;- és nyilván való dolog, hogy a melly derekas dolog egyben megbomol, az ép nem lehet, a többi is épen nem maradhat. Ez okkal, hatalmas császárunk registromában lévő jobbágyi, az kik holdultanak, most is azt kévánjuk, és az kik mostan bejárnak, holdulnak, azoknak ha felettébb való summájok avagy valami más nehézségek vagyon, azt igazán eligazitjuk.

De az magyar uraktól az szegénységnek több

és nagy egynehány insége vagyon, az melyet szükség eligazitani nagyságtoknak. És azután a szegénységnek ha valami nagy insége leszen, ennek a szent békeségnek tractajának végben vitele után, embereket rendelvén rejája, könnyü eligazitani, az miképen gyarmati végezés is azt tartja. Ez között a mi rabok, azok felől nagyságtokkal szemtűl szemben beszéllettünk: hogy az ki feltaláltatik, kit fejet fejért szabaditsanak ki, kit penig illendő sarczon elbocsátassanak, a mely dologra mind a két pártról embereket rendelvén, ezzel az szent békeségnek végzése hátra ne maradjon, az miképen a gyarmati végezésben az is úgy volt elvégezve. Az melly dolgok penig meglöttenek és elmultanak, azt lehetetlen megtériteni, és lehetetlen az holtat megeleveniteni, az egyedül istentűl lehet és nem mi tűlünk. Nekünk jó akaró úr barátink! ha nagyságtoknak az jó végezés barátságosan tetszik, üdőt ne mulassunk, lehetetlen dolgokkal egymást ne terheljük. Az nemesség dolgát is azelőtt nagyságtoknak irásainkkal eleikbe adtuk. Miképen 'az Zsitvatorkon el vagyon végezve: melyik jobbágyos nemes, az olyan nemes az ő maga házátúl és vetésétűl dézmát többé nem veszünk, és semmiben nem háborgattatjuk; de az melyek csak nemes nevet viselnek, iratos jobbágyok, és némelyek az magyar urak, adójok, szolgálatjok miatt pézzel megnemesitették, azok nem szabados nemesek, adófizetéstűl nem menthetik magokat. Némely falu penig egészlen is nemes, az ki hatalmas császár jobbágya. Az olyan, adóbúl, szolgálatbúl magát nem mentheti. Mostan Eger felé ha ki kiáltották, az illyenekért kiáltották.

8.) „Irásiban nagyságtok az gyöngyösi barátok felől emlékezik. Az az articulus igaz a bécsi végezésben; de mind az városnak, s mind az barátoknak vétkek találtatott. Az ilyen bünösöknek még több büntetés köllene. Azokat az barátokat ezben az dologban megkéméllették, csakhogy az mely marhát eltolvajlottanak az görögöktűl, törvény nélkül megalkudtanak az görögekkel, és azoknak fizettenek; de nem annyit, mennyit nagyságtok ir. Aznak az dolognak kitetszése nagyságtok kezében vagyon. Az békeség alatt kijáró áros népeket, hogy illendő háborgatni? és jószágokat marhájokat elprédálni hogy lehet? A bécsi articulusban is meg vagyon irva, hogy az áros népeknek szabad kijárások legyen mind az két felől. De ez igy lévén, Gyöngyösön füleki tolvajok cselekedték csak. Azok az barátok mind tudják, kik voltanak. Az áros emberek és szegénység károkat azokkal az tolvajokkal kell megadatni, mert Fülek felől semmi barátságra való dolog nem következik. Bosnyák Tamás szomszédunk, az melly kevés dolog, még csak zsindelt, deszkát is nem enged országunkban hozni. Erre tekintve, miközüllünk is nem kelletik semmit nagyságtok pártjára kibocsátani. De az illyen dologbúl semmi barátság nem tetszik.

„Az felséges római császár részérűl az mostani szent békeségnek tractájára rendeltetett commissarius urak barátinknak kivánságokat megforditván és meg értvén, illendő és képes válaszit megirtuk, nagyságtoknak ezen irásunkban eleikbe adtuk. Nagyságtok is szép engedelmes gondolattal jó választ adjon.

Nagyságtok irásiban semmi barátsághoz illendőt semmit nem arányzunk. Nagyságtok mely panaszok felől, avvagy inségek felől regestromot adott volt mi nekünk, azoknak az elmult napokban mindeneknek válaszát adtuk, és némey dolgokat, ez után is eligazithatunk. Az mi kivánságunk szerint az békeség és közöttünk való barátság miben légyen, mindent bemondottunk volt. De nagyságtoknak ez az mostani irása más dolog. De ez kivántatnék nagyságtoktúl, hogy az ilyeneket hátra vetvén, az ilyen perpatvar dolgait külöm hagynák; hanem az két hatalmas császárok között az szent békeségre hogy ha nagyságtoknak jó kivánsága vagyon, az szegénység mind az két pártrúl nyughassék, egy nappal elébb végezzünk."[1])

Mellőztük e helyen a törököknek a faluk adóztatása és kisebb rablások tárgyában beadott óvásukat, mely válasz akart lenni a keresztyén biztosok huszonkét pontba foglalt „közönséges inség"eire. Ezen „inségek" alárendelt fontosságu tárgyak voltak a békealkudozásokban. Mint látni fogjuk, a nyolcz pontos, nagyobb nemzetközi tárgyakat érdeklő okmány foglalta magában a tulajdonképi vitás kérdéseket.

[1]) Jászai, Tudománytár 1838. IV. 227. l. Itt kijavitva közöltetik a nemzeti muzeum kézirataínak elöbb idézett gyüjteményéből, egykorú másolat, és Toldalagi másolata után.

VIII.

Csaknem három hét, junius 18-ika óta még mindig csak előkészületeknél voltak az alkudozások. Julius 8-kán volt a tulajdonképi tárgyalás kezdődendő, hogy ugyan az nap a merő meghiusulás veszélyben forogjon — és nehány hétre félben szakadjon.

A keresztyén biztosok 8-ikán reggelre elkészítették irásbeli viszont válaszukat a török válaszra. Az itt következik:

„Az török császár commisariusitól az kivátképen való zsitvatorki, s bécsi, és komáromi nyolcz articulusok ellen miképpen vétettenek, azok ellen való felelésekre tett replicatiónk.

„1.) Az hol emlékezetett tesznek Lengyelország felől, hogy az nem volna az mi kegyelmes császárunk országa, és az zsitvatorki végezés sem értetik arról, mivel Lengyelországnak külön királya vagyon, s volna: Erre azt mondjuk, hogy igen is vétettenek az zsitvatorki végezés ellen, mert ott nyilván irják az harmadik articulusban, hogy minden keresztyén országok, kinek sok károkat tettenek, mert számtalan sok rabokat elvittenek belőle, és sokat vágtanak le. De hogyha szintén ugy értették is, hogy más királyság, miért ütöttek be Magyarországban, s mennyi

sok ezer rabokot elvittenek? Az negyedik articulus ellen is ugyanazon cselekedetekkel vétettenek; mert az ausztriai háznak Lengyelország addictomja és vérszerint való atyjafia.

„2) Az hól azt irjátok, hogy az elmult dolgokról nem kellenék emlékezetet tenni, hiszen minden tractának az elmult dolgokról kelletik meglenni, nem az jövendőkről, holott magatok kivánsága az, hogy megmutassák micsoda dolgokban vétkeztek az Zsitvatorkon való végezés ellen. Az negyedik articulus ellen pedig nyilván való hadakat hoztatok be Magyar, Tót, Horvát, Morva és Austria országokban. — Ti penig soha meg nem mondhatjátok azt, hogy az mi kegyelmes urunk ő felsége ezekre okot adott volna nektek.

„3.) Az mi az csatázás dolgát illeti, az ok nélkül innet pártunkról nem történt, hanem mindenekre okot ti adtatok minekünk, sőt ugyan sokkal több károkat tettetek csatázásokkal mi nekünk, hogy sem mi tinektek, kiről mind isten, mind az világ bizonyságunk. Az mi illeti Amhát Bék és Ibrahim Bék dolgát, hogy sarczon bocsáttattanak el Nagy Győrből, abban semmi nincsen; sőt az győri királyképe haddal vétette el az csavargó katonáktól, megbizonyitván azzal, hogy az szent békességnek felséges császárunk hitének őrizője lévén, ismét visszabocsátá békével.

„4.) Az mi Vácz dolgát illeti, méltatlan dolog az, hogy az dolgok emlékezetje ellen felséges Mátyás császárunkra fogjátok, hogy az bolondvári kárért adta Dóczy uram Rimai által tenektek Váczot; holott az komáromi 1618 esztendőbeli végezésben az egerszegi

város elrablásáért, égetéséért deputáltatott és összevettetett, mint azon végezésből megtetszik. Azért méltán kivántatik, hogy Vácz visszaadassék; mert az az ti császártok hiti és a zsitvatorki végezés ellen vétetett meg; sőt ennek fölötte Bolondvárnak az árát pénzűl is felvettétek, kiről ezen mostani commisarius uramék között jó bizonyságunk vagyon.

„5.) Az mi az követséget illeti, az meglett mind az két félrűl, de hogy egygyel irjátok többnek az ti császártok követségét az mi kegyelmes császárunkénál, az abból történt, hogy Amhat Tihaja akkor immár, meghölt, az mikor Kurcz kijött az Portáról, és igy az mi kegyelmes urunk követsége volt utolsó. Kivántatik azért, hogy az ti császártoktól jöjön immár elsőbben az követ fel az mi kegyelmes császárunkhoz.

„6.) Megirtuk mi oda fel Vácz állapotja miben volt, és legyen bőségesen.

„7.) Az mi az újabban behóldoltatott falukat illeti, kiket az egynehány esztendőben az zsitva-torki végezés ellen erővel behódoltatott, az megtetszik a ti császártok akaratjából is, hogy nem kellett volna cselekednetek az rablást. — Mert titeket az zsitvatorki végezés ellen lett vétkek eligazitására az ő hatalmassága küldött ide, az mint magatok is kivántátok, hogy megmutassák: mit vétettek az ellen. Kivántatik azért, hogy azokról a károkról az szegénységet megelégitsétek, az kik megcselekedték megbüntessétek, és az falukat az mi kegyelmes urunk részére viszatéritsétek, és semmi hódolásra ennek utánna ne erőltessétek. Az hatvan falu bélieket igazságokban

megtartsátok, az mint immár eligazitották egyszer Barson comissariusok által, és minden falunak czédulát is adtatok magatok keze irási és- pecséti alatt; hasonlóképpen az régi hóldult faluknak is képzelhetetlen nagy somma és adó fizetését, és szolgálatját, kiket az zsitvatorki és bécsi végezés ellen sokkal felűl erőltettenek és sarczoltattanak minden hóldolt vármegyében, az régi jó állapotra és szokott adózatra hozzátok bizonyos commissarius által, ha az községnek békeséges megmaradást kivántok. — Az holott pedig a magyar pártról inségét az szegénységnek emlitétek, nem bizonyithatjátok meg azt, hogy az jobbágyságnak mi tőlünk bántása történt volna; mert mi semmire egyébbre nem erőltetjük őket, hanem valamint az régi szent királyok idejében el volt adófizetések és szolgálatjok rendelve. A nemesség között pedig akár jószágos legyen, akár czimeres, mi választást nem tehetünk; mert mi közöttünk minden nemes ember közönségesen egyaránsu szabadsággal él. Kivántatik azért, hogy bátor maga falujában lakik is, avvagy végházban is, egész falustól nemes legyen, adó fizetéstől, szolgálattól és dézma adástól szabadosban legyen, és személyválogatás nélkül minden nemes ember, az zsitvatorki végezés szerént, semmi nemő marhájában, se személyében ne háborgattassék. — Az szegény gyöngyösi barátoknak dolgok csak imádság és isteni szolgálat, ők, szegények, nem hogy valakinek vétenének, hanem tehetségek szerint mindeneknek szolgálni, és hozzájok folyamodni igyekeznek, azon puszta helyen is segitséggel igyekeznek

lenni. Szintén azon dologban is a görögöknek szállást adván, nem az végre, hogy kárt tegyenek nekik, hanem oltalmazhassák. — De ha hatalmasúl mentenek reájok és ellenek valamely csavargók és csatázók fegyverrel, kivonták kezekből, megfosztották őket: abban az szegény barátoknak vétkek nem lehet, mivel ő nekiek egyéb fegyverek nincsen olvasónál. Sőt tik vagytok vétkesek, hogy ily szokatlan dologra erőltettétek őket: csak falun szokott jövedelmeket sem vehetjük meg rajtok. Annakokáért ezek az pénzek el nem vétettenek. Lehetetlen dolog, hogy eladhassa az szegénység, és el ne pusztuljanak az faluk; mivel régi ó pénznek, semmi úttal szerét nem teheti az szegénység."

Ezen iratot a török biztosok csak utólag vehették tudomásul, úgy látszik; — mert már julius 8-ikán kora reggel a két fél biztosai összeültek tanácskozni.

Ezen ülésben először is a mufti szólott, s a fentebbi pontok közül az ötödiket hozá föl, melyben a keresztyének azt kivánják, hogy most a szultán küldjön először követet a római császárhoz. A mufti ugyanazon érvet használá ez ellen, mely a török biztosok irott válaszában van fölhozva.

Sennyei erre azt mondá, hogy az előszámlált öt török küldött nem is nevezhető követnek, — mert alsóbb rendü volt. A mufti nagyon ingerülten válaszolta, hogy tulajdonkép a gyarmati szerződésben nem is volt kikötve, hogy a szultán követséget küldjön a római császárhoz. Az a pasa, ki ilyet állított,

hazug volt s ezért életével is lakolt. Végre nagyon paraszt hangon tevé hozzá, hogy ők követet küldeni nem fognak. [1]) Az egri pasa azt mondá, hogy a keresztyén biztosokkal ily kivánságok miatt alkudni nem lehet. Ezen szavakra fölállott s utána a többi török biztos is, kik elhagyák a színt. A keresztyén biztosok visszatértek Komáromba. [2])

Ezzel az alkudozások úgyszólván az első fölvonás közepett sőt a legelső fölhozott tárgy vitatásánál fönakadtak a két fél biztosai közt. Sennyei másnap, julius 9-ikén egy biztosát, Liptay Imrét leküldé a budai vezérhez, ki 10-ikén oda érkezett. Toldalagi már Budán volt 9-ikén reggel, hol a vezér mindjárt fogadta s felkérte őt, irjon a nádornak; de midőn másnap a levéllel a csaus el akart indulni, jött hire Liptay nemsokára leendő megérkezésének, s ezért a csaus nem indult útnak.

Liptay csakugyan megérkezett Nagy Pállal, a győri „sereg biró"val. Ezek föladata volt, kérni a vezért, ne engedje az alku félbenszakadását minden csekély dologért. Továbbá fogadja el a vezér az alkudozás alapjául a zsitvatoroki, bécsi, komáromi és gyarmati végzéseket. A vezér egyezzék bele, hogy török részről jöjön először követség, és végre a törökök bocsássák vissza az ujonnan behódolt falukat. A vezér szóval azt felelte, — a régi szerződésekből való kiin-

[1]) Toldalagi naplója.

[2]) Eszterházy Tassy Gásparhoz adott utasítása. Toldalagi a maga naplójában azt állitja, a keresztyén biztosok mondák lehetlennek az alku folytatását s azok keltek föl először s hagyák oda a színt.

dulással a keresztyének nem fogják még visszanyerni Váczot. Különben nem bánja, hogy azokból meghagyják a mi jó, s kihagyják, a mi nem odavaló. A hódolt falukat illetőleg majd utasítást adand biztosainak. Végül a mi a követküldést illeti, a vezér is a mellett marad, hogy a keresztyének küljenek először; mert török részről öt követség járt már a római császárnál. —

Még julius 9-ikén Toldalagi beszélvén a vezérrel, ez kijelenté azon szándékát, hogy másnap, Pestbez gyüjtött hadaival, személyesen táborba száll. A erdélyi fejedelem biztosa erről lebeszélte a vezért, javasolván, még várjon legalább tiz napot, mig nagyobb számu török had fog egybegyülekezni. —

Liptay küldetésének eredménye nem volt, s viszszautazott Komáromba. Toldalagi is julius 14-ikén Szőnybe távozott Budáról, miután itt az erdélyi fejedelem egy küldöttjével, Horvát Lázárral a Bethlen és a porta közt fennforgott némely vitás kérdésről, — a tavalyi pozsonyi szerződésről — fölvilágositást adott.

Szőnybe visszaérkezvén Toldalagi, ott a komáromi biztosok egyike, Eszterházy Dániel személyes találkozást kivánt tőle, úgy hogy a török biztosok meg ne tudják. — E czélra legjobbnak látta volna, hogy Toldalagi látogassa meg Komáromot, hol könnyü alkalmuk lesz találkozni, a törökök tudta nélkül.

Azonban abban állapodtak meg, hogy a Duna mellett, a mezőn találkozzanak azon ürügy alatt, mintha mindkettő nyulászni indult volna. A találko-

zás ily módon meg is történt julius 17-kén. Eszterházy Dániel és Toldalagi a találkozási helytől Szent Márton (Pannonhalma) felé lovagoltak, s azalatt sokat beszéltek négy szem közt. Toldalagi itt csak olyakat mondott, a miket nyilvánosan is elmondhat vala. A budai vezér véleményeként adá elő javaslatait, melyek ezekből állottak: A követséget illetőleg legyen első benne a római császár; de ne inditson fő követséget, csak internuntiust, kit jól fogadnak Konstanczinápolyban, ha csak egy rózsát vinne is ajándékban. Maga a vezér egy főemberét küldené a portára ezen internuntius kiséretében. A faluk dolgát illetőleg a vezér véleménye az, hogy mivel a keresztyének is sok falut hódoltattak be a közelebbi időben, maradjon ki ki a magáéval, vagy pedig utólag egy kinevezendő vegyes bizottság határozza el, melyik falu hová hódoljon. A felemelt adók leszállitását a vezér megigérte. Vácz dolgára nézve azt mondá Toldalagi, beszélt a vezérrel; de semmiként sem sikerült ennek visszaadására birni őt. Szóba jött Horvát Lázár budai küldetése is, mely alatt Eszterházy roszat gyanított, — nem különben a török hadaknak Buda körüli gyülekezése.

Már szó sem volt, hogy a szőnyi és komáromi biztosok folytassák a békealkudozásokat. — Mindkét fél ekkor fegyveres demonstratiókhoz fogott. Egyiknek sem volt komoly szándéka az ellenségeskedés; de mindkét fél ügyekezett azt komolynak mutatni.

A nádor most közvetlenül a maga kezébe vette

mind a fegyveres demonstratiók rendezését, mind a békealkudozások folytatását.

A hadi demonstratiókhoz még nagyobb hévvel látott, mint a budai vezér. — Julius 24-ikén, a szőnyi alkudozások függőben léte alatt irt a megyéknek, hirdessenek átalános fölkelést.

A török, ugymond, hadat szállított Budához s folyvást szaporitja, hogy pálcza levén kezében, a béke alkudozást a maga részéről megkönnyitse s a mi részünkről megnehezitse. Igaz, hogy ő felségének erős és győzedelmes hadai vannak mindenfelé s mi hozzánk közel is, (t. i. Wallenstein Sléziában), s igy „volna mód benne, hogy kész, idegen vitézlő népet elegendőt szállíthatna ő felsége az török szomszédságába." Ez szándékában volt a császárnak, a mint ki is jelenté neki, a nádornak; „de mi könyörögtünk alázatosan, ugymond, hogy halaszsza ő felsége az idegen hadak behozását, mert magunk vigyázatban fogunk lenni, és azt reméljük, hogy az mennyi a török, magunk is ellene állhatunk annak. Ha behozná az szükség, (kit nem reméllünk) közel lévén itt Sléziában ő felsége hadai, leszen ő felségének alkalmatossága arra, hogy mindjárt segedelmet nyujthat hozzánk." [1])

Idegen hadak behozatala csakugyan szóban volt. A császár julius 16-ikán irja Eszterházynak: Mivel a török huzza halasztja a békekötést, attól lehet tartani, ellenséges szándékai vannak, annyival

[1]) Magyar Történelmi Tár. VIII. kötet, 14-ik l. Ráth Károly közleménye.

inkább, mivel Buda körül hadakat gyüjt. Ezért alkalmasnak látszanék gondoskodni, nehogy a török épen az elővigyázat hiányát okul vegye valamely ellenséges vállalatra. Ezért adjon véleményt a nádor, hogy a császári seregnek egy része bevitessék-e Magyarországra, s mekkora része legyen az, abban az esetben, ha a sereg maga máshová vonuland Sléziából? [1]) Mindamellett a király aggodalmasan óvakodott a török kihivásától.

Még julius 20-ika előtt történt, hogy egy Szécsen várabeli katona Rácz János, Irsa-szögig kalandozván a török területen, ott dúlást követett el. [2]) A török biztosok ezért panaszt tettek, s Ferdinánd egy julius 25-iki levelében, melyet a nádorhoz intéz, fölhozván a törökök ilyes panaszait, inti a nádort, hogy az alatta levő várakban szüntessen meg ily kihágásokat a török ellen, melyek a béke müvét csak nehezítenék. [3]) És csakugyan Rácz Jánost a szécsenyi vár parancsnok elfogatván, Komáromba küldé büntetése elvételére.

Ferdinándnak Wallenstein derék hadára másutt volt szüksége, nem Magyarországon. A nevezett hadvezér junius végén közeledett Slézia határaihoz, hol Mansfeld hadainak megmaradt töredéke és a holsteini herczeg mintegy tizennégyezer emberrel tartá elfoglalva a tartományt. Wallenstein csak julius

---

[1]) Ferdinánd rendeletei a kismartoni levéltárban Latin eredeti.

[2]) Jászai. Tudománytár, 1838. 235. l.

[3]) Német eredeti a kismartoni levéltárban. 1627—1645-iki gyüjtemény.

9-ikén volt Jägerndorfnál 40,000 emberével. Miután ez Sléziát meghóditá, éjszaknyugoti Németországba sietett, hogy Tillyvel, a császári hadak másik fővezérével egyesüljön az ellenség derék serege ellen, melyet a dán király vezérlett, s mely ellenében Tilly még nem volt képes határozott előnyöket vivni ki, úgy hogy juniusban, midőn Dánia béke ajánlatokat tön, ezen határozott előnyök nem léte miatt utasítá vissza az ajánlatot. [1]) Csak augustus közepén nyertek több meghallgattatást a dán király békeajánlatai.

A nádor bár csak a magyar hadakra volt utalva a fegyveres demonstratiókban, azokat valóban is elegendőknek tarthatta, s fegyverkezés közben szokott tevékenységgel látott az alkudozások előmozditásához is.

[1]) Hurter, Gesch. Kaiser Ferdinand s. II-ik kötet, 525.. 538. és 545. ll.

IX.

A biztosoknak a helyszinére érkezte, junius 18-ika óta julius 8-ikáig mintegy három hét telt el csupa előkészületekkel, s most az alkudozás félbenszakad vala, a nélkül, hogy a tulajdonképi megkezdetett volna.

Eszterházy Miklós nádor most közvetlenül maga volt alkudozandó a budai pasával. Komáromi biztosait vesztegelni hagyván, külön követet küldött Murtéza budai vezérhez, hogy nevében személyesen alkudozzék vele s visszavezesse medrébe a fennakadt egyezkedést. A nádor saját titkárát, Tassy Gáspárt szemelte ki követűl, s követtársul Révayt adta melléje. Elindulásuk Kismartonból tiz nap mulva, julius 18-kán történt.

Tassynak a nádor a maga nevében egy nyilt és egy titkos utasítást adott. Ime az érdekes okmányok, melyekben a nádor a vezért a német hadakkal ijeszti, s többnyire a maga nézetét a német tanácsosok véleményeként adja elő:

„Az én Uram a tekintetes és nagyságos gróf ur, Magyarország palatinusa, s az hatalmas római császárnak s magyarországi királynak Magyarországban helytartója, Nagyságodnak, mint igen ked-

ves szomszéd ur barátjának, ajánlja minden jó akarattal való szomszéd úri barátságát, s kíván Istentől jó szerencsével kedves jó egészséget, s kéri azon Nagyságodat, mivelhogy szivét igazán megnyitván, izent én általam Nagyságodnak, ha szintén azok nem tetszenének, sőt némelyek ellene is volnának Nagyságodnak, de azt gonosz kedvvel ne vegye, — elhivén azt ő Nagysága felől, hogy mindazokat az Nagyságodhoz való barátságból és az szent békességnek az két hatalmas császár közt megerősödéséért cselekeszi. A dolgok penig rendszerint így következnek:

„Nyilván nagyon Nagyságodnál, minemü kérdések támadtanak e napokban a két hatalmas Császár követei között a mostani békesség-tractában némely dolgokról, az melyekről, ugy látja ő Nagysága, hogy nem szintén jól tudósitották Nagyságodat; mert rendszerint igy beszéllettenek az én uramnak a hatalmas római császár titkos tanácsi e dolgokról:

„Elsőben, hogy a mi illeti az követ beküldését a portára, tudja azt Nagyságtok, hogy mikor felküldötte volt Bécsbe az tavaly megfojtott egri passát követségben, azután lett a mi követinknek, ugymint Kurcz Jakabnak, igen nagy gazdag és szép ajándékokkal a portára való küldése, ki után semmi bizonyos követe török császárnak a mi császárunknál nem volt. Szükség azért, hogy egyaránt tartassék a császárok méltósága, és mivelhogy immár Nagyságtokon vagyon az szer, tehát Nagyságtok részéről küldjenek már most követet a mi császárunkhoz. Hogy penig ennek igy kellessék lenni, kitetszik az két hatalmas

császár közt 1625. esztendőben lett végezésének tizedik részéből, a holott nyilván vagyon, hogy ha a mi császárunk követit küldi Konstantinápolba, tehát a török császár is küldjön a mi császárunkhoz. De a mi császárunk küldött volt immár, ugy mint Kurcz Jakabot. Tehát a szer hatalmas török császáron vagyon a küldésben.

„Nincs is penig itt annak helye, hogy azt mondhatná valaki, mivel török császár nem szokott senkihez követet elsőbben küldeni, hogy ez méltósága ellen volna; mert ez nem valami első küldés, hanem csak az egyszer elvégezett küldéshez való maga alkalmaztatása, és a jó rendnek megtartása, a mely nemhogy méltósága ellen volna ő hatalmasságának, de sőt inkább neveli azt minden nemzetségek és az egész keresztyénység előtt, hogy egyszeri végezését nekik szentül megtartja.

„De a mi felséges császárunknak igenis méltósága ellenére volna, ha ujonnan és másodszor bocsátaná le egymás után követit a portára, holott ő felsége nem adott semmi frigyszegésre okot, sem penig főképen az utolsó végezéstől fogvást, semminemű hadát nem is bocsátotta a török császár birtokára. Nem kell tehát egyik császár méltóságát a másik császár sérelmével keresni, hanem a mint ezelőtt: hogy a mi császárunk követe Kurcz Jakab együtt ment be az török császár követivel a portára, igy fog illendő lenni ezután is.

„Nem akarjuk azért csak hallani, sem penig cselekedni, hogy a végezés mellől elmenvén, a mi hatal-

mas császárunk méltósága ellen követeket bocsátanánk ujabban a portára.

„Továbbá vagyon ilyen panaszok is az német uraknak, és azt felette igen érzik is, hogy a mikor a mi hatalmas császárunk követit beküldi is a portára, nem ugy bánnak vélek a mint az mi kegyelmes urunk s császárunk méltósága s becsülleti kivánná, a mivelhogy juthat eszében Nagyságtoknak, mit cselekedének akkor is Kurcz Jakabbal a mi császárunk követével, midőn visszajövet a portáról, sok ideig Budán akaratja ellen kelle lenni és ugyan mintegy megtartóztatva volt.

„Ismég az ő hazajövetele után, megerősitvén az mi hatalmas császárunk az ujobban végben ment békességet és főrenden való postájától küldvén a portára köszöntő levelével együtt, hogy az elvégezett békesség megerősittetnék az török császártól is (noha nemhogy confirmálta volna, de sőt még uj hadat bocsátott reánk ok nélkül) tudják, minemü nagy becstelenségben tartották azt is, a mi császárunk fő posta követét.

„Ezeknek utána még most nem régen uj posta követet bocsátván a mi császárunk a portára mind köszönteni az török császárt, s mind értekezni, mi dolog volna az, hogy im csak nem régen végezvén egymás közt, s jó békességet csinálván, most megint uj török hadak bocsáttattanak a mi hatalmas császárunk országában, minden ellenséges dolgokat cselekedvén: mint tractálták ott azt is a mi császárunk fő postáját, és micsoda követhez nem illendő dolgokat cselekedtenek vele, mind nyilván vagyon az is nálok.

„Nem kevesbbé neheztelik azt is, hogy annyira megbántódott egynehányszor a Nagyságtok részéről a követségekben való jó rendtartás, hogy tudniillik csak meg sem várja Nagyságtok, mivel megyen viszsza követe az mi császáruktól s addig haddal jön be országunkban, a mint azon Kurcz idejében történt, a ki alig haladta meg Budát, hogy mindjárt Magyar- és Morvaországra az bosznai Ibraim passa nagy haddal jött és sok ezer embert vitetett el rabságra.

„S noha most is az Nagyságtok commissariusi az mi császárunkéra panaszolkodnak; mindazáltal az egri passa ő Nagysága mindennek az oka, a mint ezek mondják, mert fenyegetődzött ott, és nyilván mondotta, hogy hiában minden tracta, ha császárhoz követet a mi császárunk nem küld, s felkölt mindjárt s megindult ülőhelyéből, s ahhozképest keltek fel ezek is. Nem illenék azért efféle fenyegetődzés s felugrás olyan helyen, a hol mind az két részről való commissarius urak az két császár személyét viselik. Sok nagy urak s okos emberek voltak immár mind két részről efféle tractában, de még efféle dolog köztök nem igen történt. Méltó azért, hogy Nagyságod megtartassa az jó rendet mind a követek tractálásában s mind penig az végezésekben.

„Másodszor: Azt mondják az én uramnak a mi hatalmas császárunk titkos tanácsi, hogy ők nem tudják azt, mi okból kellene Erdély, Moldva s Havasalföldе felől a békesség levelének emlékezetet tenni, holott soha mindennyi végezésekben is nem volt emlé-

kezet felőlök. Azért az valaki találmánya, de bizony dolog, hogy csak akadályoskodni akar az két hatalmas császár közt való békességben; mert ha a két császár közt megleszen a békesség, tehát békességben maradnak mind a két részről való birodalmak is, a hol penig nem, a ki hatalmasb leszen, azé leszen az birodalom is. Hanem ha azt végeznék, hogy tartanák meg az erdélyiek hitleveleket és ne csinálnának ennyi zürzavart és frigyszegést a két császár között, a mint eddig cselekedték, melyet ha szentül megtartnak, megtartatik ő vélek is az békesség; hol penig különbet cselekesznek, ha mi akadály találja őket, annak nem a két császár leszen oka, hanem magok. Azont kell érteni Moldováról s Havasalföldéről is. De kiváltképen Erdélynek minek utánna magán való hitlevelet adott az mi császárunk, mit akar mégis most az ujonnan való végezéssel? Azokáért a mi már egyszer el vagyon végezve, maradjon elvégezve, s ne fájlalja többször az két hatalmas császár fejét. Tudják azok az országok dolgokat, s tartsák ahoz magokat, s csak ők ne vétsenek az két hatalmas császár közt való békesség ellen, és tartsák meg a magok hitlevelét: valamint eddig, ugy ezután is semmire ok az mi császárunk részéről nem adatik. Abban kell azért ezt is hadni, a mint az előtt volt az két hatalmas császár közt a végezés, és hiába való szókkal s kivánságokkal nem kell az tractát terhelni.

„Harmadszor. Vácz dolgát a mi illeti, azt mondják a mi császárunk ő felsége titkos tanácsi az én

uramnak, hogy igen méltó az ő kivánságok, hogy megadássék, mert az békesség ellen és azalatt vétetetett el, s azoltától fogva semmi jó békességünk is nem lehetett, és csak háboruságra való ok is, mert még minden tractában fenhadták, s ezután is csak veszekedés lészen miatta.

„Más az: azt mondják azok az titkos tanács urak, hogy ha, ugymond, Vácz most meg nem adatnék, mivelhogy az békesség alatt vétetett meg, mit bizhatunk ezután való békességhez is? Ez azért legnagyobb oka, a miért Váczot visszakivánják; mert Vácz oly rosz erőtlen hely, hogy csak szót sem kellene érette a két császárnak egyébként tenni, ha az békességben való bizonytalanság nem volna.

„Hogy penig Mátyás császár adta vagy engedte volna oda Váczot, nem jól adják Nagyságod elejében, azt mondja az én uram, mert soha Mátyás császár azt nem engedte, hogy elbontsák Váczot Bolondvárért. Dóczi István sem engedte oda, mert mikor ő az portára ment, már azelőtt régen megütötte volt budai Karakas passa, sőt inkább csak azért küldötték be, hogy visszaszerezze, a kiről elég bizonyságot mutathatunk, ha kivántatik. Gyalázatjára sincsen az hatalmas császárnak, ha megadatik, sőt nagyobb becsületire és méltóságának terjedésére lészen, ha a mit az békesség alatt szolgái hire nélkül megvettenek a frigy ellen, azt visszaadatja, és azzal nagy hirt, nevet és hitelt is szerez magának az egész keresztyénségnél, s édesíteni is fogja az magyar nemzetet magához, és nem magának, hanem szolgáinak tulajdo-

nittatik az a frigy ellen való cselekedet, ugymint Váczнak megvétele. Hol penig meg nem akarja az hatalmas császár azt az rosz palánkot ereszteni, tehát szolgáinak frigy ellen való cselekedetek magának is tulajdonittatik, a kit Váczért miért kellessék felvenni, ő hatalmasságának könnyü meggondolni; ennek felette hitelét is elveszti török császár e miatt, és minden véle való végezések is, csak kétségben fognak ezután is lenni, és e miatt, ki tudja? talám nagyobb dolgok is következnek, a mint kiváltképen az emberek elméje most jár.

Nincs penig, azt mondja az én uram, magának is és Nagyságodnak becsületi ellen, sőt becsületire vagyon inkább, hogy a mit mások nem jól cselekedtek az békesség ellen, ugyan annak nem-javallása, s azzal teszi Nagyságod bizonyossá ez után való békességét is és neveli vele jó hirét, nevét is.

Az maga dolgát penig az én kegyelmes uramnak a mi illeti, az gyarmati tractán az németek akaratjából hadták volt Váczot fön ugy, hogy a két császár követi tractálják azt a követség-hordozásokban, a melynek talám titkos oka is volt mások akaratjából: azért nincs becsületi ellen az én uramnak ő Nagyságának.

Bolondvárnak az ő állapotja s akkorbeli kára is nem Váczczal vettetett egybe, hanem Egerszeggel, melyet a török vitézek Bolondvárnak felégetése után mind feldultak és rablottak volt igen nagy kárunkkal. Nyilván vagyon penig az is, hogy azért az bolondvári kárért Mátyás császár tizennyolcz ezer fo-

rintot adott, s a kik által adta, azok most is élnek. De ha ezt az bolondvári kárt még ujobban meg kell adni, mi arra készek vagyunk, csak Nagyságtok is elégitsen meg minket az egerszegi kárról, és azonkivül számtalan sok károkról is.

Meg kell azért adatni Váczнak, ha Nagyságod akarója az jó békességnek, és kivánója annak is, hogy a békesség megtartassék ezután az két hatalmas császár között; egyébaránt mi haszna végeznünk, ha nincs semmi bátorsága és bizonyos volta az végezéseknek? És ez a Vácznak megadása arra való, hogy senki a békesség ellen ezután várakat meg ne vegyen se egy felől se más felől, s kéri is Nagyságodat az én kegyelmes uram, mint jó akaró szomszéd ur barátját, Vácznak tekintetéért ne halogassa az békesség dolgát, s annyival inkább azt valamint Nagyságod el ne bontsa, mert hidje meg Nagyságod, hogy Váczнál nagyobb akadályok találkoznak, kiről ő Nagysága most többet nem izen Nagyságodnak.

Negyedszer: Azt mondják a német urak és császár titkos tanácsi a rabok állapotja felől is, hogy a mint az Nagyságtok commissariusi a kilenczedik articulusban, melyet beadtak az mi császárunk követinek, nyilván irják, hogy az békességben rabot ne legyen szabad fogni, s ha szintén fognak is, mind az két részről pénz nélkül visszaadassanak, annak ugy kell lenni, mert azt a békesség magával szokta hozni. Minthogy azért tudni való dolog, hogy a két császár közt bizonyos békesség volt ezelőtt, a mely békesség alatt nagy sok számu rabokat vitte-

nek el: igy tehát méltán kivánják azoknak is az szegény községnek szabadulásokat, kiváltképen a kik a mi országunk szomszédságában vadnak; a kik penig azokban megholtak, azokat fel nem támaszthatni, némelyeket tudják, hogy törökké is löttenek, s sokan közzülök nagy messze földre is vitettenek, s talám nehéz volna azokhoz is hozzá jutniok; de az kik az Nagyságod, ugymint budai vezér botja alatt vadnak, mivel ez után való békesség szerzőjének is Nagyságodnak kell lenni, igen illendő és méltó dolog, hogy a kik azok közzül itt feltaláltatnak, megadassanak; holott ha azok vissza nem adatnak, azt vélnék némely nyughatatlan emberek, mind egy mind más részről, hogy valamint ez ideig való rablások csak végezésben és feledékenségben mennének, és igy soha békével nem lehetnénk miattok. Hogy azért az következendő békesség is ezáltal inkább erősödjék, igen méltó és szükséges megadások azoknak az raboknak, a mennyire lehetséges.

Ötödször. Az palánkok állapotját eleget disputálták az gyarmati végezésben is, azt mondja az én kegyelmes uram ő Nagysága; de ugy találtatván az dolog, hogy többet épitettek a török részről efféle palánkokat, hogy nem mint a mi részünkről, fenhadták azokat, hogy megmaradjanak az ő állapotjokban, jóllehet a mi részünkről semmi uj palánkot nem tudunk hogy épitettek volna; mert a mi az Szolnok felé való dolgot illeti, azok nem valami nagy palánkok és erősségek, hanem csak valami tövises kertek inkább, és vitézlő rendből is állván minde-

nestől azoknak lakosi, magok bátorságáért kertelték be magokat valamennyire; de azt méltán palánknak és erősségnek semmiképen nem mondhatni, avvagy tarthatni. Ide Esztergom felé is afféle uj épitett palánk semmi nincs Szőgyénnél egyéb, s azt is az zsitvatoroki [1]) végben meneteli előtt végezték el. A mi penig Verebélt illeti, az ezelőtt is palánk volt, hanem csak jobbitották és ujitották e mostani épülettel. Nem tarthatni azért azt is uj erősségnek és épületnek, mivel afféle jobbitás megengedtetett az előbbeni békességben, és az mindenkor végház is volt.

Azonkivül, az mi az horvátországi palánkok dolgát illeti, azokról azt izeni az én uram Nagyságodnak, hogy semmi panasz a gyarmati végezésben mi ellenünk nem volt, hanem arról volt inkább, hogy az Nagyságtok részéről nagy sok puszta várakat épitettenek fel, és azokból csatáznak és prédálnak a török vitézek, kire ugyan commissariusok is rendeltettenek volt és azok az horvátországi palánkok nem is valami oly palánkok, a melyek neveztetnek, hogy azokból valami károkat tehetnének, hanem csak valahány strázsáló ember vagyon bennek. Azért ez abban maradhatna, a mint az gyarmati végezés vagyon.

Hatodszor. Az holdolt faluk állapotjáról, a hol azt kivánja Nagyságtok, hogy a mi Nagyságtok első laistromában leirva vagyon, az mind holdoljon, semmiképen az nem lehet; mert a mi Szolnok, Eger és Esztergam táját illeti, nyilván vagyon

[1]) Kimaradt: „végezés", v. „tracta."

nálunk, hogy némely falukat, a kiket Nagyságtok lajstromokban beirt, azok akkor holdoltanak Nagyságtoknak, a mikor Dévént, Kékkőt, Hajnácskőt, Somoskőt, Bujákot, Nográdot, Füleket, (a kikben csak magában majd hatszáz biró járt), Szécsént, Gyarmatot és Palánkot Nagyságtok részére birták Damasddal együtt; de isten visszaadván mindazokat, és már mi kezünknél levén, illetlen és rendetlen dolog volna az, s nem is mehetünk arra semmiképen, hogy most is mindazok beholdoljanak, és ugyan nem is akarjuk azt az kivánságot hallani. Más az, hogy némelyiket csak az Bocskai háborujában is holdoltattanak be a török vitézek, a mint az mostani háboruban is, a mikor szabadon jártak az országban, s azok is mihelyt meglett az békesség, mind felszabadultanak és nem tartoztanak tovább holdolni. De ha szintén ezek nem volnának is az okok, hiszem elég nyilván való dolog az, hogy azután még uj végezés volt az holdolt falukról, és hogy ennek utána több falukat se nyilván se titkon be ne holdoltassanak az török vitézek, hatvan falukat engedtünk szabad akaratukból beholdolni, kikkel akkor az török vitézek is megelégedtenek, és minden vetekedés leszállott az holdolt faluk dolgáról. Nemhogy azért most többet kivánhatna Nagyságtok beholdolni, de sőt igen illendő és méltó, s magában is azt kivánja az jó békesség, hogy valamint akár együtt s akár másutt, az hatvan faluk odaadása után, akár mikor is beholdoltattanak, azok mind felszabaduljanak az holdolástól; kiről articulus is irattassék és arra commissariusok

is rendeltessenek, hogy istenesen mindeneknek végére menjenek és azokat eligazitsák; mert egyébaránt soha ennek vége nem leszen, ha az háboruk alatt beholdolt faluk vissza nem eresztetnek, hanem szünetlen veszekednünk kell ezután is miattok, a mint eddig tudja Nagyságtok, a dolog mint volt.

Hetedszer. Pécs, Simontornya és Szeged táján és a több helyekhez hallgató ráczokat sem tilalmazhatni attól, hogy az ő örökös magyar uroknak valamit ne adjanak, holott a mi törvényünk azt az fejedelmeknek sem engedi meg, hogy olyan végezéseket tehessenek akárkivel is. Hogy penig egy ideig elhadták volt az ő adójok felszolgáltatását földes uraiknak, az csak a sok zürzavartól volt és attól is, hogy a mint mondám, mind Fülek mind Szécsén és a több ott körül való végházak is mind török kézben voltanak; igy azért már ettől sem tilalmazhat Nagyságod bennünket, hanem adják meg azok is a mivel tartoznak a földesuroknak.

Nyolczadszor. Az kereskedésben való fogyatkozás is csak szintén a miatt lett, hogy semmi bizonyos békességünk nem lehetett; de ha isten akaratjából mindeneket szépen elrendel és végez Nagyságtok, azután sem egy sem más dologban méltó panaszolkodás a mi részünkre nem leszen, arra ajánlja az én uram magát Nagyságodnak; csak kivántatik az, hogy ha Nagyságtok akarója az békességnek, legyen akarója az módjának is.

Kilenczedszer. A mi az induciák ellen való panaszokat illeti, tudja az én uram ő Nagysága maga

is, hogy esnek némely lator, tolvaj emberektől afféle dolgok, ki attól is vagyon, hogy ilyen bizontalan állapottal vagyon az békesség dolga; mindazáltal, mivel az szakácsot nem büntethetni azért, ha az holt szén bele esik az étekbe, hanem ha azt onnat ki nem veszi, meglátja Nagyságod, azt mondja az én uram ő Nagysága, hogy bizony kiveszi az holt szenet az étekből, és bátor panaszolkodjék Nagyságod ő Nagysága ellen, ha meg nem bünteti őket! Most is, csak szintén akkor, hogy ő Nagysága másodszor szembe volt Iszmael csaussal, a Nagyságod követével, három afféle tolvaj latrot hoztak ő Nagysága eleiben, kiket Iszmael csaus lábokon állva hagyott ott, de míg másszor oda megyen ő, vagy más Nagyságtok részéről avagy a míg csak én is vissza megyek, higyje Nagyságod, nyakon függni találják azokat. Két ur embert is hivatott most ő Nagysága törvényre maga eleiben ugyan afféle dolog végett, kik ha most nem menthetik magokat, el nem lesz szenvedve azoknak is. De megbocsásson Nagyságod, Hatvan, Cserép és Eger felé inkább mind az erdélyi fejedelem alatt valók járnak, s azokhoz nem annyéra fér az én uram ő Nagysága, s mind füleki és szécsényiek nevével is cselekeszik; mindazáltal lehetnek ugyan azokban a végekben is azért latrok, kiknek végére menvén az én uram ő Nagysága, hirével leszen Nagyságodnak, hogy bizonynyal megbüntetődnek, csak Nagyságod is azont cselekedje.

Hogy azért, Nagyságos vezér, befejezzem az én kegyelmes uram izenetit, nem tanácsolhatja azt semmi uton ő Nagysága, hogy vagy előbb vagy utóbb va-

ló követnek beküldéséért (avval ugyan nem mulván azért a követség el), sem egy ilyen rosz palánkért, mint Vácz, a ki azé hadakozó üdőben, a ki hamarébb éri és sem országot abból nem vesznek, se meg nem tartanak, sem penig valahány rosz faluért, valami utolsó dolognak és fegyverfogásnak ereszkedjék Nagyságtok; mert azon az mi németink, higyje meg Nagyságod, hogy bizony két kézzel kapnak, és ha eddig is az én uram ő Nagysága nem lett volna sok okoskodásival, és az mi császárunknál való könyörgésével is, másképen volna az dolog. De kiváltképen már megüzvén és győzvén az sléziai hadat és ellenséget, félő, hogy dolgot ne keressenek azok magoknak. De hogy az sok elnyomorodott szegénység, a kin az én uram ő Nagysága szánakodik, mind ő Nagyságára, az én kegyelmes uramra, s mind Nagyságodra jó áldást mondhasson, illik Nagyságtoknak, a két hatalmas császár között minden háboruknak eleit békességgel venni."

Tassy titkos utasitása itt következik:

„1.) Tudjuk, hogy méltán vetették Bethlenre ezt az mostani tractát, mivel ő miatta lett az összeveszés; de az ki akarója és szerzője volt az háborunak, békességünk lévén egymás közt, mint akarhassa most viszont ugyanazon ember az békességet, kiváltképen azon dolog fennlévén most is, a kiért akkor feltámadott volt, sőt még roszabban lévén állapotjok, ugy mint az ő német barátinak? azon legyen az ő bölcs itéletek.

2.) Mivel azon németeknél neki hitlevele vagyon,

s tavalyi esztendőben mind együtt lévén is német, török s magyar hadakkal, ugyan nem segithete nekik, most már csak azon kérik, hogy találjon módot benne, az mint végben ne menjen a két hatalmas császár közt való békesség, mert ő nekik ennél is inkább el kell veszniek. Avvagy ha az nem lehetne, csak halaszsza, hogy azonban jobb alkalmatossággal békélhessenek meg az római császárral.

3.) Szólhatnánk az ő dolgáról és maga ajánlásiról, melyet minekünk tött csak valami egy hónappal ezelőtt, és mi általunk az hatalmas római császárnak is minemü igéretekre ment. De nekünk egymást nem illik talám vádolnunk, és mivel én véle soha egyet nem értettem, talám beszédemet nem is hinnék; hanem nézzék az külső jeleket csak, és módját az békességben való tanácsának, s onnét megtetszik, mivel nyilván azt nem meri jelenteni, hogy nem akarója az békességnek.

Hagyjanak békét azért az ő tanácsának és nyuljanak derekason az békességhez, mert talám csak két hét mulva is megindul császár az imperiumba, az hova most gyülést hirdetett, és bizonyos dolog, hogy összealkusznak és megbékéllenek az keresztyén fejedelmek, s akkor aztán lássák, mi következik kicsin és semmirekellő dologért!

Im, Sleziában is megverték az ellenséget és mindenestől semmivé tették. Az is már a nagy had csak igy vagyon hivalkodva szomszédságunkban, kit el kell hinni, hogy sokáig veszteg nem ül; oda fel penig nem szükségesek, mert ott is elég nagy hadak

vadnak az pártosok ellen. Bizony, dolgot keresnek azért ezek is magoknak, csak igen kevés üdő alatt is. Az mely had, igaz beszéddel mondják, hogy nagyobb annál, mint az ki tavaly bejött volt Magyarországban.

Ne bizzanak Bethlen fejedelemben is; mert ő odahajol, az hol az szerencsét látja, és ide nem öregbithetvén az ő kedve szerint birodalmát s méltóságát, együld oda fordul, az hol az alkalmatosságot látja; mert ez néki természetiben is vagyon. Más az, anynyira megunta az magyar nemzet őtet, látván, hogy csak az maga hasznát keresi és csak az országot pusztitja, maga is és másokkal is azont pusztittatja, hogy ha nem tudom mint parancsol is, de soha az magyarság többször ő mellette fel nem ül az római császár ellen. Most is nem tudom micsoda hitegetéssel hozta volt ki csak őket, s minden alatta való rendek is, urak, vármegyék, városok és hajduság megesküdtenek most azon, hogy soha az hatalmas római császár ellen fegyvert nem fognak, az kiről magán magán mindenik hitleveleket is adtanak, még az erdélyiek is.

Ez is az kevés had, a kit Budához gyüjtött a vezér, haszontalanság csak és azzal csak arra adnak okot, hogy ez az Sléziában való had nyakunkban jőjön, és ha bejön, bizony soha azok az békességre nem mennek, és minekünk is minden dolgainkot felforgatják. Jobb volna azért azt is oda valahová Eszék felé szállitani, ha ugyan fenn kellenék is már lenniek; egyébaránt

berohannak minden bizonynyal az német hadak is.

Váczot az gyarmati tractában is azért hadták volt fen az németek, hogy ha megbékéllenek egymással ők, és az romai császár hivségére hajlanak az mostani pártosok, legyen mi mellett összeveszni ő vélek, s ki tudja, ha most is nem azon czéljok vagyon-e, hogy Vácz miatt veszszenek össze, azzal az magyar nemzetnek is kedvét akarván cselekedni.

Hol penig ezekre az mostani kivánságira az hatalmas római császárnak magától semmiképen nem mehetne az vezér, és sem Váczot meg nem akarná ereszteni, sem az követek és holdoltság dolgát el nem igazithatnák, mi nem bánjuk, ha az mi izenetünket szintén beküldi is az portára, hogy értsék ottbenn is, mivel másképen vagyon az dolog, hogy sem talám az portát némely nem jó akarói ő Nagyságának informálják, az honnét vegyen teljes tanulságot, noha az késedelem igen veszedelmes.

Maga állapotjáról is az mi uri kedves barátunk ne sokat gondolkodjék; mert mi ő Nagyságát kebelünkben is megtartanánk az szükségnek idején, nemhogy fejének valami akadékot és veszedelmet kivánnánk, de csak egy szál haját sem akarnánk, hogy kedve ellen ezért elesnék, s ha az szükség kivánja, csak találjon meg ő Nagysága barátsággal bennünket, nem jut arra az dolog, az kitől talám ő Nagysága retteghetne.

Az mí egymással való szembelételünket penig az mi illeti, az nagyját a dolognak igy levelek által

elvégezvén, mi az mi kegyelmes urunk római császár ő felsége engedelméből igen nagy szeretettel szemben leszünk ő Nagyságával, ki az mint iránk, ugy leszen nagyobb becsülettel és szeretettel, ha minden képen bizonyosok leszünk az jó békességben.

Tudni kell az mi kedves barátunknak azt is, hogy mi itt közel lakván az hatalmas római császárhoz, minden nap jön inkáb levelünk onnét és irunk mi is ő felségének, kire nézve ugy kell minekünk is az mi dolgunkot rendelnünk az békesség dolgában, hogy magunkat meg ne jegyeztessük; mert nem tagadhatják azt, hogy három héttől fogvást is, sokkal keményebben viselik az mi császárunk körülette levő titkos tanácsi magokat, mint azelőtt, s kiváltképen azólta, hogy az Sléziában levő hadat és ellenséget megverték. Az időnek szolgálni és engedni kell azért, mert az eszesnek való dolog, s ehhez kellett nekem is most az én izenetemet rendelnem, látván az ő messze-nézéseket, mindenütt megvervén ellenségeket.

Ezeket penig, hogy ő Nagysága a vezér magában tartsa, és ha közli is valakivel, de azt az portán levő fő emberekkel közölje, és ne is jelentse kitől értette, kérem igen ő Nagyságát, mint kedves szomszéd ur barátomat, s kérem azon is, hogy ebben ne is kételkedjék, az mikről én izentem; mert bizony dolog, hogy különben nincsenek, s meg se gondolja azt is, hogy valami álnokság volna ebben, hanem az én hazámhoz és az jó békességhez való szeretet visel, mind ezekben kese-

rülvén és szánakozván az szegény együgyü községen.

Erre, hogy ez titokban legyen, azért is kérem az én szomszéd uri barátomat, hogy ennek előtte is az minemü titkos dolgokról izentem volt, mind azokat jól értette Bethlen f.; ki micsoda tanácsot adott az dologban, vagyon az is hiremmel. Sőt tudják alkalmasint az mostani egri pasát is, mivel bocsátta vissza, mikor utána ment volt; kit neki meg kell cselekedni; mert tudjuk, hogy az török császár az ő szorgalmaztatására adta már melléje csak hamar kétszer egymásután hadát és szerdárját.

De mindazoknak az ő biztatásinak valahány szegény községnek rabságra való vitelével és szegénységnek romlásával, vajon micsoda haszna lőn egyéb, ki ne lássa?

A mi penig az commissariusoknak ujobban való összegyüléseket illeti, talán haszontalan leszen mindaddig is, mignem ezek az nagy dolgok el nem igazodnak, melyeket ha most valami jó rendben vehetnénk, mind együtt ugy kellene osztán szembe lennünk, magán az commissariusok s magán mi; azonban igen nagy csendességben levén mind az két felől, és helyen maradván az commissarius urak is.

Az rabok dolgából is kedveskedjék valamenynyivel az vezér, nagy néven veszi az mi császárunk, hiszen ajándékon is küldhet ő Nagysága valahány számút ki!

Az dolgokkal hogy ő Nagysága semmit ne késsék, felette igen kérem; mert hova tovább mind ne-

hezedik az dolog, s kiváltképen ha császár az imperiumban felmegyen s ők megbékéllenek, soha ezeknek elméjekkel mi nem birunk, most is csak az Isten tudja, mint tarjuk az tractában őket. Ezután is azért, én a mit Magyarországért és az szegény községért cselekedhetem, azt el nem mulatom, előttem viselvén az ő Nagysága barátságát is.“

Másnap, hogy a követ Kismartonból elindult, azaz 19-ikén, Eszterházy ezen pótlék utasítást küldé utána:

Generose Domine nobis honorandissime.

„Tegnap Kis-Martonból megindulván, szintén hogy ebédemet végeztem czindorfi majoromban, érkezék csak mintegy postán Questemberg uram hozzám császár urunktul ő felségétől. Az mi németink, ugy látom, igen apprehendálták az török commissarius urak cselekedetit, hogy felkelvén helyekből, kimentenek haraggal az sátorból, ott hagyván a mi commissariusinkot, s kiváltképen, hogy az mint ők vélik (kiben vagyon is valami) olyan méltatlan kivánság mellett, az mint az ujonnan való követnek beküldése volt! Mely cselekedetekkel hogy despectálták is az mi kegyelmes urunk méltóságát, azt igen erősítik és igy azt az cselekedetet az több nagy és sok offensák mellé vetvén, ilyen követséggel küldötték hozzám Questemberg uramot, parancsolván ő felsége, hogy késedelem nélkül adjam opiniomot felőle.

„Első, hogy rebus sic stantibus, minden dolgai most jó karba levén ő felségének, ha nem volna jobb visszahivatni az commissarius urakot és interrum-

pálni az tractát, minthogy az török commissariusok adtak volna erre okot.

„Másodszor, mivel az vezér bizonyos számu hadakat gyüjtött s gyüjt most is Budához, mi tetszik én nekem benne, hogy ha azt az dolog nélkül való hadat, Sléziából mindjárást mind beszállitsa-e ő felsége az országba, vagy csak valami bizonyos részét annak?

„Harmadszor, parancsolja expresse ő felsége, hogy mindjárt irjak mindenntlve az vármegyékre és felvegyem az ország népét s az szerint az végbelieket, s magam is kiszállván közikben személyem szerint, mind uri és nemes rendet is felültessek és Komáromhoz szálljak.

„Ettől én mind féltem az dologtól s azért akartam praeveniálnom is kegyelmed által, instituálván mostani legatiomot az vezérhez. Izentem azért könyörgéssel mindezekre ő felségének, instalván azon, hogy ha egyebet nem akar is ő felsége ebben, ottan csak kegyelmedet várjuk meg, micsoda resolutióval jön meg az vezértől, reménységet is nyujtván, hogy talám el fogjuk még igazithatni mindazokat az kérdésben való dolgokat, exaggerálván kiváltképen az hadak behozásának nagy alkalmatlan voltát ilyen aratásnak idején. Kikkel mit végezhetek, nem tudom, mert ugy látom, igen felemelte az szerencse őket. Hanem ím én egy ilyen orvosságot is gondoltam, annyival nagyobb effectussal legyen törekedésem, hogy az vezér ő Nagysága igen sietséggel küldene nekem egy hitlevelet, melyben assecurálna engem, hogy azok az Budához gyüjtött hadak semminemű ellenséges dol-

got nem fognak cselekedni, valamig vagy az békességben isten jó véget nem ad, vagy teljességesen kimondunk az tractán. S másikot viszont cselekedje azt ő Nagysága, hogy az mint azelőtt is kérettem kegyelmed által, szállitsa alább Eszék felé azt az Budánál levő kevés számu népet s ezzel talám fentarthatjuk valamente őket. Egyébaránt én semmi módját nem látom az dolognak, mert kétségben hozhatnám magamot is. Hol penig ezt az vezér nem cselekeszi, higyje el ő Nagysága, hogy soha olyan dolog nem volt, a minémőt fogunk látni, noha teljességgel én arra sem ajánlhatom magamot, hogy ezek meglévén is, ki ne jőjenek az hadak. Reméllem mindazáltal, hogy igy megtartóztathatnánk őket, s nem kell azzal gondolni, hogy de non exercenda hostilitate az tracta alatt vagyon hitlevelünk azonkivül is egymástól, hanem ez specifice az mostani odagyült hadról kivántatik cum clausula illa, hogy eloszolván az commissarius urak is, és el mosódna reménsége az békességnek is, három hét alatt ugy is semminemü ellenséges dolgot nem cselekeszik, sem cselekedtet ő Nagysága. Melyet én azért is kivánok, hogy azonban a portára is elküldhet ő Nagysága, ha mi jobbitást és tanácsot kell-e onnat is várni, és én is az mi emberinket assecurálnám arról, hogy semmi hertelen való irruptiótól ne tartsanak. Erre mégis igen kérem az vezért, ha kivánja az békességet, cselekedje meg, mert egyébaránt a mint feljebb is irám, ezennel sok nem jó dolgok következnek közinkben. Mutata egy irást is, nálam levén Questemberg uram, kiben irják,

hogy postája jön a dánusnak császár urunkhoz, azon instálván, hogy ide Bécsben ő felségéhez küldendő fő követiért adna literas salvi passus ő felsége, melyet obtineálni is fog, és igy az Imperiumban való menetele megváltózik és haladni fog császárnak; itt Bécsben akarván megvárni az dániai követeket ő felsége. Igy azért ezek, az mint látom, neki indultak az békességnek, mely dolog, ugy látom, nemcsak neheziteni fogja az mi törökkel való békességünket, de ha halasztják, talán el is bontják. Mely dolog, ha ugy leszen, minek utána mindeneket megcselekedtünk volna mi, az mit cselekedtünk, ugy látszik, isten fogja akarni, hogy vélek meg ne békéljünk, s igy mi is könnyebben szenvedjük, s ottan legyen ugy, mint isten akarja s az jámbor szent császár.

„Kegyelmed ne késsék, azon legyen, holott már ezek az mi emberink csak onnét várnak. Isten kegyelmeddel. In Lakompak 19. Julii, 1627.“ [1])

[1]) Mindhárom utasítás a kismartoni levéltárban. „Tractatus Turcici.“

X.

Tassy Gáspár julius 18-ikán indult el Kis-Martonból és 20-ikán érkezett Komáromba, hol utasitásait közlé Sennyei cancellárral és Eszterházy Dániellel. Még az nap átment Szőnyre, hol az egri pasa szállásán épen divánt tartának a török biztosok. Ott a divánban a nádor két követét leültették. Az egri pasa panaszkodott, hogy a nádor három hónap óta huzza az alkudozásokat, holott azt igérte volt, hogy három nap alatt be fognak végződni. Erre Tassy azt felelte, hogy a nádor most is ohajtja, a mit azelőtt, — hanem a haladéknak magok a török biztosok az okai. Panaszkodtak a törökök, hogy ők már igen elunták a heverést Szőnyben — s azért szeretnék tudni, mivel jár most a nádor követje. Erre azt felelték, hogy a nádorhoz a budai vezér küldött volt követet, nem ők, — azért a nádor is a vezérhez küld követeket, s az izeneteket csak ennek fogják elmondani. Kérik azért a török biztosokat, ne késleltessék őket.

Toldalagi Mihály, Bethlen biztosa is, jelen volt a divánban. A fentebbi beszédek után kezét fogá a nádor biztosainak, s megkérdezte, ebédeltek-e már? — Ugy látszott, alkalmat keres a biztosokkal való

beszélgetésre. A követeket Toldalagi csakugyan szállására vitte ebédelni. Itt magokra levén, Tassy Gáspár átadta neki a nádornak hozzá szólló levelét.[1])

Toldalagi igy adja elő a találkozást:

„Julius 20. Jöve ide Izmael csaussal palatinus uramtól Tassy Gáspár és Révay András. Az mi commissariusinknak levelet nem hoza, hanem az vezérnek és nekem. Az vezérhez ugyanazon nap Budára elmene. Az egri pasa is utána ugyanazon nap oda mene. Nekem az levél mellett (Tassy) ilyen követséget monda: Csudálkozik azon az ő ura (nekem azt izente), hogy én ennyi ideje immár hogy itt vagyok, és mégis neki sem innen, sem Budáról semmit értésére nem adtam, holott én is keresztyén vagyok és kiváltképen katholikus. Másikon azon csudálkozik, hogy most is az én uram (Bethlen), mint harmad ideje, belé elegyítette magát az békességbe, és az ő ura úgy veszi eszében, hogy nemhogy abban én általam valamit szolgálna, de talám még inkább ártani akarna.

„Kire én olyan választ töttem, hogy én nekem módom abban nem volt, hogy gyakran izenjek, s ugyan nem is akartam, látván azt, hogy ő nagysága (a nádor) kételkedik mind az én uramhoz s mind magamhoz. Nem akartam itt is (a töröknél) elveszteni, az mi hitelünk vagyon azt, ott is nem lévén. Azért ő nagysága higyen, s én is úgy tudok szolgálni. Az uram pedig nem elegyítette az békes-

[1]) Tassy Gáspár jelentése, — a kismartoni levéltárban, „Tractatus Turcici."

ségbe magát, hanem hatalmas török császár kívánságára küldött ide." [1])

Vácz dolga is szóba jővén, azt mondá Toldalagi, eléggé ügyekezett annak kiadására rábirni a vezért, sőt meg is czáfolta ennek minden ellenvetését; de a vezér azt mondá végre, hogy ha ezer darabra vagdalják sem áll rá. Erősíté végül Toldalagi, hogy urától semmi oly utasítást nem hozott, mely a békét ellenezné.

„S miért hát — mond Tassy — hogy a béke föltételekbe beleiktatá Erdélyt s Havasföldet is, holott ebből nem egyéb jőne ki végre is, hanem a mi az azelőtti végezéskor Komáromban mikor azt kivánta (Bethlen), hogy Erdély maradjon a mostani állapotjában, hogy örökösen a töröknek transcribáltatnék." Itt Toldalagi „hímezé-hámozá feleletit" mond a nádor követe: „Az mi javunkra (azaz a nádorékéra) volna inkább; de azzal ők, ha ugyan nem akarjuk, nem gondolnak."

Tassy és Révay julius 22-ikén délután érkeztek alá Budára, hová az egri pasa, őket (Toldalagi tanácsára) megelőzve, még az nap reggel nyolcz órakor érkezett meg.

A budai vezér tisztességgel fogadá a nádor követeit másnap, azaz 23-ikán reggel. Tassy ajánlatára a vezér beleegyezett, hogy mindenekelőtt fordittassa törökre a nádornak a vezérhez intézett levelét, mi megtörténvén, azonnal fogadja őt kihallgatáson.

Tassy 25-ikén délután nyerhetett kihallgatá-

[1]) Toldalaghi jelentése, az erdélyi muzeum kéziratai közt.

tást, s időközben értesült a tolmácstól, (ki keresztyén volt), hogy a vezér nagyon haragszik a beadott föltételekért, különösen pedig azért, melyben Vácz viszszaadását kivánják tőle.

A vezér csakugyan méltatlankodással említé föl a kihallgatáson a nádor azon igéretét, melyet a tavalyi hadjárat végén tett s mely szerint ő, a nádor, száz napot fog egygyé tenni a törökkel való béke megkötésére — most pedig ugyanő oly dolgokat követel, melyeket megadni lehetetlenség. Tassy fölhozá, hogy most is arra törekszik a nádor, ki különben a császár akaratját tolmácsolja. Vácz, miért a vezér neheztel, nem nagy erősség, s azzal nem veszít a török, sőt a török szultán hirneve csak nevekedik, ha ki ad oly erődöt, melyet a korábbi béke ellen foglalt volt el.

Szóba jött ezen alkalommal az ünnepélyes követküldés elsőségének kérdése; a hadgyűjtés miatt Tassy interpellálta a vezért, valamint sok más, a békét közelebbről vagy távolabbról érdeklő tárgy.

Tassy Gáspár utolsó kihallgattatása a budai vezérnél augustus 9-ikén volt. A vezér azt a sérelmet követé el rajta, hogy irásbeli válaszát nem neki adta át, hanem külön csaus által küldé meg, mi felől hasztalan vigasztalá Toldalagi, hogy ez rendes szokás a töröknél. Személyesen azért is neheztelt Tassy, hogy őt a pasa csaknem erőszakkal tovább tartóztatá Budán, mint ő el kivánt utazni. Oka az volt, hogy időközben is irt volt a vezér a nádornak s levelére választ várt. Tassy arról győződött meg ezalatt, hogy

a vezér minden más föltételbe beleegyeznék, csak Vácz ne követeltessék tőle, s azt javaslá, hogy a király biztosai más pontban ne is engedjenek semmit. De, időközben a követküldés elsősége tárgyában is történt egy engedmény, — vagy inkább közvetítés, mi abban állott, hogy a két fél egyenlő rangu követséget és egyszerre indítson az illető udvarhoz.

Azon levél, melyet Murtéza pasa a nádornak iratott, midőn Tassy Budáról elindult, itt következik:

A budai pasa a nádorhoz:

„Az győzhetetlen hatalmas császárnak tengeren innyed lévő országainak, azokban lévő minden rendeknek és hadainak fő gondja viselő és igazgató fő vezérének, szerdárjának, Budán helytartójának, az tekintetes és nagyságos vezér Murtéza pasának feleleti azokra: Eszterház Miklóstól Magyarország palatinusától és az felséges római császárnak belső tanácsától s főhelytartójától küldettetének volt mostanban ő nagyságának az becsületes Tasi Gáspár által.

„Meg értette ő nagysága vezér urunk az nagyságod izenetit és irásit minden részeiben, mely dolgokon nem keveset csudálkozik, kiváltképen ezért, hogy olyak az kivánságok az fölséges római császár részéről, az kiken sem ennyi időt hijában való vetekedésekkel tölteni, sem magokat az uraknak fárasztani nem köllött volna; mert az mely két kiváltképen való punkt felöl vagyon most az veszekedés, azt már ő nagyságának az tractára rendeltetett urak meg mutogatták és bizonyitották, hogy nem méltók azok az

kivánságok. Tovább azért nem volna szükséges azokon veszekedni; mind az által, hogy nyilvábban és bizonyosbban nagyságtok azokra való válasz tételét ő nagyságoktól vezér uruktól is megértse, nem neheztellette egy nehány szóval való irását nagyságodnak küldeni.

„Az követség felöl való kivánságot az mi illeti, nyilván vagyon Nagyságodnál, hogy valamikor az két hatalmas császárok között valami végezések lettenek, azoknak az végezéseknek hitlevelét mindenkor először az fölséges római császárok küldötték meg az mi hatalmas győzhetetlen császárunknak nagy szép böcsülettel és császári méltóságához való ajándékokkal, mely fő követeket az budai vezérek illendő tisztességgel fogadván, az fényes portára szorgalmatos gondja viselésekkel, fő uri emberekkel késértették. Ott követségeknek tisztit elvégezvén, az hatalmas császár részéről is azon móddal az fő követ bocsáttatott Bécsbe. Igy volt az zsitvatoroki tracta után az német követnek fölséges Rudolfus császártól portára való bocsájtása, igy volt azután az fölséges Mátyás császártól bocsáttatott követ állapotja, igy kell most is lenni mind az igazságnak, s mind az szokásból vett rendtartásnak kivánsága szerint, melyet igaz okokkal is megbizonyithatni; mert ezt nem tagadhatni, s nem is köll tagadni, az mint főképpen megmutogatták az követ urak, hogy az fölséges római császár részéről bontatott mindenkoron fel az frigy az sok csatázásokkal, uton állásokkal, hatalmas császár végbeli vitézinek küldött zsoldpénznek eltolvajlásokkal, sok

károknak tételekkel, az meg holt Mátyás császár idejében Erdély országra egy nehányszor haddal való menetelekkel, égetésekkel, rablásokkal, mely országot ő hatalmassága nem különben akar oltalmaznia, mint Budát és az többit, mely cselekedetek oly igazak, mint az égen az fényes nap. Ezekkel és ezekhez hasonló több dolgokkal az békességet felbomlottnak lenni im érti nagyságod, melyekre nézve az előbbeni végezésekhez nem ragaszkodhatik egy császár is, hanem ujat és állandót hogy az országoknak megmaradásokra végezzen vezér urunk ő nagysága az felséges római császárral, hatalmas császárunktól ezekért az előszámlált okokért parancsoltatott. Hogy ha annak okáért békességet akar nagyságtok az két hatalmas császár között tartani, szükség, hogy az mostan egyben rendeltetett urak által az békesség az eddig való trakták által csinált punktokból állandó képpen elvégeztessék. Mely végezéseket az szokás szerint az fölséges római császár hitlevelével megerősitvén, azt fő követe által annak módja szerint az fényes portára beküldje, hatalmas császárunk részéről is az hit levélnek fő követe által Bécsben való elküldése hasonlóképpen meg lészen késedelem nélkül. Második oka ez kivánságnak ez is: jól tudja nagyságod, hogy az fölséges római császárok eleitől fogva követek által aztat hallották, hogy ők nem ugy tractálnak békességet mint római császárok, hanem ugy, mint magyar országi királyok, és ausztriai herczegek, mi ha igy volt, és most igy akartok tractálni, ez eránt is meggondolhatja nagyságod, melyik követnek illen-

dőbb előbb bemenni; mert az mi hatalmas császárunk nem úgy tractál csak, mint Magyar, Bozna, Horvát, Tót, Rácz, Bulgár, Moldva, Havasalföld országoknak királya, mely országok régen az magyar korona alatt voltanak, de isten azoknak nagyobb részeit ő hatalmasságának adta; hanem úgy tractál, mint Ázsiának, Afrikának, Europának nagyobb részeinek hatalmas császára, s ez is az oka, hogy az zsitvatorki végezésben is azon állapodtak meg, hogy az fölséges római császár követi menjenek előbb be.

„Nem következik azért ebből az felséges római császár méltóságának semmi sérelme, ha az szokás szerint fognak cselekedni mind az két részről; mert ha esztendeig vetekedünk is az előbbeni végezett békesség fölött, egyebet senki nem mondhat annál, hanem hogy az sokképen bomlott fel, először az megholt Mátyás császár idejében egynéhányszor, mely ha felbomlott, nem mondhatni békességnek; és ha békesség az két császár között nem volt, szükséges mostan ujabban egyet állandót csinálnia; ha csinálunk, szükséges azt mind a két császárnak hit levelekkel megerősiteni; melyet ha megerősitnek, magok méltóságoknak kivánsága és az szokás szerint, illendő böcsülettel kell meg küldeni egymásnak. Igy azért az fölséges császár követének kell az portára menni.

„Az mi az német követek panaszát illeti, hogy nem az fölséges császár méltóságának becsületi szerint bánnak velek, az mint Kurtz Jakobot Budán akaratja ellen sokáig tartóztatta akkori vezér, sőt hazameneteli után az fölséges római császár az ujabban

végben vitt békességet postája által küldvén az portára köszöntö levelével, a végre, hogy az elvégezett békesség hatalmas császártól is megerőséttettetnék, melyet nemhogy megerőséttetett volna, de inkább ujabb hadat küldött ki.

„Az követeket, vezér urunk ő nagysága úgy tudja, hogy mindenkor illendő böcsülettel tartották, sőt némelyiknek sok maga illetlen cselekedetét is elszenvedték. Mert oly dolgokban találtattanak, melyek böcsületes követhez nem illettek volna. Kurcz Jakabnak hogy Budán köllött egynéhány napig késni, az is nem ok nélkül lett.

„Hogy pedig az gyarmati végezéseket ő hatalmassága hit levelével annak módja szerint meg nem erősitette, okai annak, az mint vezér urunk értette, ím ezek:

„Első, mert semmi fondamentommal való punctok abban nem találtattak, kiket az békesség az két hatalmas császár között megerősiteni láttatott volna. Második: Vácz felöl semmi végezés és irás nem volt, hanem hogy követek küldessenek mindenik császártól egymáshoz, és azok által tractáltassék az váczi állapot. Ingyen csak azt sem irták, hogy elvégeződjék. Harmadik: az több végezések is haszonra valók nem voltak, és igy nem tudván az fényes porta, hatalmas császár micsoda dolgokat erősitsen meg hit levéllel, holott azokban semi dolog bizonyosan el nem végeztetett volt, azért nem adott ahtnamét; hanem mondta az követeknek bemeneteleket, ki ha bement volna, és ott az dolgokat elvégezte volna, hatalmas

császárnak az fölséges római császártól azokról hit levél küldetett volna, méltán panaszolkodhatnék nagyságtok mostan, hogy ha az hatalmas császár is követet ahtnaméjával Bécsben nem küldött volna.

„De látván, hogy az követet egész 16 hónapig sem küldték el, sőt az alatt az csaták az ő hatalma végházai alatt jönnek s mennek és az pesti kapu eleibe is jövének, az barmot elhajták, melyet a vén vezér az maga csordákjából nézett; ehhez hasonló sok dolgokat, az ő hatalma kéncsinek elkóbollásával, sok helyeken vitézi levágatásával, cselekedtenek: azokbul nem egyebet ismerhettek az ő hatalma vezéri, hanem hogy nyilván való ellensége akar az felséges császár ő hatalmának lenni, kiváltképpen értvén az német hadaknak is oly nagy erővel Magyarországban beérkezéseket, kik nem Manczfel után indultanak, az mint hirdeték vala akkor, hanem egyenesen az hatalmas császár holdolt határira s földére. Nem kicsiny megjátszodtatásának tartná az hatalmas császár az maga méltóságos császári személyét ilyen cselekedetek által. Az (ok) az okai az hadak megindításoknak Nógrád alá menetelének, és ellenségeiknek eleibe való menetelnek, mind az utólszori és első indulatoknak.

„Az panaszoknak oka, hogy ha egri basa volna, miért fenyegetődzött és nyilván mondotta, hogy hijába minden tracta, ha az portára követet nem küldenek, fel kelt s mindgyárt meg indult ülő helyéből a többi: Vezér urunk ő nagysága erre azt feleli palatinus ő nagyságának, hogy az mint egyik fülét az magok

követinek magok mentségére tartja, az másik fülét is tartsa az hatalmas császárunk követinek is beszédek meghallgatására. Az erdélyi fejedelem követit eskettessék meg: mondja meg igazán, ki adott arra okot az fölkelésre, és végére menne az dolognak: itélje azután ő nagysága az dolgot istennek igazsága szerint. Az magyarországi nagyságos cancellariushoz nem illett volna hatalmas császár követit olyan gyalázatos szókkal illetni; mert ha nagyságtok illendő böcsületet kiván az hatalmas császár követitől magatoknak, az mint illik is, méltán megkivánhatják az mi hatalmas császárunk követi is először ő hatalmasságának méltóságának böcsülettel való megadását, annak utánna az követ urak is az magok böcsületét. Igaz és bizonyos dolog: sok nagy urak voltak már az tractákon; de nem emlékeznek arra, hogy senki közülök ilyen illetlenül viselte volna magát, mint az nagyságos cancellarius. Igen méltó, hogy az tekintetes és nagyságos palatinus úr is az jó rendet megtartassa minden dolgokban; vezér urunk ő nagysága is azon dologra igéri magát.

„Erdély Moldva, és Havasalföld felől való emlékezet tételnek az frigy levelében miért kell lenni, holott ennyi végezésekben eddig nem volt? Vezér urunk ő nagysága erre az kérdésre ilyen okkal felel: Első, miért hogy az megholt Mátyás császár Forgács Zsigmondot Erdélynek elfoglaltatására haddal küldte volt, mely országot el is foglalta volt, valakiket közülök fegyverrel meghajtatott. Mely császár hadának generalisával együtt kiüzésekre az országból az ha-

talmas császárunk kényszeréttetett nagy erős hadaival sok költségével leni (Ali) basát, Zúlfikár basát, az tatár haddal Koroz Imirzát küldeni, és azok verték ki, — különben ki nem mentek.

„Az mostani erdélyi fejedelemre azon császár küldte Homonnai Györgyöt Sorbán vajdával együtt haddal, kiknek hadait az erdélyi birodalomban, Váradon túl 3 mélyföldön, verte meg Réday Ferencz. Lippaiaknak is azon császár küldött segitséget az erdélyi fejedelem ellen, az végre, hogy Erdélyországnak végezése szerint Lippát az hatalmas császárnak meg ne adhassa, kiket Lippa és Jenő között vert meg az fejedelem hada. Azután azon esztendőben késő őszszel ugyan Mátyás császár idejében külde Dóczy András Erdélyre Sarmasági Zsigmonddal bizonyos számú hadat; kiket Erdélyben Dézs nevü városnál vere meg az fejedelem hada.

„Azon Mátyás császár az mostani erdélyi fejedelem idejében, Dóczy András (maga practikája és császár fizetése által) Huszt és Kővár nevü váraknak kapitányival elárultatván az országot, az megnevezett várakat az országtól elszakasztották volt, mely várakat vezér Naszup basa sok fenyegető követsége által nyere vissza az országhoz az bécsi gyülésben.

„Ezek mind az két hatalmas császár között végeztetett frigy ellen lettenek; mert Erdély országa közel száz esztendőtől fogván hatalmas császárok oltalmok alá adták magokat. Nem különben oltalmazták az meg holt császárok az országot, mint az magok saját birodalmát.

„Nem is panaszolkodhatik méltán Erdély azon, hogy az török nemzet miatt romlott, pusztult el; mert valamig az fényes portától el nem szakadának, németekhez nem állottanak, akkori hatalmas császár ellen arczúl nem fordulának, tamadának haddal: mindaddig oly békességben, szabadságban éltenek, az mint szultán Szulimánnal való végezett frigyek tartotta. De mivel az portától elhajlának, az isten meg veré őket; mert a német hadak által pusztittatta és vágattatta le őket akkori nagy Rudolfus császár, az kihez folyamodtak volt. Mely magokon esett nyomoruságokat látván, kényszerittetének az hatalmas császárhoz vissza folyamodni, segitséget az portától kérni. Mely országot szultán Ahmet császár megszánván, minden előbbeni cselekedetekről elfeledkezvén, ujobban szárnya alá vette és erős hadait kibocsátva, Erdélyből minden ellenségeket kiüzettetett, az országot akkori nagy nyomoruságok alól megszabaditotta, és azólta tartja, oltalmazza őket minden ellenségek ellen. Az zsitvatorki tractatusban is azon állapotban hagyattatott, az melyben régtől fogván voltanak, tudni illik különb és szabad fejedelemség alatt. De az megirt Erdély ellen lett dolgok azután az frigy és az országnak szabadsági ellen valók mind, melyekre sem Bátori Gábor okot nem adott volt, sem ez az mostani fejedelem semmi okot ez ő idejében maga ellen hadakkal való indulatokra nem adott volt; mert bizonyos az, hogy az felséges római császár ellen ez előtt nyolcz esztendővel semmit nem cselekedett; de ő reája az előtt mentek mindenkor az hadak. Noha

szintén cselekedtek volna is valamit az frigy ellen az erdélyi fejedelmek az felséges római császároknak, az mi hatalmas császárinkat kellett volna először levelek, követek által megtalálni, az ellenek való dolgokat megjelenteni; — nem mindjárt haddal reájok küldeni és az országot égettetni, pusztíttatni, népét levágatni; mert tudják, hogy az hatalmas császárok oltalma alá adták magokat. Hatalmas császárok az közöttök való háborúságot szép barátságos tracta által eligazitották volna, és im most is, az ország az fejedelem tekintetiért, az ő szabadságok szerint, magoknak (jövendőben következhetendő háborúságok eltávoztatásáért) az mostani fejedelem holta után is hogy készen fejedelmek találtassék, választottak magoknak fejedelmet, kinek megerősitését, szokás szerint, hogy hatalmas császár végben vinni meltóztassék, az fényes portára követét küldé, ki mikoron azt ott benn tractálta, az felséges római császár ott ben lévő embere az nagyságos vezéreknél kezdett futnia, és azon kérni őket, hogy az ország választását ne erősitse meg hatalmas császár, azt sok okkal állatván, miért ne erősitse meg az szokás szerint ő hatalmassága. Melyet mikoron az fejedelem ott benn levő követi is megértett volna, nem keveset vetekedett a felől az felséges császár emberével, és sok veszekedéseknek utána találta kimondani, hogy az ő urának és az magyar koronának igazságát, az felséges római császár parancsolatjából igyekezett volna mindenképpen oltalmazni, ha végbenvihette volna.

„Az nagyságos vezér urak ebből is vevén eszek-

ben, hogy az fölséges császár Erdélyhez közét tartja: ezek az okai Erdélyország felől való kivánságnak. Moldvának, Havasalföldnek is hogy az frigylevélben emlékezeti legyen, nem egyéb az oka, hanem ebből veszi eszében az fényes porta egyikből, hogy ahhoz is titkon igazságokat mondanájok az fölséges római császárok, hogy annak az békességben való irását nem akarnájok, mivel valaha régen azok is az két tartományok az magyar koronától hallgatának. Hogy azért semmi alkalmatosság az mostan nevezendő frigynek felbontására egyik részről se adassék, azért kivánja az hatalmas császár azoknak az országoknak frigy levélben való beiratásokat, ennyiben és ilyen módon, formán, tudni illik hogy azon álapotban maradjanak, és azon szabadságban, melyben mostan az hatalmas császártól tartatnak és oltalmaztatnak. Igen méltán is vagyon az kivánság felül meg irt okokra nézve, el sem akarják hadni. Az tracta ezzel nem terheltetik, hanem inkább minden visszavonásokra való okok eltörültetnek véle. Másik oka, hogy odairni kivánjuk, az, hogy az római császár ő felsége comissariusi Lengyelország felől emlékezetet tesznek, a kik Moldvával Havas alföldet egynehányszor akarták elvenni, Sorbán vajda, Koroczki, Szolkolczki, Gáspár vajda által.

„Vácznak visszaadása felől való kivánságot az mi illeti: Vezér urunk ő nagysága arra kevés szóval azt adja válaszúl ő nagyságának, hogy ha állandó békességet az hatalmas császárral akarnak végezni, kötni, efféle lehetetlen kivánságokkal az tractát ne

terheljék, s magokat se fáraszszák az követ urak ő nagyságok felette való sok szószaporitásival; mert bizonynyal elhiheti ő nagysága: soha Váczot az hatalmas császár féltében és holmi rémitő fenyegetődésekre tartozó szókon való megijedésében vissza nem adja. Meg mondták az követ urak okait Vácz elvételének, tudni illik: az meg holt császár nevevél meg volt igérve elbontása Bolondvárért; de el nem bontották az igéret szerint. Dóczy István követsége meg volt akkori palatinustól és az több uraktól, ha istent és lelki üdvességét szereti, mondja igazán meg. Hogy pedig az Dóczi István alámenése előtt vette meg akkori budai vezér: az dolog hogy különben vagyon annál sokkal is, — hiszem sok vezér emberek vagynak s élnek, az kik reája emlékeznek! Dóczi István Budára ment és ott az vezérrel sokat tanácskozván, igaz, kérte igen, hogy ne kivánják Vácznak akkor vissza adását; nagy sommát igértek az vezérnek az ország nevével; de mikoron látta, hogy az vezér arra nem megyen, végtére csak arra kérte, hogy addig ne vegye vissza, mig az porta (portára) érkezik: mutathassák magok be ott hatalmas császárnak az ország nevével; mert nem tagadja immár maga is, hogy az országtól s palatinustól még igéretire való tanusága nem volna; de úgy, hogy az hatalmas császár is az után ne az felséges Ferdinand császár barátja legyen, hanem az országé, és az országot segélje ellensége ellen. Mely dolgot hallván akkori vezér, mindenekre ajánlotta magát az hatalmas császár képében az követeknek, s meg ajándekozván őket, alá bocsájtotta

az portára, és onnat vevén alkalmatosságot az Vácz vissza vételére, úgy ment alája; és azontúl akkori kapitány Strucz Ferencz meg igérte, s más nap kiköltözött belőle. Kit az vezér is békességesen elkisértetvén, Váczot ő is kézhez vette. Ez volt Vácz visszavételének minden módja, alkalmatossága, melyet eddig vezér urunk nem akart mondani, az veszekedésnek eltávoztatásaért; hogy az igazság az ránt is hatalmas császárunknak méltóságának őrzésére megbizonyodhassék, im mindeneket ő nagyságának vezér urunk meg feleltet. Világosan kitetszik, hogy az mi hatalmas császárunk, sem utána való vezér urak frigy ellen semmit nem cselekedtek az Vácz vissza vételében is. Nem méltán tulajdonitja annak okáért senki ő hatalmasságának, sem utána való vezéreknek frigy ellen való cselekedeteket, ha tulajdonitják is valakik. És hogy az gyarmati végezés miért nem tartatott meg, sőt semmire nem volt jó, ezzel bizonyodik meg egyikkel, hogy Vácz felől semmi bizonyost nem végeztek volt. Ezzel is nem kevéssé bizonyodik meg, hogy nem az hatalmas császáron mult akkori végezéseknek meg nem erősitése. Hogy az követek beküldése felől melyiknek kelljen előbb bemenni, semmit nem tractáltak, hanem csak azt végezték, hogy mindenik császár küldjön követeket egymáshoz. Az fényes porta várta az követ beküldését, egyik okáért az régi szokásra nézve, másikért az Vácz felől való végezésért. Meg sem gondolta senki, hogy az követség küldés fölött valami vetekedés támadjon valaha. Ezekre az dolgokra vezér urunk ő

nagysága igy akarván nagyságodnak választot adni, szeretettel kérjük nagyságodat, hogy ha az békességhez kedvek vagyon, az időt ne töltsék hijába való vetekedésekkel; mert ennél tovább ő nagysága nem mehet, az minthogy nem is megyen, hanem ha az békesség köll, nyuljon nagyságtok mind az két részrűl az több dolgokhoz, melyeket ő nagysága, az lehetőket, kész leszen eligazétani, valamik illendők lesznek és lehetségesek az kivánságok közül.

„Az több dolgokra és kivánságokra mostan vezér urunk ő nagysága azért nem akart nagyságodnak választ adni; mert az mely két dolgon az tracta megakadott, azok különben az hatalmas császárunk részéről nem lesznek és ha nagyságtok is azokat el nem hadják; különben nem akarja az békességet elvégezni. Nem szükséges az több dolgokon időt hejába eltölteni,és elméjeket azokon haszontalanúl fárasztani.“ [1])

E közben Bethlen is békére inté a nádort, ki — egy fenn nem maradt — levelet irt volt a fejedelemnek augustus 1-sején saját szolgája által, mire a fejedelem ugyanazon hó 20-ikán válaszolt.

Bethlen Eszterházyhoz.

„Gabriel s. a. t.

„Illustrissime comes, amice noster benevole!

„Kegyelmednek prima praesentis mensis nekünk iratott levelét tegnap estve felé Bakos István szolgájátúl illendő böcsülettel vevén és megolvasván, kivánságira, hogy az mi feltött syncerus affectusunk-

[1]) Törökös jellemü, eredeti kézirat a kismartoni levéltárban. Úgy látszik, a tolmács kézirása.

ból származott akaratunk szerént nem felelhetünk kegyelmednek meg, okát egyébnek ne tulajdonitsa, hanem annak, hogy az törökkel való mostani tractában is, úgymint ennek előtte kegyelmeteknél hitelünk semmi nincsen, sőt csak hogy emberünket oda kénszeríttettünk bocsátani is, igen neheztelli, és secretariusa által ugyan izente is kegyelmed neki, csudálkozik azon, hogy most is az két császár tractájában ingeráltuk magunkat. Kiben hogy nem ingeráltuk, és csak az egy főemberünknek is oda küldését nem kivánságunkból és practikából, hanem magának török császárnak egynehány rendbeli levelei által való intéséből, az vezéreknek kérésekből kellett cselekednünk, nem akarván megvetni annyiszor való requisitióját a Portának és azzal magunkat annál is nagyobb suspicioban hozni, a miben eddig császár ő felsége agense ottben való csacsogásával hozott volt: megirtuk és izentük kegyelmeteknek; mert megtudtuk volna magunktól is gondolni azt, hogy két hatalmas császár tractájában mind illetlen s mind veszedelmes egy privatus embernek magát elegyíteni, melyre nézve elhiheti kegyelmed, hogyha az kéntelenségtől nem viseltetnénk, az mi emberünk miatt senki ott nem búsulna és kegyelmedtől ennyi gyalázatos pirongatásokat nem szenvednénk magunk is, mennyit az két tractán kellett szenvednünk. Holott annak okáért hitelünk és böcsületünk nincsen kegyelmed előtt, módunk is abban nincsen, hogy tanácsadásunkkal, ha arra elégségünk volna is, ő felségének ebben szolgálhassunk, noha bizonyára az ő fel-

sége szolgálatjára más feltött propositumunk vala, és csak gondolkodni sem tudtunk immár az mi onnét megjött commissariusink által lött szép ajánlásokra nézve, hogy mégis ilyen rút suspicioban forogjon személyünk, mely commissariusink relatiojokra nézve mi is mind az Portán lévő continuus oratorunknak, hogy az ő felsége agensével jó correspondentiat tartson, és valamiben tud, azzal együtt ő felségének igazsággal szolgáljon, serio megparancsoltuk volt. Tholdalagi Mihályt pedig mint expediáltuk oda: igaz pápistának tudjuk lenni, gyónja bátor meg cancellarius uramnak sub amissione conscientiae suae, nem bánjuk. Inkább mi azt reménljük, hogy kegyelmed nem a végre küldte levelét mi nekünk, hogy valósággal kivánná ebbeli szolgálatunkat, hanem az minemü hireket ismét nem-barátink újobban vittenek kegyelmetek eleiben felőlünk, azoknak menjenek végére, melyre nézve ha küldettenek ez két katonák, magunk is akarjuk és megizentük nekik, hogy bátorsággal járjanak szélylyel országunkban, s ha az mi indulatunk felől való szándéknak csak mi jelét érthetik is, mindeneket vigyenek igazán meg. —

„Mindazáltal értvén az tractának három punct miatt való megakadását, mikor hitelünk volna, és mi is elhihetnénk, hogy nem gyalázatunkra próbálgat kegyelmed: úgy tetszik, alkalmas orvosságit találhatnánk fel azoknak complanalásokra. Nem oly nagy dolgoknak láttatnak minekünk azok, az békességet azok miatt végben nem vihetné kegyelmed, melyet, hogy fegyverre kegyelmed ne bocsásson, szükség igen

abban fáradni; mert ha fegyverre megyen, bizony senki azt mi nálunknál magyaroknál inkább meg nem fogja bánni .Ezaránt mi is tudnánk az dologhoz szóllani, mert nagy dolgokat messzinnen is értünk, és nemzetünknek vérünk hullásával is megmaradására való dolgokban, Isten látja, szolgálni készek volnánk; de ha nem veszi kegyelmetek, erővel magunkat kelletnünk nem illik.

„Az idegen nemzeteket Magyarországban nem jó béhozni, mert az mostan megoltott tüz még el nem aludt jól, és hamar ismét nagy tüzet gerjeszthetni az hamu alatt való szikrából is. Bizonnyal higye kegyelmed, hogy az ázsiai tüzet megoltani mesterkednek az emberek, mely kétség nélkül azonnal végben megyen, mihelyt német hadat értenek Magyarországban. Most is meg tartozott az fővezér Diarbekirnél, tovább nem megyen ez esztendőben, mivel bizonyoson az békességet sollicitálja az Persa, és ha szintén béhozná is Volstan uram az hadakat, jól tudja kegyelmed, az magyar äer igen egészségtelen az német vitézeknek. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. Datum Albae Juliae, die 20 Aug. 1627. Ill. D. V. benevolus amicus Gabriel.[1]"

[1]) Eredeti a kismártoni levéltárban. Variae literae principum Transsylvaniae etc.

XI.

Toldalagihoz Bethlennek egy korábbi levele érkezett, mely a nádorhoz volt intézve. Toldalagi azt átadá saját szolgájának, Szabó Balázsnak, ki együtt ment föl Tassy Gáspárral és a szolnoki alajbéggel.

Bethlennek a nádorhoz intézett mindkét levele panaszokkal, szemrehányásokkal teljes részint Tassy Gáspárnak s a nádor más küldötteinek Bethlen elleni nyilatkozataik, részini Ferdinánd konstánczinápolyi követének ugyancsak ellene intézett vádaskodásai miatt.

Bethlen komolyan el lehetett keseredve; de ez inkább visszás helyzetéből folyt, mint ellen feleinek kiszámitott cseleiből. 1627-ben az erdélyi fejedelemnek csaknem mindenki ellensége volt a portán.

Anglia, Holland és Dánia — előbbi szövetségesei — hitszegéssel vádolták őt a miatt, hogy 1626 végén nélkülök és akaratjok ellen kötötte meg a pozsonyi békét a császárral, — elejénte a török nagy vezér is neheztelt rá e miatt, — míg más felől épen azon megnyugtatások s ujabb igéretek, melyekkel Bethlen a portát és nyugat-europai szövetségeseit iparkodott kiengesztelni, gyanússá tették a bécsi udvar előtt, mely ily módon nem hihette, hogy Bethlen őszintén meg akarja tartani a pozsonyi békét. És hozzá járult ehhez, hogy a portánál folyt diplomá-

tiai harczban nagy tekintélyű angol követ, ki Bethlent nélkülözhetlennek tartá az európai háboru folytatására, 1627 elején, mihelyt a pozsonyi békéről tudomást vett, azt a diplomatiai programmot tüzé maga elé, hogy bizalmatlanságot keltsen Ferdinánd császár és Bethlen fejedelem közt.[1]) A követ nem kétkedik benne, hogy „a vizet fölzavarhatja s Bethlen nem fog nyugodtan alhatni a szerzett békében.“ A portával Bethlen nem közölte volt, még aprilisig sem, az új évkor már megkötött békét, — midőn pedig már, mint tudjuk, Ferdinánd és a szultán közt a béke alkudozások el voltak kezdődendők.

Az angol követ sajátságos syllogismust állít föl Bethlenről. Úgy vélekedett, Bethlennek természetében van a csalfaság, — és ha csalnia kell, nem jó barátjait, hanem ellenségeit fogja megcsalni.[2]) Meg volt győződve, hogy ha az angol kormány junius 1-sejéig pénzt, vagy hitellevelet küld az ő, Roe kezébe, Bethlen számára, utóbbi rá lesz birható, hogy ismét ellenségkép lépjen föl a római császár ellen. A pénzt különben csak akkor adná át Bethlennek, midőn ez hadaival csakugyan kiindul.

Az angol követ reményét táplálta volt az, hogy Bethlennek, ki panaszkodott szövetségeseire, de a porta iránt is neheztelést mutatott a miatt, hogy még 1626-ban megigérte volt a török kormány, hogy neje, Brandenburgi Katalin számára megküldi az

[1]) „Nincs más biztos út, – irja 1627. mart. 20. az angol követ kormányának, mint Bethlennek a császár elleni ingerlése vagy legalább a köztök való bizalmatlanság és meghasonlás táplálása“ Roe. 729 l.

[2]) U. a.

investiturát képező portai jelvényeket s Bethlen fényes követséget is küldött volt elejökbe, de azok meg nem érkeztek, most majus első napjaiban, csakugyan elküldettek Konstantinápolyból Erdélybe. Igy Bethlen elégedetlenségének egyik oka (mit hihetőleg föl is panaszolt) most elenyészett.

De az angol követ reményét éleszté most a következendő eset is.

Még május közepén 1627-ben a török nagy vezér folyvást hihetlennek mondá a Bethlen és Ferdinánd közti békekötést. Maga a fejedelem konstántinápolyi követe, Roe gyakori kérdéseire azt válaszolta, hogy nem tud semmit ama békekötésről s maga sem tudja hinni, hogy az létezzék. Azonban májusban Ferdinánd konstantinápolyi követe minden követségnél s a portán is kihirlelé, hogy ama békekötés csakugyan létezik, még pedig az is benne foglaltatik, hogy Bethlen a római császár barátjainak barátja és ellenségeinek ellensége lesz. Bethlen követe ezt a hirlelést arra magyarázta, hogy a római császár nem őszinte a békében; mert ime magát a szerződést nem jó indulatból használja föl és hihetőleg elferdítve adja elő. Heves szóváltás támadt e miatt a fejedelem és a császár residense közt.[1])

Az angol követ ismeré ugyan a pozsonyi szerződés pontjait — legalább kivonatban, — de még indokairól feleletet nem kapott. És mig erre nézve bizonytalanságban volt, egy másik kellemetlen dolog ellen kellett küzdenie: a török szul-

[1]) Roe „Negociations" 646., május 29-iki levél.

tán és német császár közt Komárom mellett elkezdődött béke alkudozások ellen. Különösen rosz néven vette, hogy ezen béke-alkudozásoknak Bethlen is részese. Utóbbi tárgyban junius 2-ikáig kapott is levelet Bethlentől, s fölvilágosítást ennek portai követjétől. Bethlen azzal menté magát, hogy az alkudozás szükséges a törökre nézve, határainak biztosítására; de ő, Bethlen, iparkodni fog oly sok nehézséget és lehetlenséget gördítni az alkudozások utjába, hogy az értekezlet félbenszakasztása annyi lesz, mint a háboru kezdete, s a török akaratja ellen kénytelen lesz részt venni ebben.[1]) Majus végén a római császárnak is érkezett egy új követje Konstantipolyba, kinek utasításában sok vádaskodás volt Bethlen és Murtéza pasa, mint a korábbi frigyek megháborítói ellen.

Csakhamar Bethlennek is érkezett egy rendkivüli követe, ki késznek nyilatkoztatá a fejedelmet újra fegyverhez nyulni, ha kifizettetik neki a mult évi három hónaptól elmaradt 120 ezer tallér; továbbá jelen év juniusára 40 ezer tallér s ugyanannyi biztosíttassék neki a következendő hónapokra. Ezenkivül igéri Bethlen, hogy meghiusítja a szőnyi alkudozásokat.

Ámbár mindez Bethlen részéről nem volt komoly ajánlkozás, s az angol követ sem vette annak; mert belátta, hogy a fejedelem helyesen arra számit, hogy az angol követ rendelkezésére nem fog annyi pénz bocsáttatni, mint a mennyit kivánt; de a fejedelemnek ilyes mentegetődzésül felhozott ajánlkozása, miről a

[1]) Roe, 649. l.

bécsi kormány értesülhetett, méltó gyanút ébresztett ellene.[1]) Méltán folytathattak hát a császári pártiak is diplomatiai harczot Bethlen ellen, mit nem is mulasztottak el.

Ily barátságtalan viszonyok közt adá a nádor utasításait Tassynak, mikről Bethlen értesült; — s ezen előzmények után Bethlen julius 30-ikáról egy panaszos levelet irt a nádornak Ez azon levél, melyet Toldalaghi küldött meg külön postája által a nádornak. Az itt következik:

Bethlen Eszterházynak.

„Gabriel s. t. b.

„Illustrissime comes nobis benevole.

„Alkalmas időtől fogva nem irtunk kegyelmednek, nem akarván holmi haszontalan dolgoknak irásival kegyelmedet terhelnünk. Kivánnánk igen, hogy most is ilyen irásunkra való alkalmatosság ne adatott volna; de mivel meg kezdének bizonyosodni az ellenünk ő felsége parancsolatjából, portán lévő agense által való acták és kegyelmednek is az budai nagyságos vezérnek küldött irása által felőlünk tött gyalázatos emlékezeti, nem türhetének, hogy azokról egy nehány szóval ne irjunk. Nem tudjuk okát elménkben fel találni, miért kellessék kegyelmednek minket ily gyalázatos szókkal illetni; hiti szegetteknek, frigy szegőknek, zürzavart csinálóknak nevezvén bennünköt, holott okot erre, hogy az végben ment transactio után nem adtunk, az minden titkoknak tudó istenét hihatjuk bizonyságunkra, és az ma-

[1]) U. a. U. o.

gunk igaz lelki isméretit; mert egy újjnyi czedulát az ólta ő felsége ellenséginek nem irtunk, sem izentünk; hanem az mult napokban irattunk volt egy credentionalis levelet az dániai király commissariusának (a ki eluntatván segitség adásunknak kérésével) meg izenvén neki, hogy hozzánk ne bizzanak; mert mi immár ő felségével megbékéllettünk, és ő érettek többet sem személyünket, sem fejedelemségünket nem periclitáltathatjuk. Noha kegyelmed az nagyságos vezér követének azt mondta, hogy „most is abban mesterkednénk, miképpen az ő felsége ellenségének ségitséget adhatnánk, melyben nincsen semmi módunk, ugy viselt arra gondot,“ s több efféle szókkal gyalázott. Mi kegyelmednek accordonknak végben meneteli után semmit sem szónkkal, sem irásunkkal nem vétettünk, és ezt nem érdemlettük tőle, nem is köszönhetjük, sem jó akaratra magunkat érette nem igérhetjük, és ha nyelvvel való harczolást tanultunk volna, mi is meg tudnánk felelni; de magunkat és indulatinkat meg birni tisztességesnek tudván lenni, kegyelmeddel papiros által azok felett harczolni nem akarván, szeretettel intjük, szünjék meg gyalázásunktól, ne kénszeritessünk böcsületünk mellett kikelnünk, és extremumokat próbálnunk; mert elhiheti, hogy mi is tisztességünket igen szeretjük, féltjük, melyet ótalmazni, őrizni, vérünk hullásával is igyekezünk. Soha hitszegők, frigybontók, háboruság szerzők nem voltunk, hanem hitünknek, frigyünknek megtartói, és haborúságok eltávoztatói, s háborúságoknak lecsendesítői hogy voltunk, azt

sokképpen megmutogathatnánk; de nem látjuk szükségesnek, mert ha conscientiájában száll, és renddel az mi fejedelemségünknek kezdetitűl fogva való actákat elő veszi, feltalálja azokban, kik voltak az frigyszegők és az fejedelmeket s országokat (nem akarván megelégedni magok sorsával, az másokét kivánván) indították volt az háboruságokra és hadakozásokra. Mert senki kegyelmednél magánál azoknak inditó auctorit, patronusit nem tudja jobban.

„Hogy pedig az mostani tractában hatalmas török császár parancsolatjából az nagyságos vezír Erdélyországa, Moldva és Havasalfölde felől emlékezet tételt kíván lenni az frigylevélben, annak nem mi vagyunk okai, az mint kegyelmed magában elhitte, és abból vött alkolmatosságot mi felőlünk gyalázatos szókkal való irásra; mert mi eddig sem urgeáltuk soha, ez után sem bánjuk sem azt, ha Erdélyt az frigylevélben irják, sem azt, ha nem irják; mert az míg isten minket éltet, könyörgünk ő szent felségének azon minden nap, hogy hazánknak, fejedelemségünknek és annak szabadságinak megtartására, ótalmazására erőt és eszet szolgáltasson minden ellenséginkk ellen, ügyekezünk is azon, hogy országunkat belső külső eszközök által megtarthassuk azok ellen, kik ennyire szájokat ellene tátották; csak az frigylevélben való beiratásra, aból igen keveset, avagy semmit nem bizunk. Az mint azért iránk, annak az kivánságnak nem mi vagyunk okai, hanem az császár ő felsége parancsolatja, mivel az Portán levő agensének ő felsége parancsolta az mult tavaszszal, jó üdővel

az köztünk végben ment békesség után, az fejedelem asszony libera electióját, az török császár hogy ne confirmálja az szokás szerént, ügyekezze impediálni, és végben vinni, mely ő felsége parancsolatját mikoron az vezéreknél kezdette volna tractálni és sollicitálni sok igiretivel, az vezérek nem találván hertelen fel elméjekben okait, hivatta az fővezír az mi oratorunkat, kinek az practikát detegálvan, kérdette, ha vagyon-e hirével? okait is kívánta érteni, miért sollilicitálja, mi közi vagyon az erdélyi fejedelemséghez római császárnak ő felségének? Orátorunk értvén az dolgot, mint uj és reménytelen hiren nem kevéssé indult meg rajta, és kérte az vezírt, hogy az ő felsége agensét felhivassa, legyenek ő nagysága előtt egymással szemben. Az vezír annuált oratorunk kívánságának, felhivatta, és examenre fogván oratorunk az agenst, sok expostulatiók után mikoron okait kérdezte volna ellenünk indított practikájának, szemére vetvén az diplomában amaz articulust: „in quo noxiorum consiliorum agitatio evitari, quin imo noxia quoque aliorum, ad turbandam pacem et statum tranquillum, suggestiones et sollicitationes, authoresque illarum, in signum syncerae erga bonum publicum affectionis ex utraque parte manifestari promittuntur"; mely ellen, mivel az ő ura sem az ország semmit nem vétett, ilyen dolgot hogy mert indítani? mert tudni kell, hogy Erdélynek annál főbb szabadsága nincsen, mely ellen valaki agál, tractál, az országnak nyilván való ellensége; ha maga fejétől cselekedte, el nem szenvedi, mindjárt megírja az ő urá-

nak, interim hogy arestumban legyen, míg magát megmenti, azon leszen. Az ő felsége agense nem titkolhatván tovább, megmondta ezen szókkal: „quia jus domini mei, et coronae regni Hungariae ex mandato suae caesareae regiaeque majestatis omni modo volebam tueri“. Mely választételét az vezírnek az az mi oratorunk megtolmácsoltatván, mintegy mély álomból serkentenek volna fel, sok csudálkozások után úgy vötték eszekben, hogy most is császár ő felsége Erdélyen jussát láttatik tartani. Ez az oka az török császár Erdély, Moldva, Havasalföld felől való kivánságának, ha eddig nem értette. — Mely dolog, mivel minket és országunkat concernál, mi sem mulatjuk el ő felségét felőle requiralni, az végezés szerént, mert el sem mehetünk könnyen mellőle. De az török császár is (kinek patrociniuma alá adta magát Erdély régtől fogva) az agens által kijelentetett titokra nézve nem méltatlan kivánja az frigy levélben való beiratását, és immár magunk sem tartunk ellent, sőt akarjuk, ha beiratják, és bizonyára igen is csudáljuk miért kellett ő felségének az mi országunk szabadsága ellen, nekünk adott diplomájával ellenkező dolgot az Portán tractálni. De erről sem irunk többet, mert az mint iránk, ő felségét requiráljuk felőle.

„Az mi az mostani két hatalmas császár között való tractát illeti, noha nekünk ahhoz semmi közünk nincsen, s nem is kivántuk magunknak abban való közösségünket, de látván az kivánságokat, nem türhetének, hogy nehány szóval azokra is ne irjunk nem-

zetünkhöz való igaz szeretettől viseltetvén. Mi úgy vesszük eszünkben, hogy ha az kivánságokat némely részeiben nem mitigalja kegyelmetek, az békesség az két császár között végben nem megyen, és az mely hadakkal fenyegeti az török császárt, meg nem ijednek azoktól; mert elég hada leszen ennek is az vezírnek mind török, tatár, ha arra megyen az állapat (kitől isten oltalmazza szegény nemzetünket, s az egész keresztyénséget!) Nekünk is immár irtak az török császár nevével, intvén arra, hogy hadainkat készen tartsuk, hogyha az békesség végben nem mehetne az mostani tracta által, nyúlhasson úgy az fegyverhez velünk együtt az budai vezér, a mint a császár méltósága kivánja; mely ha lenne, egyéb, országok rettenetes pusztulásoknál, abból ki nem jönne.

„Bizonyosan irhatjuk, az persa királynak póstaképpen követe harmincz magával az előtt való nap érkezett Szkuderben, az mely nap az mi vice lovász mesterünk valami pénzen vött lovainkkal onnét elindult. Nagy kivánsága vagyon az persának az megbékéllésre, kitül, úgy értjük, az porta sem idegen. In reliquo autem eandem bene valere cupimus. Datum in arce nostra Fogaras, die 30 julii anno Domini 1627.

D. V. Ill. benevolus

Gabriel. [1])

---

[1]) Eredeti a kismártoni levéltárban. Variae literae principum Transsylvaniae etc.

XII.

Bethlen fentebbi neheztelő levele, valamint egy másik, melyet Pázmánhoz ugyanazon napokban irt, s melyben nagyon fenyegetőnek festi a tatárok egy berohanását Magyarországra (habár ezt a keleti viszonyok azon pillanatban nagyon valószinűtlennek mutaták) aligha lényegesen befolyt a béke művének haladására.

A törökök nem csak hogy Persiával nagyon el voltak foglalva, hanem a tatárok magok is Ábáza vezérlete alatt hűtleneknek mutaták magokat ugyanazon időben a Portához. Ennek nagy érdekében állott hát, hogy legalább nyugat felől békében hagyassék. Hasonló érdeke volt Ferdinándnak, hogy Magyarországon a török és Bethlen veszteg maradjanak. Wallenstein és Tilly egyesült hadai épen akkor voltak döntő csapást mérni a dánokra és szövetségeseikre.

Maga Eszterházy nádor is oda vitte a dolgot a budai vezérrel való alkudozásai által, hogy már az ellentét nem volt többé oly nagy a két alkuvó fél közt, mint azon ideig. A nádor augustus vége felé — még Bethlen panaszos levelének vétele előtt — válaszolván a budai vezér fenn közlött levelére, közvetitő

utakat ajánl a kiegyezésre a pasának. Levele itt következik.

Eszterházy Murtéza pasához.

„Rövid választ az budai vezér ő nagysága, mi szomszéd úr barátunk hozzánk küldött követségére."

„Négy rendbeli dolgokról vagyon kiváltképpen közöttünk az kérdés, úgymint:

„Az követség küldésből; Erdélynek, Moldovának és Havasalföldének ebben az mostani békességben való emlékezetéről; az hoidolt falukról, és Vácz dolgáról is.

„Mely dolgokról mivelhogy az én szomszéd ur barátom igen sokat és bőven ir, talám nekünk is mindazokra rend szerént kellenék felelnünk; de szót nem akarván szaporitanunk, noha azokra elegendő és méltó s bizonyos választot adhatnánk, megmutatván különben való léteket, egy szóval mondjuk csak azt, hogy mindazok oly informatiókból mentenek ő nagysága eleiben, az kit jövendőben maga is megtapasztal ő nagysága, hogy különben vagyon, kiről jóllehet szóval ugyan bőségesen fog azért szólhatni szolnoki olaj-bék uram, — hanem csak igen rövideden így akaránk mégis felelni arra az négyrendbeli dologra:

„Először is, hogy az mi az követség dolgát illeti, méltósága ellen az római császár semmi dologra nem mehet, — az penig igen méltósága ellen lenne, hogy egyik követe megjövén az Portáról, az kinek lovának verítéke is alig száradott még meg, hogy viszont új követét bocsássa alá; — hanem hogy egyenlő képpen először postakövetek által köszöntse az két csá-

szár egymást és az békeségnek jó hirét is megküldvén egymásnak, szorgalmazzák az fő követségeket mind az két részről. és az mi követink Komáromba s az ő nagysága részéről Esztergomba jövén, egymást jelenlétekről tudósítván, Esztergom és Komárom között megváltozzanak az követek. Erre hogy reá menjen az mi hatalmas császárunk, mi sokat fáradoztunk, az kiben, — csak lássuk az több dolgoknak igazítását, — reménljük, hogy fogyatkozás nem is leszen.

„Az Erdély felől való emlékezetnek — az mint azelőtt is — most is semminemű szükségét nem látjuk; mert mind fejedelmével, mind penig Erdély országával magán való kötése vagyon az hatalmas római császárnak, melyet hitlevelével is megerősített. Nem kell azért semmit tartani nekik innét, — csak ők is az mi császárunkkal való kötéseket tartsák erősen meg.

„Az holdoltság dolgát is az mi illeti, soha az holdoltatásnak vége nem lenne és az békeségnek is állandóságot nem igérhetnénk, ha az hatvan faluknak megeresztése után az békeség ellen a minemű falukat beholdoltattanak, vissza nem eresztenének, a kik mivel nem is oly sok számmal vadnak, érette nem méltó ő nagyságának az békeség dolgában akadékot tenni, s nekünk efféle faluknak végezés által való beadása hitünk ellen is lévén, hogy efféle kívánságokkal ne terheljen ő nagysága bennünket, kérjük ő nagyságát.

„Az váczi dolgot penig az mi illeti, három dolog vagyon, az kit abban cselekedhetnénk. Egyik az,

hogy megadják és ereszszék mi nekünk. Másik az, hogy — az mint az gyarmati tractában — fennhagyassék. Harmadik: hogyha elrontatnék a palánkja.

„Az mi az elsőt illeti, — hogy megeresztessék, — az mindenképpen illendő dolog és méltó is, az mint azt sokrendbeli irásunkban meg is mutattuk. De hogy odahagyassék, az teljességesen lehetetlen, mert az hatalmas római császár hiti ellen volna s mind az egész keresztyénségnek, és semmiképpen ő felsége arra reá sem megyen. Fennhagyni penig úgy, az mint az gyarmati tractában volt, habár azon megalkhatnánk is, mi semmiképpen nem tanácsolhatjuk sok tekintetekre s nagy okokra néve, az kiről most semmit sem irunk. Az harmadik dolgot a mi illeti, arról olajbég urammal beszélgettünk. Mi — úgy vagyon — nem örömest látjuk azt is; de talám abban nyujthatnánk mi is törekedésünket az római császárhoz, — noha kedvünk ellen.

„Az több dolgokról, hogy az mi szavainkot s úgy, a mint az mi szánkból vötte olaj-bék uram, megmondja ő nagyságának az vezérnek, kévánjuk.

„Az mi az több dolgokat illeti penig — és ezeket is mi is már az commissarius urakra tartjuk — vagyon mindenekről tanulságok ő kegyelmeknek. Eddig is ezekben hogy könnyebbíthessük az jó békeséget, azért akartunk fáradozni és azért is, hogy ő nagyságához, az vezérhez, jó úri barátságunkat és szomszédságunkat mutathassuk. Azzal már ő nagysága szabad: mint veszi az mi ebbeli fáradságunkat és sok rendbeli törekedésünket. Több jóakaratunkat

mi az békeség dolgában ennél már, az kit mutattunk, nem is mutathatjuk. Reménljük, hogy ő nagysága is, az mi szomszéd ur barátunk, mindezeket előtte viselvén, úgy alkalmoztatja az dolgot, hogy tovább se az két hatalmas császár fejét se az magunkét ne kellessék fájlalnunk ezért. Aug. 27. 1627.[1])

Azon enyhébb föltételeket, melyek a fentebbi levélben foglaltatnak, a nádor a hadi készületek folytatásával is támogatta, válaszul a törökök hasonló tüntetéseire.

Midőn a nádor a fentebbi levelet irá, már akkor Szőnyben is elkezdődtek az alkudozások a szultán és magyar király biztosai közt. A két fél biztosainak összegyülésére augustus 26-ikán késznek nyilatkozott a török fél. Az első találkozás augusztus 27-ikén volt, mintegy ötven nap mulva az utolsó ülés után.

Most már mintegy tizenhat nap alatt létrejött a békeokmány. Ezen tizenhat napi alkudozásokról nincsenek részletes adataink; [2]) de bizonyos az, hogy folyvást a nádor vezette az alkudozásokat; — a szőnyi biztosok minden fontosabb kérdésben hozzá fordultak utasításért, s némileg ez okozá, hogy még rövidebb idő alatt nem lett meg a szerződés.[3])

A fennforgott három fő nehézség közül a követség ügye akkép fogadtatott el, a mint a nádor Murtéza pasának a fentebbi levélben javaslá; Vácz dolga

[1]) Minuta a kismartoni levéltárban. Tractatus Turc. Pars I.
[2]) Toldalagi naplója csak augustus 17-ikéig maradt fenn. Az erdélyi muzeumi — hihetőleg egyetlen — példány többi része elveszett.
[3]) Jászai, 255. l.

elnapoltatott, a rendes diplomatiai működésre bizatván az e részben való további alkudozás, a mint a nádor ugyanazon levélben nem látszott egészen idegennek tőle. Erdély — a nádor kivánatához képest — nem foglaltatott a szerződésbe; — és végre elfogadták a törökök azon elvet, hogy a zsitvatorki s más korábbi végzések czikkei, melyeket a mostani szerződés el nem törűl, épségben maradjanak.

A szerződés tehát, lényeges részeiben elég kedvező volt, s a nádor türelmének, erélyének s diplomatiai ügyességének müve az mindenek fölött.

Maga a békeokmány, melynek mind magyar, mind latin, mind török szövegét egyaránt hitelesnek tekinték, magyar eredeti szövegében itt következik.

A szőnyi békekötés czikkelyei:

„Minthogy az időtől fogván, mióta az ennekelőtte való végezések, ugymint zsitvatoroki, bécsi, komáromi és utolszor gyarmati, az két hatalmas császár között lettenek, sok különb-különbféle ellenkező dolgok történtenek mind az két részről, melyekkel az megnevezett békességek megbántódtanak: Látván az két hatalmas császár az szegény megnyomorodott községnek inségét, könyörületességből indéttattanak arra, hogy az megnevezett végezések ujobban helyre álléttassanak, és azok ellen történt dolgok eligazittassanak. Annakokáért bizonyos főcommissariusokat, minket rendeltek mind az két részről ő hatalmasságok, az kik ez dolgot jó végben vigyük, ugymint az hatalmas Ferdinand római császár, Német, Ma-

gyar, Cseh, Dalmatia, Horvát, Tót etc. országoknak királya ő felsége részéről az nagyságos Sennyey István váczi püspöket, római császár ő felsége tanácsát és Magyarországban udvari cancellariusát; az tekéntetes és nagyságos Gerardus Questenbergert, szabad urat és azon fölséges római császárnak hadakozó tanácsát, az nagyságos galanthai Eszterházy Dánielt, szabad urat és azon római császárnak ő felségének tanácsát; és az nagyságos Kohári Pétert,[1] szabad urat és mégis ugyanazon római császárnak ő felségének tanácsát és az Dunántúl való végházainak vicegenerálisát. Az hatalmas török császár szultán Murat kán, Mekka, Medina és Jeruzsálem és sok több országoknak császára részéről, parancsolatjából és teljeshatalom-adásából az tengeren innét való hadainak főszerdárját és kedves vezérét, Budának helytartóját és ennek az szent békességnek tractájának hatalmas császár képebeli főcommissariusát, az tekéntetes és nagyságos vezér Murtéza pasát, kinek itt jelen nem létében ugyanazon teljeshatalommal levő ő hatalmassága commissariusit, az nagyságos budai mufti Isza effendit, az nagyságos egri Mehemet pasát, az nagyságos Ahmet esztergami béket, az nagyságos Muharem szolnoki béket, és az böcsületes Dsihán budai azap-agát; az felséges erdélyi fejedelem emberének, az nemzetes Tholdalaghi Mihálynak, Marusszéknek király birájának jelenlétében. Az kik egybegyülvén az szőnyi mezőben, ezerhatszáz és huszonhét esztendőben, szent Mihály havában, sok tanácskozások és fáradságok után, az követke-

zendő articulusokra léptünk és ezeken nyugodtunk meg :

Első *Articulus.*

Minden rendbeli, az szent békességre nézendő végezések és azoknak articulusi, tudniilik zsitvatorki, bécsi, komáromi és gyarmati, az melyek ennekelőtte elvégeztettenek, és mostan másképen nem csináltattanak, vagy meg nem ujéttattanak, minden részeiben, czikkelyiben és punctjaiban megmaradjanak, és erősen s felbomolhatatlanul, mind az két részről megtartassanak.

Második *Articulus.*

Mivel ugy mi köztünk commissariusok között bizonyos okokból Vácz dolga mostan el nem végeződhetett, főképen penig Bolondvár miatt, ugy alkudtunk meg arról, hogy ez az dolog az mostani főkövetségek által az hatalmas császárok portáján végeztessék el, és ha szintén akkor végbemenetele nem lehetne is, mindaddig az szent békesség szentől megtartassék mind az két részről, és Vácz is ezen állapatban maradjon, valamíg az hatalmas császárok magok ez dologról végezést nem tesznek,a mint az gyarmati végezés is magával hozza.

Harmadik *Articulus.*

Az Horvátország határiban mind az két részről ujonnan épéttetett palánkoknak elvonása felől, melyeket az végezések ellen csináltak, megerősettetik

az előbbi gyarmati harmadik articulus, ugy hogy az követségnek változása után tizedik nappal, ugymint januarius havának, a következendő ezer hatszáz huszonnyolcz esztendőbelinek. 12. napján, mindjárást kezdjenek hozzá, és el is végezzék az két részről arra rendeltetett urak, ugymint az hatalmas római császár ő felsége részéről az tekéntetes és nagyságos gróf Tersaczki Miklós, és az hatalmas török császár részéről, az tekéntetes és nagyságos vezér Murtéza pasa rendeléséből, az nagyságos Mehemet egri pasa. Hogyha penig ezeknek valami akadékjok lenne, mások arra rendeltetve lesznek alkalmatosak mind az két részről.

Negyedik *Articulus.*

Hogy az szent békességet végbenvivén az commissarius urak az két hatalmas császárok között, ő hatalmasságok neve alatt bizonyos és úri renden való előljáró követek által, ugyanezen tractának helyéről, az commissariusoknak jelenlétében, tudósétsák egymást róla, elküldvén az commissariusok pecsétes végezéseket, hogy mind az két hatalmas császár hasonlóképen erősétse meg, melyet ő hatalmasságok pecséti alatt az főkövetek kezekben adjanak, és mind az két részről egyenlő ajándék küldessék, mely ne legyen bátor derekas, aztán négy holnap alatt küldessenek el az derekas követségek az feljöl megirtés megerősétettett frigylevelekkel, ugy hogy a jövendü karácson napjára az hatalmas török császár követi jüjenek Esztergomban, és az hatalmas római császár követi Komá-

romban, és onnét egymást tudósétván, januarius havának második napján ezer hatszász huszonnyolcz esztendőben az hatalmas római császár részéről való követ Szőnyben szálljon, az hatalmas török császár részéről való követ penig Almásra, az két falu között egyenlő köz helyen egyszersmind változván, az hatalmas török császár főköveti az hatalmas római császárhoz jőjenek böcsületes ajándékokkal, és az hatalmas római császár részéről való követek hasonló ajándékokkal menjenek az fényes portára.

Ötödik *Articulus*.

Az mi penig az holdúlt falukat, azoknak panaszit, sok rendbeli inségit és summáit, és ujonnan erőszakkal, vagy akármi módon az végezések után és azok ellen elfoglalt és holdúlásra s adózásra erőltetett faluk, és az békesség ellen mind az két részről ujonnan épéttetött palánkok, és az holdultságban lakozó nemesek dolgát illeti, mind az két részről azok az előbbeni végezések, tudniillik az zsitvatorkinak a tizenhatodik és tizenhetedik, az bécsinek harmadik, az gyarmatinak negyedik, és az komárominak is continentiája és articulusi szerént igazétassanak el, ugy, hogy az hatalmas római császár két arra való alkolmatos főuri embereket rendeltessen, kiknek egyike az Dunántúl való földre, az másika peniglen az Dunán innet valóra legyen; az hatalmas török császár részéről is két kapucsi pasa küldessék az portáról, egyik az Dunántúl való földre, másik az Dunán innét, és csak bizonyos közhelyen együvé gyülvén, a

magokkal leendőkkel, az kiket az magyarországi palatinus, és az budai vezér ő nagyságok melléjek rendelnek, mindennemü dolgot igazétsanak el és vigyenek jó végben, ugyhogy mind az két résznek az ő igaza meglegyen. Az holdult faluknak penig summájokat, se adójokat feljebb ne verjék addig, a mig az elrendeltetött commissariusok egybengyülvén, azokat eligazétják, és annak eligazétására elrendeltetett urak, mind az két részről az jövendő ezerhatszáz huszon nyolcz esztendőben, tizenkettődik januarii hozzá kezdjenek.

Hatodik *Articulus*.

Az rabok dolgán ugy alkudtunk meg, hogy az mely rabok az mostani induciák alatt, melyek az nagyságos Magyarország palatinusa és az nagyságos budai vezér között lettenek, elvitettenek, azok mind az két részről ingyen bocsáttassanak el minden sarcz nélkül. Az melyek penig azokon kivül találtatnak, azokat egyikét az másik rabért adják vissza. Az kiknek penig sarczon kölletik kiszabadólni, az türhetőképen legyen, mely dolgot az magyarországi palatinus és az budai vezér ő nagyságok igazétsanak el.

Hetedik *Articulus*.

Minthogy az előbbeni szent békességnek idejében csak kilencz esztendő vagyon hátra, az megromlott szegénységnek épületire tetszenék az commissarius uraknak, hogy bátor huszonöt esztendeig tartat-

nék meg mind az két hatalmas császárok részéről az békesség; mindazonáltal az hatalmas császárok végezzék el az mostani főkövetség által, ha annyi, több, avagy kevesebb esztendőkre akarják megtartani, és azt irassák be magok ő hatalmasságok hitlevelekben.

Nyolczadik *Articulus.*

Az csatázásoknak tilalmáról, és az kereskedőknek szabados útjokról, hogy mind az kétrészről az hatalmas császárok országi békével maradjanak, megerősséttetnek az előbbeni, ezekről való articulusok minden részeiben, az kik penig azok ellen vétnek, azokat az generalisok, pasák és békek mind az két részről büntessék meg, ha azok penig meg nem büntethetnék, az hatalmas római császár részéről Magyarország palatinusa ő nagysága, az hatalmas török császár részéről penig az budai vezér ő nagysága, engedelem nélkül büntessék meg, azokat is, az kiknek akaratjokból efféle békesség ellen való dolgok történnek.

Kilenczedik *Articulus.*

Minthogy az tiszteknek gyakor változások az szent békességben akadályt szerezhet, az végvárakban olyan kapitányok, pasák, békek és gondviselők tartassanak mind az két részről, az kik békesség-szeretők, és szegénység-oltalmazók legyenek, azok penig az ő tisztekben és hivataljokban sokáig megmarad-

janak, és ezt az szent békességet, melynek végbenvitelében most is fáradozott az nagyságos Murtéza pasa budai vezér ő nagysága, megtartván és oltalmazván, az ő tisztiben és hivataljában sokáig megtartassék.“

Tizedik *Articulus*

Az hatalmas török császár ő felségének, az tengeren avagy szárazon lévő minden országainak és tartományainak az felséges római császár részéről és hadaitól semmi bántások ne legyen, és az felséges római császárnak, avagy tengeren avagy szárazon lévő minden országainak és tartományainak azon hatalmas török császár részéről, sem hadaitól, semmi bántások ne legyen.

Tizenegyedik *Articulus.*

Az megnevezett dolgok kivül, mindennemü kártételek és ellenkezések mind az két részről, az zsitvatorki, bécsi és a több végezések ellen, az mostani frigynek idejéig az kik lettenek bizonyos okokból, mind az két részről, azok elnyomattak legyenek és elfelejtve. Az mostani végezések penig mind az két részről, minden nemü részeiben szentül és minden fogyatkozás nélkül minden rendektől megtartassanak. Mindezeknek nagyobb bizonyságára, mi az feljöl megnevezett teljes hatalommal levő commissariusok, ugyanezen szőnyi mezőben, ezeket az articulusokat, kezünk irása alávetésével és pecsétünkkel megerő-

sétettük. Mivel penig az nagyságos vezér maga jelen nem lehetett az végezésben, végeztük azt, hogy ő nagysága is, az római császár ő felsége részéről való commissariusoknak, ezeknek megerősétését megküldje mentől hamarább. Actum in campo Szőniensi, die 13. mensis Septembris Anno 1627."

Stephanus Sennyey
episcopus vaciensis m, p.
(P. H)

Daniel Eszterházy m. p.
(P. H.)

Gerardus Questenbergh m. p.
(P. H.)

Koháry Péter m. p.
(P. H.)

Következik az öt török biztos aláirása és pecsétje. [1])

Ezen békeokmány függelékének tekinthető a török biztosok által ugyanazon nap kiállitott következendő okmány:

„Mi az tekéntetes és nagyságos budai Isza mufti effendi, az tekéntetes és nagyságos egri Mehemet pasa és nagyságos Ameth esztergomi bég, az nagyságos Muharrem szolnoki bég és az böcsületes budai Csihány azáp aga

„töttünk ilyen végezést az hatalmas római császár commissariusival:

---

[1]) Gévay, külön kiadása, Bécs. 1837. (Mindhárom szöveg). Jászai a „Tudomány tár" idézett kötetében. A fentebbi itt közlött szöveg néhány szó változtatással vagy is jobbitással van adva az Eszterházy levéltárban (Tractatus Turc.) található egykoru másolat nyomán.

„Mivelhogy az hoklultságnak nyomoruságos inségének felettébb való, elviselhetetlen adózásoknak eligazéttása haladott az portáról rendeltetett kapucsi-pasák és az mellé deputált commissariusok eligazéttására, — azért fogadjuk az mi pecsétes levelünkkel, hogy mig az megnevezett kapucsi-pasák el nem igazéttják azoknak dolgokat, semminemű ujobban való adófizetéssel nem erőltetjük az szegénységet sem az Dunántul, sem innét, sem reájok ki nem küldünk senkit; az földesurak mindenik küldje be az török urakhoz jobbágyit, az mit hozhat adójában, hozzon, miglen az többinek szerét tehetik és az elvégezett fizetésnek napjáig beküldhetik. Sőt még adójokban is az iszpáják, az miből lehet, elengednek és sem fogják, sem verik őköt. Hanem ha az kapucsi pasával az magyar rendről elrendelt commissariusok, az miben végezik el s rendelik, azután azt tartoznak megfizetni.

„Ennek bizonyságára adtuk pecsétes levelünket. Actum in Szőny Anno 1627. 13. septembris.

„Kévántatik penig, hogy az mi jó akaró szomszéd barátink erre nézve az jobbágyokat sokáig ne mulattassák az bemenéssel, hanem mentől hamarább, az mivel tartoznak, azzal beküldjék.“

(A fentebbi török biztosok aláirása és pecsétje). [1])

[1]) Egykoru másolat a kismartoni levéltárban. „Tract. Turc.“ Pars. I.

XIII.

A szőnyi béke 1627. september 13-ikán meg volt ugyan irva; de, mint pontjaiból kitünik, az alkudozások tárgyát képezett némely kényes pont további alkudozásokra tartatott fenn és a már fogalmazott okmány ratificatiója is kérdésesebb volt a török udvárnál, mint rendesen a békekötéseknél szokott lenni.

A szerződés 4-ik czikke értelmében, úgy látszik, azonnal elküldetett Szőnyből egy magyar fő ember a biztosok által megpecsételt kékeokmánynyal Konstántinápolyba. Ezen magyar fő ember Balogh István volt, — míg török részről Mohammed bég küldetett Ferdinándhoz.[1])

Balog István november első harmadában érkezett meg Konstántinápolyba. — Mint a portán volt angol követ irá november 13-ikán: „Bethlen rendkivüli követe ideérkezett s hat nappal később a császár internunciusa az ő olajágával".[2]) Másnap 14-ikén pedig: hogy a német császár követe azelőtt nehány nappal hozá meg a szőnyi béke czikkelyeit. Mindamellett azon napig még nem nyert volt kihallgattatást a por-

[1]) Jászay az, i. h. 266. l.
[2]) Roe 693. l.

tán s az angol követ kezet fogott a belgával, hogy ezen fogadtatást minél tovább hátráltassák.

Bethlen ez ügyben korántsem tartott az angol követtel, — sőt Balog István követtel tette magát összeköttetésbe a ratificatio előmozdítására. Habár az alkudozások folyamát hátráltatta, s méltó gyanúkat ébresztett maga ellen, annyi áll, hogy a békepontok elkészülte után a ratificatiót maga is sürgette a portán. Ismeretes a fejedelem rendkivüli követe Mikó Ferencz utasítása, melynek iránya egészben véve az, hogy a békepontokat, mint a portára nézve adott viszonyok közt előnyösöket, ajánlja. Ez természetes is. Maga és a budai vezér levén megbizva a szőnyi béke szerződés elkészitésére, Bethlen mind magát mind a vezért művökben dicsérni iparkodott. Csak Erdélynek a szerződésbe föl nem vétele miatt vádlá a török biztosokat. Láttuk, hogy az alkudozások folyamában Toldalagi nem kivánta Erdély fölvételét a szerződésbe — ennek kieszközlése a török biztosok és a budai vezér szerepébe tartozott. — Most Bethlen Mikó Ferencz által azt panaszlá föl a portán, hogy a török biztosokon mult Erdély kihagyása a szerződésből; mert a király biztosai beleegyeztek volt, hogy Erdélyre nézve egész átalánosságban annyi mondassék ki, hogy „egyik császártól se legyen bántása"; de ezt a török biztosok vetették el, — maga Murtéza pasa sem mervén a szultán nevében ilyet igérni meg. Bethlen meghagyja követének, eszközölje ki a szerződésbe fölvételét azon helynek, melybe a németek már beleegyeztek volt.[1])

[1]) Gr. Mikó Imre „Erdélyi tört. adatok" I. k. 363. l.

Mikó Ferencz buzgón fáradozott Konstántinápolyban a ratificatio kieszközlésén, s kétségkivül az Erdélyre vonatkozó pont beiktatásán. Az angol követ minden ellenkező törekvése hasztalan volt. Egyelőre nem ismervén a békepontokat, abban a tévedésben volt, hogy a szőnyi béke nem egyéb, mint a zsitvatorokinak megerősítése, s főkép attól tartott, hogy mint emennek egyik pontjába, az ujabb szerződésbe is bele van foglalva Spanyolország is, mi a protestans hatalmak érdekei ellen lesz vala. De már eleve nem sok reménye volt a különben oly nagy befolyásu angol követnek, hogy meghiusithassa a ratificatiót. Még october 30-ikán (midőn Balog István még meg nem érkezett volt) azt irá Roe, hogy szándéka azt követelni a portától, nehogy megerősitse a szőnyi békét, míg a porta szövetségesei (Dánia, Anglia, Svédország s. a. t.) bele nem foglaltatnak. „Ezzel, mond az angol követ — üthetek némi zajt; de ugy itélem, foganat nélkül. Legtöbb, a mit remélhetek, a spanyolok kizárása, kik kétségkivül igyekezni fognak, hogy ezen az ajtón juthassanak békéhez."

November 15-ikén az angol és hollandi követ a nagyvezérnél kihallgatáson levén, emlékezteté őt a szultán azon igéretére, hogy a porta nem fog békét kötni a római császárral, a nélkül, hogy bele ne foglalja azon királyokat és fejedelmeket, kik a porta szövetségesei és hogy Németország szabadságát kikötné.

A vezér azt felelte, van egy záradék a szerződésben, mely átalánosan a porta minden barátjait (amicos omnes) magában foglalja, s ez épen annyira

szól a többi barátokra, mint az erdélyi fejedelemre.[1])

Az angol követ azt felelte: Ez csak a császáriak csele, s nincs semmi nyomatéka; mert a keresztyén világban kötött szerződések ily átalános kifejezései nem szoktak kötelezők lenni, — csak „pro forma" igtatják be, nem hogy érvényök legyen. Ebből is látszik a császáriak kétszinűsége és ravaszsága; mert czéljok, hogy mihelyt jó alkalmuk lesz, szabad legyen boszút állani Bethlenen, ki ily módon ki van zárva a szerződésből.[2])

Ezen kérte a vezért, mutassa meg neki a szerződés szövegét, hogy bebizonyitsa, mennyi abban a csalás és kár; mert a török császár becsülete ellen volna, ha igaz, hogy a szerződés a zsitvatorkit megujítja, s nevezetesen ha az azóta elfoglalt erődök s igy Vácz visszaadását kiköti, — s ha a zsitvatorki szerződés 4-ik czikke szerint a spanyol király is bele foglaltatik.[3])

A vezér azt felelte, hogy a szőnyi békének csak török szövegét látta még, melyet a budai mufti hozott meg neki; de még nem olvasta a római császár küldte szövegeket. Hanem másnap lesz kihallgattatása a császár nuntiusának, s akkor megkapván tőle a más (magyar és latin) szövegeket is, közölni fogja

[1]) A vezér ezen állítása valótlan volt — a szerződés szövegében ily kikötést nem találunk.

[2]) „ . . . to be free to be revenged, by implicit exclusion of that prince, when their affayres were fytt for yt."

[3]) A zsitvatorki 4-ik czikk végén ez áll: „Et si Rex Hispanus quoque pacem inire vellet, non contrariaremur." (Corpus J. H.)

vele, az angol követtel, és véleményét is ki fogja kérni felőle. Nem áll — mond a vezér — hogy a zsitvatorki szerződés ujíttatott volna meg, — hanem most „ex re integra“ uj kötés keletkezett, melyben nincs s nem is lehet szó a spanyol királyról. A mi Váczot illeti, arra nézve nehézség nincs; mert annak ügye ide, a portára van utalva s a szultán kegyelmétől függővé téve, — a mi ha meg nem adatnék is, a békére befolyással nem lenne, hanem eldöntetlenül marad a kérdés, mint azelőtt volt.

Roe megmutatta, ugymond, hogy ebben megcsalták a portát; mert a római császárnak nyilt ajtó hagyatott a háboru megkezdésére, mikor csak neki tetszeni fog. Szükséges a viszályt tisztába hozni s minden bizonytalanságnak véget vètni.

„De — veti hozzá az angol követ, — azoknak hiában valók a helyes okok, kiknek nincs fölfogásuk, vagy egy kissé tán az ázsiai ügyek félelme foglalja el lelköket. Egy szóval türnünk várnunk kell jobb időkig, s csak átalánosságokat kaptunk feleletül, melyek habár igérni látszanak valamit, nem lehet belőlök semmit következtetnünk; mert a két birodalom, (a török és német) annyira hasonló helyzetben vannak, hogy a kénytelenség hajtá őket némi időt engedni egymásnak, mindamellett, hogy egyik sem hiszen és bízik egy kiengesztelt ellenség szinlett barátságában. Véleményem az, hogy meg nem gátolhatja semmi azt, a mit mindkettő egyenlően, bár különböző czélból, ohajtva ohajt.

„Nem mulasztandom el megkeresni ezen biroda-

lom valamennyi miniszterét s megmozditni minden követ, — az eredményt a minden emberi szándékok isteni intézőjére bizván. Úgy vélem, hogy sokat, s talán várakozásomnál többet érek el, ha csak oly nehézséget vagy kétséget vethetek közbe, a mi Bécsből választ vagy fölvilágosítást fog megkivánni."

Roe Tamás a vezérnél találkozott Mikó Ferenczczel is, az erdélyi fejedelem követével, ki azt mondá neki, hogy fontos közlendői lennének, mire az angol követ csudálkozását jelenté ki, hogy oly fontos levén az ügy, nem sietett azt megérkezte óta közölni. Mikó azt felelé, a dolog még nincs megérve, s a béke ügy nem áll oly kedvezőtlenül, mint Roe gondolja. Utóbbi a vezért fölszólitá, beszéljen nyiltan: minő irányban működött „Gábor" ezen béke ügyben s mi az ő követének szándéka? A vezér azt felelte, s nagy esküvel erősité, hogy Gábor ép ugy gondolkodott ezen tárgyban, mint ő, az angol követ, s most is egyezik az angol követ törekvéseivel; mert arra biztatja a szultánt, hogy soha se higyen a német császárnak.[1]) De — irja az angol követ — azt nem mondá a vezér, hogy Bethlen a jelen szerződés ellen működnék. „Mit higyek már? — igy szól — Sybilla oraculumai könynyebb föladatok!"[2])

November 17-ikén az erdélyi követ, Mikó, csakugyan meglátogatta Roe Tamást, s több más köztök

---

[1]) Mikó Ferencz utasitásában csakugyan benne van ez az intés — pro forma — ; mert különben Mikó nagyon ajánlá a szőnyi szerződés elfogadását.

[2]) Roe Negotiations 700—701. ll.

fennforgó kérdés közt, előfordult a szőnyi béke ügye is. Mikó e részben nyiltan beszélt. Kijelenté, hogy utasításában benne van ugyan átalános kifejezésekben, hogy intse a szultánt. ne bizzék a német császárban; de az meg hagyva nincs neki, hogy a béke pontok ratificálása ellen működjék. Különben ezen ratificálás napja is meg van már határozva, — igy nem valószinü, hogy az ellene való működés sikeres legyen. Azonban állitá, hogy a fejedelem nem szereti ezen szerződést s ohajtaná, hogy legalább elhalasztassék. Erre azt kérdé az angol követ, mit gondol Mikó, minő uton lehetne ezen közös ohajtásukat létesítni, hogyan lehetne a békepontokban valami oly nehézséget találni, a mi megkivánná, hogy a császár küldötte uj utasitásokat legyen kénytelen bevárni Bécsből, a mi 2 vagy 3 hónapi időnyerés fogna lenni? Ezalatt fordulat állhat be akár Persiában akár Németországon a protestans fejedelmek hasznára. E czélból az angol követ kivánta, hogy Mikó mutassa meg neki a szőnyi béke pontjait. Erre Mikó a portán levő új és régi erdélyi agenssel magyar nyelven értekezvén, (mit Roe nem értett) Mikó azt felelte, hogy teljesitendi az angol követ kivánatát s másnap közleni fogja vele a békeczikkelyeket, oly föltétel alatt, ha szoros titkot fog tartani. Lesz abban elég, a mibe bele lehet akadni, mondá Mikó, — s miután az angol követ elolvasandja a czikkeket, találkozzanak ismét tanácskozni a teendők felett.[1])

Az angol követ két napig várta hiában, hogy

[1]) Roe, 707—708. l.

Mikó megküldi neki a szőnyi békepontok másolatát. Ekkor levelet irt neki, emlékeztetvén igéretére, s arra, hogy minden napi késedelem nagyon káros most, midőn a császár követe komoly lépéseket tesz a ratificátio kieszközlésére. Mikó — mond az angol követ — azt felelé, mintha neki, Bethlen követének, ki közelről van érdekelve a béke által, ennek okmánya nem volna kezénél s mintha azt mástól kellene használatra elkérnie, — és több ily léha mentségeket hozott föl, melyek világosan mutatják az ő csalfaságát „Jövőre igért barátsága pedig hasonlatos a vizhez, mely megfullasztja az eleven embert, s mikor halott, uszni tanitja és segiti."

De legnevezetesebb az angol követnek a nagyvezérrel november 20-ikán három egész óra hosszát tartott beszélgetése.

Roe mindenek előtt emlékezteté a vezért adott szavára, mely szerint nem fogja siettetni azon béke ügyét, melyet idővel ők megbánhatnak. „Megvallom, irja az angol követ, nem vagyok oly tudatlan, hogy a békére való teljes eltökéllésöket megváltoztatni reméllhessem; de mint igaz barátjok, segitni és védni akarom őket a tulságos hibák ellen. Azért csak arra kértem, hogy a császár követét legalább egy hónapig tartóztassák ott." Ezalatt a persiai ügyek jobbra fordulnak, a lázadó Abáza pasa legyőzetik; Németországon hasonló jó eredmény várható; mert mint Bethlen követe mondá, a dán király egy nagy ütközetben megsemmisítette Tilly seregét, mi ha valósul, a császár oly szorult helyzetben lesz, hogy a portára

nézve kedvezőbb béke föltételekbe lesz kész beleegyezni." Azt is hallám — folytatá Roe — hogy a császár követéhez egy titkos futár érkezett, ki meghagyá, hogy siettesse a béke aláirását, — a mi valami sürgős szükségre mutat. Azért ha ők, a törökök, egyebet nem tesznek is, mint csak az el nem igazitott nehézségeket hozzák föl s csak tartózkodást mutatnak, mindent kivihetnek, a mit akarnak; mert a császáriak készek magadni mindent, hogy csak időt nyerjenek. Kitünik ez abból is, hogy oly könnyen beleegyeztek Vácz visszaadása ügyének függőben hagyásába. Ez annyival gyanusabb, mivel átalános szabály, hogy a ki sokat enged, nagyon gyanussá teszi jó hiszemüségét; s ha a legrosszabb megtörténik, a béke, ily föltételei levén, egészen az ő hatalmukban lesz.

„A vezér, kire ezen beszéd hatással volt, ezt mondá: két nappal azelőtt nagy tanács tartatott, melyben a békeczikkelyek fölolvastattak, és legnagyobb részben elfogadtatván, határozatba ment, hogy a császár nunciusa visszabocsáttassék. De van némely pont, mint a határszél kérdése, mely nincs eldöntve, s mely a két fél biztosainak elhatározására bizatott; igy tehát van idő addig, mig minden el lesz döntve. Fölkért a vezér, mondjam el, mik az én kétségeim, s mikben gyanitok csalást.

„Azt feleltem: Mig a czikkelyeket nem látom, nem tudom oly jól kimutatni, miben lappang az álnokság (Semmi uton sem voltam képes azokat meg-

szerezni; mert az volt a mentség, hogy még nincsenek lemásolva s csak más időre halaszták közlésöket, — úgy hogy kénytelen voltam csak átalánosságban válaszolni). Először is azt mondám a vezérnek, kérdje meg a császár küldöttétől, ki szerzé ezen békekötést? Ha azt feleli, hogy Ferdinánd császár, meg kell kérdezni, mily minőségben: mint császár-, vagy pedig mint magyar király? Mert — tudtommal — mint császár, az ottománok ellen örökös ellenségnek esküdött fel, s igy nem tehette azt; ha pedig mint Magyarország királya, a mint meg vagyok győződve, hogy ugy van, akkor mint császár és mint Csehország királya tetszés szerint háborút indithat.

„Másodszor megjegyzém: Mindez kétség nélkül Ferdinand nevében kelt és iratott alá. De a háboru Magyarországon és Magyaroszágért folyt, s következőleg a békét és Magyarország királyának kell megerősítenie. De köztudomásu, hogy Ferdinánd nem rég egy parlamentet hívott össze és első szülött fiát Pozsonyban királynak koronáztatta. Igy törvényesen erre szállittatott a béke és háboru fölötti souverain hatalom, ez ruháztatott föl a királyi tekintélylyel, s ilyenül fogadák és ismerék őt el a nemesség, városok és a nép. Ennél fogva Magyarország ezen békekötését nem ratificálván a király, megteheti, hogy el ne ismerje apja kötését s szabadon ujithatja meg a béke szegést, aláirása lényeges levén a remélt béke biztosítására.

„Harmadszor: Ha a császár aláirása, mint olyan, mely fiáét is magában foglalja, elegendőnek ismer-

tetnék is el, szükséges kifejezni azt, hogy Ferdinánd mint császár és mint magyar király erősíti meg a czikkeket; mert egy különböző, egy mástól független koronákat viselő királynak, ha személye megoszthatlan is, tettei különböző szempontból tekinthetők: mert mint császárnak, szerződései és törvényei, nem kötelezik Csehországot, sem pedig Csehországéi Magyarországot, mely királyságok saját elveiken és külön szabadságaikon alapulnak. Világos pedig, hogy a jelen küldöttnek csak magyarországi küldött minősége van s mint ezen állam tagja jött, nem pedig, mint a német birodalomé. Ennél fogva szükséges, hogy legalább a császár fia is, ki királyi czímet visel, ratificálja atyja szerződését.

„Erre a vezér előhivatá cancellárját a császár levelével s azt megmutatta nekem. Latinul volt irva s Ferdinánd irta alá. Nagyon száraznak találtam. Lényege, mellőzvén a szokásos czimeket és üdvözléseket, ez volt: Sürgős és nyomatékos okok, különösen a határszéli rendetlenségek miatt kifosztott és megrontott szegény alattvalók sorsa birta rá, hogy a két részről kinevezett biztosok békealkudozásokat folytassanak; kik a régi végzéseket (antiquas conclusiones) elfogadták, aláirták és megerősítették. Jelen követ[1]) meg van bizva kijelenteni a szultánnak a császár szándékát és jó akaratját; s kéri, gondoskodjék biztosok kinevezéséről a 4-ik czikkben foglalt nehézségek elintézésére. A követet, reméli a csá-

[1]) Roe zárjel között üres helyet hágy nevének, nyilván elfelejtvén, vagy jól kiolvasni nem birván a Balogh István nevet.

szár, jó indulattal fogadandja és hallgatandja ki a porta, s telhető gyorsasággal és jó válaszszal bocsátandja vissza, nem levén megbizatása semmi nemü alkudozásra."

Mellőzzük az angol követ levelének többi részét, melyben leirja, mily ellenvetései voltak ezen levél olvasása után a béke ellen; mert ezen levél csak megerősíté őt azon tévedésben, mintha a szőnyi béke nem volna egyéb az előbbi szerződések ismétléséné, s mintha e szerint Spanyolország is belefoglaltatott volna. Azonban meg kell emlitnünk még Roe azon tanácsát, hogy a porta kivált Váczra nézve tegyen ellenvetéseket, melyekre a császár küldötte nem felelhet, mert nincs rá utasítása, valamint megemlítendő a török vezér azon álnoksága, mely ezen feleletében foglaltatik:

„Mi meg vagyunk csalva; mert Magyarország nádora a császári fő békebiztos, azt irta nekem, hogy új szerződésen alkudoznak, miután minden korábbit eltörültetett." Megköszöni a vezér Roe fölvilágositásait, melyek jó barátságának ujabb jelei, s igéré, hogy ezután is kikéri tanácsát, s hogy azonnal beszélni fog a császári küldöttel a szerződés 4-ik czikke tárgyában, mely a keresztyének által Eger és Kanizsa táján jogtalanul épitett erődökről szól.[1]) Csakugyan az angol követ, eltávoztakor az előszobában várakozva találta a császár küldöttét.

Azonban az angol követ élesebb látásu volt, hogy sem egész átalánosságban annyit ne lásson, hogy őt

[1]) Korántsem arról szól pedig a 4-ik czikk.

ámítják. Az egész beszélgetésből azt a meggyőződést merité, hogy fáradozásai annyit érnek, mint „a szél egy szikla kimozditására.“ És azt látta be, hogy „a törökök, császáriak és erdélyiek egyet értenek abban, hogy mindaddig eltitkolják előle a béke czikkelyeit, mig késő lesz őket zavarhatnom. Egyik (a császáriak és erdélyiek) röstelli csalárdságának, a másik (a török), gyöngeségének napfényre hozását az angol követ előtt.[1])

November 24-ikén az angol követ a porta egyik főitélőmesterétől (a rumilii kadiaszkertől) azt hallá, hogy mielőtt a békepontok megerősíttetnének, még lesz egy tanácskozás azon tárgyban; de habár egy s más kérdés okozhat is némi haladékot, a portán minden ember kivánja a békét. Jól tudják, hogy a szerződés sem becsületére sem hasznára nem válik a portának; de a kénytelenség befog minden szájat jobb alkalomig. Azonban igéré, hogy iparkodni fog meggátolni az igen nagy sietséget s némi elégtételt szerezni a porta barátjainak is.

Végre deczember 9-ikén, a császár küldötte visszautazhatott a portán megerősített okmánynyal és a szultán kiséretében levő tiszttel, ki mint ugy nevezett „kisebb követ“ kisérte el Balog Istvánt, magával vivén a szultán megerősitő levelét is.[2]) De az an-

[1]) The Negociations of sir Thomas Roe. 710. l.

[2]) „Roe, 716. l. Az angol követ erre vonatkozó levele irja, hogy „m a“ indul a követ; a levél alatt pedig nincs idő szám. De a megelőző levél, mely Bethlennek szól, november 30-ikán iratott, s úgy látszik, egy nap az itt szóban levővel. Mint hátrább kitünik, más valószinüségek is szólanak e mellett. November 30-ika ó szerint megfelel új naptár szerint, dezember 9-ikének.

gol követ meg nem tudhatá, ugymond, mi van ezen levélben, mert ezek annyira titkolódznak, mintha az egész dolgot szégyenlenék. A béke czikkelyeit maig sem láttam, s a császárnak küldött levelet a kaimekám, szokás ellenére, a maga jelenlétében aranyoztatta meg, nehogy valamely hivatalnok beletekinthessen, s azt vélem, mindez Gábor követének tanácsa, ki állitólag azért küldetett, hogy kezet fogjon velünk, de én valódi Janusnak fedezém föl; mert midőn a békeczikkekért hozzá küldék, nyiltan bevallá, hogy valami mesét kell kigondolnia maga mentségére, s midőn arra kértem, ne bánjék így velem, azt felelte, ne zavarjam a vizet ama czikkek magyarázgatásával. Ha, irja az angol követ, csak ezen vonakodás volna minden, még némi becsületesség lenne a dologban. De miután helyes ok találtatott a szerződés némely czikkeinek megváltoztatására, s a vezérek azt ujra iratván, közlék a császár küldöttével, oly változtatásokkal, hogy Gábort határozottan és névszerint kivánja a szultán a szerződésbe foglalni, a császári nuncius azt felelte: Ha ti arra kötelezitek a császárt, hogy a szerződés valamely megszegése esetében őt (Bethlent) háborgassa, ti is arra lesztek kötelezve ugyanazon czikk által. Ezen válasz azt a gyanut ébreszté, hogy a császáriak és Gábor közt egyetértés van, mintha azok Gábor részére titkosan odaértett függetlenséget akarnának kieszközleni a porta alól.[1]) — A második változtatás az volt, hogy Vácz ügye intéztessék el; a harmadik, hogy a császár ron-

[1]) „As if they sought for him an implicite manumission."

tassa le tettleg az ujonnan épitett erődöket, mielőtt a szerződés megerősíttetnék. De a császár küldötte erre határozottan kijelenté, hogy vagy azt a szerződést fogadják el, mely megiratott és általa elő van terjesztve, vagy semmit; hogy ő egyetlen egy szótagot sem enged változtatni, s ezt jelentette a császár levele is, midőn a szentesítést „verbum ad verbum" kivánta.

„A küldött ezen insolentiája — mond Roe — nagyon békétlenné tette mindenik vezért, látván, hogy a császáriak saját előnyüket kényszeritéssel akarják keresztül vinni, s a megerősítés el is halasztatott, elhatározván, hogy ezen pontokra nézve irni fognak a császárnak, a békét csak átalánosságban fogadván el. Ily végzéssel váltak meg a vezérek a küldöttől november 25-ikén, szombaton késő éjjel[1]) De más nap (azaz vasarnap, nappal) Gábor követe és két agense a kaimekámhoz mentek, s álliták, hogy uroktól levelet kaptak titok pecséte alatt, hogy legujabb tudósítás szerint a dán király serege teljesen megveretett s maga némely szigeteire menekült, egész országát és Németországot a császár lábaihoz borulva hagyván, (ezen hireket előbb a császár követei terjeszték itt). Azt tanácslák a kaimekámnak, vessen véget az ügynek, fogadjon el s irjon alá bárminő föltételeket és a császár küldöttét gyorsan és kielégitve kell elbocsátni; különben az ausztriaiak ezen győzelmeken fölfuvalkodva, magok hasznára

[1]) Helyesebben vasárnap; mert 1627-ben nov. 25-ike ó szerint vasárnap volt. Igy szombaton ültek össze; de éjfél után, azaz vasárnap oszlottak el.

forditják a késlekedést, roszabb föltételeket terjesztenek elő, sőt el is utasitandják a békét. Erre a vezérek sietve megerősíték a békét. Igy szerzének magoknak érdemeket — mond az angol követ — Bethlem emberei a császárnál ezen béke végrehajtásában. [1])

Mint a török szultán megerősítő leveléből kitűnik, az, 1627-ben, ó szerint november 29-ikén, vagy is új naptár szerint deczember 9-ikén iratott alá, [2]) vagyis a Roe említte vasárnap után való csütörtökön. Másnap, azaz deczember 10-ikén kelt az a levél, melyet a szultán Ferdinándnak irt, s melyet a Balogh Istvánnal felküldött Recsep, ugyanekkor kanizsai pasává, vagyis béglerbéggé kinevezett portai ember vitt meg.

A szultán megerősíté a békét 25 évre maga és utódai nevében, mi pedig nem volt szokás a török uralkodóknál. Mellőzzük a különben jellemző irmodoru okmányt [3]) és a Recsep pasának átadott levelet, habár nem kis meghasonlásra adtak okot; mert Lustrier a konstanczinápolyi követ deczember 25-ikén figyelmezteté a bécsi udvart a szultáni levél némely kitételeire, melyekben nincs magadva a római csá-

---

[1]) Roe, 716. l.

[2]) Jászainál (270. l.) olvassuk az okmány végén: „Kelt" Rebi-ul-evvel havának utolsó napján, 1037-ben." Mivel 1627-ben a török 1037-ik új év (ó szerint) september 2-ikán kezdődött, s az első hó, vagyis Moharrem 30, a második szafar, 29 nap, a 3-ik Rebi-ul-evvel 30 nap, — ó szerint nov. 29-ikén esik a nevezett datum. Gévay csak annyit számitott ki, hogy azon nap nov. 30-ika és decz. 9-ike közé tehető.

[3]) Mind a szultán megerősítő oklevele, mind a Recsep pasának adott levél Jászaynál olvasható magyar fordításban. Olaszul és latinul egész épségben találhatók ezen okmányok a kismartoni levéltárban. Tract. Turc. I.

szárnak a kellő és szokásos tisztelet, s magokban a czikkekben is némely kijavitandókat ajánlott, — miket Ferdinánd hadi tanácsa elé terjesztvén, ez komolyan vitatá Lustrier kétségeit.[1]) Ez azonban már a következő év történetébe megy át, valamint a békekötés egymásik utójátéka is; mert mint tudva van, a határjárásra és a hódolt faluk ügyének rendezésére bizottságot rendel kineveztetni a szőnyi béke szerződés Ezen bizottsági munkálatok vezetése egyik részről Eszterházy nádor s másik részről Murtéza vezér pasa föladata volt.

Ezen alkudozások folyamát, melyek csak 1629-ben érték véget, majd időszámbeli sorban, fogjuk ismertetni, más közbejött ügyekkel vegyesen.

[1]) Kismartoni levéltár Tract. Turc. I.

XIV.

II. Ferdinánd september 17-ikén ir a nádornak, hogy nehány nap mulva Csehországba akarván utazni, mielőtt elindulna, némely Magyarországot illető ügyekben ohajtana vele értekezni. Miért is meghagyja neki, hogy september 22-ikére Bécsbe menjen,ott a király rendeleteït elfogadandó.[1])

Ferdinándnak egy ugyancsak 17-ikén kelt levele tudatja a megyékkel a béke létrejöttét, s egyszersmind inti, hogy a német birodalomba akarván indulni, a kölcsönös jó egyetértést fenntartsák s a veszélyek anyagát iparkodjanak kiirtani. Ugyanezen értelemben fogja őket inteni a nádor, „kire, mint a király távollétében való rendes országos hatóságra utalja a megyéket." [2])

A király továbbá september 23-ikán ezt irja Eszterházynak:

„Tudva van hivséged előtt, hogy magyar tanácsunk itt Bécsben tartott utolszori tanácskozmányában a mi kegyelmes határozatunk az volt, hogy a német birodalomba vagy más birtokainkba és országainkba való távozásunk esetében az ország megyéit

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban, Ferdinánd 1627-iki rendeletei.
[2]) Ráth Károly. „Történelmi Tár" VIII. 17. l.

erről, tudósitsuk. Midőn tehát isten segitségével néhány nap alatt ezen útra elindulunk, s a megyékhez intézett tudósítást kiállitottuk, melyet is a szétküldés s kihirdetés végrehajtása végett hűségednek átküldöttünk, és hogy minő tartalmu legyen a mi nevezett kegyelmes levelünk, az ide méllékelt párból látni fogja: — alkalmasnak látnók, hogy levelünk szétküldése alkalmával intésünk értelmében hűséged is intené azon megyéket a béke és az ország java előmozditására. Maradván egyébiránt hűséged iránti császári királyi kegyünk és kegyelmünkkel való jó indulattal. Kelt Béesben, 1627. september 23-ikán. (Aláirva) Ferdinánd.“ [1])

A nádornak a megyékhez september 30-ikán intézett levele mindenek előtt tudtokra adja, hogy a béke megköttetett, miben ugymond, „nem keveset segétett a kegyelmetek insurrectiója is.“ Szükséges, hogy az oly sok fáradsággal szerzett békének fönntartására a megyék szorgalmas vigyázással legyenek. Értesiti továbbá, hogy II. Ferdinánd király Csehországba indult fiának cseh királylyá koronáztatására, és azután elmegy a német birodalomba a béke helyreállitására, mit bizonynyal végbe is viend. Inti a megyéket a haza javában való fáradozásra s a béke fenntartására „Igérvén, ugymond, mi is arra magunkat, hogy a mint ifjuságunktól fogvást semmi alkalmatosságot az mi édes hazánk javát néző dologban el nem mulattunk, ugy ezután is, hivatalunk szerint való kötelességünk is azt kivánván tőlünk, nagy kész-

[1]) Ferdinánd 1627-iki rendeletei.

séggel és igazsággal igyekezünk édes hazánknak és nemzetünknek szolgálni, készek levén azért mindennemű fáradságot, munkát s költséget is felvennünk. Elhivén még is kegyelmetek felől is, hogy ugyanezen ő fölsége távollétében ugy alkalmaztatja magát hozzánk az közönséges jókat néző dolgokban, a kivel maga és édes hazája jovát is öregbiti, az mi kegyelmes urunk atyai intésének eleget teszen és az mi kegyelmetek felől való várakozásunknak is megfelel kegyelmetek.“ Kismarton. 1627. september 30.[1])

Ferdinánd, ugy látszik, 26-ikán indult el Bécsből, mert még 27-ikéről innen keltezi a nádorhoz intézett levelét, mig november 1-sején már Prágából. Mielőtt a király elindult volna, egy, elejétől végig saját kezüleg irt levelet intéz a nádorhoz, ki nem mehetett föl Bécsbe a tanácskozásra. A levél 26-ikán kelt.

Ferdinánd, Eszterházyhoz.

„Kedves nádorom.[2]) Mivel elutazásom valamint a birodalomba, úgy nőmnek és fiamnak a királynak csehországi koronázására küszöbön van, ezen levelemmel kegyelmedtől (vobis) búcsút akarék venni s legkedvesebb magyar királyságomat nemcsak ajánlani, hanem kegyelmedet inteni is akartam, hogy az ország első rendü főuraival, főképen pedig az esztergomi érsek ő eminentiájával jó egyetértésben legyen; mert ha kegyelmetek, mint az ország első oszlopai egyetértők, a tekintetes ország (regnum inclytum) soha sem szenved semmi romlást, hanem az számom-

[1]) Ráth Károly, Tört. Tár VIII. 19. l.
[2]) Minden más megszólitás nélkül: „Dilecte palatine!“

ra és tulajdon kegyelmetek számára is bántatlanul és rendithetetlenül fog fenntartatni. Ditrichstein bibornoknak s más tonácsosaimnak, kiket itt (Bécsben) hagyok, utasításul adtam, hogy kegyelmeddel szorgalmas érintkezésben legyenek, — azont várván kegyelmedtől is. A két hónapi fizetés, mind posztóban, mind pénzben csaknem egészen készen van, a mint Forgách Miklóstól bővebben megtudhatja. Cancellárom kegyelmedhez megy, és ha valamit akar kegyelmed nekem általa jelenteni, a mi az ország javára és hasznára néző, örömest meghallgatom, s habár az országtól kissé távolabb leszek, arról mindig megemlékezem s nem is engedem szivemből kimenni. Egyébaránt maradok kegyelmed iránt állandó jóakarattal és kegyelemmel. Kelt Bécsben, september 26-ikán, 1627. Ferdinánd.“ [1])

Azonban a nádor — ugy látszik — nem teljesitheté a király fenntebbi meghivását, mely september 22-ikére Bécsbe szólitá, sem pedig a király elutazásakor nem jelenhetett meg Bécsben, — a Konstánczinápolyba menendő küldött Balog István elindításával volt elfoglalva.

A király utóbbi levelére, melyben fölszólíttatik, hogy a Magyarország javára nézendőket adja elő, a nádor terjedelmes emlékiratot küldött föl Sennyei cancellártól, melyben az ország egész akkori szomorú állapotját leirja. A cancellárhoz intézett, de a királylyal közlendő emlékirat már nem találta

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. „Ferdinánd rendeletei 1627.“

Ferdinándot Bécsben. Bár datum nélkül maradt fenn az, nyilván ideigtatandó, s itt következik.

„Memoriale pro Reverendissimo Domino Regni Hungariae Cancellario.[1])

Felette igen kivántam volna, ha az ő felsége elmenetele előtt magam beszélhettem volna ő felségével ennek az mi romlott hazánknak állapatjáról. De mivel hogy az török mind táborban volt s mind az ablegatusnak beadása [2]) még hátra volt, nem látszott consultumnak, hogy az nemességet addig házokhoz bocsássam, nem akarván az törökkel megcsufoltatnunk magunkat, hogy csak gyültünk össze, s meg mindjárt vevén az végezéseket, őket tábori készülettel mezőn hagyván, eloszlottunk. Kérem azért ő felségét alázatosan, hogy ha mi fogyatkozás ebben esett, kegyelmesen megbocsássa. Mindazonáltal, mivel már ebben mód nem lehetett, és parancsolja kegyelmesen ő felsége, hogy az mit ő felségével szólanom kellett volna, kegyelmed által intimáljam rövideden, az kik pro nunc eszembe jutnak pro securitate regni et contentatione regnicolarum, távollétében ő felségének, ezeket ismerem igen szükséges dolgoknak:

És először is, noha ugy vagyon, igaz okossággal nem kellenék semmi gonoszságától Bethlen fejedelemnek tartani, de mivel hogy természetiben vagyon neki az nyughatatlanság, csak legkisebb occasioval is

[1]) A nádor eredetileg ezt, mint sok más emlékiratát magyarul fogalmazá, úgy látszik, s azután forditotta latinra. Ezon okmány magyar szövegében, melyet tán dictando iratott, az ö saját kezü javitásai láthatók, mig a Ferdinándhoz küldött s szintén meglevö másolat latin.

[2]) Ablegatorum permutationem.

félelmes, hogy megint valami uj indulatokat ne csináljon, holott ő az ő dolgait könnyen elköti az töröknél, és az is csak lásson zürzavarban bennünket, örömest engedelmet nyujt neki. Ezt penig az gyanuságot, két kiváltképen való okból veszem az mostani időhöz képest hozzája.[1] Egyikből, hogy nem szünnek meg most is szorgalmazni mindenfelől őtet az factióknak és eretnekségeknek gyámolitói, hatalmas nagy igéretekkel és bő pénzbeli költség adásnak biztatásával.

Másikból abból itílem nyughatatlanságát, hogy az magyarországi haereticus status is igy kezdett az szomszéd országok állapatjával álmodozni, s tartnak attól, hogy szintén ugy ne járjanak mint az többi, kiket mindenfelől ingerlenek azok az rosz expulsusok, kik közül mivelhogy ide Magyarországba is nem kevés számmal jöttenek mind praedikátorok s mind egyéb rendek, csudálatos dolog, a mint exaggerálják az dolgot mindenfelől, s mivelhogy Bethlen egy desperatus ember és igen felfuvalkodott s kevély, s azt ő ugyan spe devorálta, hogy az német had Magyarországban ő neki nem árthat, méltó gondolkodni felőle, hogy az ő felsége hadainak is messze voltát tudván és maga személyének is ő felségének, és az készületlenséget is, sub specie religionis uj fegyverhez ne nyuljon, avagy ha maga nem cselekszi is aperte, subordináljon valakiket, az kik nekilázaszszák az haereticus statust és sok szabad legényt s pórságot

[1]) Latin okmány: Quam quidem de Betlenio suspicionem colligo potissimum ex duabus causis.

is, kihez készek az prédikátorok is, s azok által is ne inditson valamit, a mint erről vadnak sok példáink is immár az országban.

Más akadékunk az ő dolgaiban in casu mortis ipsius lehet; holott felette nagy sok erősségek vadnak kezekben azoknak az ő tőle nevelt embereknek, s hasonlóképen az hajduság is alatta vagyon, és az országnak is nagy része, az kiket az ő felsége hűségére nagy dologgal és sok adománynyal kelletik hozni, s talám sokakot fegyverrel is, mert féltik állapatjokat, kit hogy megtarthassanak, oly emberhez ragaszkodtanak, az ki mindazokat kivánni fogja birni, az mit Bethlen bir most és igy fegyvert kezd ezekért fogni. Kiből minemű sok rút alkalmatlan zürzavarban hozhatják esmét az országot, ki ne lássa? Ezt penig bizonyosnak tartsuk, hogy az török is segéteni fogja.

Harmad felől vagyon ilyen félelme is ez nyomorult országnak: hogy noha im az törökkel is véghez ment az békesség, mindazonáltal ő is csak az alkalmatosságra vigyáz, az mint im eléggé megtapasztaltuk az egynehány esztendőkben, s félelmes, hogy ez is vagy a mellett az praetensio mellett, hogy az mit eddig az erdélyi fejedelem birt, birja az is, a ki Bethlen után in casu mortis succedálna Erdélyben, vagy penig valami internus motus támadván vagy egy vagy más okból, a közé ne elegyitse ő is magát, s valami ruinát ne hozzon országunknak, kiktől higyje el ő felsége, hogy én nem ok nélkül is rettegek, mert im semminemű kész népünk nincsen az országban, sem penig semminemű occasióra való költségünk,

sem az szomszéd országokban semmi hada nincsen ő felségének, kiket ők mind jól tudnak. Az végházak is, a melyek az országnak oszlopi és oltalmi volnának, oly kimondhatatlan nagy fogyatkozásban vadnak mind fizetésből, mind népből, mind élésből s mind penig épületből, hogy soha senki még azt a mi hazánkban nem érte volt. És az mi kevés vitézlő nép benne vagyon is, szintén exacerbaltatik s ez is egyik majd legnagyobbik félelmem, hogy desperate valami extremumra ne menjenek. Nem is tudom soha, mit tudjanak egyebet már annál cselekedni, hanem vagy az, hogy töröknek adják az végházakat, vagy pusztán hagyván, kimennek belőle, vagy mind magyarra, törökre egyaránt kell csatázniok, ki miatt sem az ország békességben nem marad, sem az törökkel való békesség meg nem tartatik, az mint immár is elkezdték, s ezek azért, hogy ha mi támadás találja országunkat, nem oltói hanem segitői lesznek veszedelmünknek.

Nem kell semmit is az vármegyékhez is biznunk, mert soha annyit ezután nem parancsolhatunk nekik, hogy felüljenek; holott csoportostól jövén az urak és nemesek előmben, nyilván protestáltanak, hogy ők ezután fel nem ülnek mellettem, mivelhogy a ki az javát és zsírját birja az országnak, többire majd ugyan senkit közikbe nem küldtenek, mely felette nagy botránkozásokra is esett. — És igy én nem tudom, micsoda securitást igérhessek az országban, az ő felsége távollétében. Magam is mindenestől exhaustus vagyok ennyi esztendők alatt, és semminemü szükségében az országnak én bizony nem suc-

currálhatok, mert senki nem akar segéteni; s az magamé már elfogyott, s kegyelmesen megbocsáson ő felsége, de én ugyan protestálok is, hogy oka semminek nem leszek, ha mi az ő felsége távollétében szegény hazánkat találja.

Ha annakokáért ő felsége assecurálni akarja ezt az országát, mindenek előtt ezek kivántatnak, hogy primo quoque tempore rendben vétessenek:

Először, ne csak az mostani rendelt fizetést adják meg az végbelieknek, hanem egyébaránt is provideáljanak tovább való fizetésekről is, mert száz közül is alig leszen egy, a kinek ebből az fizetésből csak egy pénze is jutna, hanem mind mások veszik fel előtte, az kiktől kölcsön kért pénzt és egyéb élést hogy éhel meg ne haljon, és igy az mostani fizetés helyére bizony őket nem állatja, sem penig azokban való difficultásokat nem tollálja, hanem ugy kell oda menni az commissariusoknak, hogy assecurálhassák őket az jövendő fizetésekről is, és megvigyék a vacantiákra is az pénzt, hogy pleno numero lehessen vitézlő nép az végvárakban, és a mellé holmi álgyu körül való dolgokra s mindennapi szükségre, kiváltképen az fő fő helyekben adhassanak valami pénzt az kapitányok kezében, avagy az csajibartoknak,[1]) hogy restaurálhassák vele az lövő szerszámot, mert szégyen kimondani, az minemű állapottal vadnak az lövő szerszámok is. Valami munitióból is provideálni kellene, mert abból is sok helyek teljességesen ki-

[1]) Zeugwerk. A régi tüzéségnél a zeugmeister utáni rang, — mint-egy tüzmester, vagy tüzérhadnagy.

fogytak, ugy hogy némely helyen alig vagyon csak lövésre való por is.

Az mely végházakban az német vitézlő nép vagyon is, az is többire mind elholt az nagy gondviseletlenség és mezitelenség miatt, kik penig elszöktek s némelyek ex desperatione törökké is lettek. Más provisiót kellene azért azokról is rendelni, mert gyalázatjára vadnak ő felségének a végházakban. Az bányákról kellene nekik valami léhent rendelni, avagy valahonnét másunnét fizetni, mert kikeletig ha igy hagyatnak, a mint mostan vadnak, jó ha száz közül is tiz megmarad.

Más az: valami kevés mezei hadat is kellenék tartani, bár csak valami kétszáz lovast is az ujvári generalis mellé, az kivel holmi latrokat kergethetne, és az végbelieknek erőtlenségeket valamente supportálná, az csatázókat is, kik a török ellen csatáznának, compescálná, és azok mellé, ha mi szükség találna bennünket, mindjárt többet is fogadhatnánk, s még is csak az egy helyt is, ugymint Ujvárat, prointerim, míg meg látnánk hová inclinálnak az dolgok, erősitenénk meg véle, noha ha többen volnának, annyival inkább dicsírném.

Harmadszor. Semmiképen el nem kell mulatni s hallgatni az eperjesi praesidium dolgát is; mert az mindenféle occasióra hasznos dolog leszen, akár in casu mortis Bethlenii, akár penig valami motussára is, vel quorumcunque in Regno. Az vigyázhat afféle profugus roszakra is, az kik mind az regnicolákat incitálják, s mind Bethlen fejedelmet szorgalmozzák

holmi novitásokra, kiről minthogy immár szó is volt és végezés lett az eperjesi polgárokkal is, gyalázatos is elmulatni, és azt itílik az emberek, hogy vagy Bethlen fejedelemre nézve nem mertük bevinni, vagy hogy nincs annyi substantiánk, hogy eltarthassuk őket. Ezenkivül öt vármegyéje vagyon oda fel ő felségének, az kik semminemü dolgokban nem tudnak hová confugiálni; mert mivel én messze lakom tőlök, nem fáradhatnak minden dologért hozzám, s nagy panasz is vagyon tőlök az nagy gondviseletlenségről, hogy az alföldön való vármegyéknek hetét ő felsége Bethlennek adta, az ötét penig minden oda való fő nélkül és gondviselés nélkül hadta.

Az három végház is, ugymint Szádvára, Szendrő és Putnok, senkihez bizonyos főhöz nem tartnak, hanem csak ugy vadnak magok. Erre nézve is azért szükséges volna egy főnek ott alatt közöttök lenni, az kin ugyan könyörgök is ő felségének, hogy vitesse jam tandem in effectum.

Negyedszer. Kivántatik az is, hogy az törökkel való commissio az mostani utolszori végezés szerint in suo termino peragáltassék, kit noha én reám dirigált az végezés, mindazáltal annak is az ő felsége hirével és akaratjából kell meglenni, mert noha nem tetszik, de számtalan difficultások fognak abban az dologban lenni, s valami költséget is kell azoknak az commissariusoknak rendelni, mert nem minden ember költi a magáét örömest efféle közönséges dolog mellett, hogy igy solidálhassuk ez aránt is az törökkel való békességet.

Ötödször. Kivántatik az is az ország securitására nézve, hogy ő felsége parancsoljon az győri király-képének és az komáromi kapitánynak is, s az szerint az tótországi generalisnak is, hogy jó correspondentiát tartsanak velünk, és ingruente aliqua gravi necessitate, minden jó akaratjokat és segedelmeket nyujtsák az ő felsége szolgálatjában hozzánk.

Hatodszor. Az ország securitásához való dolognak esmerem azt is, hogy casu quo vagy meghalna Bethlen, vagy valami uj tumultust inditana, avagy egy vagy más okból zürzavarunk támadna, csak valami kevés idegen népnek is kellenék itt az szomszédságban valahol lenni; mert, kegyelmesen elhigye ő felsége, hogy akár mely akadék is találjon bennünket ő felsége távollétében, pénz nélkül semmit nem cselekedhetünk. Parancsolna azért ő felsége cardinál uramnak [1]) arról is, hogy szerzene valami pénzt öszve arra az casusra, és egyetértvén ő nagysága velem, volna mi mellett nyúlnunk az ő felsége szolgálatjához, és országának oltalmához, avagy recuperátiójához.

Hetedszer. Ugyan ezen országunk securitására nézne az is, ha az Illyésházi Gáspár dolgát accommodálják, ki most is igen pertaesus és nem igen securus az ő felsége gratiájában, melyre nézve igen feltartja az Bethlen fejedelem favorát, s minthogy potens, vadnak sok adhaerensi is, s nagy erősségek is vadnak kezében. Nem itilem azért consultumnak

[1]) Ditrichstein bibornoknak, kit Ferdinánd Bécsben hagyott a szomszéd tartózmányok kormányán.

már tovább őtet in suspenso tartani, Ugy tetszik, eléggé mortificáltatott már én általam, s kész minden hűségre és igazságra, csak peculiaris assecuratiót kiván ő felségétől, hogy nullo unquam tempore bántódik meg ez ideig való cselekedetiért, neque jure neque aliis quibuscunque modis. Kész ő is erős reversalist maga fidelitásáról adni, és azonkivül a végházakra öt ezer mecz gabonát is ígirt. Ő felségének könyörgök felőle, elégedjék meg rajta és vegye gratiájába, felelek magam is felőle, hogy hűséges szolgálatokat fog ezután praestálni.

Az mi az ezeken kivül való dolgokat illeti, melyek ugyan ezen ország securitását nézik, mi most azokkal ő felségét nem terheljük, hanem az mennyire isten tudnunk adja, készek vagyunk minden munkát, fáradságot és gondviselést felvennünk, de ezek nélkül gyümölcstelen lenne munkánk, kik nem oly dolgok is, hogy mindjárt effectui nem demandálhatná ő felsége.

Ezeken kivül is igen méltó és szükséges dolog, hogy kegyelmes rendeléseket tegyen ez következendő punctumokról is ő felsége:

1. Először, mivelhogy az idő eljár, az törökhöz való solemnis legatiót idején el kell késziteni, s arra bizonyos személyt denominálni, ajándékokat rendelni és költséget késziteni; mely hivatalra kit választ ő felsége, könyörgök ő felségének, méltóztassék velünk is közölni.

2. Mivel ő felsége kegyelmesen intimálta, hogy az mi kegyelmes urunkat, uj királyunkat, az cseh-

országi királyságra is meg akarná koronáztatni, talám mind az ő felsége méltóságáért, s mind az mi szent koronánknak is böcsületiért, az ki után tétetik az csehországi korona az ő felsége fejébe, valahány magyar ur ember is lenne akkor jelen, az hová kiket kivánná ő felsége, és mennyi számuan: s mind kivánnám igen értenem, kihez, mivel az mi embereink szegények, jó volna valami segedelmet is nekik rendelni.

3. Mivel ő felségének tudom késése leszen oda fel, adminimum egy vagy két consiliarius urnak is méltó volna cancellarius urammal együtt ő felsége mellett lenni. Kiről hogy ő félsége kegyelmesen rendelést is tegyen, és az kiket kiván alternatim maga mellé, azoknak parancsoljon is, szükséges leszen, kire én kiket esmerném alkalmatos embereknek, cancellarius uramnak megjelentettem.

4. Nagy confusióban maradánk mégis az moneta miatt, mert látván és tudván az török, hogy Bécsben sem veszik az ő felsége Körmöczön vert pénzét el, ő is difficultást teszen benne, az ki miatt az holdoltság felette nagy inségben vagyon, az szerint az Dunán innen való vármegyékben [1]) is nem foly azon pénz, és igy egyebütt is az országban nagy sok villongás vagyon miatta. Könyörgök azért ő felségének alázatosan, parancsolja meg kegyelmesen, vegyék el Bécsben azt az magyar pénzt, mert teljességesen elnyomoroszik az ország népe miatta; holott Lengyelországból ama rosz adulterina moneta jön be, s többire mind avval él az ország népe.

---

[1]) Jelenleg Dunán túliaknak nevezzük.

5. Ötödször. Az tótországi statusok is felette nagy confusióban vadnak, számtalan inconvenientiák lévén közöttök, s nem is lehet semmi törvényjek, mert nem hites a bán,[1]) sem penig az vicéje, és igy a protonotáriusa is pecsét nélkül lévén, minden juridicus processusok megszüntenek közöttök s számtalan gyilkosság, invasio domorum s turmatim hinc inde vagantium non est numerus, az ki mind csak egynéhány száz forint miatt vagyon: hogy a bán nem akar megesküttni, miglen az ő tiszti után való vitézlő népet helyére nem állatják, a ki mindenestől is igen keveset teszen. Hogy azért erről is valami ordinatiót tegyen ő felsége, igen kivántatik.

6. Azon Tótországban való commissio is sok esztendőktől fogva szorgalmaztatik már ő felségénél az oláhok végett; de im mind ez mai napig sem mehete végben. Tetszenék azért nékem, hogy most az télnek idején, az mikor a törökkel való tótországi commissio leszen, uno contextu végeznék el azt is; lám mindenek in promptu vadnak már.

7. Sokszor instáltam már ő felségénél az personalis felől is, kiről könyörgök most is ő felségének: denomináljon ő felsége valakit, noha ugy vagyon, értettem, kit akarna ő felsége promoveálni arra az tisztre, de én semmiképen nem svadeálhatom; mert az personalisnak magyar embernek kell lenni, s itt künn kell az országban lakni és nagy zálogjának is kell lenni s olyannak is, a ki habeat dexteritatem in expediendis juridicis mandatis, et tempore comitiorum

[1]) Az új bán Erdődy Zsigmond volt.

nuntios comitatuum regendi, sed et magnam notitiam et favorem regnicolarum deberet habere, [1]) az ki ő benne egyik sincs. Ezen kivül nem akarok detrahálnom a jámbornak, de emberét adom, az kitől hallottam, hogy postremo defuncto bano, posteaquam jam humi jaceret,[2]) nyilván mondja, hogy száz juridicum mandatumnál többet adott ki pecséti alatt, mely ha ugy volna, nem tudom, mint concredálhatnánk az ő felsége pecsétit neki, s egyébaránt is az tótországiak közt szük levén az ember, ugy tetszik, méltó volna köztök hadni; despectusnak is tartván azt a magyarországiak, hogy közikbe onnan hozzon ő felsége personalist, a ki még soha nem volt. Ha mód vagyon annakokáért benne, könyörgök ő felségének, változtassa meg abbeli szándékját propter scandalum regnicolarum; mert juristassággal is és experientiával nem haladta meg ezeket, a kiket itt Magyarországban találunk. S azelőtt örömest ex magnatibus is voltanak personalisok, a mint az mostani utolszori is,[3]) ki az ő felsége authoritásáért is kivántatik, és az ki ne is legyen valami lucri cupidus, a ki abutáljon az ő felsége pecsétivel, avval akarván csak kenyerét keresni. Tetszenék azért nekem ebben is, hogy az kiket kegyelmeddel közlöttem, azok közül választana valakit ő felsége.[4])

[1]) Kinek nagyon ügyesnek kell lennie a törvénykezési rendelvények kiállításában és országgyülések idején az alsó tábla vezetésében; de egyszersmind olyannak, ki a rendeket jól ismeri és közkedvességben áll.

[2]) Az utóbbi bán (Zrínyi György) halála után.

[3]) Cziráki Mózes.

[4]) Kit ohajtott a nádor personalisnak kineveztetni, nem tudjuk. Ferdinánd a horvát itélőmestert, Patachichot akarta.

8. Az Dunán innen való harminczadoknak applicatiója miatt is nagy zúgolódásban vadnak az regnicolák, és sokszor importunusok nekem is, hogy szorgalmozzam ő felségét applicatiójok felől, kit én meg is cselekedtem, és ő felségétől resolutióm is lett reá; mind azon által az mai napig sem akarja az ő felsége kamarája effectuálni, s efféle dolgokkal nehezítik (a kiben semmi haszna ő felségének) az országban való ő felsége dolgait. Könyörgök azért ő felségének, parancsolja meg azt is, hogy applicálják az pozsonyi kamarához; hiszem azok is csak ugy disponálnak felőle, a mint ő felsége parancsolja.[1])

9. Az komáromi commissio felől is találtam meg egynéhány izben ő felségét, hogyugyan most ott az törökkel való tractán levén, kegyelmetek igazitotta volna el, de nem lehete válaszom. Mivel azért kemény articulus vagyon arról is, adjon authoritást ő felsége reá, és parancsoljok az komáromi kapitánynak is, igazéthassuk el azt is, mert mind én reám futnak érette.

10. Az lévai dologról is, és az Kolonics creditorinak contentatiójáról articulus iratott,[2]) s az articulusnak continentiája szerint a tábla birái ruminálván a dolgot, deliberatiót is tettenek felőle, s nem tudatik, honnan indéttatván az aulica camera, vétkesnek s hamisnak itili az biráknak deliberatiójokat, az magok tudatlanságát és vigyázatlanságát, amaz intés ellen, hogy vigilantibus subvenient jura, mi reánk akarván

[1]) Erről szól a későbbi 1630-iki 15-ik törvény czikk, — valamint az előbbi 1625. 33-ik is.

[2]) 1625-iki 56-ik.

háritani; nem mi tőlünk és az biráktól azért, hanem ő tőlük lett, ha mi difficultás esett az dologban, s azzal nem is forgathatni fel az tábla biráinak deliberatióját, hanem ha ki hamisan exponált mi előttünk, nekünk kellett volna arra vigyázni, mert mi birák és pörösök egyszersmind nem lehetünk. Corrigálják azért az magok fogyatkozását. Bécsbe vadnak azok, kiket mondanak, hogy hamisan exponáltak s hozzáfér az ő felsége büntetése, s ott keressen lucrum camerét, és ne bolygassa a mi törvényünket, a kihez ő nem tud; mert nyilván mondom, hogy ha ezt az articulust és az tábla biráinak deliberatióját helyén nem hagyja az ő felsége kamorája vagy egyik vagy másik, mindennemű juridica revisióktól supersedeálok, mert ugyanis suspensi manent ab officiis ibi judices ordinarii, ubi in juridica aliqua revisione falsitatis arguuntur. Nem is vártam volna soha ezt az ő felsége kamorájától, hogy igy megmocskoljon mind engemet, s mind az tábla biráit; mert vagyon lelkünk esmereti is olyan mint őnekiek, hazánknak penig törvényét, a kire igazittatott annak revisiója, bizony dolog, jobban tudjuk őnáloknál. Hogy azért ebben is ne akadályoskodjanak, parancsolja meg ő felsége nekik, könyörgök ő felségének, s megtapasztalja ő felsége, hogy vagyok én ebben is olyan igaz szolgája ő felségének, mint az kamorás urak.

11. Valami extraordinariákat kelletnék láttatnom penig, az ország articulusa contineálván azt is, kit circa festum S. Nicolai akarnék peragálnom, és azután, viszont pro festo Epiphenearum, az transmis-

siókért kelletik öszvegyüjtenem az arra rendelt személyeket, kit akartam ő felségének hirré tennem, hogy értse kegyelmesen az dolgot, melyek igen szükséges dolgok is, mivelhogy ily ritkán szolgáltatnak az országban a törvények; de operájokkal én addig nem tudom mivel élhetek az biráknak, mignem ebből az kamora diffamatiójából megszabaditjuk magunkat.

Az mi penig az ő felsége kegyelmed által tett kegyelmes parancsolatját illeti, azt is mint atyai intést, alázatosan vöttem, és az mi az közönséges szolgálatot illeti, azminthogy eddig is semmi üdőben annak nem akartam megfogyatkozni, és az szerint ő felségének is, ugy ezután is az én kicsin tehetségem szerint, ugy kivántatván, életem fogyásával is kész vagyok megmutatnom az ő felségekhez való igazságomat és hüséget. Csakhogy, hogy abban való munkám gyümölcsös lehessen, ő felségének mégis könyörgök, mint felyül is irám, hogy, az mi nélkül securitásunk nem lehet, és meglehető dolgok is, kegyelmesen effectuáltassa ő felsége. Mely dolgokat mind pro securitate regni et provinciarum suae majestatis noha mi igen szükségeseknek látunk, mindazáltal ezek közül sokaknak effectiójában tudom, nem kevés difficultásokat teszen az ő felsége kamorája, s némelyeknek talám ugyan lehetetlenséget is. Kire nézvén talám ugyan itíletet is veszek ő kegyelmektől magamra; mindazáltal én azon könyörgök ő felségének alázatosan, holmi apró difficultásoknál, és egynéhány privatus embereknek is az ő fogyatkozásoknál, ha mi

következnék is abból, tartsa nagyobbnak maga nagy nevét, és kinyomtatott s megpecsételt igiretit; holott efférlék sokszor ujétották már az mi hazánk háboruit, inquietálván mind magokat az regnicolák s mind ő felségét; kik mivel nem oly nagy dolgok is, hogy valami nagy inportantiák volnának benne, praeferálni azokot egy ilyen ország állapotjánál, az ki bástyája az körösztyénségnek! Mely meglevén, csak igen kicsin külső segitséggel is megtapasztalja ő felsége, hogy assecurálhatjuk ez országot ő felségének, és evvel az több szomszéd országit is; mert kegyelmesen megbocsássa ő felsége, meg kell mondanom, de soha nem hallottam sem olvastam én ilyen dolgot, hogy semminemü maga proventusából az országnak mindennyi számtalan veszedelmes állapotiban is, pro communi permansione et defensione regni csak egy filjér sincsen rendelve, hanem nem tudom mind micsoda idegen és haszontalan privatus embereknek distrahál-tatott, a mi kevés jövedelme volna is. És igy hogy várhat ott ő felsége valami jó rendet, hogy az hová más országok fogyatkozásával is segedelmet és költséget kellene adni és rendelni, azt is a ki benne van, vagy kiviszik belőle vagy ad privatos usus et personas forditják? Ezt medeálja azért ő felsége és kegyelmes igiretiben ne hagyjon az komorának okoskodni és akadályoskodni, és ez mellé nyujtsa egy kis segedelmét ő felsége, s kegyelmesen elhigyje, távollétében is pacatum habebit hocce suum afflictissimum et multis calamitatibus ac periculis expositum regnum, gentemque ac nationem

hanc sibi ac domui suae semper fidelissimam experietur.

Az mi az érsek uram dolgába való parancsolatját illeti ő felségének, mindenben igyekezem ahoz alkalmoztatnom magamat, és se az ő felsége szolgálatjában, se az közönséges jóban arra nézve én semmi fogyatkozást nem teszek; de mivel már esmervén ő kegyelmét, meg kelletik ugy tetszik magát mutatnom magának; mert egyébaránt mindenkor in continuo motu leszen. Ki eddig is semmitől egyébtől nem volt velem való egyenetlensége, hanem hogy felettébb engedtem neki, ki minthogy nem oroszlán természetü, contemnált érette és nem complectált. Mert lám az én praedecessoromnak, az kit esmert ő felsége ki volt, soha nyilván semmit ellene nem cselekedett, ki csak onnét volt, hogy tartott valamit tőle. Könyörgök azért ő felségének, ne legyen ellene, ha jövendő nagyobb egyességünkért, ideig magam jó akaratjának tőle való külső megvonásával szeliditeni fogom, mely dolog magának is fog használni, higye el ő felsége.

Továbbá, az fraknai jószágban biró ausztriai uraim felől való izenetit alázatosan vöttem ő felségének, s könyörgök ő felségének, higye el kegyelmesen, hogy én ellenek semmi törvénytelen processust nem inditottam, sem semmi hamissal őket meg nem bántottam, hanem csak szintén secundum leges regni kivántam azt, hogy producálják leveleket, lássam ki micsoda jussal birja az ő jószágát, mivel hogy sok abususok voltanak az ő felsége officialisinak idejében itt, melyet magának az ő felsége komorájának és fis-

cusának is meg kellett volna cselekedni, az kiben tudom, lett volna is haszna ő felségének. De mivel ugy parancsolja ő felsége, im én végeztem velek, ugy mint hogy ujesztendő napig kiki közülők, az kik még nem végeztek volna, végezzenek velem, s hol nem, hogy jure procedáljak. De hogy ezután is valami uj controversia ne támadjon felőle, könyörgök ő felségének, assecuráljon kegyelmesen arról engem magán való diplomával is (noha az én donatiómban is benne vagyon) hogy az mit ezektől az várhoz applicálok és kiváltok, tempore redemptionis arcis et bonorum Fraknó, azt énnekem az több summával együtt kegyelmesen megtériti, docealván én azt, hogy kitől mennyit és mint váltottam ki az jószágot, s igy ezek is megszünnek ő felségét molestálni, s nekünk is satisfactiónk leszen, s jövendőben ő felségének is haszna.[1])

Sennyei, bár még october elején a nádornál lehetett, s az csakhamar elkészitheté a fenntebbi emlékiratot, csak jóval későbben indult föl vele Prágába a királyhoz, mikor is a nádor a következendő levéllel kiséré amaz okmányt:

Felséges császár.

Kegyelmes parancsolatját hogy felségednek előterjesszem, a miket jónak látnék tenni ezen felséged országában az ellenségtől való biztonlétel és a polgárok belső egyetértése végett, tartozó kötelességemhez és a felséged iránti hűséghez képest, a mennyire töl-

[1]) Opiniones Palatini, eredeti fogalmazat a kismartoni levéltárban. 24. sz.

lem kitelt, szorgalommal telljesitém és azok előterjesztését és felségeddel való közlését kanczellárius uramra bizám, ki hogy későbben indul, annak okai az ő magán akadályai és azon fizetésének kimaradása, melyet felséged ezen utjára neki kirendelni kegyelmesen méltóztatott s melynek kifizetésével az udvari kamara nagyon sokáig késett. Mindazáltal alázatosan kérem felségedet, méltóztassék előterjesztésemet nyájasan fogadni, s kegyelmes akaratját annak minden egyes pontjára nézve velem mielőbb közöltetni. Habár lesz benne több olyas, mi nehézségekkel járónak fog látszani; de mivel ezen országban nagyon elharapódzott a szomszéd tartozmányokból az eretnekek gonoszsága, szomszédunkban levő természetes ellenségeink hitében bizni nem lehet s belső ellenségektől is tartanunk kell, nagyon megkivánják azok a végrehajtást, s nem is igérhetünk máskép biztosságot az országnak, felséged ama nehézségeket magas bölcsességével elháritandja; s nem is engedi meg, hogy a köznyugalmat, melynél felséged előtt kedvesebb nincs, azok bár miként is megzavarják. Mivel pedig tudom, hogy felséged akarója ennek, nem kételkedem a sikerben. Kinek alázatosan kegyelmébe ajánlván magamat, hosszu boldog életet kivánok. Kismartonban 1627, November 5. [1])

[1]) A kismartoni levéltár (Acta palatini I.) eredeti latin fogalmazatából, melyet a nádor sajátkezüleg javitott, forditva. 114.

XV.

Ferdinand november közepe után vehette a cancellár előterjesztését. Válaszolt is a nádor készitette emlékiratra több rendbeli levél és tényleges rendeletek által, melyek itt következnek:

Ferdinánd a nádorhoz.

Tekintetes és nagyságos őszintén szeretett hivünk.

Azon pontokat és czikkeket, melyeket hűséged magyarországi udvari kanczellárunknak elénk terjesztés végett átadott, az ő jelentése nyomán elegendőleg és kegyelmesen megértettük, azokat egyenkint a mint az ügy minősége kivánta, a kellő helyekre utasitottuk, hogy a szükséghez képest minisztereink hivataluk szerint gondoskodás és elintézés alá vegyék. A mi pedig Illyésházi személyét és azt illeti, hogy magyar tanácsosaink valamelyikét jelöljük ki itt udvarunknál állandón mellettünk maradás végett, ebben mi legyen a mi kegyelmes határozatunk, meghagytuk nevezett udvari kanczellárunak, hogy hűségednek megirja. Nem vagyunk idegenek attól is, hogy a tótországi oláhok ügye mielőbb, még pedig a mint hűséged javasolja, még ezen a télen a bizottság által felvétessék, annak rende szerint tárgyaltassék és mind a magánosok mind az egész

ország hasznára, a bizottsági tárgyalás annyiszori sürgetése után, foganatba menjen. Mivel pedig Dallos Miklós győri püspök uram, ki először volt ezen bizottságra kinevezve, bizonyos okokból abban el nem járhatott és helyébe Dávid Pál hivünk neveztetett ki, intettük őt, hogy hűségeddel értekezvén, minden további haladék és mentség nélkül, a dolog és az idő úgy hozván magával, azonnal elkezdje működését.

A mi pedig törvénykezésbeli személynökünk hivatalát illeti, arra kegyelmes levelünk által zajzédai Patatics István hivünket tartottuk kinevezendőnek, kinek ismételve meghagytuk, hogy hűséged nevünkben teendő felszólitására, ezen mi távolétünkben, hűséged előtt megjelenjék és a szokott esküt mind ezen hivatalára mind pedig tanácsnokságára nézve letegye, az ilynemű állam hivatalnokainknál az állami pecsét szokott átvétele nélkül, (a mit rövid időn biztosabban küldhetünk a megyékhez intézendő hirdetményünkkel együtt).

Nem vagyunk idegenek attól sem, hogy a komáromi bizottság, az erről szolló országgyülési törvényczikk értelmében, végrehajtassék s hűséged kivánt sikerrel járjon el benne.

Hogy a rendkivüli törvényszékek Szentmiklós napján tartassanak, habár belátom, maga az ügy kivánja meg és hogy a törvényszékeknek rendes időben az ország lakosok hasznára való megtartását, melyet a mult idők zavaraiból támadt alkalmatlanságok meggátoltak, helyre kell állitni; de fontolóra kell

venni, vajon megengedi e jelen viszonyok közt csak az idő rövidsége is, avagy a birák kevés volta, hogy kényelmesen és kivétel nélkül megtartassanak?

A többi pontra nézve, melyeket, mint előre bocsájtók, más helyekre küldénk át, későbben hűségednek megküldjük kegyelmes határozatunkat és intézkedő rendeleteinket. Maradunk sat. kelt királyi várunkban Prágában 1627 November 28.

Aláirva: Ferdinand; Sennyei István váczi püspök; Ferenczffy Lőrincz. [1])

Ferdinand ugyanahhoz.

Tekintetes és nagyságos szeretett hivünk! A miket tanácsosunk és magyar királyságbeli alcancellárunk, Sennyei püspök által a te hűséged nevében az ország bizton létéről való gondoskodás tárgyában nekünk előadatni meghagytál, alázatosan előadattak bővebben is. Nagy mértékben tetszett nekünk mindaz; mert ép oly bölcsen vannak megfontolva, mint őszintén és a dolog hasznára való tekintettel előadva. Azért ha jelenleg a törököt belső zavarok s más háboruk akadályozzák is, és a németországi többi lázadó és ellenség isten jóvoltából annyi szerencsés diadal által a tengermellékig veretett vissza, Bethlen ereje pedig annyira meg van törve, mint tudjuk, hogy uj zavargó szándékok kivitelére nem képes; de állandó és első törekvésünk lesz, hogy külön tanácskozmányok folytán az alkalmas eszközök megtaláltassanak a mindazokról való gondoskodásra,

[1]) Latin eredeti a kismartoni lev. t. Ferdinand rendeletei.

melyek által az ország biztosságban legyen minden vé'etlen ellenséges megtámadtatástól s a mi országrészeinket megtarthassuk Bethlen halálának bármily esetében. És a béke szerencsés megkötése könnyebbé teszi ezen ausztriai tartományoknak is, hogy jobban gondoskodjanak a zsoldra, erősítésekre, élelemre, a várak kijavitására való költség megszerzésére, úgy hogy ha eddig annyi lázadás és háboru viszontagságai közt majd semmit sem vehettünk be ama tartományokból, most remélhetjük, hogy isten segitségével bőven és közakarattal fognak ama költségekre adózni. Igy bizunk abban, hogy azon módok sem fognak hiányzani, melyekkel hűségtek tanácsához és mi állandó gondunkhoz képest a hűséged által emlitett többi ügy is, mely az ország és a várak megmaradását tárgyazza, sikeresen végre legyen hajtható.

Mig tehát mindezek kivitelére nemcsak további érett tanácskozások, hanem valamennyi tartományainkban gondos értekezések és bizottsági tárgyalások fognak folyni a mi rendeletünkre, erős bizalmat vetünk, hogy kegyelmed hűsége s szokott folytonos gondoskodása hasznos segitségéül szolgáland az országnak. Maradván, sat. Kelt királyi várunkban, Prágában, 1627. deczember 1-sején.

Aláirta: Ferdinánd; gr. Collalti Rambald; Frey Gáspár.[1])

Ferdinánd ugyanahhoz.

[1]) Latin eredetije Ugyanott. Megjegyzendő, hogy ezt már, mint az absolut császár magán jellemübb levelét a német tanácsosok irják alá.

Tekintetes és nagyságos őszintén kedvelt hivünk.

A mint több hivünk jelentéséből értesülünk, azon praedikátorok, kik felső és alsó Ausztria főherczegségből felségsértés büne miatt, mint a kik tudni illik nevezett birtokunk népét nem féltek lázadásra izgatni fel és mindennemű villongásokra biztatní, nyilvánosan elitéltettek. Számüzetvén és elbocsájtatván, ezen Magyarországunkban, részint a mi szabad városainkban, különösen Pozsonyban és Sopronyban, részint pedig mágnások birtokain és földén vonták meg magokat s ott házakat és állandó lakhelyeket szereztek. Ezeknek a néplázitására való aljas törekvései és veszélyes tanácsaik méltán sujtattak a számkivetés és kiüzetés büntetésével, s nem is megengedhető, hogy az igy megbélyegzettek a vallás költött ürügye és palástja alá rejtvén kiköltözésöket s igy a legroszszabb eszméket terjesztvén, hű alattválóinkat megmételyezzék, és a mennyire tőlők telik, nyugtalanságot terjeszszenek. Szükséges, hogy veszélyes szándékaiknak elejét vegyük. Azért komolyan megparancsoltuk, (a mit hivséged hozzájok intézett kegyelmes rendeletünk ide zárt másolatából látni fog) hogy a mi hű magyarországi alattvalóink, különösen pedig a mi szabad városaink, mint a szent koronának is közvetlenül alávetett tulajdonai, az ily nyilvános bűnben megbélyegzetteket be ne fogadják, ne pártolják, sőt meg se szenvedjék és türjék magok közt és a hozzájok tartozó területen. Azért hűségedet kegyelmesen megbizandónak véltük, hogy először komolyan megintvén őket, a mi erre vonatkozó kegyelmes rendele-

tünkhez alkalmazkodjanak s ne türjék hogy bünrészeseknek bélyegezzék magokat, kik is hogy minő felségsértőkül és viszálygerjesztőkül ismertetének meg és itéltetének el, az ide mellékelt rendeletből nyilván kitünik. Császári királyi kegyelmünkkel hajlandók maradván. Kelt királyi várunkban Prágában, 1627, november 26.

Aláirva: Ferdinand; Sennyei István váczi püspök; Ferenczffy Lőrincz.[1])

Mint egyik előbbi okmány egyik helye mutatá, Ferdinánd nem hallgatta meg a nádornak a személynök kinevezésére vonatkozó tanácsát: horvátot akart kinevezni. A külön rendelet e részben itt következik:

Ferdinánd a nádornak.

Tekintetes és nagyságos őszintén kedvelt hivünk. Mi volt a mi kegyelmes határozatunk a királyi személynök, az elhunyt nagyságos Cziráky Mózses utódának kinevezése tárgyában, hűségtek, úgy véljük, értette eddig közelebbi levelünkből, hogy t. i. zajzédai Patachich Istvánt, tótországi itélőmestert neveztük és szemeltük ki ezen tiszt betöltésére. Mivel pedig ezen hivatal hiánya, miután tőle is függ a törvénykezési ügyek expeditiója, melyet részint az ugyanezen hatáskörü itélőmesterek, részint ő szokott eszközölni, az ország számos lakosára nézve könnyen kártékony lehet, alkalmasnak és czélszerünek láttuk, hogy hivatalba iktatását minden hosszasbb haladék nélkül hivséged végrehajtsa. Magához hiván pedig őt, kegyelmes rendeletünknél fogva az uj hivatal-

[1]) Ugyanott.

nál az országban szokásos eskült mind a rendes itélő biróságra, mind a tanácsosságra letétesse vele. A mi itélő birói pecsétünket, melynek nála kell állania, (melyet nagyságos kis sennyei Sennyei Sándor tanácsosunkra biztunk hivségednek való átadás végett) neki hivséged adja át, hogy így végbe menvén a beigtatás szokott szertartása, ő is hivatalos teendőihez láthasson. Maradván sat. kelt királyi várunkban, Prágában, 1627. deczember 5-ikén.

(Aláirta): Ferdinánd; Sennyey István váczi püspök; Ferenczffy Lőrincz.[1])

Ferdinánd ugyanahhoz.

Tekintetes és nagyságos őszintén kedvelt hivünk, Miután a törökkel minap Komáromnál kötött béke szerződés több czikkei közt mindkét fél biztosai egymás közt azt is határozták, hogy mi is ünnepélyes követséget küldjünk a Portára és viszont onnan a török szultántól is küldessék hozzánk, a küldés idejéül pedig a közelgő januarius kezdete tüzetett ki, — annál fogva mi mind a keresztyénség közjavára, mind pedig különösön ezen szent magyar koronánk alatti ország és a magyar nemzet hasznára ezen követséget elrendeljük. Egyébaránt megkivántatik még, hogy elénk terjesztessenek azok is, a mik fölött ezen ország és a mi hiveink biztossága tárgyában ott alkudozni kell, s miket a küldendő követ utasitásába tenni hűséged jónak látna, Különösön Vácz várának átadatása tárgyában, a mi a követ küldés idejére ha-

[1]) Latin eredeti a kismartoni levéltárban, Ferdinánd rendeletei „1627."

lasztatott, mint kelljen eljárni? hűségtektől elvárjuk mielőbb megirandó nézetét és véleményét, hogy a mik követünk teljes elkészülésére szükségesek, idején meglegyenek. Maradunk, s. a. t. Kelt királyi várunkban, Prágában, 1627. december 3.

Aláirta: Ferdinand; Sennyey István váczi püspök; Ferenczffy Lőrincz. [1])

[1]) Ugyanott.

XVI.

Mielőtt az 1628-ik évre átmennénk, szükséges még 1627-ről némely ügyre nézve pótló adatokat közlenünk.

A nádor fentebbi előadásában szó volt a közte és Pázmán közti feszült viszonyról, — valamint arról is, hogy a megyei nemesség a miatt vonakodott részt venni az 1627-iki fölkelésben, mivel némelyek, kik az ország jövedelmének javát huzzák, nem küldének egy embert is a fölkeléshez.

Hogy ezen némelyek alatt mindenekelőtt Pázmán érsek értendő, kitünik ezen leveléből :

Pázmán a megyékhez.

„Esék értésemre, hogy némelyek engem azzal terhelnek, hogy az minapi insurrectióban magam sem voltam jelen és képemben sem küldöttem. Mely dolgot gyülölségesen vádolják és káptalanban való prótestállással akarják czégérezni, mintha ezzel országunk végezése sértődött volna és magamat az közönséges óltalomból kivontam volna. Azért kegyelmeteket akarám rövid írásommal a dolognak igazságárúl tudósétanom. Mikoron 1622 esztendőben az nemes ország arra mene, ki az előtt nem volt, hogy

valami nagy szükségben palatinus mellé felüljenek mindenek, ugyanakkor abban maradt az ország, hogy az ilyen insurrectiót király ő felsége parancsolja. És noha szegény megholt palatinus uram kivánja vala, hogy in subitis necessitatibus palatinusnak hagyásából lehessen efféle insurrectio, kiváltképpen, ha ő felsége Bécsnél tovább menne; de semmiképpen az ország reá nem mene, hanem ugyan azt akará, hogy mint az octávát, úgy az insurrectiót király ő felsége hagyja mikor szükség, és az palatinus, a ki akkor leszen, publicálja.

„Ezt az országnak szokását és törvényét szemem előtt viselvén, tavalyi esztendőben, mikor az ellenség rajtunk vala és ő felsége parancsolá az insurrectiót, én is több egyházi urakkal együtt tehetségünk szerént insurgáltunk és feles fogadott népünket küldöttük palatinus uram mellé. Ezután is, mikor az szükség kivánja és törvényünk s szokásunk szerént leszen az insurrectiónak hirdetése, ki nem vonszom magamat a közönséges szolgálatból. De mivel ő felsége az mi kegyelmes urunk parancsolatját nem láttam az mostani insurrectiórúl, jövendőre nézve, és az ország végezését szemem előtt viselvén, semmiképpen nem akartam consentiálni ennek az mostani insurrectiónak. Jólehet, ha derék szükségét láttam volna hazánknak, ugyan meg nem fogyatkoztam volna az én szolgálatomban.

„Ezekről kegyelmeteket atyafiuságoson akarám tudósétani és jövendőre nézve is solemniter protestálni, hogy soha semmi casusban efféle insurrectiók-

nak nem consentiálok, valamig koronás királyunk parancsolatját nem látom.

„Az úr istent penig szívből kérem, hogy az mely békességnek zsengéjét most mutatta szegény romlott hazánknak, azt sok ideig állandóvá tegye, hogy épűlhessen az szegény község, és kegyelmetek fejenként ily hosszú veszedelmek után nyúgodalmason szolgálhassa hálaadással az szent istent. Posonii 30. septembris 1627. Amicus ad serviendum paratus *Archiepiscopus Strigoniensis.*" [1]

A nádor október 26-ikán elég erélyesen felelt a megyékhez intézett rendelésében Pázmánnak a világi hatalom tekintélyét csonkító s mintegy a megyéket a nádor ellen bujtogató fentebbi levelére.

„Nyilván vagyon kegyelmeteknél — írja többek közt a megyékhez — minemű végezést tett legyen az „generalis insurrectió" dolgában is az nemes ország, kit azt is némelyek megvetvén, az mostani utolszori insurrectióban, mintha se édes hazánkhoz, se országunk végzéséhez semmi közi nem volna, mások példája is nem indétván őket, mindenestűl kívonták közűlünk magokat, semminemő segedelmeket nem nyujtván ilyen nagy ígyében romlott hazánknak : sokan közűlök minden engedelem nélkűl házoknál maradván, némelyek viszont elmenvén mustrára, azután meg előttök járójok engedelme nélkűl hazamentek. Némelyek viszont táborban száll-

[1]) Másolata a kismartoni levéltárban, Diversa minuta. 91. sz. Kivül a nádor saját kezeirása : esztergami érsek uram vármegyékre írt levelének mássa.

ván, fölköltenek onnét is, és azok is előttök járójok engedelme nélkűl elmentenek az táborbúl."

Rendeljen a megye vizsgálatot ilyenek ellen; mert különben a törvény iránt való tisztelet csökenni fog. Némelyek ugyan azt hozzák fel mentségűl, hogy csak a király személye mellett tartoznak felűlni; holott az ország végzése az, hogy veszély esetében, ha a király beleegyezik és parancsolja, a nádor is kihirdetheti a fólkelést s a hirdetésnek tartozik engedelmeskedni mindenki. Mindez teljesítve lőn. A nádor előterjesztvén a veszélyt, a király jóváhagyta a közfelkelés hirdetését, banderiumját is elkűldé, sőt külföldi német hadainak is megparancsolá, hogy a nádorral egyetértve működjenek.

„Vagyon oly hazánk fia is — végzi a nádor — a ki ugyan protestált is ez mi értelmünk ellen, — azért szükségesnek ismerénk, hogy kegyelmetek, minden vármegye magán-magán, annak (az articulusnak) értelmére minekünk rescribáljon, és irja meg abban való értelmét, hogyha egyez-e a mi feljül megirt értelmünkkel avvagy nem? hogy valami szakadás e miatt közinkben ne jőjön és miatta szegény hazánk is veszedelmes kárba ne essék, mi is meg ne fogyatkozzunk se kegyelmeteknek, se tisztünknek, mindenben akarván magonkat országunk végezéséhez alkalmoztatnunk és rendelnünk." [1])

Győr megye november 12-dikén válaszolt, s a nádornak adott igazat. A megye a törvényhez ki-

[1]) Ráth Károly, Magy. Tört. Tár. VIII. 25. l. és kismartoni levéltár, Opiniones Palatini, Pars I. a nádor sajátkezű aláirásával.

vánja magát tartani s „nem praejudicálgatni“ a nádor tekintélyének. [1])

A nádor a Bethlennel'való személyes vitát merőben abban hagyá, ugy látszik az 1627-iki év juliusától fogva. Bethlennek julius végén s augustus közepén irt s a nádort hevesen vádló leveleire nem is válaszolt decemberig, s akkor is csak a király sürgetésére tette, ki azonban inté a nádort, legyen telhetőleg mérsékelt a válasz. [2])

Igy ir a nádor deczember 1-sején fölvilágosítást Bethlennek a Tasi Gáspár által még a mult juliusban izentekre nézve, melyekért Bethlen azonnal kifejezé neheztelését még akkor.

Eszterházy Bethlennek.

Néminemü ellenem való panasziról felségednek parancsolja ő felsége az én kegyelmes uram, hogy informáljam felségedet, melyeket az vezérnek tett izenetemből vett felséged. S egyik az, hogy akadékszerzőnek izentem azt a békesség dolgában, aki Erdélynek, Moldvának, Havasalföldének emlékezetit forgatná valami felőlök való új végzéseknek kivánságával. Másik : hogy az birodalmot azénak mondtam, a ki hatalmasabb leszen. Harmadik: hogy valami frigy-szegéssel is vádoltam volna Erdélyt. Negyedszer : hogy valami secretumot is izentem volt az vezérnek, kit noha ő sem értett meg, mindazáltal maga ellen való dolognak tartja azt is felséged.

[1]) Ráth K. az i. h.
[2]) Ferdinánd levelét 1627-ből, a kismartoni levéltárban.

De hogy bő szóval ne terheljem felségedet, maga az experientia megmutatta, hogy az első nem alkalmatos kérdés volt, melyet hogy az török is talált legyen fel, maga irja nekem felséged, megirván okát is, honnét vötték legyen, kire nézve úgy látszik, az a kérdés nem illeti felségedet és megbántására sem lehet. Az második izenetem sem nézi felségedet, mimivel az szó az két császárról s azoknak hatalmokról volt s nem arról, hogy (azt engedvén is Isten) az török ellen való győzedelme az mi kegyelmes urunknak felbontaná azt felségeddel való mostani végezézését; holott tudom magán az törökkel és magán felségeddel megegyezett ő felsége az római császár. Az harmadik dolog intés volt inkább mint vádlás, és az is praecise nem nézte felségedet. De bár úgy lett legyen is az két ellenkező igy, nyilván vagyon felségednél, hogy mindkettő nem lehetett igaz s felséged minket terhelvén azzal, a mint arról szintén magának is az én kegyelmes uramnak irt levelét olvastam felségednek, nem látom miért nem mehettünk volna mi is magunk mentségére mások vádlásával, ha azt vádlásnak veszi felséged. Az utolsó dolog is, kit magamegbántásának érez felséged, magára hagyom felségedre: micsoda következés lehet ez, hogy assecuratió nélkül nem akarta titkon való izenetemet szolgám az vezérnek megmondani: azért az az izenet felségedet illeté s még penig károsan? Ha ez így van, nem fog semmi oly cselekedetem nekem lenni, az kit ez következéssel maga ellen való káros dolognak nem tarthat felséged. És igy nem tudom,

micsoda gyümölcscsel munkálódom is tehát én abban, hogy felséged kedvében és szolgálatjában olthassam magamat!

De kérem felette igen félségedet, ne fáraszsza se magát se az én kegyelmes uramat efféle gyanuságból vett dolgokkal s engem is ennyi idegenségével, bizonynyal elhivén, hogy az közönséges jónak tekintetiért is szolgálni kivánok felségednek, csak ennyiszer ajánlott szolgálatomat ne vesse meg felséged, kérem felségedet. És ha mi idegen itéletet vészen avagy hall felőlem felséged, közölje neheztelésének előtte velem, s megtapasztalja felséged, hogy magát is sok búsulástól megmenti s az mi panaszolkodásunkat is távoztatja, maga szolgálatjára kötelezvén a helyett felséged bennünket. Költ Bicsén, 1. decembris 1627.*)

Míg az erdélyi fejedelem a nádor iránt neheztelést mutatott, — augustus óta minduntalan jártak követei Bécsbe, s a király elutazta után Pázmán érsekhez, kik által egész határozottsággal fölajánlá magát Ferdinánd szövetségesének, oly föltétel alatt, ha az kibékűl németországi ellenségeivel, megadja német tartományaiban a protestansok szabadságát és közös erővel a török ellen fognak fegyvert. A javaslatok tehát csak ismetlései azoknak, mi-

*) Eredeti a kismartoni levéltárban. Diversa minuta etc. Kivül a nádor saját kezével, 1. decembris B. fejedelemnek irt levelünknek mássa.

ket a fejedelem 1627. tavaszán Hosszutóti által tett volt.

Bethlennek ez ügyben való mostani egyik küldöttje, ki is a később fejedelemmé lett Kemény János volt, ezt irja: „1627-ben és 1628 kezdetében két utat tettem postán oda fel azon cardinálhoz (Pázmánhoz), noha ifiacska voltam, de hatalmas dolgokról való tractatusban... A dolog pedig igy vala: hogy immár véget vetvén az fejedelem is római császár ellen való hadakozásnak, török ellen való hadakozást forralnak vala, és az fejedelemnek offerálták vala, hogy lenne generalis exercituum christianorum contra turcam, melyre inclinatus is vala; mert noha szinezett nekik igen, de keresztyén gyomorból gyülölte az pogányságot, s reá is igérte vala magát, ha az imperiumbeli hadakozást akkorban császár sopiálhatja vala... Hogy pedig cardinál által tractáltatott ez dolog római császárral, oka ennek ez vala: mert az akkori palatinus, Ezterházy Miklós az fejedelemnek igen nagy aemulusa vala, s vele nem mert communicálni semmit is, sőt az mennyiben lehetett, titkolni inkább."...

A fentebbiebben az lehet Kemény János tévedése (ki jóval később, emlékezet után irá könyvét), hogy a császárral téteti a fentebbi javaslatot; mert tudva van, hogy Ferdinánd nem egyezett bele, Pázmán javaslatára, ki azt irta a királynak, hogy Bethlen ajánlkozásainak nem kell hitelt adni; — czélja nem egyéb, mint hogy a császárt a török elleni nagy háboruba kevervén, a nyugateuropai protestansok

hasznokra forditsák a háborút. Mindamellett Bethlen javaslata nem utasittatott vissza, hanem üres biztatásokkal tartatott függőben. [1])

Ez mindamellett némi közeledés volt a csá- és Bethlen közt, s tán ebből magyarázhatni, a mit az angol követ azon tájban panaszol, hogy Bethlen követe előmozditja a Portán a szőnyi béke ratificálását.

Ezen béke ügy további folyamatba indult 1627 végén és 1628 elején.

A Balog Istvánnal jött török kapucsi pasa, úgy látszik, megérkezett még az 1627-ik év végén, a szultán utasitásával, mely itt következik:

„Az török császár és budai vezér pasának és az kapucsi basának az ő érdemek szerint való adott titulusa után igy következnek az parancsolatok az budai vezérnek és az kapucsi pasának.

„Budai gondviselőnk és több egyéb minden végvárainknak fő gondviselőjének és szerdárjának, Murteza pasának, kinek Isten sok jókat adjon! És te neked is udvarombeli kapucsi pasának, Omernek, tudására adom, ez parancsolatom kezetekben érkezvén, hogy a meglött szent békességben (Istennek segitségéből) az ötödik articulusban [2]) mind az két részről öszvegyülvén valahol, az adott diplomának tartása szerint ahoz rendeltetett okos, értelmes emberekkel, az te engedelmed szerint véghez menvén, az

[1]) Epistolae Petri Pázmán I. 195 – 207. Több erre vonatkozó levél.
[2]) Kimaradt: „az foglaltatik hogy" vagy valami ilyes.

mi fogadásunk kivül semmit az békesség ellen az mint az mi császári méltóságunkból megparancsoltuk, csak egy szikrát se cselekedjél. És parancsoljuk is, ez megemlitett dolgokra magadnak szorgalmatosan gondod legyen, és az pörben avagy veszekedésben levő faluk, az meglött békességnek idejeig, (az miképen vezér Murad pasa és Ali pasa idejében az ő engedelmekből végbe ment) az mely faluk Budára és több végvárakban holdultanak, most is azonképen azok az faluk holduljanak ugy, hogy az békesség és az fogadás ellen semmit általhágni ne engedjetek. És ki én vezérem és szerdárom az én dolgaimban fő gondviselőm (vagy), az mostani veszekedő faluknak meglátására és megigazitására, az feljül megnevezett kapucsi pasa mellett az te részedrűl oly embereket rendelj, az kik meghitt és békességszerető emberek legyenek, hogy az veszekedő faluk dolgát az ötödik articulusban az én kötéslevelemben az mint meg vagyon irva, az békesség és fogadás ellen egy szikrát sem cselekedvén, véghez vigyétek ugy, hogy sem pasák, sem békek, sem alaj békek, sem iszpáják, sem harmincz-adosok, sem egyéb császár jövedelemszedők és akárkik legyenek is, az békesség és fogadás-levelem ellen, ne merészeljetek semmit is cselekedni, ugy hogy az kik az szent békesség ellen cselekednének, ugy megbüntettessenek, hogy másoknak példájára legyen. Az én hitlevelemben való fogadásomnak mindenektől való megböcsültetése, az miképen az zsitvatoroki, bécsi, komáromi békességben el volt végezve mind az két rész-

ről való commissáriusok által, arra legyen szorgalmatos gondotok, hogy megint azok az faluk holdoljanak, ne is engedjetek semmit ez ellen cselekedni. Úgy tudjátok és higyjétek, az mint az én császári méltóságos pecsétemet látjátok. Költ Konstantinápolyban, karácson havában, Mahomed idejétől fogva ezerharminczhét esztendőben. [1])

Fennmaradt a budai vezérnek a kapucsi pasához intézett következő levele is a nádori irományok közt:

Az budai vezértől ő nagyságától az kapucsi pasának irt levelének summája, az melyben az ő titulása után azt irja:

„Ha innen mi felőlünk akartok értekezni, hála Istennek mi jó egészségben vagyunk. Az császár ő felsége kegyelmessége alatt, mostan leveleket vőttem, és az melyekről irsz, mindeneket megértöttem. Az mint az Musztafa bék fiacskája meghalt, megizented. Isten akartja az. Annak is az ő jószágocskáját az apjának engedtük. Azoknak is az uraknak az határok felől irtunk és izentünk, hogy immár egyszer vége legyen, és ti is érette legyetek, hogy idején véghez vigyétek az dolgot, mert immár elmult szent Demeter napja és már erős időknek ideje érkezett avagy érkezik. Tudjuk, hogy ez az dolog most ujonnan nem végeztetik, és ujonnan nem kelletik. Sem az határokat ujonnan végezni nem szükséges. Immár ennekelőtte minden dolgok meglöttenek. És ebben az do-

[1]) Kismartoni levéltárbeli egykoru másolat, Tractat. Turc.

logban az Ahmet béknek mindenképen értelme vagyon. Ezokáért küldöttünk is oda, hogy experientiája levén, mindenképen segitséggel levén, hogy mennél hamarébb az dolog véghez menne, és ti is megjelentsétek az Athmet béknek, hogy mindenben mellettetek legyen. Simontornya tartományában az mely faluk vadnak, sokan el is pusztultanak ennekokáért, hogy mostan sokkal többet kivántanak tőlök mint annakelőtte. Hogy azért se többet se kevesebbet ne kivánjanak, arról végzést tegyetek és tractáljatok. Innen mi felőlünk az faluk, az kik enne kelőtte eleitől fogva adót adtanak, ennekutánna is adjanak; úgy azért, hogy soha az szokás kivül rajtok többet ne kivánjanak, az mint egyszer végezve megalkudtanak és lajstromokban beirták. Minekelőtte ez tél nem érkeznék, az mint ennekelőtte szokás volt, vége levén az egész dolognak, igen jó és hasznos volna, és az levelek megpecsételtetnének. Hogy egyszer immár vége lenne, igen jó volna, hogy idején végben mehetne ez az dolog, igen szorgalmatosan forgódjatok; mert ennek az dolognak késedelme és halogatása semmi hasznot nem hoz. Azért végezzetek hamar, hogy az szegénység nyugodalomban lenne, az mi szerencsés császárunkért Istent imádjanak, mindeneknél hasznosabb volna. Mi szükség ennél többet szólani? csak azon legyetek, hogy ez az dolog egy nappal vagy mennél hamarébb véghez mehessen. [1])

[1]) Kismartoni levéltár Tract. Turc.

Ferdinánd király is az év végén a következendő levelet irá ezen tárgyban a nádornak:

Tekintetes és nagyságos őszintén kedvelt hivünk. Miután hűséged gondja, mi módon létesíttessék a köztünk és a török császár közt vitás faluk tárgyában a bizottság, kegyelmesen megkivánjuk ezen levelünk által hűségedtől, irja meg nekünk minél előbb, vajon a hűséged által javaslott biztosok hozzá fogtak-e ezen ügy tárgyalásához, s minő állapotban vannak a már elvégzettek vagy ezután elvégzendők? Maradván stb. Kelt királyi várunkban, Prágában, 1627. december 29-ikén.

(Aláirva): Ferdinánd; ő császári kir. felsége saját rendeletére: Frey Gáspár. *)

---

*) Latin eredeti a kismartoni levéltárban. Ferdinánd rendeletei „1627".

XVII.

1828-ban ujévkor már ki voltak nevezve a hódolt faluk ügyében kiküldendő keresztyén biztosok, s pár nap mulva, január 4-kén, a nádor ily utasítással, vagy is mint régen nevezték tanúsággal, látta el őket.

Instructio seu memoriale pro spectabilbus, ac magnificis et generosis Stephano Pálffy de Erdőd, Francisco Fáncsy, Emerico Liptay, Joanne Rhymay, Georgio Horváty et Francisco Bakó, ratione pagorum dedititiorum ordinatis praeside et commissariis.

Régi mondás, hogy „mitte sapientem et nihil ipsi dixeris", kire nézve nem kellenék talám magunkat ebben sokat fárasztanunk, hogy micsoda tanusággal bocsássuk kegyelmeteket; mindazonáltal, hogy értse ez mi végzésünket is kegyelmetek, im valahány szóval, az mint mi értjük, intimáljuk az holdultságnak állapotját kegyelmeteknek, kihez hogy alkalmoztassa is kegyelmetek magát, szükségesnek itiljük:

1. Kegyelmetek együtt lévén, irja meg mindjárást az vezérnek, hogy az végezés szerint kész az hagyott helyekre menni, ugymint először is Nagy-Sarlóra, és ott az Garam és Nyitra melléki holdult-

ságnak állapotját eligazítván, Eger és Fülek táján való holdultságnak állapotjához is fogni, és ugyanott együtt az kapucsi pasákkal egy bizonyos helyt is végezni, az hol azoknak az faluknak is állapatjakot eligazithassa. Ezt jóllehet ugy rendelje kegyelmetek, hogyha szintén ők mindjárt készvoltokat mutatnák is, minaddig ki ne menjen azoknak igazitására, valamig az derék követség meg nem változik, kit ugyan intimálni is kell az vezérnek is, melyet praeses uram csak magátul is megcselekedhetik.

2. Mindjárást vevén az mi instructiónkat kegyelmetek, küldjön ki az holdultság közében, és hivassa magához az öregét az biráknak, és mindenekelőtt ő tölök értekezzék az dolognak mivoltárul, és magok nehézségének állapotjárul, holott ők adhatnak nagy lument kegyelmeteknek az kérdésben levő dolgokról.

3. Mennyin jöjjenek az kapucsi pasákkal az törökök, szükséges dolog leszen, hogy azt is mature elvégezze kegyelmetek, hogy az szegénységet se ők sem mi ne fogyassuk, s talán ha ők is száz lóval lesznek s kegyelmetek is százzal, szintén elég leszen, avagy ad summum kétszáz lóval; mert ha valami bizonyos rendelés nem lenne felőle, mind kitódulna az a sok rosz iszpájaság, és sok nagy akadékokat tennének az commissio dolgában.

4. Az békességnek confirmatióját, tudó dolog, meghozta az ő főkövetjek, az kinek föl kelletik ő felségéhez menni, és az követeknek megváltoztatása is elég securitást láttatnék adni kegyelmeteknek; mind-

azonáltal abundans cuntela non nocet. — Azért tálám jó volna valami uj hitlevelet maga securitására az vezértűl venni kegyelmeteknek, kihez képest hihető, hogy ők is mást fognak mitőlünk kivánni, melyet mi örömest is megadunk. Erről is azért ad praesentem kegyelmed, praeses uram, tegyen intimatiót először az vezérnek, praesupponálván, hogy ez is az commissióhoz való dolog.

5. Az holdultságnak pedig állapotjokat mi kiváltképen négy rendbelieknek tartjuk. Első a ki sine interruptione mindenkor beholdult és holdul most is Esztergam első megvételétűl fogvást az mikor ő kezekben volt. Második rendbeliek azok, az kik Füleknek, Szécsénynek, Gyarmatnak, Palánknak, Nógrádnak, Kékkőnek, Dévénnek és az többinek visszavételekkel felszabadultanak az holdulástul. De itt kegyelmednek azt kell jól megconsiderálni, hogy az törökök ilyen distinctiót tesznek az dologban, hogy ezekhez az visszavett várakhoz más faluk holdultanak s mások is megent Esztergamhoz s ők ugy okoskodnak, hogy mivel Esztergam most is kezeknél vagyon, valami faluk akármikor és mint holdultanak is Esztergamhoz, most is tartoznak oda holdulni. Harmad rendbeliek meg azok, az kiket az zsivataroki végezéstül folyvást s kiváltképen az kiket ez háborúságok alatt erőszakkal hodultanak be. Negyedrendbeliek penig azok az hatvan faluk, az kiket tracta és commissio által adtak vala be az töröknek való holdulásra.

6. Az mi annakokáért az első rendbeli holdult-

ságot illeti, arrul nem szükség semmi questiót moveálni, hanem az kik sine interruptione holdultak nekik, holduljanak ezutáu is; de az kik az megnevezett végházaknak visszavételével fölszabadultanak, méltatlan kivánság az tőlök, hogy azokat most is ők szintén, mint mikor azon megnevezett helyeket birták, ugy kivánják beholdulni Esztergamhoz, és nem az megnevezett végházakhoz holdultanak azok az faluk, az kiket most is beholdulni kivánnak; mindazonáltal maga az az esztergami török Esztergamhoz sem be nem holdithatta volna, sem egyébaránt nem birhatta volna, ha az több megnevezett, tőlök visszavett végházakat is nem birták volna. Méltó azért, hogy a mi azokkal fölszabadult, fölszabadulva legyen most is, kiről nyilván való végezés is vagyon az zsitvatoroki articulusok között. Ennek fölötte meg kely mondani azt is nekik, hogy az hatvan faluknak beadása is nem egyebet nézett, hanem ennek az ő praetensiójoknak leszállitását, melylyel akkor sem tartoztak volna; de már az meglevén, maradjon az is abban, de többet sem ők nem kivánhatnak, sem mi nem adhatunk nekik, az minthogy egyátaljában nem is kely adni, 's igy azért ezeket is az hatvan falukat most kérdésben nem vihetjük, hanem odaadva nekik egyszer, maradjanak odaadva. De az kiket az békesség alatt beholdultattak, melyek azok is három rendbeliek, ugymint egy rendbeli, az kit még az háborúk előtt holmi fenyegetésekkel és embereknek, gyermekeknek ellopásával kénszerittetnek beholdulni, csakhamar az zsitvatoroki végzés után; némelyeket

viszont ezekben az tumultusokban; harmadrendbeliek penig, az kiket im tavalyi esztendőben rablának és égetének el, kiket mivel mind az békésség ellen cselekedett az török, az második rendben tett holdultságnak praetensiója mellett, ugy tetszik, ezt erősen állattván kegyelmetek felszabadulni kivánhatja mind ezeket az utolsó rendbelieket, kit igen erősen is kell vitatni usque ad comminationem rupturae. De ha ezután ugyan nem lehetne egyéb benne, s látnák kegyelmetek, hogy készebbek az commissiót félbe hadni, illo casu tartson ilyen rendet: Először, hogy ezelőtt az háboruság előtt, ha kik jóakaratjokból avagy félelmekből beholdultanak, hogy ám maradjanak holdulva ezután is, hanem kivánni kell, hogy az többitől elvegyék praetensiójokat.

Ha azon sem maradnának meg, minekelőtte függőben maradna az a dolog, és az miatt periclitáltatnék az békesség, hosszu disputatio és protestatio után, oda kell azt is engedni nekik, a mit ez háború alatt is beholdultattanak; de csak azokat, az kik első beholdultatásoktúl fogvást minden esztendőben beadták volna adójokat; mert egyébaránt az kik egy vagy két adót adtak csak imilyen amolyan biráknak félelméből, azután azt meg elhadták s nem holdultak, minden uton meg kell menteni őket, s kiváltképen az kiknek szegényeknek falujokat megégették, magok is szegények sokan elvesztek és sokat rabságra is vittek bennek, mindazonáltal le nem mentenek az holdulásra, semminemü uton és módon azokat be nem kell adni és kénszeriteni; mert Isten

igazsága és az természet törvénye ellen láttatnék az lenni, ha eddig ennyi veszedelmekkel is megoltalmazván magokat, mi most ultro beadnánk őket, kiket elhittük, igen fog sarkallani és kivánni az török; de resolute meg kell mondani nekik, hogy abban csak egy falut sem hagyunk beholdulni, az kik eddig be nem holdultak, ha ad extremum kell az dolognak menni is; mert az nekünk keresztyénségünk sem engedi, s az békességnek mivolta sem kivánja s mi egyátaljában resolváljuk is azt, kihez szükséges, hogy kegyelmetek is tartsa magát, hogy minekelőtte csak egy falut beadnánk is ujobban azokban, az kik már egészen megszabadultak az igátul, vagy hogy soha nem hódultak, in suspenso hagyjuk inkább az dolgot, és az jó Istennek gondviselésétől várjunk, holott ha csak egy puskának vagy kardnak beadása is az töröknek censurára és excommunicatióra néz, inkább gondolhatjuk azt, hogy annyi számu szegénységnek beadása, a mint ők kivánják, kiváltképen méltán censura alá vétethetnék; mert sok török él az ő kenyerekkel és pénzekkel, az kik elég puskát és kardot hoznak mireánk. Egyébaránt is a körösztyénségnek minája, főképen az mi hazánknak, miből vagyon inkább az török által, mint az holdult faluknak kenyerek, pénzek és munkájok beadásából? Nem kell annakokáért, az mint följebb is iránk, semmi ujat cselekedni velek, ha szintén el kellene az commissiónak oszlani is.

7. Igen nagy szorgalmatos gondja és vigyázása legyen kegyelmeteknek arra is, hogy minden faluk,

az kik az kegyelmetekkel való igazitás szerint be fognak holdulni az törököknek, valamennyi az Dunán innen vagyon, bizonyos lajstromban legyenek, és az mennyire lehet, investigálja summarie az biráktul adójoknak is mivoltát. Vagyon bizonyos czélunk, az kire nézve kivánjuk azt az adót tudni. Az faluknak penig számokat azért is szükség följedzeni kegyelmeteknek, hogy az török is tudja határát, és tovább ne igyekezzék holdultatni; mert hihető, hogy valamint az vezérség ő köztük változik és ujúl, ugy fog ez az ő mostani praetensiójok is megujúlni.

8. Hihető, tesznek arról is kérdést az törökök, hogy mi szintén alá Nándorfejérvárig is kivánjuk felholdulni az mi jobbágyinkat s véljük, azt ők mindjárt ellenzeni fogják, mihelen az holdultság dolgában magok praetensiója és kivánsága szerént elő nem mehetnek. De meg kell itt ezaránt is mondani nekik, hogy mi az mi jobbágyinknak örökös urai vagyunk, s azzal mi hozzájok való igazságunkat el nem vesztettük, ha egy kevéssé tovább vadnak tőlünk, hiszen az ő jövedelmek azzal ugyan nem fogy, megadván nekik is azt az mivel tartoznak. Más az, ha mi kezünket nem tartanánk azokban az mi jószágainkban, elidegenednének az nemzetségektől, a kiknek örökök az jószágok. Kire nézvén, ha ők abban ellent tartanának, az szegénység sem maradhatna békével, mert untalan reájok küldöznének az földesurak, és mikor kereskedéssel följönnek, meg is fognák őket s csak észvesztést és akadékot szerzenének az békesség dolgában is. Attul penig senki meg nem

foghatja őket, hogy ők az ő igazságokat ne praetendálják. De erről úgy kell szólni, ha ők hozzák elő. Egy protestatiót tevén, ha mi végezést akarnának felőle tenni is in praejudicium nostrum, nem kell reá menni. Ugyan ide való dolog leszen az is s ha ők ezt kérdésbe nem vennék is, kegyelmetek ab exemplo ugyan előhozza, hogy az mint mi az távol való jószáginkat, kik az ő végházoknak remote megette vadnak, szekerezéssel föl nem szolgáltatjuk, ugy ők is azokat az holdult falukat, az kik távol tőlök vadnak, ne kénszeritsék szekerezésre, se császár munkájára se magokéra az spahiák, hanem adjanak csak adót, mint mi nekünk az mi távol való jobbágyink. Kit ha obtineálhatni jóval jó, sin minus, csak kevesétsék munkájokat, contentusok lehetünk vele.

9. Szükséges leszen fölötte igen az is, hogy az szegénység adajának auctióját igen exagerálja kegyelmetek, és mindenképen szállitsa az régi adóra, megmondván, hogy az hadak miatt elpusztult és fogyatkozott az szegény ember; más az, hogy az pénzben is sok válogatást tesznek; harmad, hogy minekünk is mind szolgálniok mind fizetniek kell. Azért az mivel ennekelőtte megelégedtenek az háboru előtt, elégedjenek meg mostan is, és az mint az hatvan falurul való végezés is tartja, az szerént kell czédulákat mostan is kiadni az szegény embereknek, hogy ezután való iszpaják is az mikor változnak, ne eröltessék följebb őket, s az hatvan falukat penig az már egyszer nekiek kiadott czédulák szerént tar-

16*

tsák meg, azt kell kivánni tőlök. Melyeket az kapucsi pasának is meg kell mutatni.

10. Mivel hogy sok faluk elpusztultanak és elholt az szegény ember is belőle, effélékről azon legyen kegyelmetek, hogy valami magán való végezést tegyen; hogy valami bizonyos ideig vagy szabadságot adjanak nekik, vagy ad minimum könnyebitsék adójokat.

11. Nagy panaszszal eleiben kell adni az kapucsi pasának aztis, hogy az törökök nem tartván az végezéshez magokat, kijárnak az szegény holdult falukra és kéménletlenül költetnek az szegény emberekkel, ki majd följebb megyen gyakorta az ordinárie való adójoknál is. Azért az kapucsi pasák által mint az szegény embereknek panaszokat néző dolgokról bizonyos végezés legyen erről is, szükséges az is. Nagy sok nyomoruságok és károk vagyon az szegény embereknek abban is, hogy kijövén az falukra a török, semminemü kérésére az szegény embereknek vissza nem mennek végházokban, hanem kin hálván az falun, megölik őket az csavargó latrok s az szegény nyomorult birákat sanyargatják aztán érette, nyársban vonyással fenyegetvén őket és pénzbirságot is vevén rajtok. Ez is azért mivelhogy az szegénység nyomorusága, csak minden igazság kivül, kivánni kell tőlök, hogy tractáltassék ez is, és végezés legyen felőle, hogyha ki közülök erővel magának veszedelmet keres, ne bünhedjék azért az szegény ember.

12. Vagyon ilyen dolog is az törökök között,

hogy holmi megtiltott dolognak is bevitelére kénszeritik az szegény emb.rt az ispáják, ugymint puskára, porra és holmi efélére, kit meg nem vihetvén néha az szegény ember, s némely dolognak szerét sem tehetvén, csuda mint kinozzák, birságolják és vesztegetik őket, kiről ők szegények semmi panaszt nem is mernek tenni, féltvén életöket, feleségeket, gyermekeket. Erről is azért, az kapucsi pasák hogy az szegénység tekintetéért valami rendelést tegyenek, kivánni kell tőlök.

13. Panaszolkodnak az fölöttébb való munkáról is sok helyeken az szegénység. Kivántatik azért; hogy abból is valami könnyebbséget cselekedjenek velek.

14. Az pénz dolgárul mai levelünkkel együtt majd négyszer irtunk immár magunk is az vezérnek, de ezzel az alkalmatossággal hogy ez legyen legnagyobb oppressiója az szegénységnek, ezekkel az kapucsi pasákkal is kell tractálni róla, exaggerálván mindenképen az dolgot, az mint legjobban lehet.

15. Az holdultságban lakó nemességnek is sok injuriája vagyon, s az szerént az vitézlő népnek is, az kik az végházakban laknak, adót és dézmát kivánván tőlök. Ezt is elevenen kell azért fogni amaz zsitvatoroki articulus mellett, a hol az vagyon irva, hogy az ki az mi császárunknak adót nem ad, nekik se adjon. Az melyet noha ők azzal erősitnek, hogy dézmát adnak ide az mi részünkre; de az aránt azt kell mondani nekik, hogy azt nem császárnak vagy valami földesurnak adják, hanem Isten nevében az papok-

nak és egyházakra; de ha valaki vagy szőlejétül vagy földétül valami földesurnak kilenczedet ad, ott lehet nekik csak valami praetensiójok. Jóllehet ezt is vigye kegyelmetek végezésben; de ha egyéb nem lehet benne, erre reá mehet kegyelmetek. De az ki nemes curia avagy vitézlő ember öröksége, az ki az mint mondánk, sem császárnak adót nem ad róla, sem kilenczedet valamely földesurnak, semmi úton meg nem kell engedni ezután is, hogy az olyanoktul megvegyék. Ugy vagyon, talán disputálnák azt is, hogy az kilenczed helyet hogy vámot adnak némely szőlőktül, az mint értettük hogy praetendálják ezt Léva táján és Szögyében is; de disputálni kell ezt is, s ha obtineálhatja kegyelmetek jóval jó, sin minus, ezt nem szükség fölöttébb erősiteni. Jóllehet az igazság azt kivánná, hogy ne az, a ki az szőlőt miveli, vallana az kárt, hanem ő kiadván az kilenczedet, vagy hegyvámot, azzal osztoznék az török, kit ugyan az szerént is kell eligazitani.

16. Szükséges, hogy értse kegyelmetek azt is, hogyha casu quo re imperfecta el kellene az commissiónak oszlani, kit nem reménlünk, viselje mascule kegyelmetek magát és protestatiókat praemittálván, megvárja ha lehet, hogy ők oszoljanak és menjenek előbb el; de ha ők mulatoznának is, ugyan eljöjjön affelől kegyelmetek alkalmatos helyre. Az mikor penig el akarna kegyelmetek onnét jönni, valami száz lovast kell véletlen oda vinni, latorságra ne mehessenek in casu illo az törökök; olyan beszéddel válván el tőlök, hogy kegyelmeteknek tovább való

instructiója nincsen, és nem mer az dologban tovább procedálni, hanem hogy mind minket, mind ő felségét sietséggel tudósít kegyelmetek az állapotrul, s kegyelmetek szolgák levén az dologban, ahoz kelletik magát alkalmoztatni, az mit ő felsége parancsol.

Mindezeket pro sua prudentia et industria kegyelmetek ugy forgassa, az mint legjobban tudja, és igen sietve tudositson mindennemü dolgokról bennünket s ezekről is az lejedzett punctokról, ha melyben mi consideratiója volna kegyelmeteknek. Azt mindazonáltal el nem kell mulatni, hanem cum protestatione adja érteni kegyelmetek az kapucsi pasáknak, hogy ha az beengedett falukkal meg nem elégednek, és azoknak is adójokat s egyéb állapotjokat is nem könnyebbitik, egyátaljában az szegénység meg nem fogja állhatni azt az inséget, és mi hozzánk sem illik, hogy keresztyén atyánkfiait abban az sanyaruságban hagyjuk, hanem mi egyátaljában módot keresünk benne, az miképen elhozzuk alólok őket, és az békesség alatt mind ők, mind Bethlen fejedelem elég pusztát csinálván az országban, oda szállitsuk őket. Nincs is, ugy látjuk, nagyobb remedium ennél az szegény községnek könnyebbitésére. Az többin legyen az kegyelmetek jó industriája és szorgalmatossága. Actum in Bicse 4. januarii 1627.

Szorgalmazni kell azt is nálok és ugyan végezésben kell venni, hogy az minemü igazitást kegyelmetek az holdultság dolgában most ott ő velek teszen, azt oztán ne csak az vezér és mi ratificáljuk, hanem magok az császárok is; mert nálok az tiszt

gyakorta változik s meghalhatok én is, s ugy történhetnék, hogy minden ebben való végezésünk és fáradságunk, költségünk hasztalanná lenne, s az derék békességnek akadékjára.

Comes N. Eszterházy m. p.[1])

Ferdinánd király Prágából január első napjaiban meghagyta egyfelől a nádornak, hogy szigoruan őrködjék, nehogy a magyar végvárakból török területre ellenséges kirándulásokat tegyenek a vitézek, s adjon ki redeletet, hogy a kapitányok meghatalmazó levele nélkül senki se járjon ki a falukra. A budai pasa, ki több kihágás miatt panaszos levelet intézett Prágába a királyhoz, hasonló szigoru rendszabályokat igért a maga részéről.[2])

A másik rendelet január 10-ikéről, (a király és Sennyei cancellár aláirásával), tudatja a nádorral hogy Koháry Péternek megment a rendelet, hogy a törökkel való egyezkedésre — a hódolt falukat illetőleg — társaival együtt kimenjen s a nádortól kérjen e részben utasitást.[3]) Mint fentebb láttuk, a nádor már eleve megirta a kivánt utasitást.

Azonban Koháry Péter és társai csak ama Dunán inneninek nevezett kerületben voltak a hódoltság dolgát eligazitandók. Dunán tulra Eszterházy Dániel elnöklete alatt külön bizottság neveztetett ki, mely Körmenden, Vas megyében volt tanácskozandó

[1]) Kismartoni levéltár, Tractatus Turc. P. I. 88.

[2]) Ferdinand rendeletei a kismartoni levéltárban. Kelt jan. 8. Különös, hogy a nádornak szóló rendeletet nem Sennyei, a Prágában volt magyar tanácsos, hanem Collalti Rambald irja alá.

[3]) U. o.

a kapucsi pasákkal, mint a nádornak Győrmegyéhez, januar 25-ikén irt levele bizonyitja. [1]) Hasonlókép a török horvát határszéli viszályok kiegyenlitésében más biztosság működött.

[1]) Történelmi Tár VIII. 28. Ráth közlése.

XVIII.

Azonban a határjáró bizottságok nem kezdették meg e működést.

A mint a Kohárynak és társainak adott fentebbi utasitás első pontjából látni, ama működéshez nem lehetett hozzáfogni, míg a derék követségeket a két szerződő fél ki nem cseréli. Ugyancsak a fentebbi utasitás negyedik pontjából kivehetjük, hogy a török főkövet már megérkezett volt Budára a ratificatióval, melylyel föl vala menendő Prágába a császárhoz, hogy maga a nádor közel állónak tartá a két rész fő követségének megváltozását.

De, habár méltó okot adott is a Porta a halogatásra, — úgy látszik — Prágában nem tarták nagyon sürgősnek a szőnyi béke végleges megszentesitését, — annyival inkább nem, mivel a Porta oly nagy készséget mutatott. A szultán a persiai háboruban szerencsétlen , a császár a németországiban szerencsés volt — s ez elbizakodóbbá és követelőbbé tette a császárt és német tanácsosait. Ennél fogva az udvar bátran tett kifogásokat a Porta némely helytelen eljárása ellen a szerződés körül.

Emlitettük, hogy a császár konstantinápolyi követe, Lustrier, Balogh Istvánnak visszautazása után,

a török szultán ratificálo okmányában több hibát jelölt meg s azok kijavitását ajánlá.

Ferdinánd Lustriernek 1627. december 25-ikén kelt s egy futár által fölküldött megjegyzéseit azonnal német hadi tanácsa elé terjeszté, mely még több kifogást tőn amaz okmány ellen, mint a konstantinápolyi követ; — mert azt maga sem tudja megitélni a tanács, s Lustrier sem irta meg, vajon a török eredeti szöveg a követ megjegyzéseihez képest kijavittatott-e vagy nem. Azért a tanács önállóan terjeszti elő a maga kifogását.

Mindenekelőtt kijelenti, hogy elejétől fogva károsnak tartá ő felségére nézve a szőnyi békét. Továbbá mindjárt a ratificáló okmány elején (mely Dasquier tolmács olasz fordításában feküdt a hadi tanács előtt), a római császárt tegezi a szultán (olaszul „voi"-nak szólitván), — s igy megy az az egész okmányon végig. Sérelem az is, hogy mig a régibb okmányokban megadá a szultán a „fölséges" czimet (semper augustus) a római császárnak, most csak „kedves"-nek nevezi (semper charus); nemkülönben a szultán most a császárt a „keresztyén fejedelmek legdicsőbbikének" czimezi, holott ugyanezt a czimet meg szokta adni Bethlennek is, — a mit megengedni nem kell, — hanem tegyen a szultán a czimben kellő különbséget.

Továbbá a szultáni levélnek egyik helyén az mondatik, hogy a régi szerződések azon pontjai megtartatnak, melyek megváltoztatva nem lőnek. Ez a kifejezés szabad kezet engedne a szul-

tánnak, hogy tetszés szerint bontsa föl a békét. Sérelem az is, hogy a szultán, szólván a szőnyi békeszerződés 4-ik czikkéről, melyben az iratik, hogy mindkét részről nagy követ küldessék a másik udvarához egyenlő ajándékokkal, azt irja, hogy keresztyén részről fő követ menjen, mig az ő részéről a „maga embereinek egyike“ fog küldetni, az ajándékról pedig merőben a hallgat.

Ezen 6—7 pontban áll a haditanács kifogása a ratificáló okmány ellen. Azt javasolja, hogy ezen megjegyzések küldessenek meg egy megbizható ember, például Schmidt Rudolf által a budai pasának, de nem a császár, hanem a haditanács nevében, azon nyilatkozat kiséretében, hogy tüstént küldje tovább a javitások kivánását Konstantinápolyba, kijelentvén, hogy ha a kijelölt hibák ki nem javittatnak a ratificáló okmányban, és ha nem nagy követ czímmel és illendő ajándékkal jön a török követ, — nem szükséges magát ide közelebb fárasztania. Ő felsége addig el sem fogadhatja a ratificatiót, sem a maga követét nem küldheti, ki pedig már utasitásaival együtt készen állott, — mig ama kijelőlt nehézségek ki nem egyenlittetnek. Ő felsége ezzel nem akar okot adni a béke megszakasztására, hanem csak azt, hogy a két fél biztosai által létrehozott szerződés erejét ne veszitse. Jónak látja a hadi tanács azt is, hogy mindezen kifogások közöltessenek a budai pasa Prágában mulató küldöttével a tolmács által s a hadi tanács elnöke jelenlétében. Ezen törökök pedig Schmidtel együtt utazván Budára, adja értésére a pasának élő

szóval is a kivánatokat. Végűl elhatároztatott, hogy Lustrierhez külön futár küldessék ebben a tárgyban, intve őt, ugy vigyázzon föl szorgalmasan, vajon ezen javitások beigtattatnak-e majd az eredetibe, s tudósitsa az udvart a dolgok állásáról. [1])

Mind Lustrier javitásainak mind a hadi tanács határozatainak okmányait II. Ferdinánd megküldé Eszterházynak egy levél kiséretében, melyben többek közt ezt olvassuk:

„Miben áll a török követség dolga, hűséged érteni fogja az idecsatoltakból, melyek pedig csak bizalmasabb tanácsosainkkal közlendők s nagy titokban tartandók. Addig pedig a követküldést elhalasztandónak véljük, mig az okmány kiigazitásáról tudomásunk nem lesz.“ Kelt Prágában, 1628, jan. 29. Aláirva Ferdinánd és Sennyey István váczi püspök. [2])

Minő véleménye volt Eszterházynak, nem tudni; de az bizonyos, hogy a császár Prágából küldött egy követet Budára a hadi tanács megjegyzéseivel. Ezen követség sorsáról pár hónap mulva, mikorra értesült róla, igy irt a konstantinápolyi angol követ Roe Conwayhoz:

„Örömmel veendi nságod azon értesülést, hogy a császár egy követet küldött a pasához Budára, hol a szultán küldöttje, ki „követ“ nevet viselt, várakozott a császáriak megérkeztére, hogy Bécsbe vihesse

[1]) Német egykoru másolat a kismartoni levéltárban Tract. Turc. I. 76. A hadi tanács német határozatának minden pontjához (kivéve hol olaszul idéztetik a szöveg) latinul van a tartalom a lap szélére irva, mi azt gyanittatja, hogy a nádor nem volt jártas a német nyelvben.

[2]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Ferd. levelei.

föl az itt aláirt békeczikkelyeket, ugyanazon czikkek értelméhez képest. A császár küldötte a nagy követ nem érkeztét két kifogással mentegeté, mely a békeokmány bevezetésében az itteni udvar két kifejezése ellen tétetett. Először a császár is visszautasitja, mintha ő kérte volna a portán a békét s az kegyelemből ajándékoztatott neki. Második kifogás volt, hogy a hozzá indított „muteferrika" a maga megbizó levelében nem neveztetik főkövetnek, már pedig ily minőségben kellett azt hozzá küldeni. Ezen kifogások — mond tovább az angol követ — lényegtelenek levén, arra mutatnak, hogy a császár vagy halogatni akarja a béke végleges megkötését, vagy vissza akar vele élni. A pasa, habár boszankodott, visszairt, hogy őfelségének ily cerimoniák miatt nem szükséges halogatnia a fő követ elinditását, kinek jelenléte teljes elégtételt fog szerezni. Ő maga a pasa, nem változtathat semmi részletet, ha innen meghatalmazva nincs."[1]) Schmidt, úgy látszik ezuttal nem ment tovább Budánál, s még nyár elejéig sem érkezett meg a császár nagy követe Budára.

Igy a béketigy az utolsó lépésnél is fönakadt ujra, s fönn ugy látszik, a bizottságok müködése is, — kivéve, hogy a törökökkel határos vagy hódoltságot birt megyék szorgalmasan gyüjték az adatokat sérelmeik részletes összeállitására.

Ezalatt a Bethlennel való viszonynak is állandóan két arcza volt mindkét részen.

---

[1]) Roe, Negotiations 814. l.

Mindkét fél vagy némely valódi tény miatt neheztelt szövetséges társára, vagy bizonyos jelekből hadinditási szándékkal gyanusitá a másikat; de egyszersmind az egymás közt való levelezés barátságos volt, sőt némely kölcsönös szolgálatra való készség is nyilatkozott

Bethlen, kivált miután véd- és daczszövetségi ajánlkozásai meghiusultak, — miután Portán volt követének, Mikó Ferencznek társa, Szombathelyi Márton, átszökött a császár szolgálatába s a fejedelem némely titkait elárulta, nem lehetett belső baráti indulattal a császár és nádor iránt. Továbbá az ügy, melyet magáénak vallott, t. i. a kül- és belföldi protestansok ügye, roszabbra fordult mind Német- mind Magyarországon.

Utóbbiban II. Ferdinand minduntalan küldé a rendeleteket a nádorhoz, a külföldről menekült protestansok pártolgatása miatt.

Igy februar 1-sején azt irja a király a nádornak:

Följelentetett neki, hogy a pozsonyiak az Austriából számüzött eretnekeket és lázadókat nagy számmal fogadják be városukba s számukra birtokkoat és lakó házakat jelölnek ki, mig a város tulajdon polgárainak fiait, kivált a katholikusokat, idegeneknek nyilatkoztatták, ha ujonnan be nem iratnak, — már pedig magok beiratását megtagadják a katholikusoknak. Ez a katholikus vallás érdekei ellen van, a hazai törvény s a királyi tekintély sérelmével történik, — miután az hozatik föl, hogy a ki-

rálynak sem szabad idegenek részére fekvő birtokot adományozni. A nádornak meghagyatik, tartson ezen dologban vizsgálatot s terjeszsze föl ebbeli véleményét, valamint abban is, hogyan mulasztták el a pozsonyiak engedelmeskedni a király és nádor azon rendeletének, hogy a katholikus tanácsbeliek egyenlők legyenek a protestansokkal. Továbbá a szentgyörgyiek és baziniak a békeszerződés ellenére sem adták vissza a katholikusoktól elfoglalt templomokat. Mint történt az is, hogy a modoriak esküt tesznek, hogy soha magok közé katholikus papot nem fogadnak be? — Azt a király nem türheti, hogy a hozzá hűtleneknek jobb sorsa legyen, mint a hiveknek, vagy hogy a katholikus vallás alább való legyen az idegennél. A király a nádortól kér véleményt mint lehessen a bajon segiteni? — [1]).

A protestansok Magyarországon rosz néven vehették s magokra nézve intésnek tarthatták azt is, hogy Ferdinand a nádor által kihirdetni rendelé, hogy azon magyar protestansok, kik a német határos tartományokba átmennek hitüket terjeszteni, ott, az ott kiadott rendeletekhez képest börtönbe fognak záratni. Erre különösen az adott okot, hogy a vasmegyei Szécsi féle és a Batthianyi özvegyének birtokaiból több praedicator járt át Stiriába és Karinthiába, leginkább pedig Regedére (Radkerspurg)

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban, Ferdinand és Sennyey cancellár aláirásával. Literae Ferdinandi.

nemcsak vásárra, hanem vallása terjesztésére, vagy némelyek lelkében való táplálására.[1]

Mindamellett, hogy a nádor buzgó katholikus volt, hihető, hogy nem történt több, mint a mi a fentebbiekben előadatik; t. i. a katholikusoknak előbbi levélben emlitett üldöztetése egy részben megtorlás volt, — és a pozsonyiak és szomszédaik merőben jogtalanul jártak el; az utóbbi levélben előhozott esetek pedig külső tartományok törvényhatóságába esvén, nem is lehetett szava ellene, kivált ha külföldről bevándorlott praedicátorokról volt szó, (a mit a levél ki nem fejez).

De ha a nádor nem is tőn egyebet, mint hogy kieszközölje több helyen azt, hogy a katholikusok élvezhessék mindazon jogokat, melyeket a protestansok, a vallásos szenvedélyek akkori forrongásában félremagyarázhatták és nagyithatták a dolgot, és kivált Bethlenhez alkalmasint nagyitva jutottak el ezen tárgyban a tudósitások. Annyi bizonyos, hogy a külföldi protestansok megvárták Bethlentől, hogy legalább Magyarországon védelmezze őket, — annyival inkább, mivel külföldre még jobban nagyitva érkeztek a hírek.

Igy már martius végén a Velenczében volt angol követ Wake ezt irja kormányának:

Itt (Velenczében) azzal hiteget a hir, hogy „Gábor“ a császárral ellenségeskedésben volt a protestansok védelmezése miatt Magyarországon, kiket a

[1] U. o.

nádor a császártól vett rendelet következtében ki akart űzni az országból; de a Gábor által segitségökre küldött hajduk és huszárok némi veszteséggel visszaverték őt. Ezt (mond a protestans követ) egy Bécsből érkezett rangbeli ember mondá; de én alig hiszek már valami jót ezen fejedelemről.“ [1])

Ily összecsapásról a protestansok miatt 1628-ból mit sem tudnak hazai khronikáink, — sőt még a Bethlen és a nádor közt ezen idő tájban folyt levelezések sem tesznek rá czélzást. A levelezések egyfelől barátságos értekezést tartalmaznak egy közös érdekben, másfelől gyanakodást a fegyverkezés miatt, melyet mindenik fél a másikra fogott.

Az alább következendő levelezés ezen viszonyt bővebben fölfejti s egyszersmind világot vet némely akkor fönforgott napi kérdésre.

[1]) Sir Thomas Roe's Negotiations. 787. lap.

XXI.

Bethlen martius 5-ikén levelet irt Eszterházynak, mely szerint az előbbi budai pasa azt kivánta volt tőle, a fejedelemtől, hogy Szabolcs és Szathmár megye számos falui hódoljanak a töröknek, mint azelőtti időkben. Bethlen jelenti, hogy eme kivánatra ő, kinek a nevezett két megye is át van adva, tagadólag válaszolt, hivatkozván a török és német császár közt kelt korábbi szerződésekre. Azonban az uj budai vezér, Murtéza egy küldött által megujitá ama követelést. Ennek is azt válaszolá, hogy a Magyarországból neki átadott hét megye hódoltságáról nem intézkedhetik önhatalmulag; ő köteles megtartani a zsitvatorki és bécsi végezések erre vonatkozó pontjait. A fejedelem inti a nádort, hogy a hódoltságok dolgában nemsokára összeülendő bizottságban tárgyaltassa ezen kérdést. Ő a fejedelem az értekezletekre az illető hét megyéből követeket fog fölküldetni, kik ama hódolt faluk állapotjáról bővebb fölvilágositást adandanak.

Ez a fejedelemtől mind tárgyára, mind a hangra nézve nagyon szelid és megnyerő nyilatkozat volt, — pedig maga a tárgy elég nagy fontosságu. Annál élesebb és nála szokatlan kifakadás foglaltatik az

utóiratban, mely egy aránylag csekély tárgyban iratott sajátkezüleg és itt következik :

Postscripta. Minemű vakmerőséggel contemnálta légyen eddig Pete György az kegyelmed parancsolatját, az frigy után lefogott három fő legény szolgánknak elbocsátások felől, kegyelmednél nyilván lenni tudjuk, mely engedetlenségen (hogy ha más felől bíztatása nincsen) eleget csudálkozni nem győzünk. Eddiglen mind vártuk az kegyelmed arról való gondviselését, mert örömest igyekeznénk az veszekedést legkisebb dologban is eltávoztatni. Szégyenljük is egy olyan kicsin dologért ennyiszer kegyelmedet busitanunk; de látván, hogy sem az transactiónak conditiójára, sem az igazságra tekinteti annak az genyetnek nincsen, ez egyszer akarnánk kegyelmedet requirálnunk, szeretettel kérvén, parancsoljon serio neki elbocsátása felől, tovább ne nyomorgassa; alioquin mi az Isten és kegyelmed előtt protestálunk, tovább nem szenvedjük, hanem módot keresünk injuriánknak ulciscalására, és ha vagy magán avagy szolgáin mi esik, nekünk se ő felsége, se kegyelmetek ne tulajdonitsa s azzal békesség bontásra okadónak ne ismerjen; mert tovább nem szenvedhetjük annak az taknyos rosznak rajtunk való szegezgetését. Mely hogy ne történjék, mégis szeretettel requiráljuk kegyelmedet, authoritásának hatalmával parancsoljon elbocsátása felől. Lám mi minden rabokat, valakinek vagy magunk fogságában voltanak, avagy másoknál hallhattuk, együl egyig elszabadittattuk, főtisztviselőket is egy-

néhányat. Ha pedig kegyelmed el nem bocsáttatja vele, ugy vagy azt kelletik elhinnünk, hogy nem dependeál kegyelmedtől, quod igen alienum volna, avagy azt kell hinnünk, hogy maga patrocinál neki, mely is az igazsággal ellenkezni láttatnék. Kegyelmedtől erre categorica resolutiót várunk, és többször ezen dolog felől busitani nem akarjuk, hanem más úton akarunk gondot viselni. Albae 8. martii 1628. kegyelmednek jó akaró barátja [1])

Gabriel mp.

A nádor a fentebbi levélre így válaszol :

Serenissime etc.

Az fölséged levelét, melyet 8. hujus Fehérvárról írt, 18. ejusdem vettem. Felségednek megszolgálom, hogy erről az dologról tudósitott légyen, szükséges is volt értenünk, — s tetszik az abban való resolutiója is, melyet az töröknek tett fölséged. Bizony dolog, én ugy reménlem vala, hogy az török most azt talám kérdésben nem veszi; de ő az ő hasznát el nem mulatja, ott is akarván aratni, a hol nem vet. Mivel annakokáért olyan válasza vagyon az töröknek felségedtől, a mint irja, hihető el nem mulatja, hanem engem kezd felőlök szorgalmozni, minthogy az utolszori velek való végezésben az holdult faluknak eligazitását én reám is destinálták, kiben nagy szeretettel és készséggel munkálódom is. És primo is Horvátországban, az Dunán túl és Dunán innent is, mind az commissariusokat elrendelte, s mind

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Litorae Princ. Trans.

pedig az oda való instructiókat megcsinálta és kezekben is adta ő kegyelmeknek, minden egyéb rendöléseket is, az kik ahoz valók, útban igazitotta. Csak szintén ezek vadnak hátra, az kikről im most felséged irt. Ki mivel majd mind nagyobb dolog az több holdultság igazétásánál, az hajdu városokra nézvén is, kivántatik igen, hogy ezekből az vármegyékből bizonyos főemberek jőjenek hozzánk, kiknek hogy felséged az maga irása szerint is ugyan parancsoljon is, kérem én is felségedet, hadd vehessek valami lument és informatiót az oda való dolgokban is ő kegyelmektől, ahoz alkalmaztatván azután az tovább való rendeléseket, közölvén ő kegyelmekkel az több holdult faluk végett commissariusoknak kiadott instructiókat is. De mivel az idő mulik és ő kegyelmeknek is messze vagyon, irtam magam is ő kegyelmeknek, hogy siessék embereket felküldeni hozzánk, kikkel mit fogok végeznem és rendölnöm azon dolgokban, késedelem nélkül tudósitom felségedet róla. Interim megirtam ő felségének is, császár urunknak ezt az törökök felségedtől való kivánságit. Azon köll minden uttal lennünk, hogy anélkül is eléggé beszorult határit szegény hazánknak oltalmazzuk a mint lehet, kiben elhittem, fölséged is mind jó tanácsával s mind egyéb jó akaratjával kész bennünket segiteni. Tartsa meg Isten felségedet jó egészségben. Datum in arce Bicsensi die 19. martii 1628. [1])

---

[1]) U. o.

A fejedelem igy válaszol a nádornak :

Gabriel etc.

Illustrissime Comes amice nobis honorandissime.

Kegyelmed választételét, melyet bicsei várában 19. mart. iratott volt, maga postscriptiójával mi nekünk tegnapi napon délután három óra tájban hozá meg azon posta, kitől az mi levelünk expediáltatott volt. Mely kegyelmed levelét illendő böcsülettel vevén és olvasván, akarjuk, hogy az vezérnek adott választételünket maga is approbálja. Nem akartunk, sem akarunk, semmiben az ő felségével való végezésinktől recedálni, igyekezünk punctáit illibate igaz sinceritással observálni. Bizony dolog, mi sem gondoltuk, hogy egy mostani tractához ragaszsza az török az Tiszán innen régen holdolásra neki engedtetett darab földnek ujobban az régi mód szerint beholdolásra való kivánságát, nem is specificált, az mi azt nézi, nekünk semmit mostan; hanem egy generalitást csinál levelében és praetendálja egyre, Szolnokra való tekintése közt, mely nagy panaszt töttenek előtte az szolnoki ispaják, kiket mustrálván, ötven hatvan szapacza bocskorban gyalog menvén eleiben az mustrára, kik azelőtt sok jószágot birván, jó szerrel tartoztak jószágokról felülni, okát mikor kérdette volna oly rosz állapatjoknak, azt felelték, hogy minden jószágokat tőlök az magyarok elfoglalván, beholdolni nem engedik, mely miatt jutottak arra az állapatra. Kiknek panaszokhoz képest kér minket az vezér, hogy az falukat, kiket eleitől fogva

beholdolni engedtek az fejedelmek, mind Erdélyhez és Magyarországhoz tartozó ditiókban engedjük beszolgálni. Viszont tudván penig mi, mely igen kiterjedett volt az hadakozások előtt való beholdolásnak megengedése az ő felségek magyar birodalmokban, annyéra, hogy Szathmár vármegyében Dengeleg, Károly és csaknem szinte Szathmár eleiben ment az töröknek való holdolás Szabolcsban, Kállót jóval is meghaladta, Borsod csaknem épen, Abaujvárban Szikszón sokkal felyül, az egész hajdu városok penig mind holdolt telekeken épitettek, melyekre nézve, ha szintén mi directiónkat concernálná is complanálása az holdolt állapatnak, mindazáltal magunk fejétől ilyen veszedelmes állapatnak igazitásához nem fogtunk volna. Annyival inkább, hogy ő felsége magának reserválta, nekünk könnyebbségünkre vagyon. Mindazáltal ő felségéhez való sinceritásunkra és nemzetünknek tartozó kötelességünkre nézve, ha mit mi is ebben segithetünk, ugy tetszvén ő flgének és kgltknek is, nem szánjuk sem fáradságunkat, se költségünket, igen örömest fáradunk eligazitásában, s talám fogunk is benne valamit segithetni. Melyre képest az mi hét vármegyénk statusinak serio demandáltunk, hogy késedelem nélkül igen sietséggel mindenik vármegye magok közül értelmes és jó judiciummal biró két-két atyjokfiát bocsássák be hozzánk, kik által instruálhassuk principálisokat az egész dolog felől, egyszersmind censuránkat is vehessék, és azon követek közül, hogy közönségesen kettőt leglegértelmesebbet kldhez expediálhassak, kik által az

ideavaló állapotok felől plenarie informáltathassék kgld. Nekünk annak okáért tetszenék, hogy ha szintén az holdoltság igazitásához foghatnának is az ő felsége arra rendeltetett commissariusi is, mindazáltal az hét vármegyében való difficultásokról az felérkezendő követek informatiója előtt semmit nem concludálnának addig, ha szintén az török urgeálná is; ha penig casu, emlékezetet azokról nem tenne, az ő felsége commissariusi annál inkább silentiummal mennének el mellőle. Melyet, ha minálunk az török ezután urgeálna, magokra kellenék talám az errort rejiciálni. Előttük volt arról való kivánságoknak is ideje, melyet ha elmulattak, magoknak tribuálják, nem mi dolgunk, nem minket illet eligazitása, és igy alkalmas idő mulnék, az mig az foedusnak terminusa eltelnék; ha penig klgd azt itéli hasznosnak, hogy mostanról elmuljék ennek az darab föld difficultásinak is complanálása, ugy nem kell negligálni; de nekünk imé tetszenék hasznosbnak, ha az adversa pars nem fogná urgeálni. Ezek után tartsa meg Isten kglmedet jó egésségben. Datum Albae-Juliae die 5. aprilis Anno Dni 1628. Illi D. V.

Amicus benevolus
Gabriel *mp.*

P. S. Pete Györgytől méltatlan szenvedő injuriánk felől tött panaszunkra kgd választételét megolvasván, igen conteutusok vagyunk vele, ismervén abból is, hogy az igazságnál egyebet kivánni kgd nem akar, s minket több injuriával illettetni attól nem enged, mely ebbeli hozzánk való jó akaratját

kgldnek háladással agnascáljuk. Mely dologról való kgd commissióját mikoron Bornemisza Ferencz hivünk hasznosbnak gondolván lenni, hogy ezen vármegye hiteles tisztviselőitől küldené meg, és választételébe azokkal recognoscáltatná authentice, az szerént cselekedett, magunk szolgáját várában be sem bocsáttatván, kgld levelére minemü verbalis resolutiót adott legyen, megparancsoltuk Bornemiszának, hogy kgldet mind arról s mind az fogolynak ártatlan szenvedéséről in rei veritate voltaképen tudósitsa, és ha eddig avagy ez levelünknek kgd kezéhez való érkezéséig sem bocsájtotta el, mint kellessék mi nekünk azután magunkat viselnünk, örömest értjük klgd afelől való jó tetszését; mert hogy tovább szenvedhessük ilyen embernek rajtunk szegezgetésit, most is solenniter protestando írjuk, nem állhatjuk. Kgdnek ez levelünkre való resolutióját is csendesen elvárjuk, noha annak az ártatlan szegény legénynek olyan kénban csak egy óráig is szenvedni igen nehéz. Istenért szánja meg! vitézségével sem kereste nyavalyás soha kenyerét, hon lakos szegény nemes ember levén. Vára alatt sem volt soha egy óráig, a mint mi informáltatunk, hanem az alatta való néhány embernek alóla való elszállitása felől küldte volt Bornemisza Ferencz hivünk az tisztviselőknek levelünket, avagy magok levelét attól az nemes embertől meg; kik elszállván mindjárt alóla, eloszlottak, és ezek öten-e, haton-e szállottak egy faluban meg egy helyhez, nem félvén semmi csalárdságtól, az induciához bizván azok is, éjszaka ugy ütötték meg

őket; az házat kiben voltak, rajtok gyujtották, az két vitéz katonát Isten csudálatosképen szabaditotta meg, tömleczéből egy nemes embert rettenetes kínnal öletett meg, és annak fiával ezt az mi szolgánkat keserves fogságban tartja. Kgdet még is szeretettel kérjük, bocsáttassa el vele, ha penig nem akarná ugyan bocsátani kgd ennyi comissiójára is, találja fel módját elszabaditásának, s magát esmertesse meg legitimus palatinusának lenni, ne kellessék mi nekünk is valami kedvünk ellen való oly dolgot cselekednünk annak az értetlen s éretlen marczonának ellene indítanunk, mely miatt valami nagyobb busulásunknak kellenék mind a két részről következni. Végezetre: jutván eszünkben az ő flge kglmes intése, hogy akármi hireken nem illik indulnunk, és elhitelek után mindjárt fegyverhez nyulnunk, hanem ha mi oly hirek hozatnak valamikor fűleinkben, mely is ő flge méltóságát kisebbiti, és az végezés ellen valóknak láttatnak lenni, ő felségét requiráljuk felőle értsünk immediate ő felségétől affélékről, ajánlotta kegyelmesen ő flge magát in synceritate affélékről resolválni. Noha egynéhány időtől fogva irnak, izennek holmi rosz hireket ellenünk való gonosz igyekezet felől; de mi semmi hitelt afféléknek nem adván, fülünk mellől bocsátottuk el, és mostan is, bizony szónkra irjuk, hitelt az mostani hireknek sem adhatunk; mert minden ratio nélkül valóknak látjuk. De mivel sürün kezde az sok rosz hir előnkben jőni, sőt az piaczok is rakvák immár reánk való gonosz szándéknak hireivel, nem akarók elmulatni kgdet felőlök informálnunk. Irják, izenik sok felől, inte-

nek serio, magunkra vigyázzunk, gondot viseljünk; mert általán véggel ő flge hadait készitteti, kiket kgd mellé bocsátván ő flge, és ekkor is Kassát akarja megszállani. Melyet, a mint iránk, nem hihetünk; mert semmi okot reá nem adtunk. Többet is erről nem irunk, hogy üdő előtt való magunk mentségével bünösnek ne itiltessünk. Elhallgatni sem akartuk szintén; de ő felségét efféle piaczi hirek irásával molestálni általjuk és nem is akarjuk; noha bizonyos és kiváltképen való dolgok végett valamely főemberünk által requirálni régen elvégeztük, el sem mulatjuk, kikről kgdet is akkor tudósitani akarjuk. Szeretettel requiráljuk annakokáért kgdet, mi nekünk resolválja magát, mert mi sem lehetünk oly esztelenek, hogy in omnem eventum gondot ne viseljünk. Tudván pedig eddig való meglett dolgokból, hogy akár mi kicsin készületünket ellenségképen magyarázzák, sőt csak Váradig való menésünket is ő flsége ellen való indulásunknak hirdetik, az mint eddig, és most is ugy értjük, kgdnek is sokszor vitték haddal való indulásunkat, melyről való gondolat, látja Isten, elménkben sem forgott jól condudált békességünk idejétől fogva, örömest afféle hirekre nézve elkerülnénk, hogy magunk viseletével, actáinkkal csak suspicióra való ansát se adnánk; de ha ismét elmulatjuk az gondviselést, senkinek szavának hitelt adni nem akarunk, azonban véletlenül valami veszedelemre való indulat történik, mint Isten és magunk subditusi előtt mi leszünk az vétkesek. Inter duo mala azért ha az kisebbiket választjuk, talám nem vétünk senkinek vele, tudni illik, hogy intra

parietes nostras vigyázni fogunk. Mely ha lészen, kgd egyébre ne magyarázza, hanem az sok felől előnkben naponként jött hireknek tribuálja. Ha pedig az mit egyik részről is cselekedni nem akarunk, annak valami suspiciójára való jelt is hogy eltávoztathassunk, kivántatik, hogy kegyelmed obviáljon az sok hirnek; mert hogy mind Austriában, Sleziában s egyéb helyekben is ő felsége számára ujabb népet conscribálnak, azt minden rend tudja. Mi végre? senki egyebet nem mond, hanem mi ellenünk. Mert azt is tudjuk, odafel ő felségének elegedendő hada vagyon, törökkel békessége végbement, mi velünk is ő felsége accordált; de még is az emberek az egyet akarják velünk elhitetni. Mely hirek között egyebet cselekedni nem tudunk, hanem először kegyelmedet akartuk felőlök tudósitani és onnét érteni, interim magunkra és kicsin ditiónkra vigyázni. Kgd gonosz néven ez irásunkat, hogy ne vegye, kérjük. Sokáig éltesse Isten kegyelmedet. [1])

A nádor felelete Bethlennek:

Serenissime Princeps etc.

Servitiorum meorum addictissima commendatione praemissa. Azt kivánván maga is fölséged tőlünk és az jó igazgatásnak és rendtartásnak is mivolta azont hozván magával, szükségesnek itélem, hogy ez jámbor főember szolgám Örsi Zsigmond által valahány szóval tudósitsam fölségedet ez követke-

[1]) Eredetie a kismartoni levéltárban. Litt. Princ. Trans.

zendő dolgokról, s azonokról informatiót is vegyek s adjak is felségednek.

Ugy értem annakokáért, hogy nem tudom micsoda német hadaknak országunkban való bejövetele felől, s azoknak idegen s velünk ellenkező szándékokról nagy sokat beszéllenek az emberek az felséged ditiójában, sőt ugyan maga udvarában is s talám szintén magának is figednek. Mely dolog úgy látom nem kicsin praejudiciumjával vagyon az mi kegyelmes urunknak, az jövén ebből ki, mintha ő felsége sem országának tett igiretit, sem felségeddel tett végezetit előtte nem viselvén, azok ellen igyekeznék, vagy minket országostól megbántani, vagy penig az felségeddel tett békességet. Kit mivel az mi kegyelmes urunk nem intendált sem intendál, nagy hamisat tesznek ő felségének efféle gonosz hir hintegetésekkel azok az ujságokban gyönyörkedő és zürzavart szerető emberek. Ugy vagyon tagadhatatlan, hogy attentissimi sunt ad omnes occasiones az őfelsége hadai, de hogy ő felsége ultro okot keressen vagy adjon maga kegyelmes igéreti és diplomája ellen akárki ellen is, az mindenestől az igazság kivül vagyon. Kérem azért felségedet, az ilyetén embereken tegyen valami exemplumot, hogy szünjenek meg az efféle hirhordozástól, az kik az mi kegyelmes urunknak méltóságát is sértegetik, s az közönséges jót, egyességet is sokképen vesztegetik.

Viszont ugyan afféle vékony itéletü emberek ide felséged uj indulatiról is nagy sokat beszéllenek, kinek noha mi nem csak hitelt nem adtunk, de sőt meg is fenyitettem már én afféle emberekben, mindazáltal

ugyan szükségesnek itéltem tudósitanom felségedet azon dologról, minthogy kivánta és parancsolta is, hogy ha mit affélét hallunk, közöljük felségeddel. Mely hirhordozásban annyira is mentenek, hogy idejét és módját lesték, beszélleni azon felséged igyekezetiről, s minthogy azért ezzel is sokképen vesztegetik hazánk lakosit s kiváltképen az együgyüeket, s sörkengetik az elmult példák az szomszédságot is, hogy mind az két félnek megcsendesedjék elméjek, és Julius Caesar szavakint, non tantum crimen, sed et ipsa criminis suspitio távol legyen hazánktól, kérem felségedet, vegyen büntetése alá ezekben az felséged felől való gonosz hírhordozókban is, sőt per publicum edictum magára nézvén, hagyja meg is alattavalóinak, hogy felségedet avval ne terheljék. Hasonló casusban ezent cselekűve három esztendővel ezelőtt az mostani pápa is, hogy az mikor neminemű hadakozásra való szándékkal vádoltatott volna, csak szintén communi fama penig, publico edicto feddé azokat meg, s azzal szállította le azokat az sok rosz alkalmatlan hireket. Melyet felséged megcselekedvén, azont fogja experiálni innét is.

Az törökkel való békességnek is, hogy az oratoroknak megváltoztatása ennyire haladott, sokképen magyarázzák, ugy értem, ezt is az haladékot; de sem ő felsége az mi kegyelmes urunk, sem ő felsége után mi ennek okai nem vagyunk; mert mivel már ő felsége végezett az törökkel, azt erősen meg is akarja tartani, noha soha az római császároknak az török ellen való hadakozásokban, bizony dolog, nagyobb

módjok nem volt, mint most volna, az mint erről nagy argumentumit láttam fölségednek is, és nem tudom, ha leszen ezután is; de mivel már végezésben ment velek az dolog, csak az törökök méltó és igaz okot ne adjanak hozzá (kit talám nem is bánnának) innét bizony dolog, mindennapi alkalmatlanság után is, fogyatkozás nélkül megtartatik az békesség. Hogy penig eddig haladott az oratornak beadása, onnét esett az is, hogy az minemő confirmatiót kiküldtek az mostani végezésről az Portáról, egynéhány helyen oly igékkel volt irva, az ki méltósága ellen lett volna ő felségének az mi kegyelmes urunknak s némely szók mutálták az sensust is, kire nézvén, még az in justam et rectam formam nem redigáltatik, nem periclitáltathatjuk sem az ő felsége authoritását, sem az oratort annak beadásával. Melyeket magok is megösmervén az törökök, im most megyen Prágából viszsza az vezérhez az csausz, s ugy reméljük, rectificálni fogják, s azután nem lészen az mi részünkről semminemő akadék avagy haladék az dologban. Ennek és ne másnak tulajdonitsa azért ezt is az haladékot felséged, kit értésére adtam idején az vezérnek is.

Továbbá láttam valami levelét is fölségednek, az melyet irt az Homonnai árvák jószágára küldött commissariusoknak, az homonnai szentegyház dolgában, melyet olvasván, nem tagadhatom, hogy csudálkoztam igen rajta, s eszemben vettem, hogy Zemplin vármegyéből valahányoknak akaratjokból fölségedhez küldött követeknek informatiójából lett az az irás. Mert gondolkodjék bölcsen csak felséged

róla, hogy nemde az juspatronatusság nem az földesuraké-e mindenött? ki ellen sehol semmi ország végezése nincsen, s ugyan nem is lehet. Mert noha ugy vagyon, az póroknak is szabad hit engedtetett ugyan, de avval ugyan nem vétetett azért el az földesuraktól az juspatronatusság és igy nem tudom mint privália fölséged is az uri és nömös rendet az ő szabadságoktól avval az resolutiójával, az melyet az homonnai templom felől irt, és juspatronatusságoktól is. Más az, habár ezt magok ellen disputálnák is, de ez igen nyilván vagyon, hogy az patronusnak akaratjához most ott Homonnán aź parasztságnak is nagyobb részének akaratjok járult, és igy nemcsak az patronusnak, de az községnek is hamisok esik, ha felséged erősséti az homonnai árvák ellen az homonnai templum dolgában való resolutióját. Harmad: tudom jól emlékezik fölséged reá, hogy nemcsak fölséged nyilván elvégezte azt az mi kegyelmes urunkkal, de országunk végezése is vagyon arról, hogy az kitől mit elfoglaltak az elmult háborukban inclusive ab anno 1619, mindazokban az előbbeni possessorok restituáltassanak, az kit maga részéről többire mind effectuáltatott is már fölséged. Ez penig igen manifestum, hogy annak az homonnai templumnak pacificum dominiumjában volt szegény Homonnai György uram egynihány esztendővel azelőtt, s csak szintén az disturbiumban vették el, és igy restituáltatni köll tehát in integrum ezeknek az árváknak is az templum dolgában is, s még inkább, hogy sem egyéb világi jókban, mivel ez nemcsak nömösségek sza-

badságában, de lölkekben is jár. Kérem azért fölségedet fölötte igen, hogy ne csak ne patrocináljon azoknak az esztelen elméjő és tumultuáló embereknek, de sőt szólétsa és fenyétse meg is őköt, legyenek veszteségben és hagyjanak békét annak az kihez nincs semmi közök, sem semmi jurisdictiójok rajtok; holott haszontalanul is tumultualnak ők azon, mivel abban ők sem magistratusok, sem patronusok, sem földesurak és igy directiót az más ember jószágán valahány nyughatatlan embereknek nem is engedhetünk. S megirtam az nömös Zemlin vármegyének is, hogy megszólitsa ő kegyelme is azokat az nyughatatlan és indiscretus fervorral biró embereket, s ne hagyják vele az közenséges jót bolygatni, kit reménlem felséged is megcselekeszik, mind maga őfelségével az mi kegyelmes urunkkal tett végezés szerint, s mind nagy sok egyéb tekintetekre nézvén is.

Az hajdu városok és palánkok és holdult faluk állapatjáról is, az kit fölségednek engedtetett ditióban praetendál az török, nem keveset irtam ez minap fölségednek, kit megirtam vala, hogy tudtára adok őfelségének is. Közölvén az szerént őfölségével az dolgot, javallotta ő fölsége is az fölséged töröknek tett választját, hogy halasztott legyen ő felségére is azon hajdu városok és holdultság dolgában, kegyelmesen ajánlván ő flge magát, hogy megtalálván az török őfölségét azokról, szintén mint az több holdultság dolgában, kész ebben is hazánkhoz minden kegyelmességét mutatni. Már azért mi őtőlök várunk, akarván értenünk mint találjon meg az ve-

zér róla. Noha interim én ugyan két levelemben is tettem azért intimatiót az vezérnek ad partem az dologról, egyikben az fölséged föltett czéljára nézve, s az másikban ugyan tudokozván, mi mellett szorgalmazza ő annyira fölségedet azokról, minket praetereálván; de még egyikre sem jött választom. Hogy azért, ha mi quaestiót indét velem az dologról, legyen az ott való vármegyéktől is informátióm, kérem fölségedet jó ajánlása szerint, parancsoljon az interessatus vármegyéknek, hogy bizonyos atyjokfiait jó informatióval ne késleljék hozzám fölküldeni.

Akarám fölségedet arról is megtalálnom, hogy őfelségét és őfelsége után minket is fölötte igen szorgalmaznak az apáczák az őtőlök elvett jószágok végett is, melyet fölséged Petnaházi uramnak adott volt, hiszem, ugymint az Czeglēdi várast, kiről irtam ezelőtt is felségednek ugyan magoktól az czeglédiektől is; de vélem Petnaházi uram vette el levelemet tőlök, kire mivel válaszom nem jött, azt gondolom, hogy talám nem is látta az én levelemet fölséged. Mivel azért nem elvetettebb állapotbeliek ezek is nyavalyások, és az isteni szolgálat mellett az ő rekesztjekben csak szintén onnét is vagyon sustentátiójok, és comprehendálja az pacificatió is őköt, kérem fölségedet, parancsoljon Petnaházi uramnak, ereszsze ki kezéből azt az szegény apáczák jószágát, ne sértegesse ő kegyelme az fölségtek közt való békességet is vele, s ők is nyavalyások ne legyenek se császár urunknak inportunák, se fölségednek. Kiváltképen

azt az ő igycket császárné asszonyunk szorgalmazta énnálam is.

Confidenter akarom ezt is megirnom fölségednek, hogy jelenté Illésházi Gáspár uram, mivel az minemő reversalist adott volt az elmult háborukban fölségednek, kérvén azt most fölségedtől vigore conclusionum, repulsát vett volna abban. Hogy azért ez is valami idegen elmélkedésben ne jusson, kérem fölségedet én is, küldje meg Illésházi uramnak azt az ő reversalisát. Tudom ösmeri azt az mi atyánkfiát fölséged, és mi ereje vagy gyümölcse lehet reversalisának, habár kötelességben volna is, nyilván lehet fölségednél az is.

Bő és confidenter tett irásomnak kérem fölségedet megbocsásson, s megszolgálom fölségednek ha fölséged is ezent cselekeszi, és mennél előbb mind ezekre az közjót néző resolutiókkal bocsátja vissza hozzám jámbor szolgámot. Tartsa meg Isten. In Kismarton 14. aprilis 1628.[1])

Ugyancsak Eszterházy nádor ezt irá Bethlen fejedelemnek pár nappal később :

Az felséged levelét, melyet 5-ta aprilis iratott, és méltóztatott maga is irnia, 19. ejusdem vöttem. Az mi annak okáért az hét vármegyében való holdoltság dolgát illeti, tetszett minekünk is, hogy ha az mivelünk való commissióban semmi emlékezetet felőlők az török nem teszen, hallgatásban vegyük mi is. Csakhogy megbocsásson fölséged, ebben minekünk securusoknak kell lennünk, hogy nálunk nél-

[1]) Másolat a kismartoni levéltárban. Variae literae.

kül azokban semminemü igazitást vélek akárminemü importuna sollicitatiójokra is nem cselekeszik; mivel tudó dolog, hogy ha minket praetereál, csak azzal az reménséggel cselekeszi, hogy felségedtől talám inkább extorqueálhatja. Egyébképen mind felségedért, s mind miérettünk, s az szegény községért isez volna hasznosabb dolog s tanácsosabb is; holott felséged azzal vádolhatná azután őket, hogy értvén abban való felséged tetszését, miért nem proponálták minekünk, s viszont ha minket szorgalmoznának, elvéthetnénk azzal, hogy az mi igazitásra való dolgunk volt vélek, eligazitottuk s legyenek contentusok azzal. Meglátjuk azért, mint fogják magokat viselni, s ex re rata vehetünk consiliumot az dologban. Azonban az informatió és az felséged jó tetszése is ezekben igen szükséges leszen, s kérem felségedet, siettesse fölküldeni, megszolgálom felségednek.

Mit irjon az sok alkalmatlan hirek felől is felséged, értem. Elég nagy ostora nemzetünkön ez is a többi között az Istennek, hogy senki nem bántana is bennünket, szüntelen való nyughatatlanságban vagyon nagyobb része az nemzetnek. Ne higyen annakokáért semmit is azokban felséged, mert él az Isten, semmi azokban ugy nincs, s csak valami eszeveszett roszaknak találmányi mindazok. Kihez kész vagyok életemet is kötnöm, hogy csak felséged igaz és méltó nagy okot ne adjon reá (kit nem is reméllek) ellenséges fegyvert diplomája ellen soha az én kegyelmes uram felségedre nem küld, sem másoknak, maga alatt valóknak azt meg nem engedi. S ki-

váltképen micsoda elhitelre való dolog az, hogy az én operámmal akarna ő felsége abban élni? Nemde nem tudják-e, minemű erős kötelességem legyen énnekem az országhoz, s azonkivül is ki tudja magyar jobban nálamnál azt, mi legyen idegen hadakat embernek hazájában behozni? Az csak szintén extremumra való, az hol egyéb nem lehet benne. Mely extremumot mivel én eddig még nem láttam, ingyen csak gondolkodni sem tudtam felőle. Az ugy vagyon, ad omnes occasiones intentissimi ezek az mi emberink, s ahoz ugy látom kedvvel is nyulnának; de abban securus lehet felséged, hogy csak innét méltó ok ne adassék nekik, békével lehetünk tőlök. S elhiheti azt is felséged, hogy ha ki mód nélkül és minden igaz ok kivül hadat akarna hazánkban behozni, nem csak assistentiát nem adnék neki, de opponálnám inkább ellene magamat. Én annakokáért ez két dologra kérem felségedet, ugymint, nyugossa elméjét az mi igazságunkban, kivetvén holmi suspiciókat szivéből, s jelentse meg, kitől mentek felséged eleiben ezek az hirek, s kiváltképen az kik megintették volna felségedet, hogy erősitse magát, hadd statuáljunk valami exemplumot; mert valamig efféle emberek suggessióit confidenter ki nem jelenti felséttek, s fészket hágy elméjében azoknak verni, nem látom módját az jó egyességnek. Az mi penig az ő felsége számára ujonnan való hadfogadásokat illeti, ne fáraszsza azzal is felséged magát. Vagyon czéljok az kire nézvén cselekeszik, az ki mindenestől nem illet minket, s az többek között: deficiált az mantuai

herczegség, az mint tudom, érthette felséged, kiben successióját praetendálván valami herczeg in praejudicium suae majestatis, beleszállott az herczegségben s nagyon megerősitette magát s odaküldtenek most tizennyolczezer embert valami Don Cordova generalissal, s ez egyik s fő oka az uj hadfogadásnak. Másik, hogy Wolstaim az lengyeleknek is küldte valami rész hadát, ily ok alatt, hogy szükségnek idején könnyü hadat adjanak az lengyelek nekik s suppleálni akarja azt is. Továbbá, mifelénk is még azon hireket hozván felséged felől, az mit innét felségedhez, s az törökkel is haladékban levén az békesség, nem itilhetjük alkalmatlan cselekedetnek az magokra való vigyázást. Én inégis kérem azért felségedet, hogy holmi szükség kivül való készületeknek jelével ne fárassza se magát se másokat; mert mivel már ezek experientiából magok kárán tanultak, s vagyon módjok s talám kedvek is az dologhoz, könnyen felültethetjük őket. Nincs annakokáért jobb mód benne azmint mind maga kétségét kivesse efféle dologból felségtek, s mind alatta valóit szállitsa, mint az publicatoria és az hirhordozóknak büntetése, s nekünk is confidenter való megjelentése. Méltó is, hogy felséged maga méltóságát és az közjót nagyobb tekintetbe vegye, hogysem nem tudom micsoda obscurus embereknek hizelkedéssel való suggestióit; távoztatván egyébképen való okokat is, kiváltképen az kik az felséged diplomájának effectuatióját néznék, kiről nagy confidenter ezelőtt való levelemben ugyan specificatióval irtam felségednek.

Pete György mint resolválta magát az én requisitiómra magától nem értettem meg, hanem Bornemisza János uram irja, kiről sok szóval nem irok felségednek; de megtapasztalja felséged, ha el nem bocsátja az más két rabot is, az kiket még nála mondanak lenni és az kit elbocsátott reversalis mellett sarczon, meg kezdené háboritani aztis, eleget teszek felségednek tött igéretemnek, s oly animadversióval penig, hogy példa fog engedetlensége másoknak is lenni. Irtam most is neki, szorgalmazván válaszát és az dologhoz való maga alkalmaztatását. Ne legyen ellene felségednek ez kis várakozás, kérem felségedet. Mindezekben mi leszen az felséged további való tetszése, megszolgálom felségednek, ha közli velem, hogy tudjam őfelségét is az szerint informálnom, noha mostani levele is alkalmotos üdőben találkozott felségednek, mivel szintén akkor tudakozott őfelsége és az bellicum consilium is, mi leszen az én opiniom az felséged felől való hirekről és ha hitelre valók-e, kire semmit irnia nem tudtam, minthogy bizonyost nem is irhattam, s hitelt azoknak, az kiket communi fama hallottam, magam sem adhattam, hanem im most az felséged hozzám küldött levelét közleni fogom őfelségével.

Bőv irásomnak s talám olvasásra munkásnak is kérem felségedet, megbocsásson én uram, és az köz jónak szolgálatja után kivánok szolgálnom jó igyekezetiben felségednek is etc. In Kismarton 20. apr. 1628.[1])

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Variae literae.

XX.

A király és királypártiak folytonosan bizalmatlansággal voltak Bethlen szándéka iránt. A király martius 7-kén azonos tartalmu, de különböző fogalmazatu levele által megbizza mind Eszterházy nádort, mind Pázmán esztergomi érseket, hogy Bethlenről igyekezzenek hiteles tudósitásokat szerezni; mert, mint a király értesül, Bethlen zsoldot oszt tisztjeinek; titokban katonát gyüjt s megint a király területének megtámadására készül.[1] Martius 22-én ismét ir a nádornak. Némely hirek szerint — ugymond — Bethlen ujra a béke megzavarására készül — s a nádor, mint már egyszer meghagyatott neki, járjon végére, mi valóság van ama hirekben. Fölszólitja továbbá, terjeseszen elő javaslatot Eperjes őrséggel való ellátása dolgában.[2]

A nádor válasza ezen rendeletekre nem ismeretes, de a Pázmáné meghazudtolja a Bethlen készületeiről szóló híreket. Az érsek egyik rokona meghitt szolgáját küldé be Erdélybe, s az esküvel erősité, hogy az uj mozgalmaknak legkisebb jelét sem tapasztalá, sőt a fejedelem leapasztotta seregét s a me-

[1]) Pray, Principatus Gabr. Bethlen, II. 167. és eredeti a kismartoni levéltárban, Litt. Ferdinandi. [2]) Litt. Ferdinandi. Mindkét levél német tanácsosok ellenjegyzésével.

gyéken osztotta föl. A mi Eperjest illeti, irja az érsek, annak megerősitését ő szükségesnek tartja s többször sürgeté is; mert tudva van, minő támaszul szolgált az I. Ferdinándnak Zápolya ellen. Azonban nem véli az érsek, hogy most (april elején 1628) erre alkalmas volna az idő; mert vagy az előtti öszszel vagy tél idején kell vala őrséget vetni abba. Ha most vagy német katonát visznek oda, kitől a nép már irtózik, vagy szigort alkalmaznának, félő, több lesz benne a kár mint a haszon, sőt nyilt háborura is okul szolgálhat az. Az érsek ugy véli, el kell halasztani a dolgot a következendő őszig, — addig csak az előkészületeket kell megtenni rá.

Ferdinand az eperjesi ügyben igazat ád Pázmánnak, s maga is ugy véli, hogy a német őrség odavitelét Bethlen ürügyül használhatja a háborura.[1])

A nádor véleménye előttünk ismeretlen; de Ferdinándnak hozzá irt válaszából ugylátszik, hogy az lényegesen eltért az érsekétől. Május 13-ikán ezt irja Ferdinand Eszterházynak :

„Vette, ugymond, a nádor véleményét a béke tárgyában s nem győzi eléggé dicsérni éberségét, szorgalmát és aggodalmas ügyekezetét; de ha állanak is azon argumentumok, melyeket a nádor kifejtett, a király nem tartja jónak a Bethlennel fennálló frigykötés megszegését.„Legkevesbbé sem szándékunk, — ugymond — hogy Bethlen ellen fordit-

---

[1]) Pray, Princip. G. Bethlen II. 170. és 171. l. Pázmán levele april 4-éről és Ferdinand válasza apr. 15-ről.

suk fegyverünket, a velünk között szerződés ezt nem engedi. Abban az esetben pedig, ha meg akarná csalni irányában táplált várakozásunkat, s nyugtalan lelke hajlamából ismét ellenséges támadásra törekednék, elhatároztuk, hogy annyi és oly sereggel szálljunk vele szemben, a mennyi nemcsak védelemre elegendő, hanem arra is, hogy egészen véget vessen az ily folytonos nyugtalanitásoknak."

Ez igy levén, — irja továbbá a király — a nádor kötelessége őrködni, nehogy az országot véletlenül lepje meg a gyors ellenség, hanem mihelyt biztos tudomást venne Bethlen készületeiről, értesitse a királyt, hogy kényelmesen intézkedhessék a szükségesekről.

A mi pedig a tatárokat illeti, kikről némely hir terjedt el, jó lenne a király nevében és akaratjából levél által inteni Moldva és Oláhország vajdáit, hogy ha a tatárok be akarnak törni a keresztyén országokba, habár nem tudni, kinek ösztönzésére és mi czélból, értesitsék őt. A vajdák álljanak ellen és tartóztassák föl a tatárokat, ha földjökre akarnak törni. Ha pedig a tatár had tulnyomó lenne, szándékairól, a mennyiben megtudhatják, lehető leggyorsabban értesitsék a nádort.

Azonban Bethlent is levél által tudósithatja a nádor, mily őszintén s pontosan meg akarja tartani a király a frigyet. Tudatni kell vele, hogy ellenséges szándékkal gyanusitó hireket terjesztenek felőle, melyeknek azonban a király hitelt nem ad. A fejedelem igazolja tettekkel ezen benne vetett bizalmat.

Ha pedig ő Erdély hegyeit sereggel átlépné, a király is azonnal átlépi Magyarország határát külső hadaival.

Végül a király levele szól Szombathelyi Márton ügyéről. Biztositsa őt a nádor, hogy abban az esetben, ha Bethlen vagy a törökök elállanának a frigytől, s valamelyikök háborut inditand, akkor a király kegyelmesen elfogadja az ő szolgálatra való ajánlkozását. Ezuttal elismeri a hazára nézve hasznos szándékait, melyeket annak idejében kegyelmével fog megajándékozni.“ Jelenleg pedig, mint fentebb emlitők, egyátalában nincs szándékunk háborura, hanem egészen a béke fenntartására van irányozva törekvésünk.“ Kelt Prágában, 1628. május 13-ikán.[1])

A király levelének keltekor a látszat talán Pázmán érseknek igazat adott.

A mi a másik ügyet, Szombathelyiét illeti, említettük, hogy az Mikó Ferenczczel volt a Portán Bethlen fejedelem követségében; de átpártolt a királyhoz s most a nádor pártfogolta és ajánlotta.

Bethlen fejedelem 1628 első három hónapjában ugylátszik, nem gondolt azon évben inditandó háborura. Legalább a protestans fejedelmek nem számitottak többé rá. A dán király egy januárban kelt levele által meghagyja konstantinápolyi követének, hogy azt az összeget, mely ezen városban

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Lit. Ferd.

Bethlen hadiköltségeire tartatott, forditsa a török főemberek megvesztegetésére, hogy a császárral kötött szőnyi béke szentesitése ellen szavazzanak.[1])

Az angol követ maga, ki bár nem bizott Bethlenben, de legkevesbbé veszté el reményét, azt irta 1628. tavaszán, más valószinü eredmény nincs, mint az, hogy még hátráltatni lehet a szönyi béke véglemegerősitését. Azonban várta Bethlennek egy uj követét, kivel érintkezésbe akarta tenni magát.

Bethlen rendkivüli követe nem más volt, mint Toldalaghy Mihály, kit fejedelme, — a maga állitása szerint — azért külde most a Portára, hogy helyrehozza a mit Mikó Ferencz elrontott volt. Maga az angol követ egészen más hangon szól Toldalaghyról, mint Mikóról. Mig utóbbit nagyon ravasz és csalárd embernek jellemzi, előbbiről, kit rég ismert, mint becsületes és őszinte férfiuról beszél.

Toldalaghy 1628. april második felében érkezett Konstantinápolyba.[2]) Azonnal jelenté az angol követnek, hogy két levele van hozzá : egyik nyilt utasitás, — a másik nagy fontosságu titkos, s mielőbb meglátogatandja az angol követet.

Május 13-ig Toldalaghy értekezett az angol követtel, s átadá a fejedelem levelét, mely azonban inkább a multakért való mentegetődzést foglalt magában, mint a jövőre néző tárgyakat. A titkos dol-

[1]) Roe, 788. l. Az egy részben titkos jelekkel irt okmány 1628, január 21-kén kelt.

[2]) Roe, 809—810. l. April 16-án csak várták a fejedelem követét, — 29-én már megérkezett volt, söt 28-án már kihallgatáson volt a vezérnél.

gokra nézve pedig azt kivánta az angol követ, hogy tanuk előtt, ugymint Sir Peter Wich (Roe kiszemelt utóda) és a dán követ jelenlétében történjék előadásuk. A titkos követség azt foglalta magában, hogy : a fejedelem akaratja ellen kötött volt békét a császárral: részint a Porta kényszerité rá, részint pedig a keresztyén szövetségesek mulasztták el a segédet. De tekintve az austriai ház tulságos elhatalmasodását, a mi az ő, Bethlen végromlását foglalja magában, kész folytatni a protestans fejedelmekkel való szövetséget és megujitni a háborút, ha a szövetségesek „alkalmat és módot adnak rá.“ Ennyiből állott a titkos izenet.

Az angol követ azt kivánta, nyilatkozzék Toldalaghy részletesebben; mert ily átalánosságok semmit sem határoznak meg. Hozzá tevé, hogy az alkallom igen jó, mert a dán és svéd király hadai egyesülnek, — a mód is meglesz, mert a szövetségesek készek megadni azt a hadiköltséget, mely harmad éve ki vala kötve. De Toldalaghy azt felelte, hogy ő jó alkalom alatt azt érti, hogy az angol és franczia korona béküljön ki, a svéd király személyesen és erős haddal jöjön Sléziába a fejedelemmel egyesülni, s minden többi szövetséges fejedelem fogjon kezet. A „mód“-ot ugy értelmezi, hogy külön szerződések köttessenek Bethlen fejedelemmel a segédpénzekre nézve; a Porta függeszsze föl a császárral való békét és bárminő viszonyok közt segélje őt.

Az angol követ aztirja : ezen nagyszerü tervek hallatára ugy képzelte magát, mint az az utas, ki

meglátván a dombon álló tornyot, már utazása végét hiszi, s csak akkor veszi észre, hogy egy nagy völgy választja el attól. Ő is most távolabb érzé magát a czéltól, mint bármikor. Az angol követ, több kérdésre, s közte arra is, vajjon a fejedelem kész lenne-e még e nyáron hadat inditani? kitérő feleletet kapván, azt irja : belátta, hogy mindez csak levegő és füst. [1])

Még Toldalaghy ezen lépése csakugyan kevéssé mutathatott a fejedelem komoly szándékára. Annál ellenségesebb hangzásu volt a fejedelemnek egy későbbi izenete a Portára.

Talán épen akkor, midőn a király a nádorhoz a fentebbi béküléken levelet irta, a fejedelem titokban háborut forralt, vagy legalább azt látszott forralni.

Toldalaghy megérkezte s fentebbi diplomatiai nyilatkozatai után nemsokára a fejedemtől egy rendkivüli futár érkezett a Portára. A portai angol követ ennek küldetéséről ezt irja május 27-ről:

Gábornak egy titkára érkezett ide. Oly sebesen járt, hogy tiz nap alatt tette meg az utat. Hoszszu levelet hozott urától mind residenséhez,[2]) mind rend kivüli követéhez, Toldalaghyhoz, mely egészen megváltoztatja a helyzetet, hacsak nem szemfényvesztés az egész. A fejedelem azt jelenti a levélben a Portának, hogy egyik rokonát külföldre küldvén a hely-

[1]) Roe, 810–811. l. Május 13-ki sürgöny. [2]) Ki, Kemény János emlékirata szerint, Harasztosi Balázs deák volt, s kit 1628. telén Donát János váltott föl.

zet megtudására, ez és más külföldi megbizottjai arról értesitik, hogy az austriai ház hatalma tulságossá vált s veszélyessé nemcsak a protestans fejedelmekre, hanem magára a Portára nézve is. A császárnak hat hadseregben 150.000 embere áll fegyverben, melyek közül kettő Tilly és Spinola alatt Holland ellen működik; a harmadik Wallenstein alatt a dán király seregét üldözi; a negyedik Schlick alatt Poroszországba rendeltetett a lengyelek segedelmére; az ötödik don Balthasar Merodes alatt Pomerániában és Sléziában van elhelyezve; a hatodik, melyet Mansfeld csak közelebbről toborzott össze a felső Duna mentén Ulmnál foglalt állást. A két utóbbi sereg rendeltetése nem egyéb, mint hogy Magyarországba törjön. Ennélfogva a fejedelem kéri a szultánt, vegye tekintetbe, minő lesz a helyzet anynyi sereg egyesülése által. A fejedelem arról is értesült, hogy Merodes az ő megtámadására van rendelve s Kassa ellen fog előnyomulni. Mansfeld pedig hajókra szállitja seregét s Budát fogja ostromolni, hogy igy egyszerre támadván meg mindkettőjöket, egyik ne segithessen a másikon. Ez arra kényszeriti őt, a fejedelmet, hogy a maga idejében gondoskodjék megmaradásáról. Ebből a czélból elegendő helyőrséget küldött Kassára s maga is elindult Varad felé ott vonni össze seregét, s a további teendőkre nézve bevárni az ellenség mozgalmait. Váradot azért szemelé ki gyülhelyül, hogy az egyfelől erős hely, másfelől elég közel lesz ott Murtéza pasához, hogy szükség esetén könnyebben segithessék egymást.

Irá továbbá Bethlen, hogy hasonló értelemben tudósitotta már Murtéza pasát is s inté, gyüjtse össze seregét és álljon készen. A Portát kéri, küldjön erősitéseket Budára és fölhatalmazást a táborbaszállásra. Hozzátevé a fejedelem, hogy ha a Porta segitni fogja, ő majd a megkivántató ágyuzással fogadandja a vendégeket, — különben kénytelen lesz a maga megmaradásáról ugy gondoskodni, a mint jónak látja.

És Bethlen fejedelem csakugyan kedvező választ kapott a Portán. Irott parancs küldetett, hogy a magyarországi és más európai törökországi birtokokban a hadak üljenek föl, siessenek egyenesen Buda felé s szükség esetében egyesüljenek az erdélyi fejedelemmel.

Az angol követ, Roe, ki ezeket irja,[1]) nem tartja valószinünek, a mit Bethlen jelent, mintha t. i. a német császár abbanhagyván Németországon kivivott előnyeinek tovább vitelét, a törökök és Bethlen ellen induljon. Az is feltünt az angol követnek, hogy Toldalaghy nem szólitá föl ura nevében az angol s a többi protestans államok követjeit a szövetkezésre.

Akár komoly akár tettetett volt Bethlen aggodalma, annyi mindenesetre nyilvánosságra jöhetett belőle, a miből Ferdinand hivei méltó gyanút táplálhattak Bethlen békés szándékaira nézve.

Ugyanazon angol követ pár nappal később, május 30-kán ezt jelenti :

[1]) Negociations, 814. l.

A szultán levelet irt Bethlennek s utóbbi követe készen áll az elutazásra, ki csak kihallgattatást vár, hogy részletesebb utasitásokat vegyen. Az angol követ a dolog ily állásából azt következteti, hogy nem tartják a Portán valószinünek azon császári követ megérkeztét, ki a szőnyi szerződést volt magával hozandó ünnepélyes megerősités végett. Ferdinandnak a Portán volt emberei csakugyan azt beszélik, hogy aligha van szándék ezen követ elinditására; mert a Bethlen fegyverkezéséről szóló hirek azt a félelmet támasztják, hogy a követet a Portán letartoztatják vagy bántalmazni fogják. A császár pártján levők tudják azt is, hogy Bethlennek sikerült a Portán elrontani a császár hitelét. A szultán levele is bizonyság rá, hogy a Portán nem hisznek a császár békés szándékaiban. Mert a szultán levelének, melyet Bethlenhez irt, lényege ez :

Köszöni a fejedelemnek a küldött értesitéseket. Azok következtében Naszuh pasa fiát küldi hadvezérül, hogy seregével mielőbb Buda alá menjen; hozzá fognak csatlakozni mindazon bégek, a kik 1626-ban Bethlennel voltak. Abban az esetben, ha az ellenség először Budát támadja meg, a fejedelem siessen a budai pasa segedelmére, ha pedig ő, Bethlen támadtatik meg először, meg van hagyva a pasának, hogy segitségére menjen és hogy jó egyetértésben legyenek egymással. A szultán igéri, hogy a fejedelem követének élő szóval bővebb választ is adand.

Ez volt a szultán levele, melyben nem támadó

föllépés, — csak a védelemre való készenállás van meghagyva. Az erdélyi követ várja a bővebb szóbeli választ; mert, — mond az angol követ — Bethlenben annyira nem biznak, hogy a Portán nem mernek bővebb irásbeli választ küldeni neki, attól félvén, hogy majd megküldi Bécsbe. Az angol követ nem tudja mit higyen a történendőkről; de valószinünek tartja azt is, hogy a kétfelől való fegyverkezés előleges szándék nélkül is kitörésre viheti a háborut a szultán és császár közt.

Mielőtt Toldalaghi junius 4-én (ó szerint) vissza indult Konstantinápolyból, az angol követtel találkozása levén, azt állitá, (s Toldalaghi egyenes és becsületes ember), hogy a Porta fölhatalmazást adott a fejedelemnek a fegyverkezésre, s ez Váradra ment és a szultán ministerei, elvesztvén a császárral való békében vetett reményöket, parancsot küldtek Murtéza budai pasának, szálljon táborba határszélén, s ott várja az alkalmat. Továbbá, ugymond Toldalaghi, mondhatna egy nagy fontosságu titkot is az angol követnek, de a terv még nincs eléggé megérlelve. [1])

A fentebbiek után nehány héttel a kaimekám levelet irt Bethlennek Juzsuf aga, mint futár által, melyben készenállásra inti, s tudatja, hogy Budára tizenkétezer jancsár indittatott, parancs ment

[1]) Roo, Negotiations, 815—817. lapon.

a tatár khánhoz is, vonuljon seregével Oláhország határaira. Mindezt védelmi rendszabálynak tünteti föl Recsep pasa, miután Konstantinápolyban hitték, hogy a német császár támadó háborut akar inditni a szultán ellen.[1])

[1]) Roe, Negotiations, 827. l. Kelt julius 14-kén.

XXI.

Bethlen azonban nem ment ki Váradra 1628 tavaszán, se más nyilvánosan fenyegetö lépést nem tett. Egy ügy, a Bethlen felsősége alatti hét magyarországi megyének török hódoltsági ügye, melyet a fejedelem a nádorra bizott, külsőleg barátságos szint adott a Bethlennel való viszonyoknak.

A nádor april 19-én egy levelet küld a királynak ezen ügyben, melynek tartalma itt következik :

Bethlennek 1628. april 5-kéről kelt s hozzám intézett levelét ma vettem, azon faluk dolgában, melyek iránt a töröknek a felső megyékben hódoltsági követelései vannak. A fejedelem ugyanazon levelében igéri, hogy maga részéről is sürgetni fogja, hogy a hét megyéből ezen ügyben követek menjenek föl a nádorhoz neki fölvilágositásokat adandók, kiktől maga a fejedelem is véleményt fog küldeni, s a nádor csak azután végezzen az illető faluk felől bármit is a törökkel, miután ama megyei küldötteket kihallgatandja. Továbbá azt is javasolja Bethlen hogy abban az esetben, ha a törökök a nevezett falukról semmi emlitést nem tennének, hallgassunk mi is rólok. Igy azt nyerné, hogy ha a bizottsági tárgyalások véghez mente után a törökök ama faluk hódolását kivánnák, tagadó választ adna, azt vetvén okul,

hogy maguknak tulajdonitsák a törökök, miután a maga idejében és helyén elmulasztták ezen ügy tárgyalását; mert ennek szabályozása nem az ő, Bethlen, hatáskörébe tartozik. Ily módon ezen kérdés eldöntését huzni halasztani lehetne a törökkel való béke egész ideje alatt.

Nekem — folytatja a nádor — nagyon tetszenék a fejedelem ezen tanácsa, ha nem gyanitnék alatta csalárdságot; mert föltéve, hogy a törökök Bethlen igérete következtében sürgetik ama faluk átadását, káros lenne hallgatni rólok, s Bethlen maga sem nyerne nagyobb hatóságot azok felett, mint a mennyit eddig gyakorolnia megengedtetett neki. Ugy vélem, el kellene halasztani ezen dolgot a magyar-török bizottságok tárgyalásáig, a meddig ki fog tünni, nincs-e Bethlennek szerződése ezen tárgyban a törökkel vagy nem tett-e igéretet neki.[1])

A Bethlen felsősége alatti hét magyarországi megye közül azokban, melyeknek török hódoltsági helyei voltak, a nádor még aprilben vizsgálatot rendelt el a szolgabirák utján, mely csak hamar s nagy készséggel végre is hajtatott.

Igy Szabolcsmegyének Gyulaházán 1628, april 18-ki közgyülésében olvastatott föl Eszterházy nádor levele, melyben a megye fölhivatik, tegyen vizsgálatot azon falukra nézve, melyeket a török hódolásra kényszeritett, vagy melyek hódolását követelé. A megye négy járásában az illető szolgabirák május 29-ig végrehajták a vizsgálatot, melyből kitünt,

[1]) A kismartoni levéltárban. Latin erdeti.

hogy a török Szabolcsmegyéből 62 helységet kényszeritett vagy akar hódolásra kényszeriteni, holott utóbbiak közül ha hódolt is valamelyik egykor, de vagy az azelőtti században Kálló várának a magyarok által történt épitése után, vagy a zsitvatoroki béke idején megszünt volt hódolni.[1])

Hasonló vizgálat ment végbe Abauj megyében is, hol aprilisben folytak le a vallatások, hol egyébiránt harmadrész annyi sem volt a hódoltság, mint Szabolcsban.[2])

A Bethlen felsősége alatti megyék közül Borsod is megtétetve a vizsgálatot. Kevés kivétellel az egész megye falui hódoltak voltak. Mind Borsod, mind Abauj helységei Egernek a török által lett megvétele után hódoltattak be. Borsod szintén bevégzi a vallatást május 28-ra.

Zemplén juliusra lett készen a vizsgálattal, — azonban csak 6—7 helysége volt behóditva, még pedig a zsitvatoroki béke után, mely Egert a török kezében hagyá.[3])

Májusban vagy juniusban fölmentek a hét megyéből való követek is a nádorhoz, s ugyanezen idő alatt a nádor is küldött egy követséget Bethlenhez. Ezen követségeknek főtárgya kétségkivül a fenn irt hódoltság volt, de egyszersmind fenforogtak a Bethlen hadikészületeiről szóló hirekről a királyiak által táplált gyanuk, mint a fejedelemnek a nádorhoz intézett következendő levele tanusitja:

[1]) A szolgabirák által tett vizsgálat eredménye hivatalosan hitelesitett eredetijében a kismartoni levéltárban. Tractatus Turc. I. 109. [2]) U. o. [3]) U. ott.

Gabriel etc.

Illustrissime Comes, nobis benevole. Kegyelmed 7. praesentis nekünk irt levelét az estve vöttük, melyből értjük hozzánk bocsátott jámbor szolgájának kegyelmedhez békességes visszaérkezését, kit örömest kivántunk érteni. Az vármegyék közül felküldendő főembereknek expediálásokat, hogy Bornemisza János hivünk más értelembe vette volt, különben ennél nem értettük; mert mi tőlünk nem vötte azt az értelmet, kiből megtetszik, hogy nem értette volt az mi akaratunkat; holott mi is ugy értettük az kegyelmed irásából, hogy nem követeket, hanem informatorokat kiván, kik magát és nem mást informálják az ideváló töröknek hódolt állapotok és azonok kévánságok felől. Mely dolgokat mivel mi talám mélyebben érthettünk az vármegyék statusinál, azért tudósitottuk volt kegyelmedet felőle, hogy idején érthesse s viselhessen gondot tiszti szerént. Megparancsoltuk azért Bornemisza Jánosnak, hogy az elrendelt főembereket certificálja kegyelmes akaratunk felől, és intimálja nekik, induljanak késedelem nélkül, siessenek kegyelmedhez és instructiójok szerént informálják mindenekről. Reménljük, fogyatkozást nem tesznek. Az homonnai szentegyház felől kegyelmed mostani irását és kivánságát az mi illeti, megértettük bőségesen, mire választételünk több üdőt kévánván magában, annál az mint mostan reáérkeznénk, mivel utban vagyunk, és az moldovai vajdának is legfőbb emberei érkezvén hozzánk, szeretettel requiráljuk, ne legyen késő, ha valahány nappal halad erre való válaszadá-

sunk, minthogy nem látjuk semmi kárát az urfinak belőle következni. Isten egészségünket adván, azt sem mulatjuk el. Ez egyet elhiheti kegyelmed felőlünk, hogy senkit igazságában megháboritani sem magunk nem akarunk, másoknak is meg nem engedjük. Rákóczi János micsoda irásunkat mutogatta, avagy olvastatta Zemlin vármegyében, semmit benne nem tudunk, mert ennél különben azt sem értettük, s ugy tetszik nehéz is elhitelre, mert Rákóczi Jánosnak nem emlékezünk az idejére is, hogy irattunk volna. Zemlin vármegyének penig az mely levelet irattunk válaszul, az in specie kezeknél levén, kegyelmed kéresse fel tőlök vagy magát az levelet, avagy igaz páriáját vehetik az conventben és abbúl megértheti, mit irtunk nékik. Istennek neve dicsértessék, kicsin okosságocskánktól még szintén nem fosztattunk meg anynyira, hogy közönségesképen oly bolondul irnánk és ha valami efféle gonosz ügyekezetünk volna is, precario nem járnánk subditusink után, ha igaz igyünk volna. Mely irásunkért hogy magunkat mentsük, szükségesnek nem látjuk; mert ha közönségesen olvasták olyan irásunkat, nem kévántatik több bizonyság hozzá. De ugy tetszik, az mint feljebb is iránk, nem fogják relatiójokat megbizonyithatni azok, kik kegyelmednek azt a hirt vitték. Mindazáltal im mi is demandálunk Rákoczi Jánosnak: azt az mi irásunkat, melyet az vármegyén olvastatott, közölje mivelünk is; talám részegek avagy bolondok voltunk, mikor azt a levelet irattuk. De reméljük, talám az is oly igaz fog lenni, mint az kik kegyelmednek irták az ő fel-

sége végházaiból, hogy mi minden hadainkkal megindultunk, az Tiszán kültözünk etc. Annak felette, ha kik azt hirdették ott fen, hogy az budai vezérrel szemben voltunk, Jenőt töröknek igértük 40 ezer tatárt hivatván mellénk, egyenesen ő felsége ellen indultunk, Petneházi István hivünk ő felségéhez segétségért küldött, — nem győzünk eleget csudálkozni az embereknek bátorságokon, nyughatatlan elméjeket miért nem zabolázzák meg, és miért nem szégyenlik, mikoron hazugságban maradnak; de hogy, hogy hihetik kegyelmetek annakutána igaz beszédeket is az olyanoknak? Alkolmasint nyomokban igazodtunk az hamis és hazug hireket irkálóknak, követségek jártatásoknak, és ha meg nem halunk, rövid üdő után meghallja kegyelmetek, az fejében büntetünk meg az békesség bontogatóknak, mert szintén eluntuk immár. Egy két vármegyének mellettünk való fogását szükségünknek idején, elhigyje kegyelmed, nem igen kévánjuk. Oltalmazzon Isten mindnyájunkat az ujabb háboruságtól, de ha valamiolyan következnék is, mivel magunkon és nem máson tanoltunk, gondot viselnénk olyan állapatban is magunkra, az nagy ur Isten szentsegétségébűl. Nem szükség kegyelmednek elméit tovább azért az irásért fárasztani, és magában busulni, mert különben fogja találni, csak keresse fel vagy igaz pariáját, avagy magát in specie, meglátja különb értelemmel fogja találni az mi levelünket irva; mert egyebet nem kévánunk, hanem ő felségével való megegyezésünk, hogy holtunk után is Istennel megtartassék.

Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. Datum in arce nostra Fogaras, die 28. mensis junii, Anno D. 1628.

Illustrissimi Dominationis Vestrae
benevolus
Gabriel mp.

Az vármegyének akkori levelére iratott választételünknek pariája cancelláriusunknál találtatván lenni, igaz pariáját im leirattuk és kegyelmednek elküldtük, melyből megérti az mi irásunknak tenorát, nem tudjuk ezenkivül, hogy senkinek irattunk volna, és senkit is animálnánk, mely nem mi hozzánk illenék igaz ügyünkben. Az mint tartozunk is, ugy meg sem akarunk fogyatkozni hiveinknek, ha kik segitségünket kérik s kivánják.

Rákóczi Jánost mindjárt hivatjuk és examenje leszen, s ha az dolog ugy találtatik, meghallja kegyelmed ellene való animadversiónkat. De bizonyára igen méltó, mert az igazság is azt kivánja, hogy ha az dolog hamisnak találtatik, kegyelmed is az hircsinálót megbüntesse érdeme szerént. Hiszem tudni kell, ki vitte avagy irta az hirt kegyelmednek olyan irásunknak olvasása felől. Sok hallóinak kellett lenni, ha egy vármegye gyülésében olvasták, el nem titkolhatni; de ha igy nem hiszi lenni, ne szenvedje el kegyelmed is, hanem büntesse meg az hamis hir csinálásért és hamis követség hordozásért az embereket, mert olyanokat talál kegyelmed, csak akarjon ellenek animadvertálni.[1])

[1]) Kismartoni levéltár Variae Literae Principum Transylv.

XXII.

Ezen levélváltások ideje alatt egy sokkal komolyabbá válhatott ügy foglalta el a nádort. Szombathelyi Márton Bethlen szolgálatát, mint emlitők, elhagyván, a nádort egy uj javaslattal ostromolta, s előterjesztéseit a kaimekám, Recsep pasa állitólagos biztatásaival s Lustrier izeneteivel támogatta. A dolgot ugy tüntette föl, mintha a Bethlen megbuktatását illető terv a nevezett portai főember inditványa lett volna.

Szombathelyi a nádor elébe több kérdésre részletes véleményt terjesztett, mely itt következik :

Első kérdés : „Miért nem kell most háborut indítni a török ellen?"

Mivel a római birodalomban nincsen megoltva a tűz; mert az elmult bajok könnyen kiujulnának, s uj zavarok támadnának a török erő láttára. 2. Mivel könnyebb uj birtokot hóditani, mint megtartani; jó volna, ha ő felsége a nyerteket megszilárditaná, mint sem uj zavarokra adna okot. 3. Kétes eredményü is lenne a török ellen támadni, mert még nagyon hatalmas, jó erőben van, bővölködik harczos népben, és eddigelő a magáéból nagyon keveset veszített ; háta mögött igen csekély ellensége-

ket is hágy. 4. Az erdélyi fejedelem is, szokás szerint látván az alkalmat, tatárokból, oláhokból és magyarokból való számos sereggel meglepné, s tűzzel vassal pusztitná ő felsége birtokait. Ha könnyü fegyverzetű serege egyebet nem tudna is kivinni, mint ő felsége seregétől az élelmet elfogni, s éhségnek tenni, ki, mig más oldalról a törökkel kell küzdeni, elég nagy bajt okozna. 5. Mivel a Portán levő fő követ is ki igen jól ismeri a török erőt, egészen ellene van ily vállalatnak. 6. Csak a törökök hatalma nyerne vele, ha ő felsége fölhagyván a mostani békével, s háborut inditván, arra kényszeritné őket, hogy Persiával s más lázadókkal kibékülvén, Ázsiából és Afrikából számtalan hadaikat Magyarországra hozzák. 7. A mi mindezeknél fontosabb: mivel dicséretesebb és üdvösségesebb lenne, ha ő felsége, ezen arany alkalom kinálkozván, fölforgatván és kiirtván az eretnekek fészkét az igaz anyaszentegyház kebeléből, a katholikus vallást s isten dicsőségét mozditná elő, s a mult háboruk által elpusztult országait megtartaná a békében; mintsem, hogy amég végzetes korszakát el nem ért török ellen bizonytalan kimenetelü háborút indítson.

Második kérdés, „Miben törekedett Bethlen fejedelem, megsértvén a vele kötött szerződést, a török békekötés meghiusitására?"

1. A mult évben a komáromi[1]) békealkudozást ezer hazugsággal teljes levelei által, melyeket a budai pasának és a Portára irt és bizonyos embere Tol-

[1]) Helyesebben a Komárom melletti, vagyis szőnyi 1627. alkudozás.

dalaghy Mihály által, kit barátság szine alatt oda küldött, minden áron meg akarta hiusítani.

2. Ugyanazon békeszerződés ratificatiójának meggátlására egy másik emberét, Mikó Ferenczet, a titkos cselszövények fő gyártóját Konstantinápolyba küldé, ki által hazugul ő felségét hitszegőnek és minden jogot és szerződést megsérteni szokottnak mondá titokban.

3. Miután belátta, hogy ezen az uton sem ér czélt, ugyanazon követje, Mikó Ferencz, külön kihallgatást kért a török császárnál, s ott némely csalárdul koholt levelek mását mutatá elő, melyekben ő a török elleni háborúra szólittatott föl, s a római császár neki igérte az egész keresztyénség hadainak vezérletét, a birodalmi fejedelmek sok millióit s számos hadakat igérnek, de ő mindezeket elutasítja és kijelenti, hogy utolsó lehelletéig megmarad a győzhetetlen török császár iránti hűségben, — a mit a követ ama kihallgatáson bő szavakkal adott elő.

4. De mielőtt nevezett követét a Portára indította volna, a Magdeburgi administratort, kit Dánia, Anglia királyai, Fridrik és a belga rendek küldtek volt hozzá, oly válaszszal bocsátotta vissza szövetségeseihez, hogy mihelyt konstantinápolyi követének Mikó Ferencznek sikerül meghiusítani a római és török császár közötti szerződést, mindjárt a következendő nyár végével ötvenezer tatárral és harminczezer magyarral, oláhval, Morván és Slézián át a német birodalom belsejébe tör, s szövetségeseivel egye-

sülvén s a birodalomban tűzzel vassal pusztítván, nagy dolgot fog végbevinni.

5. Más részről pedig az angol és a belga rendek konstantinápolyi követeitől azt az igéretet kivánta, hogy őt havonként negyvenezer tallérral segítendik, magok is kövessenek el mindent ama békeszerződés ratificatiójának meggátlására és ujitsák meg vele a korábbi uniót; mert istent hivta bizonyságul, hogy ő csak kénytelenségből kötött békét a római császárral, s esküvel fogadja, hogy adandó első alkalommal ujra fegyvert fog az austriai ház ellen.

6. Követének Konstantinápolyból lett visszaérkezése után mindjárt a tatárokhoz, s magához Sahin-Giraj szultánhoz is nagy ajándékokkal küldött egy követet, Mikes Zsigmondot, — s mindkettőtől ugyanazt kivánta, hogy midőn ő a római császár ellen fegyvert fog, ötvenezer tatár csatlakozzék hozzá. Ennek fejében a küldött ajándékokon kivül sok ezer keresztyén rabot igért neki.

7. Végre midőn e közelebb elmult napokban megtudta, hogy Magyarország lakosai közül sokan fölingerültek a nagyságos Homonnai János ur birtokán való némely templomok elfoglalásán, számba sem vevén a szerződést s az esküt, sok szidalomban fakadt ki ő felsége s Magyarország nagyságos nádora ellen, s a békétleneket titokban is, nyilván is, azzal biztatta, hogy a mig él, mindig kész lesz az igaz keresztyén hitben oltalmazni őket bárkik ellen, csakhogy maguk is, midőn az alkalmatosság és szükség ugy hozza, megvetvén a más részre való hűséget

tartozó engedelmességet és segedelmet igérjenek neki.

Ilyenek a gyümölcsei a Bethlennel való utolsó frigynek s annyiszori esküjének. Soha megnyugodni sem fog ez a fenevad, s ha ő felsége nem gondoskodik ezen gerjedező tűz megoltásáról, mielőtt tovább terjedne, félő, hogy nagyobb veszedelmek támadnak belőle.

Harmadik kérdés ; „Mit szükséges tennie őfelségének a jelen török békében az erdélyi fejedelem törekvései ellen?"

1. Hogy ő felsége főkövete mielőbb bemenjen a Portára, alkalmas ajándékokat vigyen a császárnak s különkülön a vezéreknek. 2. Hogy ugyanazon főkövetnek és az állandó portai oratornak teljhatalom adassék, a minden béke megzavarója Bethlen ellen való alkudozásra a vezérrel s magával a császárral. 3. Hogy Bethlennek ezer csellel teljes levelei, melylyekkel mult években a két császár közt egyenetlenséget igyekezett támasztani, mutattassanak elő a vezérek és a főkövet jelenlétében. 4. Hogy a dolog biztosabb sikerülése végett Vácz ideiglen hagyassék a törökök kezében. Mivel különben sem adják vissza semmi esetre, jobb, hogy ő felsége, ha jó végét ohajtja a dolognak, az eszközöket is elfogadja, melyek a jó véget megadják. 5. Hogy a konstantinápolyi orator (Lustrier) véleményéhez képest, egy magyar ember küldessék követül az Erdélylyel szomszédos Moldva és Havasalfölde fejedelmeihez más uton Lengyelország felé. 6. Hogy a török csá-

szár két magyar tolmácsának, Zöldfikár agának és Házy Juszufnak, kik eddig az erdélyi fejedelem ügyét mozditották elő, igérjen az orator ezerötszáz császári tallért, melyet a főkövet vigyen meg nekik, vagy őfelsége vagy a nádor őnagysága nevében való ajándékul.

Negyedik kérdés. „Miért tekintik a Portán Bethlen fejedelmet féltékeny és gyanakodó szemmel?"

Ezen kérdésre elősorolja Szombathelyi, hogy Bethlenre megneheztelvén 1626-ki szövetségesei, mivel beleegyezésök nélkül nemcsak megbékült a római császárral, hanem uj szerződésre is lépett vele, követjeik bevádolták őt Recsep pasánál, ki különben sem barátja Bethlennek. Még nagyobb fokra hágott iránta a neheztelés, midőn tudva lett, hogy ő a török elleni háborura a keresztyén hadak fővezéréül ajánlkozott. Neheztelnek rá továbbá a Portán a következendő eset miatt : Midőn mult évben a kapudán pasa számos gyalogsággal és jancsárokkal tengerre szállott, hogy a kozákok kalóz betörései ellen Dassava nevü parti várat épittesse, fölszólitotta Moldva és Havasalfölde vajdáit is, állitsák ki segitségére hadaikat. De a vajdák azt felelték, hogy ezt nem tehetik, mivel Bethlen miatt nincsenek biztosságban, területökön, ez adót követel s hajdui folyton háborgatják határukat, s igy veszélyes lenne kimozdulniok. A vajdák ezen tagadó válasza miatt meghiusult a kapudán pasa vállalata, s ez a divánban, a szultán előtt előadván a vajdáknak Bethlen elleni panaszát, emez iránt nagy gyülölet támadt a Portán.

Neheztelnek rá, mivel a szultán tudta és akarata nélkül Alexander vajdát kiűzte a vajdaságból, s Havasalföldét tűzzel vassal dulatta, hogy a szultán iránt ellenséges tatárkhánhoz, Sahin Girájhoz követet küldött Mikes Zsigmond személyében s tőle a Porta tudta nélkül segitséget kért; Recsep pasát egy török előtt, ki annak megbizott embere, esztelennek s hivatalára érdemetlennek mondta, s ezzel is magára haragitá. Továbbá két török nemest, Musztafa csaust és Ali agát, kik udvaránál egy ideig zsoldjában voltak, s kitelvén idejök, vissza akartak térni Törökországba, alattomban börtönbe vettette és megölette; meg akarta öletni Zöldfikár portai magyar tolmácsát is, nem más okból, mint hogy egy levelet másolatban közölt volt őfelsége oratorával. Most harmadéve is, mielőtt ő felsége ellen haddal indult volna, követei által sok igéretet tett a Portán, s nem teljesitett semmit, hogy t. i. ha őt a budai pasa a végbeliekkel s anatoliai és armeniai hadakkal segiti, a római császárt megfosztandja birtokaitol és koronájától, kilencz királyságot, s köztök Magyarországot teend adófizetőjévé a szultánnak, 's rendbe hozván saját dolgát, a perzsák s bármely mások ellen segitséget ád neki; alkudozott titokban a budai pasával, hogy ez neki Budavárát átadja, — s ezt a szultán megtudta. Saját portai oratora, Borsos Tamás s egy másik nemes hosszu panaszt tett ellene a nagyvezérnél, hogy a szegény erdélyieket megfosztotta szabadságaiktól, türhetlen adókkal terheli, s ha a szultán ki nem szabaditja őket, kénytelenek

lesznek a római császárnál vagy lengyel királynál keresni menedéket. Maga Bethlen a vezérhez irott egy levelében minden ellene felhozottakat megerősitett, fölpanaszolván mennyi szolgálatot tett már eddig a Portának, a miért semmi jutalma sem volt, sőt akaratja ellen az ő ellenségét, Alexander vajdát emelte föl szomszédjában, — azért ő is ahhoz képest cselekszik s nem sokat bánja, ha Erdély elszakad a Portától. Ez a dolog annyira fölinditá a szultánt és vezéreket, hogy ha meg lett volna végleg a béke a római császárral, Bethlen ma meg volna fosztva fejedelemségétől s tán életétől is. Igy minden csalárdsága napfényre jött a Portán, mit semmi szinnel nem lehet szépitenie; mert ha a két császár kibékül s kezet fog, nem látom módját, mint menekül a rettentő hajótörésből, mert már a mohammedánok közt sincs senki, ki ne ismerné hallatlan hitszegéseit.[1])

Szombathelyi szóval való izenetet is hozott Recsep pasától a nádornak, — legalább Szombathelyi ezt állitotta s irásba foglalva is átadta azt a nádornak.

Recsep pasának a nádorhoz való izenete állitólag ez volt :

Hogy a római császár főkövete, kihez egy magyar főurat vagy nemest is kell csatolni, a Bethlen által megháboritott béke helyreállitása végett mentül előbb indittassék be a Portára.

Hogy Bethlennek a két császár közt villongást

[1]) Opin. Palat. II. 185. sz. Eredeti latin. Aláirás s kelte idő nélkül.

gerjesztő levelei mindkét részről mutattassanak elő a portai vezérek és a német császár főkövete jelenlétében.

Hogy mindkét fél beleegyezésével Bethlen tétessék le a fejedelemségből és Erdélynek régi szabadságához képest válasszon ama tartomány uj fejedelmet, ki békeszerető s ki csak a török császártól függ.

Egyik részről se menjen sereg Erdélybe, hanem mindkét fél annak területén kivül üssön tábort, s miután a dolgot elvégezték s rendbehozták, térjenek haza.

Hogy a béke teljesen helyreállittatván, Vácz hagyassék a törökök kezében, s az Erdély határain kivül eső minden várat, melyet Bethlen az elmult zavarok alatt Magyarországon elfoglalt, vegyen vissza a magyar nádor. [1])

Ebből állt a kaimekám állitólagos izenete, melyről bajos meghatarozni, valóban tőle eredtek-e, vagy csak Szombathelyi koholmányai. Ennek eldöntése talán lehetséges volna, ha Lustriernek ugyanazon időbeli levele ebben a tárgyban ismeretes volna, — azonban azt, bár valószinüen létezett, nem találtam a rendelkezésemre álló okmány-gyüjteményekben.

Azonban Szombathelyi fölterjesztése a viszonyok oly helyes fölfogásából látszott meritve lenni, hogy a nádorra nézve is meggyőző lehetett.

[1]) Latin eredetie a kismartoni levéltárban, kelti idő és aláirás nélkül. Opiniones Palatini Pars II, melléklet a 158 számu okmányhoz.

XXIII.

Szombathelyi megelőzött fölterjesztése után a következendő emlékirat nyujtatott be — ugy látszik julius előtt — a császárhoz, vagy kormánytanácsához, vagy talán a nádorhoz.

1. Az oratornak expeditióját az mi illeti, őtet ha lehet eltova augustusnak közöpe avagy vége felé kell csak bebocsátani, de semmiképen el nem kell mulatni, mert ez az mostani velek való békeségünk is ellenséges fegyver őneki, mivel erre nézve serényen fogja az ő nagy alkalmatlansággal járó hadakozását mind pártosi s mind az persák ellen, kik ellen, mivel még eddig infelicissime, magok nagy veszedelmével és értékeknek fogyásával hadakoztanak, nem várhatunk ezután is egyebet felőlök (istennek is ugy tetszvén) minthogy eddig még az ő erejek mind fogyott s amazoké erősödött. És igy én ugy itélem, hogy többet árthat nekik ez az mi mostani vélek való békeségünk s nagyobb minájokra is leszen, hogysem talám ha mi nyilvánvaló fegyvert fognánk ellenek; holott az őtet ottan békeségre vinné az persákkal s mi talám nem árthatnánk annyit neki, mint amazok; holott ott, haszintén valami progressusok leszen is, de ugyan azt is magok nagy fogyásával és debilita-

tiójokkal leszen meg, számtalan difficultással járván az ő hadakozások. E converso azon vélek való békcség minekünk megböcsülhetetlen jókot hoz mind az római birodalomnak helyéreállításában s mind az religionak promotiójában és minden egyéb ellenkezéseknek is leszállításában s jövendőben ő ellenek való hadakozásra is nagy alkalmatosság.

És noha netalán sokan hajolnak arra, hogy most volna alkalmatossága őfelségének az török ellen való hadakozásban; de ezt csak azok vélik, az kik az török és az mostani magyarországi állapatot nem értik; mert az bizonyos dolog, hogy ha mi indulatot az török innét látna, mivel annyi difficultással vagyon annélkül is ez az ő persák ellen való hadakozása, ottan nagy kárával is componálná vele való dolgát s mireánk fordulna, ki netalán nemcsak hasznot nem szerzene minekünk, de nagy difficultásokban és veszedelemben is hozhatná mind ez mi országunkat s mind az több őfelsége szomszéd provinciáit; holott nemcsak az ellenkezők, de még az meggyőzettek és ottan neki ujulnának őfelsége ellen, s Bethlen is, ő mancipiumjok levén, erumpálna mellettek, s annyira distrahálnák őfelségét, hogy az elmultiaknál is nagyobb difficultásokban eshetnénk. De talám, — gondolhatnánk azt is, — hogy az persákkal is kellene kötni és igy közbenvevén őket, hasznos lenne ellenek való hadakozásunk. De én igy sem javallhatom most, mert a mint feljeb mondám, sok ellensége van még őfelségének és az religiónak mind titkon s mind nyilván az odafel való országokban s per hanc

distractionem mindazok erőt vennének, kikkel meg sem békélhetnék őfelsége. És igy mi akarván az törököt közbenvennünk, talám mi vétetnénk más ellenségektől közbe. Annakfelette valaminemü alkalmatlansági vannak az töröknek az persák ellen való hadakozásban, majd megannyi vagyon talám az idegen hadnak az itt Magyarországban való hadakozásban, mert az is, ha sokan megyen az persák ellen, nem érkezik éléssel tartani népét, s ha kevesen, fegyverrel vesztik el őket. Továbbá abban sem tartok én igen nagy hasznot, ha mi kis successusunk lenne is most nekünk az török ellen; holott ha debelláltatnék is az török, az két ellenkező ellenségből egy nagyobb, hatalmas ellenségünk lenne, ugymint az persa, ki az is török, s nyilván az sem sokat nyugodnék, ha hatalmat vehetne az törökön. De ez talám messzére való elmélkedés az mostani dologhoz; nem vélem mindazáltal gonosznak emlékezetben venni.

2. Az Bethlen fejedelem dolgait is, noha végezésünk van vele, de igen jó derekas elmélkedésben venni; mert noha most ide ő jó szót ád, de kivánságiból könnyű meglátni, hol járjon elméje. Az ő dolga azért ugy vagyon, hogy ha kedveskedünk, erőtlenségünknek s félelmünknek itíli s ottan insoleskál, s ha nem, azt az mit kiván, tumultussal akarja extorqueálni tőlünk s efféle praetensióktól penig ő soha meg nem szünik; s mely promptus is legyen az efféle dologra, eszünkbe vehettük ezideig való processusiból, kit semmi alkalmatossággal nem mulat is el, az mint csak az elmult napokban is egy confidens emberé-

nek az homonnai szentegyház visszavételének occasiójából ilyen szókkal élt az többi között: „Az Rákóczy János ellen való írással (melyet én irtam volt neki) talám az homonnai templum dolgát akarják velünk elfelejtetni! Nem lesz azzal az írással meg. Csak fogjátok együtt velem a dolgot és ne unjátok meg oly hamar, mint azelőtt. Mirajtunk semmi el nem múlik az dologban, — készek vagyunk mindent tentálni. Huszonöt vagy harminczkétezer némettel nem ijesztnek meg bennünket." — Kiből igen nyilván megtetszik az ő nagy állhatatlan hajlandósága az megszokott gonoszságra, melyre akármi levi de causa et occasione is ottan erumpál. S noha ugy vagyon, hogy nincsenek most azok az commoditások mellette, az melyek eddig voltak, de él azon ember s le nem tötte praetensióit is, s fön vannak confoederatiói is az őfelsége ellenségivel, s kevély is ő, s eddig ellenünk való progressusából ugyan betöltötte azzal ő magát, hogy csak magán maradván is, akármikor is árthat minekünk, kiváltképen mivel látja, hogy az magyar nemzet most annyéra abhorreál az idegen nemzetből álló hadaktól, mindazért hogy nem kimillik őket s mind penig azért, hogy elhitette vélek, hogy ha mi német had jön be, az nemcsak őellene leszen, hanem az egész Magyarországnak és magyar nemzetnek utolsó ruinjára és extirpatiójokra S ezzel is vonsza ő maga mellé minden occasióval többire az egész magyar nemzetet az ő ellene való expeditiókban. S látván, hogy ezek veszedelme nélkül neki veszedelme nem lehet, biztatja azzal is ma-

gát, hogy ha triumphálhatna is őfelsége ellene, de szokott kegyelmessége nem eresztené arra. És igy minden élete neki csak az mi periculumunkat nézi s soha csak igen kis bátorsággal való békességes üdőt sem igérhetünk az mi országunknak. Mely occasióra az török is mindenkor promptus, az mint az elmult esztendőkben megtapasztaltuk. Kire nézvén az ő nyughatatlansági és inconstantiái miatt az törökkel való békeségünk is, nem látom, micsoda securitásban lehet, ő élvén s mostani állapotjában megmaradván. Ha annakokáért magunk őtőle securitásban akarunk lenni, s mind az törökkel való békeségnek állandóságát kivánjuk, az mint szükséges is az mostani üdőre, minden követ meg kell azért mozditani, az kihez mindazáltal az őfelsége méltóságának sérelme nélkül férhetünk, az mint ő ne legyen, kiben nagyob alkalmatosság soha nem is volt s talám nem is leszen az mint most vagyon. Ez penig az állapatja oly dolog is, ha bár éltében békével lenne is, de ha fejedelemségében hal meg, nem keveseb veszedelmet hozhat az is az mi országunknak és az keresztyénségnek is, mint élete; holott az derék erősségek ő kezében levén ott az felső Magyarországban, azokat nemcsak úgy birja nagy részét, mint az neki engedtetett vármegyéket, hanem legatariusira is, kiket még éltében látjuk, hogy beplántál azokban. Az kiből el kell hinni, hogy ha nemzetségére száll az fejedelemség, birnia kivánják azon helyekből mindazokat az vármegyéket is, s birhatják is, s reájok is marad az fejedelemség, bizony dolog ha fejedelemségében bé-

kével hal meg, mivel arról már ő minden dispositiókat el is rendelt. És igy ha az ő nemzetsége succedálna az erdélyi fejedelemségben, az is azon török mancipiumja lenne, az ki ez, s azáltal az megnevezett erősségekben is mindenkor keze lenne az töröknek is, s mindjárt első összeveszésben az törökkel, azon helyekből az egész alföldet elfoglalnák, habár most bele nem kapnának is ezek az ő haeresi vagy legatariusi. S félő az is, hogy ugyanazon erősségek kezekben jutván, ne kezdjék egyébaránt is oltalmazni fegyverrel is azt, az mit most ez bir, s ugy ne járjunk vélek, mint az Izabella János királynénak adott négy vármegyékkel, kit azokat is csak vita durante adták volt neki, de im látjuk, hogy most is odabirják. És mikor Kővárat és Husztot szegény Mátyás császár idétt, mely várak azokban az négy vármegyékben vannak, szegény Dóczi András ide az őfelsége számára foglalt volna, ez mostani Bethlen fejedelem erdélyi fejedelemségre való menetelekor követséget külde az török császár fel, szintén az mikor amaz generale gyülés volt Linczben in anno 1615, csak az végre, s nyilván izente, hogy azt az két várat ő szintén ugy tartja, mint Konstantinápolynak egyik bástyáját. Azért ha meg nem adják, nyilvánvaló fegyvert vonszon érette. Ki tudja, azért, valamint úgy ne kezdjünk járni ezekkel az vármegyékkel is, kiváltképpen Bethlennek és maradékinak adott erösségekkel, ha ez holtig békével birja s azután nemzetsége kezében akadnak azok, kikhez, habár Bethlen medio tempore szokása szerént violálná az őfelségével való

békességet, nemzetsége már bennlevén azokban az erősségekben s statuálván is magokat, nem tudom holtaután is, jure is ha hozzáférhetnénk-e vagy nem, mert hihető, hogy azokat az atyjafiait, ha mit akarna tentálni is ezután, ki nem hozná, hogy mentségek lehetne, s talám éltében ezért is akarná stabiliálni maradékit az magyarországi jószágokban, hogy ő azután annyival bátrabban procedálhasson dolgaiban Most, ugy vagyon, im *látjuk az fővezér oblatiójából*, hogy ő azt nem praetendálja, kit, mivel ennyi felé distractusok és *Bethlennek sem jóakarója*, hihető, azért cselekeszik; de ha ezt az alkalmatosságot elmulatjuk s interim jobban stabiliálja Bethlen is az töröknél magát, s az török is menekedik ennyi galibából, hihető, mutálja az sententiát és igy amissa hac occasione mind éltében s mind holta után Bethlennek, egyenlő periculumban hozzuk Magyarországot és abból az többi keresztyén országokat is, ha idején az inconvenientiáknak eleit nem vesszük, kihez mind belső s mind külső idején való dispositiók kivántatnak. S először mindjárt arra kell collimálni, sine tamen laesione conscientiae et authoritate suae majestatis, hogy ő ne éljen, avagy priváltassék fejedelemségétől, ki ha végben mehet, salva res megmenekedünk mind az felül megirt periculumoktól. Hol penig ez nem succedálna, igen jó és nagy sok okoskodással való belső dispositiók kivántatnak, az kivel megoltalmazhassuk magunkat hazánkra és magunkra következendő veszedelmektől, melyekben, az én vékony tetszésem szerént ilyen rendet kellene tartani: hogy először is

mik az ő veszedelmét avvagy fejedelemségétől való priválását illetik, most arról adnánk egy secreta instructiót az mostani alámenő követnek, elbocsátván vele *Szombathelyi Mártont* is, s ő mintegy magától emlékeztetné az vezért szavaira, kiben ha constansnak találnák az vezért, egy ilyen végezésre kellene az dolgot vinni, hogy urgeálné az oratornál az vezér az dolgot és sub his conditionibus adna consensust reá: 1) Hogy Erdélyben hadat be nem küld az vezér; 2) Hogy igiretre nem placáltatnak. 3) Nemzetségének nem patrocinál, mivel megemlékeznének bátyjakon tött cselekedetiről, 4) Nem tartja semmi közit sem praetensióját sem az őtőlök birott várakhoz sem vármegyékhez. 5) Hogy katholikus személy leszen, az kinek patrocináljanak. 6. Semmi odavaló várakot nem veszen, sem penig valami rablást nem teszen. 7) Ha Bethlen oponálná magát, nekünk is hadunk lenne in omnem eventum, hogy sine consensu nostro in eo casu is semmit ne miveljen. 8) Irjon ő mind az szász városoknak s mind hajduknak, s mind az Erdélyországbelieknek cum exaggeratione, hogy ellene támadjanak és ex libera illorum electione az ő nemzetsége kivül más jámbort válaszszanak. 9. Meg kell magán az személyen is alkunni, ki legyen és mást ne igyekezzék promoveálni se titkon se nyilván.

Ezekre és hasonló dolgokra ha igérné magát az török, innet meg ezek az praeparatoriumok kivántatnának : hogy ha Bethlen ide confugiálna, resolválnánk magunkot: Hogy ő tudja, mit vétett az töröknek, azért mivel nem az országot praetendálja, hanem

maga személye forog az dologban, s már az törökkel őfölsége végezett, nem látja módját, mint segithesse. Interim mindazáltal Filek tájára fel kellene az ország népét venni és valami kétezer német gyalogot és valami ötszáz fegyverest is kellene melléjek adni s vigyáznánk ad occasiones. S talám megmondhatnánk azt is Bethlennek és arczul küldhetnénk reá, az miket most az utolszori vele való békeség ellen is cselekedett, megirván neki, hogy őfelségét császár urunkat nemcsak az segétségtől méltán elfoghatnák azok, de ellene is támadhatna. Mindazáltal hogy ne láttassék az törökkel együtt hadakozni, maga országát őrizni akarván, vötte csak föl ezt az hadat és neki nem akar vele ártani, de nem is segitheti maga személyét; de ha az török az országokat akarná bántani, kész volna oltalmazni. Azonban per insinuationes munkálkodhatnék ember az regnicoláknál és hajduságnál is.[1])

[1]) A nádor titkárának kézirata kismartoni levéltárban. Opiniones Palatini Pars II. n. 156. Kelti idő, aláirás és czim nélkül.

XXIV.

Midőn a fentebbi fölterjesztés tárgyaltatott, a király visszatérőben volt Prágából Bécsbe, maga a nádor fürdőkön volt, s ugyanakkor vagy nemsokára érkezett meg Bécsbe Bethlennek egy uj küldöttje, Cserényi Farkas, belsőszolnoki főispány ki a Bethlen alatti hét magyarországi megye hódoltságainak ügyében, s alkalmasint más differentiák elintézésére is, de mindenek fölött hathatós békebiztositásokkal küldetett föl. A nádorhoz is hozott mind levelet, mind szóbeli izenetet. A követ julius 6-kán volt kihallgatáson Ferdinándnál, de még 12-kén is várakokozott a válaszra. Levél által a nádor közbenjárását is kérte, hogy mielőbb választ kapjon.[1])

Cserényi követsége befolyással lehetett arra, hogy a fentebbi javaslat Szombathelyi alkalmazását illetőleg el ne fogadtassék. Sokat tehetett az is, hogy Eszterházy —mint irtuk — távol volt Bécstől. A királynak ezen levele mutatja a távollét okát.

„Kegyelmesen értettük leveléből hivségednek visszaérkeztünk fölött való örömét. Hogy pedig hivséged *egészségére való gondoskodásból* fürdőket használ

[1]) Variae litterae.

azt helyeseljük, s megelégedésünkre szolgál, hogy ha azok használatára alkalmas idő leteltével idehozzánk jőni el nem mulasztja,"[1]) satb. Kelt Bécsben, 1628. julius 5.[2])

Kufstein ki konstantinápolyi nagykövetnek volt kiszemelve julius 10-kén irja a nádornak :

Szombathelyi dolgában ő, Kufstein, minap jelentést tett a császárnak, s ez azt válaszolta, hogy a Bethlennel való békét, melyet ennek utóbbi követsége (Cserényi) ujabban megerősitett, nem akarja megzavartatni, a mi pedig könnyen megtörténnék, ha a császár Szombathelyit, ki Bethlennek nem utolsó s meghitt embere volt, ennek szolgálatából a magáéba venné. Különben — irja végül Kufstein — julius 9-ikén volt búcsú-kihallgatáson a császárnál, — s ma, azaz 10-ikén, — vagy holnap a követség tagjaival utnak indul. Kelt Bécsben, jul. 10. 1628. B. Kuefstein Lajos János sk.[3])

Eszterházy nádor ezalatt, julius 25-ről a fürdőkről, melyeket nem nevez meg, a következendő levelet irá Bethlen fejedelemnek :

Eszterházy Bethlen fejedelemhez.

Hogy felséged nemcsak császár urunkhoz őfelségéhez küldött főkövete által méltóztatott meglátogatni, de ezenkivül hozzám való jóakaratjának megmutatására böcsülletes ajándékjával is illetett, meg

---

[1]) Ferdinánd saját kezével tette hozzá a lapszélén : „Vobis bonum earundem (acidularum) effectum praecantes." [2]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Litt. Ferd. Aláirva Ferdinand, Lossy Imre váradi püspök és Ferenczffy Lőrincz, [3])Eredeti latin a kismartoni levéltárban. Litt. Ferd.61.

igyekezem felségednek szolgálni, kötelezvén minden alkalmatossággal az felséged szolgálatjára magamot. Az mi penig Cserényi Farkas uram által tött izenetit, kivánságit és parancsolatját illeti felségednek, megértettem mind azokat is.

És először is. Hogy az jó békeségnek őrzésére és megtartására igiri felséged magát, azont kivánván mitőlünk is, igen nagy kedvvel hallottam; mert ugyanis az minemü karban s állapatban már ez az mi szegény hazánk és nemzetünk jutott, nem látok semminemü oly fegyverfogást, az ki hazánkra s megmaradásunkra való volna, kiváltképpen ez mostani üdőben; hanem egyedül csak az jó békeséget esmerem megtartójának mind magunknak s mind hazánknak. Bizonyoson el is higye felséged, hogy nekem is semmire töb vigyázásom és szorgalmatosságom nincsen, mint ennek az ő örzésére és megtartására, kérvén felette igen felségedet, hogy felséged is minden ez ellen való akadékokat, ha mik néha talám történnének is, suo alto judicio, superáljon és placidis mediis complanáljon, az kiben nem is kételkedem.

Az sok rosz külömbkülömbféle hírek dolgát az mi illeti, az populusnak és együgyü községnek, bizony dolog, nagy akadék; de hogy azok az fő magistratusokat, az kiknek gubernumentumoknak igazgattatni à communi fama nem alkalmatos, felinditsák, nem méltó. Igy reméllem, hogy felséged is animadversióval leszen inkább azok ellen, hogysemmint vélekedéseknek követője. Igazat irok felségednek,

hogy efféle folyó hirek engem soha még eddig meg nem inditottak; azt vélem, hogy hivatalom szerint nekem kell azt jobban tudnom önálloknál, azminthogy, ha nem csalatom, ugy hiszem, hogy jobban is tudom, s ha kiket efféle hirhintegetésekben együgyüket találok, azokat megintem, s a kik ex malitia cselekednék, megbüntetem severa animadversióval, — ezenre kérvén felségedet is.

Az mi penig az felséged kivánságát illeti, melyet császár urunknál őfelségénél Cserényi uram által szorgalmaz, arról, Cserényi urammal szemben lévén is, nem keveset beszéllettem. Hogy azért mind az harminczadok s mind az pénz állapatja és az Lengyelországban való borvitelnek is mivolta az közönséges jót nézzék, igen megesmertük, s méltónak is tartom, hogy azok primo quoque tempore eligazíttassanak s reméllem, hogy a melyek azokban az őfelsége resolutiójától függenek, nem is leszen haladék; de Lengyelországban az bornak be nem vitele felől, ugy itélem, hogy ország consensusával is kell őfelségének valamit statuálni. Bizony dolog, nagy indignitas is az, hogy az mi nélkül ők szűkölködnek az mi hazánkból, az ellen végeznek; hogy ne ők jöjjenek érette, hanem mi vigyük be nekik. Isten azért ez jövendő gyülést adván érnünk, a kinek ím ideje is elközelget, az felséged jovallásából is az mi illendő leszen, valami bizonyost statuáljunk felőle.

Tokajnak is állapotját az mi illeti, voltam az háboru előtt benne magam is; láttam szemeimmel az

a nagy ruinájához. Hihető, ha nem romlott is, de nem épült azoltától fogvást igen jobban annál meg, s tudom azt is, mennyit importáljon ez mi szegény hazánknak az a hely, s ezekhez járulván az felséged parancsolatja is, jó kedvvel nyultam ahhoz a mediumhoz, az kivel az az hely felépittethetnék és a mellett hogy az felségednek való kedveskedés is gyümölcsöznék, tehetségem szerint fáradoztam abban is mind leveleim s mind fő tanácsos jóakaróim által való intercessiókkal őfelségénél s ha egészségemnek megtartására nézve valami savanyu-viznek italjához nem kellett volna kezdenem, nem szántam volna magam is az felséged szolgálatjára szintén Bécsbe is fáradnom és magam személye szerint is szorgalmaznom az felséged dolgait, de ezt semmi uton, féltvén egészségemet, el nem halaszthattam. Mindazáltal ugy reméllem, hogy ebben is nem leszen igen idegen választja felségednek Cserényi uraméktól, őfelségétől. Ezután is az miben az én kicsin tehetségem és szolgálatom kivántatnék az felséged szolgálatjára, azon leszek, hogy meg ne fogyatkozzam felségednek.

Jöve azután is felségednek levele hozzám, mely Fogarast, 28-a junii költ, melyből örömest értettem az török commissio dolgában egyezni az felséged akaratját az mi intentiónkkal, kire nézve el fogom várnom az nemes vármegyék delegatusit, kiktől informátiót vévén és értven az felséged jó tanácsát is abban, az mit legjobban tudok édes hazánk javára, azt fogom cselekednem.

Az Rákóczi János dolgát a mi illeti, kérem fel-

ségedet idegenül ne vegye, de tudom, esmeri felséged, ki legyen ő, nagyobb volt mindenkor szájában, hogysem oldalán való fegyvere. Nem kétlem, hogy az is, az kit az az vármegye publicált, maga találmánya ne lött legyen, avvagy ad minimum, ha mit értett is, azt ne öregbitette volna. De elhiteti felséged, hogy az miket én irtam felségednek, ha valami transmutatió verborum történt is benne, de többire mind azokkal élt az igékkel, nem tudom, micsoda levélből olvasván azt, a kit igen könnyü leszen meg is bizonyitanunk reája ugy kivántatván. Kiért bizony méltó animadversiót is érdemel felségedtől; mert habár azok úgy löttek volna is, kit én semmiképpen el nem hihetek, ha az egyességet szeretné és felségednek igaz embere s hive volna, egy vármegye szine előtt és gyülésében nem kellett volna azokat publikálni. Kérem azért mégis felette igen felségedet, vegye animadversiója alá azt az embert, vegyék eszekben mások is, hogy effélét az népeknek bódulására nem jó hintegetni. Ha penig felséged ugyan azt kivánja és parancsolja, hogy minekelőtte animadversiója alá vegye, megbizonyitsuk authentice is, hogy ő szavai löttek legyen azok, az kikről én felségednek irtam, minthogy publice lett, kész leszek megmutatnom, noha reméllem, ha meg nem tagadta eddig, magától is végére mehetett felséged, avagy ha tőle nem is, másoktól, az dolognak valóságáról. S csak egy példát lássanak is az emberek, tudom bizonynyal, sem magok hirt nem költenek, sem másoknak azokat nem hirdetik.

Az minemü hirek felől penig most felséged ir, hogy hirdetnének felségedről, bizonyosan irhatom felségednek, hogy azokról n e k e m soha senki csak egy szóval sem szóllott az egy Jenő állapatjának kivülötte, ugymint hogy azt az török praetendálja; de ezt tudja felséged, hogy nem mostani hir, hanem ujobban felőle én inkább azt hallottam, hogy kérvén a török felségedtől, oly választjok lött volna, hogy sem adja sem adhatja felséged. Ez ha igy nincs is, de nem derogál felségednek sem személye méltóságának. Egyebet most semmit nem hallottam, sőt mindenütt az fenyitékre nézvén is ide igen megcsendesedtenek az emberek, s ha mit olyat értenék, főképpen ha annak magam is valami hitelt adnék, tisztem és kötelességem szerént el nem mulatnám tudósitanom felségedet felőle, kérvén felségedet, az mint sokszor azelőtt is kértem, hogy haslóképpen ha mi alkalmatlan hirek innet is odamennek felséged eleiben, közölje felséged velem, s megtapasztalja felséged, hogy az én kegyelmes uram és felséged közt való jó egyességnek és hazánk békeségének is mindenképpen való őrzője vagyok és leszek, és a miben felségednek is vékony tehetségem szerént szolgálni tudok, azt sem mulatom el. Ad acidulus, 25. julii, 1628.[1])

[1]) Eredeti fogalmazat a kismartoni levéltárba. Diversa minuta etc.

XXV.

Kuefstein elutazását juliusban siettetni kezdék. Mint láttuk, a nádor véleménye az volt, hogy legfeljebb augusztus végén el kellene inditani.

Maga a király még junius 22-dikén, midőn utban volt Prágából Bécsbe, Znaimban (Morvában) ezt irja a nádornak:

Nehogy a budai vezérnek oka vagy ürügye legyen, azt határoztuk, hogy nagy követünk julius 4-dikére vagy 5-dikére Győrbe utazzék, honnan, majd elkészülvén számára a követséghez szükségesek, a Portára induljon. Magunk közelebbről Bécsbe érkezvén, mindent gyorsabban fogunk intézhetni ebben.[1])

Mint Kuefstein egy fennidézett levele mutatja, jul. 9. volt bucsúkihallgatáson a császárnál, és 10 vagy 11-kén volt aláindulandó Győrbe.

De ideérkezvén is, soká kellett ott várakoznia, ismeretlen tartalmu levelezést folytatva a budai pasával. — Augusztus 25-én ir Győrből a nádornak, küldje meg neki azon hatvan falu jegyzékét, melyek

[1]) Eredeti a kismartoni levélt. Litt. Ferd. Téves Khevenhiller azon állitása, (Annales, XI. 252.) mintha a követ jun. 20. indult volna el Bécsből Győrre.

magyar területen feküdtek ugyan, de az 1616-diki szerződés értelmében a töröknek is tartoztak adózni A király Kuefsteinnak ezen levelét a nádorhoz küldvén, ugyanarra fölszólitja, valamint arra is, adjon körülményesebben fölvilágositást a követnek ama faluk állapotjáról, hogy avatottabban alkudozhassék azoknak a szerződés szerinti állapotra való visszahelyezéséről.[1])

Csak september elején tétetnek komoly lépések a konstantinápolyi követ tovább inditására Győrből.

Ferdinánd september 10-ikén irja a nádornak:

A szőnyi béke egyik czikkének értelmében a két fél követjeinek kicserélése után tiz nappal meg kell kezdeni a bizottsági munkálatokat a hódolt faluk és az ujonnan épitett palánkok tárgyában. Mi pedig arról értesülünk, hogy Murtéza pasa a maga biztosait amaz idő elteltc után azonnal ki akarja küldeni. Azért jónak látjuk inteni kedvességedet, legyen ügyelettel a nevezett bizottság dolgában s Koháry Péter ujvári kapitány mellé a megyékből oly embereket küldessen, a kik amaz ügybe avatottak. Mivel pedig halljuk azt is, hogy a török biztosok kisérete csupán ötven lovasból fog állani, megirtuk Koháry-nak is, hogy a nép kimélése tekintetéből szintén csak ugyanannyi kiséretet állitson ki, kiknek kedvességed sürgetésére udvari kamránk részéről egy havi zsoldot rendeltünk kifizettetni. Kelt Bécsben, september 10-ikén, 1628.[2])

---

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban, litterae Ferdinandi.
[2]) U. o. Aláirva: Ferdinánd, Lebel Kristóf, Pucher György.

Másnap, september 11-kén ismét ezt irja a király a nádornak :

Közelebb mult napokban Sahin aga meghozá a szőnyi békének Konstantinápolyba küldött másolatát, s sürgeté a két fél követeinek kicserélését. Azt feleltük neki, hogy abban az esetben, ha ama szerződés-szöveg minden részben teljesen megegyez a szőnyi czikkekével, azonnal utnak inditjuk nagykövetünket, kinek megparancsoltuk, hogy mindennap készen álljon az indulásra, a budai vezért pedig sürgesse, hogy a szerződés eredetijét adja ki tolmácsunknak, Házi Ernesztnek, ki azt a másolattal összehasonlithassa. Látni fogja kedvességed a mellékletekből, hogy utasitottuk már követűnket, tegye magát érintkezésbe a terök követtel a kicserélődésnél való kiséret tárgyában, valamint Koháry Pétert is utasitottuk, hogy a követek megcserélődése után tiz nappal igyekezzék hozzáfogni a bizottsági munkálatokhoz. Erről akartuk kedvességedet tudositni, kinek egyébiránt, s a t. [1])

Kuefstein csaknem september végéig hiában várta a török határszéllen az elindulás napját. Főakadály volt, hogy nem akadt társa, ki Magyarországot képviselje a Portán.

Törvényparancsolta szokás volt, hogy a római császár portai követe mellett, ha ez nem magyar, egy külön magyar követ is küldessék. II. Ferdinánd idejében, ki nem nagy tisztelője lehetett bármely alkotmányos törvénynek, fentebbi jobban meg

[1]) U. o. aláirták ugyanazok.

tartatott, mint más hasonló hajlamu oly királyaink alatt, kik egyszersmind német császárok is voltak. Habár azon törvénynek ennyi tiszteletét inkább a Bethlenféle mozgalmak tiszteletének mondhatnók, mindazáltal igazságtalanság lenne meg nem emlitenünk, hogy a bár Ferdinándpárti, de azért magyar hazafiui szellemű nádor is részes volt az érdemben.

Ugylátszik a magyar urak között kevés volt, a ki a portai követségi küldetésre vágyakozott volna. A mint emlitettük, nem fogadták el a nádor abbeli ajánlatát, hogy Szombathelyi legyen Kuefstein társa. A király Izdenczi Andrást szólitotta föl, hogy ez a Portán Kuefsteinnak a segitségére legyen oly ügyekben, melyek Magyarországot illetőleg előadják magokat. E végből ő, a király 2000 tallér költséget utalványozott neki, a mit az ő és kisérete számára elegendőnek vélt.

Azonban Izdenczy nem volt megelégedve az ajánlattal s kereken tagadó választ adott. Ezen dologról Ferdinand september 28-kán értesiti s hozzáteszi, hogy egyedül Izdenczy az oka, hogy a követség elindulása ily sokára haladt.[1]) Magyar részről aztán Pongrácz Mihály és Révai István kisérték a főkövetet.[2])

Habár elejtetett is az a terv, hogy Szombathelyi Kuefstein mellett menjen a Portára, az előbbi külön küldetést nyert oda s egy előbb ismertetett fölterjesztése alapjában elfoga ltatott, mint a következés mutatja.

[1]) Eredetlje németül a kismartoni levéltárban. Vegyes német iratok 1627 usque 1645. [2]) Kemény János önéletirása Szalainál. 125. l.

Mig a főkövet elinditására az előkészületek folytak, Szombathelyi nem mulasztá el szolgálatait Eszterházynak s általa Ferdinándnak ujból is ajánlani, erősitvén, hogy ő a Portán a kajmekámnál előkészité Bethlen letételésének útját.

Ime Szombathelyi egy újabb fölterjesztése a nádorhoz:

Kegyelmes uram! Minthogy immár császár ő felsége Prágábúl alájütt és az főkövetet is az Portára beküldi, talán most kivántatnék, hogy nagyságod azokat az dolgokat, melyekrűl énáltalam mind az fővezér s mind peniglen Lustrier az Portárul izentenek, nagyságod ő felségének intimálná; kiváltképen evidentissimas viventi Bethlenio nunquam fidendi rationes, inculkálná; — ezeket is az motivákat, kiket renddel följegyzettem, ő felségének eliben adná:

Elsőbben. Hogyha Bethlen Gábor magát határában tartotta volna, és az törököt az frigynek fölbontására nem ingerlette és solicitálta volna, sem az törökökkel való békesség föl nem bomlott volna, sem peniglen Magyarországban, Morvában és Austriában ennyi sok vérontás, romlás és rablás nem következött volna. Sőt hogyha ő az pogánysággal együtt magát à tergo nem opponálta volna, még sub initio disturbiorum császár ő felsége minden ellensége ellen praevaleálhatott volna. De, az ki mindezeknél nagyobb, hogyha Bethlen Gábor még az rebelliónak előtte egynehány esztendővel (mikor még Bethlen Istvánnak az öregbik fiát Fridericus lakóhelyében, Haldebergában, küldötte) az conspirál unitus fejedelmeket

török és magyar segitséggel nem biztatta volna, talán ezt az nagy veszedelmes factiót nem is inditották volna.

Másodszor. Minthogy ez ideig is, valamikor módja s occassiója adatott, sem hitivel sem esküvésével nem gondolván, az fölségével való pacificatiót vakmerőképpen violálta, ezután is valamikor és valamely időben módja leszen benne, akármit fogadjon és esküdjék, az occasiót soha nem praetermittálja; mert ki „semel malus in eodem genere delicti, semper praesumitur esse malus.“ Ez penig, kegyelmes uram, in eodem genere perfidiae nemcsak semel, hanem immár egynihányszor fuit malus. Mast peniglen hogy jóakaratját ajánlja, az is certa experientiábúl való bizonyos regula, hogy „Malus ubi se bonum simulat, plerumque tunc est pessimus.“

Harmadszor. Hogyha Bethlen Gábor az törökökkel való békesség után in pristino statu megmaradhat, különben soha nem persistálhat, hanem ha Jenőt, kit erős hit által az töröknek igért, kezekben adja; holott mast is, nyilván való dolog, hogy csak azt várja, és az törököt is azzal biztatja. Azután veszi osztán eszében, hogy nem köllött volna ezt az jó occasiót negligálni, és Bethlen Gábort tovább való gonosz szándékában előbocsátani; mert ha ő felsége magyarországi király levén, azt megengedi, hogy egy erdélyi fejedelem az maga saját privátomára és hasznára nézvén, Magyarországnak ilyen szép végházait, úgymint Lippát kilenczed magával, Váczot szép tartományával, és ezek után Jenőt is több apró végházakkal együtt az ellenség kezében adja, minemü

becsületire legyen ő felségének? nagyságod proponálhatja.

Negyedszer. Hogyha Bethlen Gábor mast ebbűl az angustiábul enatálhat, azután immár úgy elköti dolgát mind törökökkel tatárral s mind az két szomszéd Oláhországokkal, hogyha interim szintén halála történnék is, nem egyéb, hanem az maga familiája succedál, et per consequens a progenie illa viperarum augustissima Domus Austriaca nunquam poterit esse tuta. Hogy peniglen azt commodissime végben vihessa, ezen három ratiókbúl nagyságod eszében veheti: Első, mert valamennyi derekas erősség vagyon birodalmában, mind az maga familiája kezében bocsátotta, — úgymint Váradot, Husztot, Ecsedet, Szakmárt etc., ez okon, hogy holta után senki ne praevaleálhasson ellenek. Azokban való kapitányokat is penig erős hittel arra kötelezte és esküdtette, hogy, ha neki halála történik, azokat az erős helyeket senkinek ne adják, hanem csak Bethlen familiának, — és az fejedelemségre, cum aliis regnicolis azokat válaszszák. Második: Mert minden fő- és urrendbeli embereket birodalmában, kiknek tehetsége lehetne, értékekben és minden állapatjokban magfogyatkoztatta, jószágoktul megfosztotta és egyedül csak az maga familiáját promoveálta. Minden fő tiszteket, generalisságokat, kapitányságokat azoknak conferálta, és igy is mindenket deprimálván, megmaradásoknak és successiójoknak módját mutatta. Harmadik: Minthogy az török ugyancsak pogány és hitetlen, fidemque habet venalem,

maga hasznára nézendő occasióját soha nem negligálja, és igy is hogyha Bethlen familia látná azt, hogy másképpen nem succedálhatna, és valamely felől ellenkezése támadna, bátyjoknak példáját követvén, egy vagy két erős várnak az török kezében való ejtésével, pro subsidio mindjárt maga mellé vonhatná.

Ötödször. Hogyha penig Bethlen Gábor in pristino statu meg talál halni, az török is mindjárt kapdosni fog azokon az helyeken, és jussát mondja hozzájok, melyeket Bethlen Gábor az elmult disturbiomokban Erdélyhez applicált, praetendálván azt, hogy az ő hadával és erejével occupálta, az mint Váradot, hogy soha az egyszeri való foglalás után nem akará ideéngedni. Akkor osztán ő felségének necessario hadát köll ellenek inditani, melybül a jöhet ki, hogy az mig az ő felsége gravis armadája aládobol, addig Szakmárt vagy Kállót elüti lábárúl és beljebb lépik Magyarországban. Mast peniglen is abban igen jó mód volna, mert maga mondotta nekem az vezér, hogy csak az két hatalmas császár egyezzen meg az háboruság inditó Bethlen Gábor depositióján, maga de facto szabadságot ad reá, hogy az magyarországi Palatinus azokat az helyeket recuperálhassa; — ne is gondolkodjék arrul sem ő felsége sem peniglen nagyságod, hogyha mast ez az jó occasió negligáltatik, azok az várok hogy soha is visszaforduljanak, ha szintén Bethlen familia nem succedálna is; mert azok oly erős helyek, hogy az kiknek kezeknél leszen, nagy hatalmas ellenségnek is resistálhatnak.

Igy adta volt első Ferdinánd császár János királynak az egynihány vármegyét csak vita durante; de azért azután soha vissza nem engedték, és ma is oda vannak. Több efféle ratiókat is irhatnék; de tudom hogy azonkivül is nagyságodnál mindenek nyilván vannak.

Igy azért, kegyelmes uram, hogyha ő felsége és nagyságod ezt az szép occassiót praetermittálja, jövendőben is nemcsak Bethlen Gábortúl köll tartani, hanem familiájátul is, melyet naponként minden állapotjában úgy megerősit, hogy ha idővel szintén körmösen nyulnak hozzá is, konczát másnak nem fogja könnyen engedni. Tudom, kegyelmes uram, hogy „rara temporum felicitas,“ az mint Tacitus mondja, „ubi sentire quae velis, et quae sentias, dicere liceat;“ mindazáltal, minthogy én erre az dolgokra hogy lakó helyemet, feleségemet, örökségemet, jó házomat és mindenemet elhagyom, nem kicsiny okokbúl és fundamentumbul, hanem az fővezérnek, olyan nagy hatalmas fejedelmek, és az ő fölsége Portán levő agensének kérésébűl és velek való beszélgetésbül indittattam: csak ő felsége resolválja magát, ezután is ebben az közönséges kereszténységnek és nemzetünknek javára és csendes állapatban való megmaradására nézendő szolgálatban sem fáradságommal sem periculomokkal és egyéb molestiákkal nem gondolok, hanem istenemnek, hazámnak, nemzetemnek és ő felségének az én kisded erőm és tehetségem szerént örömest szolgálok.

Nem is kivántatik az, hogy ő fölsége seposita

imperatoriae majestatis reputatione, az törökökkel együtt valamely keresztény nevet viselendő ember ellen támadjon, sem peniglen, hogy Bethlen Gábor ellen pactáljon pacem, (noha ő azt sok részeiben violálta), küldjön; hanem csak arra accedáljon ő felsége, hogy ha az török deponálni akarja, eoque in casu ide confugiálna, ő fölsége pártját ne fogja. Melyet ő fölsége sok bizonyos okokbúl ha szintén in foro theologico discutiáltatna is, salva conscientia megcselekedhetik. Primo: quia est tyrannus, et quidem duplo; mert hazáját törökkel és tatárral inundálta, égettette, raboltatta, az fejedelemséget non bono jure, hanem fegyverrel contra regni libertatem, expulso legitimo principe, occápálta, és mast is, ab initio regiminis minden rendbelieket szabadságátul megfosztván, az országot tyrannice birja. Secundo: quia perjurus est et fidefragus. Ezt egynihányszor való maga hitetlenségével megbizonyétotta. Tertio: quia augustissimae domus Austriacae hostis evidentissimus. Az utolsó pacificatio után mind az Portán s mind peniglen egyebütt annak ellene moveált, praktikái azt is megmutatták. Quarto: quia communis pacis turbator. Bizonyos az, hogy ebben kiváltképpen az töröknél ma is szorgalmatosan mesterkedik. Quinto: quia totius christianitatis hostis perniciosissimus. Az mely levelet minap nagyságodnak Sopronbul irtam, kitetszik abbúl, e miatt az ember miatt hány százezer keresztény esett ab initio az pogány rabságában, azokon kivül, kik az fegyver miatt megemésztettenek. Sexto: quia ultimae etiam pacis vio-

lator. Azokat ha nagyságod előforgatja, igen könnyen föltalálja, hogy violatis jam conditionibus, violata jam esse et pacta. Septimo: quia neglectus hujus occassionis est periculosissimus. Az feljűl megirt ratiók ezt is nyilván megmutatják. Octavo: quia ipsius depositionis vel perditionis fructus tam suae majestati quam toti christianitati catholicaeque religioni utilissimus. Mennyi sok jók jöhessenek ebbűl ki, azok mindeneknél nyilván lehetnek.

Ha peniglen ő felsége azt akarja, hogy még csak neve se forogjon ebben az dologban, az is meg lehet, — csak nagyságod az maga nevével és levelével bocsásson el engem az fővezérhez, semmit bár egyebet nem irván neki, hanem csak az énáltalam való izenetet jó neven vevén és megköszönvén, az jövendő békességnek bizonyos confirmatiójárul és az főkövetnek bemeneteléről certificálja. De caetero minden egyéb dolgokat nagyságod bár az én hivségemre és industriámra hagyja. Nagy bátorsággal és fiduciával igérem magamnak, hogyha isten békességben beviszen, accedálván az ő fölsége kegyelmes anniventiája, ebben az utomban mind az két oláhországbeli fejedelmet ő felségének jó akarójává csinálom, s mind peniglen az Portát, valamint ő fölsége vagy nagyságod az dolgot elémben adja, ugy disponálom.

De minthogy, kegyelmes uram, periculum in mora, ha nagyságod az közönséges jóért és nemzetének megmaradásáért fáradságát nem szánná, hanem csak könnyü szerrel, minthogy közel is vagyon

Bécsben fölrándulna, és ezeket és egyéb dolgokat ő felségének maga proponálná, fölötte igen jó volna. Vagy két nap ott késvén nagyságod, megint visszafordulhatna. Mert ha ő felsége mast ezt az jó occasiót negligálja, bizony soha ezután föl nem találja, — és ha Bethlen Gábor ebben az állapatban megmarad, több sok rosz dolog között ez következik, hogy ha szintén halála történnék is, Erdélyben haereticus fejedelem succedál, és ez az egyenetlenség ezután is úgy is csak fönnmarad. Második: Az Tiszán túl való föld, melyet ő felsége Bethlen Gábornak adott, ugyancsak odamarad és fegyverrel is megoltalmazzák. Ha penig arra kél az dolog, az őfölsége nehéz hada az Tiszán általmenvén és az Dunátúl eltávozván, nem tudom mit efficiállhat. Az minemü hitetlen és istentelen nép arra az földre lakik, inkább adná az török alá magát, hogysem az németeknek subjaceálna minden heleket az ő felsége hadai előtt elégetne és pusztitana, mely dologrúl én Bethlen Gábortúl is nagy discursust hallottam. Az könnyü hadnak penig az német ellen való hadakozásban mely jó módja vagyon, azt immár nagyságod jól tudja, kiváltképpen azon az földön, melynek ők minden csinyját és állapatját jobban tudják.

Ezeket nagyságodnak alázatosan akarám értésére adnom.[1])

[1]) Opin. Palatin. II. 194. Aláirás és kelti idő nélkül. Szombathelyi sajá kezű levele.

XXVI.

Szombathelyi a fő dologra nézve, hogy portai küldetéssel bizassék meg, nem kapott tagadó választ.

Fentebbi fölterjesztése után fölbátoritva érezte magát az itt következendő részletesebb terv kidolgozására,

Szombathelyi Márton a nádorhoz.

„Ehez az expeditóhoz minemű dolgok kivántatnak?" ily czim alatt Szombathelyi a következendő emlékiratot nyujtá be a nádornak:

„1. Minthogy én törökül jól nem tudok, ezt az dolgot az császár magyar főtolmácsi, ugymint Zöldifikát és Hadzsi Juszuf agák által köll tractálni, kiknek Lustrier uram az mely másfél ezer tallért igért arrul nagyságod assecuratoriát adjon, hogy ő fölsége az fő oratortul beküldi.

„2. Hogyha én az dolgot minden részeiben az vezérrel concludálom, eo casu császár ő fölsége is az fő orator által az Portát assecurálja, hogy Bethlen Gábornak semmi időben és semmi úton pártját nem fogja.

„3. Vácz dolgát ő fölsége nem urgeálja; mert

az isten suo tempore annak recuperálásának más és könnyebb módját mutathatja.

„4. Nagyságod én mellettem az fővezérnek credentionalist irjon, inserálván azt is bele, hogy valamit őnagysága és az Porta énvelem végez, azokat római császár őfölsége is ratificálja, és per proprium suum oratorem confirmálja, és ott ne késleljen, hanem nagyságodhoz mindjárt visszabocsásson.

„5. Mihelyen én ott az dolgot elvégezem, ő fölsége az főoratort mindjárt bebocsássa, avvagy ha interea az Articulusokat sufficienter ratificálnák, őfölsége azt se várná, hanem mennél hamarább bebocsátana.

„6. Nagyságod énnekem minden actáknak és leveleknek, mind az kik cancellarius uramnál őnagyságánál, mind penig az kik nagyságodnál vadnak, páriáját adja.

„7. Nagyságod én nekem kezeirása és pecsétc alatt való instiructióját adja, kit, ha kivántatnék, in praesentiam suppremi vezirii megmutathatnék.

„8. Minthogy de futuro Transilvaniae principe az vezér előtt emlékezet leszen, nagyságod ő fölsége akaratjábul azt is instructiómban adja, akár csak oretenus, hogy, ha kivántatnék, errűl az részrűl kit köllyessék commendálni. Erdélyben penig arravalók ezek lehetnek: Szilvási Boldizsár, Kornis Zsigmond, Haller György és Csáky László. Ezeken kivűl senki sincsen, a ki arravaló volna.

„9. Császár ő fölsége Lustrier uramnak irjon ebben az dologban, mint köllyessék magát hozzám

accomodálni és minemű dolgokban köllyessék velem egyetérteni az vezér előtt. Azonképen nagyságod is irjon, hogy az közönséges jóban ő is minden industriáját adhibeálja, communicatis consiliis velem mindenekbűl egyetértvén.

„10. Hogyha ő felsége az oláh fejedelmeknek irna, igen jó volna; mert si casu aliquo Bethlen Gábor az tatárokhoz confugiálna, azok mind Sahin-girájt s mind az Hámot elköthetnék, és opponálhatnák is magokat. De ha ő fölsége azoknak nem fogna irni és ebbeli jó akaratjokat sem akarná venni, eo in casu azok előtt az én innyed való menetelemet el kölly titkolni, hanem csak lengyel király ő fölsége nevével kölly járni.

„11. Ő fölsége lengyel királynak írjon, és commendálja, hogy ő felsége is salvus conductust adjon birodalmán által mindenütt, szintén az molduai vajdáig elkésértessen, a mellett mind az két vajdának irjon, hogy azok is az Portáig, tamquam nuncium regis Poloniae elkésértessenek.“

Szombathelyi ezzel együtt egy második emlékiratot is adott át a nádornak „Magam dolga“ czim alatt, mely itt következik:

„Kegyelmes uram! Minthogy immár császár ő fölsége igy resolválta magát, én is legelsőbben is az uristent, ki minden jóknak nemcsak motora, hanem authora és igazgatója, segitségül hiván, minden industriámmal azon leszek, hogy ebben az közönséges jóra nézendő dologban kiváltképen ő felségének híven és igazán szolgálhassak. Melyre nézve, elhittem

bizonyosan, hogy isten életemet megtartván, ő fölsége és ebbeli jámbor szolgálatomat kegyelmesen remunerálja. De minthogy, kegyelmes uram, én mind joszágomtul, s mind egyéb jovaimtul, melyeket gyermekségemtűl fogvást kerestem, hogyha mostani parancsolatjára be nem megyek, attul az tyrannus fejedelemtűl priváltatom, házas és cselédes ember lévén, méltó nekem is jövendő állapotom s életem felől gongolkodnom. Ez okon könyörgök ő felségének mint kegyelmes uramnak, hogy az én jó intentomomat, keresztyén indulatomat, hűséges, jámbor szolgálatomat kegyelmesen megtekintené. Annak fölötte Erdélyben levő szép jószágomnak, majorságaimnak, udvarházaimnak és egyéb sokféle ingobingó marháimnak e miatt való elvesztését szemei eleiben vetvén, erre az három punctomra kegyelmesen resolválja ő fölsége magát:

Első. Noha én Erdélybűl nem annyiért, hanem sokkal többért sem bontakoznám ki, hogyha ő fölségéhez való hűségemtűl és keresztyén indulatomtúl nem viseltetném, mindazáltal mindazokért loco gratiae énnekem vagy az szepesi kamorátúl vagy máshonnyéd hogy ő fölsége tizezer magyar forintot rendeljen ante omnes alias deputationes, ő fölségének azon könyörgök, melyet nem előbb, hanem csak akkor adjanak meg, az mikor az Portárul visszajövök.

„Második. Minthogy az fővezér erős hitivel fogadta, melyet még ez ideig nagyságodnak nem akartam jelenteni, hogy ha az két hatalmas császár között ebben az dologban dextere szolgálok, Bethlen

Gábor veszedelme után mind Erdély országának s mind annak jövendő fejedelmének irni fog mellettem, hogy Hunyad avagy Déva várát nekem adják, et totius regni consesu confirmálják, sőt életét s lölkét kötötte bele, hogy addig sem a zászlót sem a botot meg nem adja, valameddig azt nem praestálják. Ő fölségének is azon könyörgök, hogy, ha úgy történnék az dolog, eo in casu ő fölsége is irjon mellettem mind az országnak s mind következendő fejedelemnek.

„Harmadik. Minthogy az erdélyi állapat akármikor is instabilis, azon is könyörgök ő felségének, hogy, ha onnyéd isten visszahoz, abbul az jószágbúl, melyet mast Bethlen Gábor bir az Tiszán túl, conferáljon ő fölsége valamely részt énnekem.“

Szombathelyinek ezekkel kapcsolatban levő s egyidejű harmadik emlékirata ily czim alatt: „Az derék dolognak méltó considerátiói“ ekkép szól:

„Noha immár ő fölsége magát resolválta, mindazáltal, ha kivántatik, nagyságod ezeket is ő fölségének ott fennlétében intimálhatja.

„1. Mért köllyessék nekem hitelt adni?

„Mert azelőtt is, ugymint anno 1614 esztendőben Ecsed és Huszt várainak recuperálásában az Austriai háznak hiven és igazán szolgáltam; az Tiszán túl ő felsége ellen insurgált hajduságot propria mea industria in fidem et fidelitatem suae majestatis redigáltam, mely dolognak szép declaratióval való bizonyságát pro majori testimonio in camera suae majestatis aulica mast is megláthatni, kiért ugyanakkor az

boldog emlékezetű Matthias császártul háromezer forintot loco gratiae obtineáltam és percipiáltam.

„Az elmult disturbiomban egynihány izben bocsátottam emberemet Eperjesre szegény Hoffmann Györgyhöz és mind neki, mind peniglen császárnak ő felségének Bethlen Gábornak minden veszedelmes igyekezetjét megirtam.

„Azzal is contentus nem voltam, hanem ezelőtt három esztendővel sok költségemmel Bécsben följöttem és ő fölségének, Fon-Meggau és Dávid Pál uram ő nagyságok által és Bethlen Gábornak minden szándékát és készületét értésére adtam. Kinek bizonyságára ő fölsége Fon-Meggau uram ő nagysága által tisztességes ajándékot is küldött.

„Hogyha én fraudulenter akartam volna valamit cselekedni, ilyen röttenetes, elszenvedhetetlen dolgokkal az erdélyi fejedelmet nem accusáltam volna, és kiváltképen azokat in scriptis nagyságodnak nem adtam volna, melyek hogyha kezébe kerülnének, ezer lölköm volna is, meg köllyenék érettek halnom, kiváltképen az Portán való cselekedetim miatt.

„2. Az vezérnek miért kölyessék hinni?

„Mert kezemen erős hittel testét lölkét kárhozatra kötvén, mind azon megesküdt, hogy mindeneket sine fraude et dolo communicál velem, s mind peniglen azon, hogy az mit én neki revelálok avvagy mondok, azt in secreto tartja és az császáron s esküdt fővezéreken kivül senkivel nem communicálja.

„Hogyha valami dolust akart volna praetexálni, ugyan általam nem izent volna az országbeli főren-

deknek és urembereknek, hogy Bethlen Gábor ellen rebelláljanak és vagy megöljék vagy peniglen az országból kiverjék, erős hittel ajánlván arra magát, hogy valakit helyébe akarnak magok közzül választani, annak mindjárt zászlót és botot adnak.

„Hogyha más volt volna szivében, mért köllyetett volna azt mondani, hogy csak az két hatalmas császár közt mehessen végben a békesség, és innyéd pártját nem fogják, ő gondja leszen az, hogyha Bethlen Gábort semmivé nem teszi?

„3. Hogy köllyessék titkon bemenni?

„Az én bemenetelemet császár ő fölségén, nagyságodon és az titok-tanácson kivűl senkinek nem kölly tudni.

„Bécsbűl immediate lengyel királyhoz kölly menni és mind nevemet mind peniglen az Portára való menetelemet, mindent el kölly titkolni. Lengyel királynak is ő fölségének meg kölly irni, hogy csak titkon expediáljon és az dolog in secreto csak magánál maradjon; mert abban az udvarban is Bethlen Gábornak vannak jóakarói, és mind az salvus conductusban s mind peniglen az vajdáknak szolló levélben nevemet immutálni kölly, ugyhogy egész utomban római császár ő fölsége felől emlékezet ne legyen.

„Ha peniglen interca hirt hoznának, hogy az tatár Moldvában szállott volna, talán Velencze felől is jó commoditással bemehetnék vagy olasz öltözetben vagy más módjával, melyre, minthogy én soha nem jártam, módját sem tudom megmutatni.

„Az Portán innyed egynihány mélyfölddel az tengerre kölly szállani és hajón köly Konstántinápolyban bemenni; minthogy Lustrier uramék szállása oly helyen vagyon, hogy az hajóval szintén az háznak dereka alá mehetni. Ott az bemenetelt igen könnyen eltitkolhatni.

„4. Az Portán való lételt mint kölyessék eltitkolni?

„Lustrier uram szállásán kölly lenni, minthogy ott olyan házak is vannak, kiben idegen emberek nem járhatnak. Azokban könnyű leszen egynihány nap delitescálni.

„Az vezérrel pedig commodissime és igen titkon szemben két uton lehetni: vagy éjtszakának idején, igen usitatum, vagy peniglen nappal török ruhában, patyolatban, — nem az vezér házánál, hanem az tenger mellett császárnak egyik mulató kertjében.

„5. Mint kölly visszajönni?

„Az vezér mindjárt vagy egy csauszt vagy kapudzsiát rendel mellém, kivel együtt mindenütt békével és bátorságosan járhatok.

„Azon nem jó visszajőni, az melyen elmegyek, hanem Drinápoly felől. És minthogy Bethlen Gábornak Nandorfeirvárott mindenkor emberi vannak, azt el kölly kerülni Jámból felé, azonképen Budát is, hogyha az vezérség addig meg nem változnék, és egyenesen vagy Nográdra vagy Tatára kölly kijőni.

„Az kijövetel Velencze felől is meglehetne, de az idő megmutatja, mihez kölly embernek magát accommodálni.“[1])

---

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban, kelti idő és aláirás nélkül. Tract. Turc. Pars II. 214. sz. Ugyanott 218. sz. alatt a nádor nehány följegyzése található latinul, melyben a Szombathelyi számára szükségeseket jegyzi föl, s melyben czélzást tesz arra, hogy ezen tárgyban a királyhoz fölterjesztést tett. Ezen följegyzések végén ezt találjuk: „Pro effectuatione horum omnium petit hic homo noster decem millia florenorum postea sibi dedi, et nunc decentes et sufficientes sumptus. Videtur autem mihi hoc honorario et praemio dignus, si rem in effectum perduxerit. Obstrigendus erit tamen et in futurum ad servitia suae majestatis, et nunc reversales cum strictissimo jurejurando ab eo exigendae, quod fideliter curaturus acturusque sit hoc negotium.

XVII.

Ily előterjesztések után Eszterházy a kalandornak hitelt adván, elhatároztatott, hogy az Lengyelországon és Havasalföldön át küldessék a Portára titkos megbizással, sőt utazásának is merő eltitkolásával.

A király és a nádor ajánlóleveleket adtak kezébe.

Eszterházy a lengyel királyhoz:

„Szent és nagyhatalmu királyi felség, legkegyelmesebb uram! Mély hódolatomnak kegyelmébe ajánlásával alázatos magam ajánlását! Tudom, eléggé nyilván vagyon felségednél, minő állapotban van hazánk a szerencsétlen belső háborúk, s ezenkivűl a nagyhatalmú ellenség szomszédsága miatt, mely annak nagyobbrészét járma alá hajtotta, úgyhogy alig egy kis foszlány maradt meg roppant kiterjedéséből. Mivel pedig, felséges ur, ennek teljes visszahóditására még nem kinálkozik alkalom, az ottomán zsarnokkal való békekötés és fegyvernyugvás által igyekszünk a kevés megmaradottat is megtartani. Most is ily békét szerzénk. Ennek megerősitésére szolgáló ügyekben én, ő császári királyi szent felsége, legkegyelmesebb uram engedelméből ezen levelünk elő-

mutatóját tekintetes Szombathelyi Mártont inditám az Ottomán Portára. Érett megfontolás nyomán jónak látszott, hogy utját felséged országain és birtokain át vegye, onnan a velök szomszédos Moldván, és ha a sors ugy hozná magával, Erdélyen át folytassa — a mint felséged kegyesen látni fogja a császárnak felségedhez intézett leveléből is. Azért, nem levén rejtve előttem, mily nagy nyomatéku felséged neve és tekintélye ama tartományok vajdái előtt, kérve kérem szent felségedet, méltóztassék azt az én emberemet nemcsak birodalma határain belül, hanem azokon túl egészen a Portáig, a mondott oláhországok vajdáihoz szóló menedék s más levelekkel ellátni. Mely felséged kegyelmét s ezen mi nemzetünk iránt mutatott hajlandóságát mind magam teljes tehetségem szerint igyekezni fogok meghálálni, mind ő császári felsége előtt igen kedves leszen.

Egyébiránt szent felségednek minél hosszabb és virágzóbb egészséget óhajtva vagyok

királyi szent felségednek alázatos szolgája

Eszterházy Miklós.

Kelt Kistmartoni várunkban 1828. sept. 15."[1])

A fő török követségre vonatkozik a nádornak ugyanazon napról kelt következő levele Ferdinánd császárhoz:

Legkegyelmesebb császár!

A magyarországi minorita Sz.-Ferncz-rendi atyák ezen alkalommal azon jó és dicséretes szán-

[1]) Eredeti latin fogalmazat a kismartoni levéltárban. Diversa minuta et paria litterarum. I. 97.

dékkal vannak, hogy szent Kapriszträn Jánosnak Ujlakon *) eltemetett testét vagyis tetemeit elhozzák. Mivel ezt másként nem vélik kivihetőnek, mint ha felséged a főkövet ur által tekintélyével és kivánatával közbe veti magát, felséged szent és örök emlékezetre méltó dolgot cselekedném, ha ebben külön parancsot ád főkövetének. Vele lesz kettő az emlitett atyák közül, kik azon czélból oda küldetnek s kik nem mulasztandják el a főkövetet sürgetni. Egész világ előtt ismeretesek ama férfiu szentsége és a mi nemzetünkért szerencsésen kivitt tettei. Méltó is, hogy teste, egy oly nagy lélek hajléka, és a mig élt a megtestesült kegyesség szolgája, megmentessék s visszakövetcltessék a barbárok birtokából, s különösön azon helyről, melyet ő, az ő örökös emlékezetre méltó bajtársával, Hunyadi Jánossal a kereszténység számára megtartott volt. A mit, hogy felséged kegyességénél és a nevezett szent ember iránti szeretetónél fogva el nem mulasztand, meg vagyok róla győződve, sat.

Kelt Kismarton váramban, 1628. sept. 15. **)

Ugyanaz nap késziteite el a nádor a Szombathelyinek adott követi utasitást, melynek czélja igen nevezetes, s a melyben foglaltakat nagy titokban kellett tartani. A czél Bethlen hitelének elrontása volt

---

*) Illokon.

**) Eredeti latin fogalmazat a kismartoni levéltárban. Diversa minuta. I. 98. A levél tisztázott példány Esztorházy irnoka kezével, s a nádor saját aláirásával. De a nádor sajátkezüleg javitást tett benne. Igy „U j l a k" helyett „N á n d o r A l b a" állott volt.

a Portán, mert a nádor meg volt győződve, hogy míg Bethlen a fejedelmi széken ül, s mig a Portánál nagy a befolyása, addig nem lehet biztosítva a béke Magyarországon.

A nádor három iratot adott Szombathelyi kezébe, melyeket Konstántinápolyban használjon. Először is egy levelet, a kaimmekámhoz, aztán egy nyilt és végre egy titkos utasitást.

A nádor levele a nagyvezérhez.

Mintán a mindenható isten úgy akarta, hogy a szent békesség a két hatalmas császár közt, sokak ellenzése ďaczára, jó véget érjen, tisztünkben állónak tartottuk, hogy nagyságodat ezen mi nagyon rövid irásunkkal üdvözölve köszöntsük, és magunkat barátságába ajánlva, hogy jóakaratjával lekötelezettjei közé számitson, szorgalmasan kérjük. Mire Nagyságod méltán lehet hajlandó már csak ennélfogva is, mivel ugyanazon időben, melyben nagyságodat a leghatalmasabb császár a tisztesség ezen magas polczára emelte, választattunk és neveztettünk ki magunk is a szentséges római császárnak ezen Magyarországban való helytartójává.[1]) Nem is történt talán ez ok nélkül, a mint a két hatalmas császár közt kelt

[1]) A két kinevezés közti különbség több félévnél. Eszterházy 1625 vége óta volt nádor, Recsep pasa, mint szintén láttuk, 1626 juliusában lett kaimekámmá a megölt Gurzsi Mohammed helyébe. A levél ezen helye bizonyitja, hogy a nádor azt nem a nagyvezérhez, Kosrev pasához intézte, ki csak 1628. aprilje óta volt nagyvezér, s ki még 1628. septemberében Kis-Ázsiában táborozott — a központi ügyeket, mint kaimmekám Recsep pasa vezetvén, kit a római császár pártjára hajlónak tartottak, mig Gurdzsi Mohammed Bethlen buzgó pártfogója volt.

emez utolsó békekötés bizonyitja. Mert ha némely másokra lesz vala bizva ennek elintézése, ki tudja, micsoda kimenetele lett volna, — midőn mindkét részen oly sokan voltak, kik azt ellenezték. De a mint a közpéldabeszéd tartja, a szerzésnél nem kisebb érdem a szerzettek megtartása, nekünk is szorgalmasan arra kell törekednünk, hogy a mit sok munkával elkészitettünk, meg ne zavarhassa egynémely nyugtalan elméjű és a békének ellensége, a mint nemsokkal ezelőtt és többszörösen is megtörtént.

A mint nagyságodnak Szombathelyi Márton által nekünk küldött izenetéből értjük, Nagyságod is mindezeket nagyon tekintetbe veszi, a mit Nagyságodtól igen kedvesen veszünk, s úgy véljük, hogy a dolog nagyon szükséges a két császár közt kelt béke állandositására, és Nagyságod méltán értekezett erről vele (Szombathelyivel).

Azért mi is nagyságodhoz ugyanazon Szombathelyi Mártont bocsátjuk vissza, hogy mielőtt a mi nagykövetünk a Portára érkeznék, Nagyságoddal minden dologról értekezhessék. Kinek, hogy Nagyságod hitelt adjon, s mielőbb nyilvánitsa, mit lát jónak ebben az ügyben, kérjük igen Nagyságodat. Addig is maradunk barátságos kötelezettje. Kis-Marton, 1628. september 15.[1])

Föltünhetik az olvasónak, ki eddigi történetirásunkból ugy értesült, mintha a nádor inditotta volna

[1]) Eredoti fogalmazat a kis-martoni levéltárban. Tracttus Turc. Pars I. 96. A.

meg a Szombathelyi, ezen kétes jellemű egyén utján való titkos alkudozást, hogy, mint eme levélből is kitünik, Recsep pasa tette az első lépést, habár a Szombathelyi által ettől hozott izenet ismeretlen előttünk.

XXVIII.

A Szombathelyinek a nádor által adott utasitás itt következik:

„Tudjuk, hogy a Portát az angolok, dánok, hollandiak és mások untalan arra biztatják, hogy a két hatalmas császár közötti békét meg ne erősítse; de azt alkalmasint nem jelentették, hogy ebben nem az ottomán Porta, hanem a magok érdekét tartják szem előtt. Czéljok az, hogy a római császár győzedelmes seregét nyakukról lerázzák és a törökére háritsák. Azért bölcsen tette a Porta, hogy kivánataikat elutasitotta.

Bizonyos, hogy bennünket is váltig unszoltak ilyesekre, mert hatalmas római császárt ő felségét nem csak az ellene lázadottak, hanem hivei közűl is sokan nagyon kérték, hogy ezen a részen békét kötvén, erejét és seregét amoda forditsa. Különösen az Electorok, vagyis az hét fejedelem, kik császárt szoktak választani, mindnyájan azon voltak, hogy ez a dolog megváltozzék; leginkább pedig s mindenkinél inkább a császár seregeinek fő vezére, csuda, mily sürgetve sürgeté ezt, hadi szereket s pénzt ajánlva ezen háborura; sokat igért nekünk is, ha ráállunk tervére. De mivel az békesség mindenek előtt és fö-

lött a mi hazánkat s az ország tekintetéből minket is közelről érdekel, — azért alázatosan kértük a hatalmas római császárt, hogy megszánván hazánk nyomoru állapotját, ily ajánlatokat utasítson el s egyátalában kösse meg a békét a török császárral, — a minthogy kegyelmesen meg is hallgatá kérésemet, úgyhogyha azon részről nem adatik méltó ok a háborura (a mit nem vélünk), mi ezt a két hatalmas császár közti békét szorgalmasan megóvjuk, ugyanazt várván a nagyvezértől is.

Minthogy pedig a béke megkötésének ilyen s oly sok akadálya volt, hihető, hogy ezután sem szünnek meg némely nyughatatlan elméjű, zavargást kedvelő emberek, s különösen az, kiről a vezér izent volt, — minthogy különben is nem egy, hanem sok izben sürgettek bennünket, hogy az ottomán nemzet ellen fegyvert fogjunk, mig ugyanakkor ezt ellenünk fegyverkeztették föl, hamisan vádolván be bennünket, mintha mi titokban valami gonoszt forralnánk a Porta ellen. Azért szükséges, hogy a vezér ezeknek s ezekhez hasonlóknak többé hitelt ne adjon, mivel merő és a legcsalfább koholmányokat beszélnek, miről kegyelmed, ha szükséges, bővön értesítheti a vezért azokból, a miket tőlünk hallott. A mi császárunk sem adott hitelt a török nemzet elleni hasonló beszédeknek. És hogyha ily hamis gyanusitásokból most háboru támadna, roppant károk származnának belőle, mert császárunk seregei úgyszólván csak veszteglenek már.

Ezek igy levén, főkép csak ezt a kettőt akar-

juk jelenteni a vezérnek: Első, hogy ennek a békességnek, melyben annyit fáradozánk és melyért annyit tettünk ki, védői akarunk lenni, s kérjük viszont a vezért is, hogy hasonlót tegyen. A másik: legyen meggyőződve, hogy voltak és vannak most is a két hatalmas császár közt megkötött békének ellenségei és roszakarói, kikre szükséges vigyázattal lennünk.

Ezenkivül kivánnám tudni azt is, vajon azon dologban a vezér akaratja most is az-e, melyet nekünk jelentett, vagy pedig megmásitotta már, a mit nem hinnénk. Erről pedig mielőbb tegyen bizonyossá, hogy a dolgot kellően intézhessük.

Végre kérje nevünkben a nagyvezért, hogy ha a békével ellenkező s mindkét hatalmas császár méltóságát és területét sértő dolog történnék a Portán, legyen szives velünk is tudatni, s nem mindjárt elhinni. Mi is hasonlót vagyunk teendők a mi részünkről. Mindezekre szives barátsággal készek levén, ajánljuk magunkat egyebekben is.“ [1])

A Szombathelyinek adott titkos utasitás. [2])

---

[1]) Ugyanott. Ugyanazon lapon kezdve, hol az előbbi okmány végződött.

[2]) Pray „Principarus Gabrielis Bethlen“ czimű okmány gyűjteményében (II. k 174. és köv. l.) ki van nyomtatva ezen titkos utasitás Kuefstein követi jelentéseiből; de ez nemcsak elejétől végig a stylizálisban, hanem némely lényeges pontokban is eltér azon eredeti fogalmazattól, melyet az Eszterházy levéltárban (ugyanott, hol a fentebbi két okmány áll) találtam. A Prayféle szövegben lényeges kihagyások vannak s némely helyen érthetetlen. Annál szükségesebb tehát itt egy hű forditása az eredeti fogalmazatnak, melynek eltérő lényeges helyeit latinul is fogjuk e jegyzetekben közölni.

„Átadván levelünket a vezérnek, a legtiszteletteljesebben kell a nevünkben köszönteni s mindenekelőtt megkérdezni tőle, áll-e most is akaratja a béke megerősitése dolgában, s azok kivitelében, a miket nekünk izent.*) Ha azt feleli, hogy most is szilárdul áll, értésére kell adni, hogy mi magunk részéről nem sürgetjük azt az ügyet, mert ez nem látszik illőnek római császár ő felségéhez, hanem úgy véljük, kivihetjük ő felségénél, ne ellenezze azt, ha Erdély és Magyarország és ő felsége birtokainak területi sérelme nélkül történik meg, — sőt mi, a mennyiben alkalmas lesz, segitségre is leszünk, és az ország rendeivel valamely bizonyos helyen tábort fogunk ütni.[2]) Ne kételkedjék benne (a vezér), hogy amaz ember (Bethlen) gyakori irásokkal, követségekkel és izenetekkel többször akart bennünket fegyverre izgatni a török nemzet ellen, s bebizonyitni, hogy annak kivitelére soha sem volt jobb alkalmunk és nem is lesz, mint t. i. az, midőn az ottomán császár megöletett.[3]) Sőt nem régiben is több ilyest izengetett ne-

[1]) A Praynál kimaradt „eorum (que) quae nobis nunciaverat, efficiendorum (értsd oda: voluntas).

[2]) Praynál: „facturos solum, ne Transilvania et partes inferiores infestentur imo pro fieri nostro, omnimodo huic causae patrocinabimur, parati cum regnicolis certo in loco castra figere.“ Az eredeti fogalmazatban pedig: „Sed tamen putamus posse nos efficere apud suam majestatem, ne prohibeat, si citra laesionem Transilvaniae, Regnique, et ditionum suae majestatis negocium perficiatur, quin imo nos, quantum conveniens fuerit, juvare quoque páratos et cum regnicolis ad certum aliquem locum castra posituros.“ Ime egy példa arra is, hogy még a szavak a is szórakás is különböznek a két szövegben.

[3]) Ozmán szultán 1622. május 20-dikán öletett meg egy katonai lázadásban.

kem. Ezelőtt öt évvel, midőn Morvaországba betört és későbben, három évvel ezelőtt ellenünk intézett hadjárata alkalmával világosan és határozottan ajánlkozott nekünk, hogy az akkor segitségére hozzá csatlakozott törököket megsemmisiti, ha vele örökös szövetségre lépünk, a török nemzet ellen forditjuk fegyvereinket, s valamit ő saját seregével attól elveszen, annak birtokát örökre biztositjuk számára. De megvetvén az ő nagyon jól ismert állhatatlanságát, és még abban az időben a német birodalomban sok ellenségünk levén, nem akartunk beleegyezni. Ezeknek bizonyságaul sok irását tudnók előmutatni, ha hozzánk illő volna.[1]) Hogy ugyanazon embertől jövőre is minden hasonlót várhat a Porta, legyen meggyőződve; mert minden módon abban fog járni, hogy a két császár közt egyenetlenség legyen. Habár most is nem mer nyilvánosan és egyenesen tenni, a béke megrontására titokban sokat elkövet, s engem is kért, hagyjuk abban a mostani békét s inkább vele szövetkezzünk a török ellen. Igérte, hogy valamit két száz év alatt az ottoman nemzet elvett a tengeren innen való keresztyénektől, ő egészen visszahóditja három esztendő alatt. Ezt ő három okból kivánta tőlünk. Első: Mivel nem bizott abban, hogy megtarthatja itt a magyar királyi czimet és orszá-

[1]) Az eredeti fogalmazat: In quorum fidem multa ejus scripta possemus producere, si ita nos addeceret." Praynál: „Si decorum esset, hac de re ipsius scripta quamplurima possemus producere, quae extant." — A kétféle versio egyértelmü, s annál bizonyosabban megczáfolja némely történetiró azon állitását, mintha a nádor Bethlen leveleit előmutattatta volna a Portán.

got, amott akar magának országot szerezni. Második: hogy szövetségeseinek, kiknek a legszigorubb esküvel kötötte magát, ezen az úton békét és pihenést szerezzen saját hasznával; mert szövetségeseit a császári seregek által földig leverve látja. Végre: oda is czélzott, hogy a császárnak jó idején kedvében is járjon, nehogy idővel is a többiekkel hasonló sorsban osztozzék. Ez a három czélja úgy látszik, most is megvan s alkalom adódván, nem fogja elmulasztani arra törekedni. Mivel pedig mi ezen békével merőben elvágjuk ettől az utját, félő, hogy a két császár közti egyenetlenség előidézésére új módokat talál.

Ezek igy levén, méltó oly eszközökről gondoskodni, az ő személyét illetőleg, melyek lehetetlenné tegyék, hogy többé akadály legyen a két hatalmas császár közti békességben. S ebben nem is különbözik a mi véleményünk a nagyvezérétől, minek rendjét és módját, ha kivitelre kerül, igy véljük leghelyesebben intézendőnek:

Először, hogy a dolog híven titokban tartassék s a Portánál csak igen kevés személynek legyen tudtával. Mert ha az ember megtudja, minthogy tele van ál ürügyekkel és a mint mindig ellenünk el szokott járni, föl fegyverzi az erdélyieket és hajdukat, mindenikkel elhitetvén, hogy ez a dolog nem személyének, hanem az erdélyieknek és hajduknak veszedelmére indittatik, miből igen sok baj származnék, s ő is annyira védve lenne, hogy a terv végrehajtása csak nagy vérontással történhetnék meg, a minek mi minden áron elejét akarjuk venni, mert más ba-

jok mellett ez valami módon a békét is meggátolhatná.

Másodszor: Biztositson mind a török császár maga, mind a nagy vezér, hogy ha egyszer a dolog megkezdetik, sem igéret, sem ajándék, sem fenyegetés ki nem engeszteli a Portát s nem fog elállani a föltett szándéktól. Mi is viszont biztositjuk a Portát, hogy őt (Bethlent) segítni nem fogjuk, sőt ellene támadunk.

Harmadszor: Arról is biztositást kivánunk, hogy az ellene küldendő sereg nem fog bemenni Erdélybe, nem fogja Magyarország határait érinteni, sem pedig ezen alkalommal nem fogja háborgatni a hajduságot; mert ha különben történnék, gyalázat lenne a római császárra nézve ezt elnézni, s ezen okból a kötött béke is megsértethetnék.

Negyedszer: Sok függ attól is, hogy a (fejedelemségre) fölemelendő személy mindkét császár és az ország kedvére való is legyen. Méltó az is, hogy eleve megegyezzünk azon személyre nézve, ki azonban ne legyen az ő családjából való, elejét veendők a boszuállásnak, mi sok bajt okozna. Eddigelő nincsenek is alkalmas egyének abban a családban a fejedelemségre, vagy arra, hogy nagyon ellenkezni mernének. Azért is mindenesetre mellőzni kell őket s vagy Kornizs Zsigmondot vagy Szilvásy Boldizsárt kell megválasztani. [1])

---

[1]) Ez az oly világos pont Pray szövegében homályossá van téve különösen az által, hogy az eredeti fogalmazatban levő eme szavak he-

Ötödször. Mivel sem római császár ő felségének, sem nekünk nem lehet beleegyeznünk némely oly kivánatokba, melyek elfogadását netalán a törökök követelnék a magok részére az uj fejedelemtől, figyelmeztetni kell a vezért, hogy ő császári felsége soha sem egyeznék ilyesbe, nem is illenék hozzá; hanem mindennek az eddigi állapotban kellene maradnia.

Hatodszor. Szükséges az is, hogy először ők (a nagyvezérek) penditsék meg ezt az ügyet Portán levő nagykövetünknél. Mert sokan vannak köztünk, kik ezt az embert (Bethlent) háborúk és belső viszályok alkalmára nem akarják elveszve látni.[2]) Elrendelvén pedig a szükségeseket, irjon a császár a mi császárunknak, a nagyvezér nekem, kinyilatkoztatva, hogy sok okból nem lehet többé őt megtürni a fejedelemségben; mert fölforgatója a békességnek; mert panaszkodnak az erdélyiek, hogy minden szabadságaikat és kiváltságaikat megsértette. Továbbá intsen bennünket, nehogy ezen szándéka és akaratja aggodalomba ejtsen, hanem inkább adjuk rá beleegyezésünket; mert ezzel semmit sem akarnak ártani a velünk kötött békességnek.

Hetedszer. A háboru és vállalat módja igy lenne

---

lyett: quae (persona) tamen non sit illius familiae," — Praynál ezt olvassuk: „At omnino nolumus, ut ex moderna stirpe creetur vel eligatur."

[1]) Praynál: Nam multi inter nos sunt, qui hunc hominem ad alendas rixas promeveant et alant. A kéziratban. Nam apud nos forte multi sunt, qui hunc hominem in belli et discordiarum occassiones nollent sub latum."

intézendő, hogy mihelyt (a törökök) megindulnak, komoly rendeleteket küldjenek a szászokhoz, székelyekhez s egész Erdélyországhoz, hogy senki se álljon az ő pártjára, hanem mint a béke, a tőrvény és szabadságaik megsértője ellen támadjanak. Követőit tüzzel és vassal kell fenyegetni; ha pedig ellene támadnak, akkor igérni kell, hogy a sereg nem vitetik be az országba, hanem szabadságuk szerint új fejedelmet választván magoknak, békében és csendességben élhetnek.

Nyolczadszor. Ekkor valóban meg kell inditani a sereget, még pedig a török sereg Szolnoknál ütne tábort, — hirnököt sőt biztositó levelet küldvén előre a hajdukhoz, hogy maradjanak veszteg, s ne féljenek a veszélytől, — azon fenyegetést téve hozzá, hogy ha különben cselekszenek, házaikat tűz, magokat kard fogja megemészteni. Azonban pedig fegyverre kell szólitni az oláh vajdát, hogy a székelyeket szemmel tartsa, megirván nekik is, hogy nyugton legyenek, ha a háborut és veszedelmet nem szeretik.

Kilenczedszer. Mi a magunk részéről az ország rendeivel Eperjes és Kassa táján, vagy Füleknél ütünk tábort, s készen fogunk állani minden alkalomra; de mivel sokszor tapasztaltuk a mostani budai pasának amaz ember iránti kedvezését, azért meg kell szigoruan parancsolni neki, hogy a legkisebben se pártfogolja, hanem velünk egyetértsen és a dolgot minden módon elősegitse. Ezalatt a török végbeliek is szokásók szerint ne halászszanak a zavarosban s ne nézzék a magok hasznát, hanem maradjanak

nyugton s alkalmazkodjanak a békéhez, különben nekünk a hátulról eshető megtámadás ellen is intézkednünk kellene.

Utolszor. Ha amaz ember látván állapotját, valamely várban vonná meg magát, a törökök a mi tudtunk nélkül ne induljanak, ne tegyenek semmit ellene, s annál kevésbbé vegyék ostrom alá. Erről különös biztositást is kivánunk. Hanem erdély rendei, megválasztván fejedelmöket, ha az ember azon ország valamelyik várába zárkoznék, magok ostromolják azt s tegyék vele, a mit akarnak. Ha ezek ereje nem lenne elegendő, akkor közös megegyezéssel segitségökre is lehet menni. Ha pedig valamely magyarországi várba vagy erősitett helyre venné be magát, akkor egyedűl nekünk lesz rá gondunk.

Mindezeket, először megtudván a vezér akaratját, és azt, mi módon szándékszik a dologhoz nyulni, közölni kell Lustrier urral s általa a nagy követ urral, s ennek beleegyezése nélkűl az ügy folyamában semmit sem kell tenni. Maga N. (Szombathelyi) pedig mind utjában mind Konstántinápolyban, szükséges hogy minél óvatosabban viselje magát és járjon el, nehogy a dolog nyilvánosságra jusson. A többit ügyességére bizzuk. [1])

[1]) Se aláirás se kelti idő nincs kitéve a kézirati okmány alá, melyet rövidség okáért „eredeti fogalmazat"-nak mondék ; de épen a két latin szövegnek kifejezésekben való eltérése gyanittatja, hogy az eredeti m a g y a r nyelven volt irva, — a mint a nádornak számos fontos irata, melyet utólagosan fordittatott latinra. A kézirati szöveg, melyet itt használtunk, egyik, a Praynál levő a másik latin forditás. Az előbbi sokkal világosabb s azért használtam itt azt. A kelti idő kétségkivűl sept.

Szombathelyi már septemberben utnak indult volt.

October 1-sejéről Krakóból ir a nádornak, hol az esőzés miatti áradások egy ideig föltartóztatták. Tudósitja urát a svédeknek a lengyeleken vett győzedelméről. A svéd király a porosz földön (mely a lengyeleké volt), september 15-dikén Nove, 20-dikán Svetin várát foglalta el, s csapatjai Thorn mellett elhaladva Varsóig száguldoznak magán a lengyel területen. Ha Thornt, mely tizenhat magyar mértföldre fekszik Varsótól, a svédek elfoglalják, nagyobb vállalatra is bátorságot kapnak.[1]) Irja továbbá Szombathelyi, hogy a lengyel király segitségére kozákok érkeztek s nagyszámu magyar gyalogja van. Továbbá a király általános fölkelést parancsolt az összes nemességnek. Okulhatnak — ugymond — a lengyelek, hogy az ellenséget soha sem kell megvetni, s magokban felettébb bizni. Félnek most Bethlentől is, hogy sógora segitségére megy s őket hátban támadja meg.

Szombathelyi Krakkóból ir még a tatárokról és a Portán levő állapotokról fölszedet hireket, melyek azonban vagy megkéstek vagy alaptalanok

---

15. 16. vagy 17. Az előbbi nap mellett szól az, hogy a vezérhez intézett fentebbi levél, melylyel egy papirra iratott a két utasitás, 15-dikén kelt. Azonban Praynál 17-dik állván s a név aláirás is ott levén, kétségtelen, hogy a letisztázott (s igen valószinüen magyar) szöveget sept. 17-dikén irta alá s expediálta a nádor.

[1]) Csakugyan a svéd király, ki a lengyel király birtokában volt Danczigot ostromolta ekkor, elfoglalta Neuenburg és Strassberg várát Danczig és Thorn közt, s Baudissin svéd tábornok Varsó tájáig czirkált. (Theatr. Eur. 1628-hoz, 1140. és köv. l.)

voltak s a nádor nem sokat adott rájok; de komolyan vette a svédekről szóló tudósitást, s irt Trauttmannsdorf által a királynak, kérvén, figyelmeztesse a lengyel királyt, a veszedelemre, mely Bethlen részéről fenyegetheti; mert majd semmi kétség sincs benne, hogy ez Gusztáv Adolffal egyetért. Sok jel mutat a fejedelem harczias szándékaira. Valahonnan lehet pénzt kapar össze. Csak nehány napja Tasnádot nyolczezer aranyon elzálogositotta testvérének; egy másik (birtokot) Lónyay Zsigmondnak tizenötezer talléron. Erdélyben is minden birtokát, melyeket lehet, elzálogositja. Továbbá egész udvarának egyszinű (kék) ruházatot készíttet, a székelyeknek pedig vöröset. Mindez hiában nem lehet: valami szándékra mutat. [1])

Szombathelyi october 26-dika előtt már Varsóból is elutazott. Mint Zsigmond lengyel király a nevezett napon kelt s Eszterházy nádorhoz intézett levele mutatja, a császárnak a Portára küldött követét, Szombathelyi Mártont, „nemcsak szivesen látta, hanem Moldva és Oláhország vajdáihoz (Palatinos) szóló ajánló leveleket, más igazoló iratokat, szükséges úti költségeket (viaticum) adott kezébe, előfogatokat rendelt számára, s átalán nem mulasztott el semmit, hogy iránta való jóakaratját kimutassa." — [2])

[1]) Diversa Minuta. Pars I. 99. Trauttmannsdorfhoz intézett lelevele a nádornak, latin fogalmazatban.

[2]) Kismartoni levéltár, vegyes nyelven irt levelek, „1617—1651." a 41-ik szám. A lengyel király eredeti latin levele a nádorhoz. Kelt Varsóban, oct. 26. 1628.

A lengyel király hű szövetségese volt Ferdinándnak, s néha közvetlenűl levelezett a nádorral, — s a fentebbi levéllel egy időben is arra kéri ezt, engedje meg a lengyel szolgálatban levő Somogyi Albertnek, hogy Magyarországban összeszedje az ugyanazon szolgálatból haza szökött magyarokat, s újakat is toborozhasson. [3]) — Volt-e Szombathelyinek a lengyel királyhoz is titkos megbizatása Bethlen tárgyában, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy Bethlennek ez időtájban már titkos tervei voltak Lengyelország ellen.

[3]) U. o. 40. sz.

XXIX.

Kuefstein a Konstántinápolyba küldött rendkivüli követ (orator) september 26-kán indult utjára, Pongrácz Mihálylyal és Révai Istvánnal együtt. A nevezett napon Szőny és Almás közt, az előre kitüzött helyen találkozott a török nagykövettel, Recsep pasával, hol fényes kiséret mellett, ünnepélyesen kicserélődtek, Kuefstein Budán át Konstántinápolyba, Recsep pasa Bécsbe indulván. [1])

A követ september 28-dikán délelőtt 9 órakor érkezett Buda közelébe, hol török lovasok fogadták s Budáról és Pestről köszöntő lövések. Az uralkodott pestis miatt Murtéza budai pasa Pesten alól sátrakban lakott. Ott voltak a követség számára is a sátrak fölvonva. Kuefstein odáig kibontott zászlóval s tábori zene szó mellett vonult, mit a pasa rosz néven vett, mondván, hogy az előbbi keresztyén követek ily diszelgésre nem vettek szabadságot. A sátrak közelében a török lovas és gyalog hadak álltak sorfalat a követség utjában. Egy nagy sátorban előkelő törökök fogadták, s ugyanott egy szék volt a követ számára készen tartva. A sátorba léptekor a

[1]) Khevenhiller. Annales XI. 254. l.

török főemberek fölállottak tisztelettel. Kuefstein azt hitte, a sátorban van Murtéza pasa is, s helyet foglalt. Azonban a jelenvoltak fölvilágositották, hogy a vezér pasa a sátor függönye mögött van. Neheztelt a követ, hogy ez, mint a szokás és illendőség hozta volna magával, nem jött fogadására és üdvözlésére. A pasa megjelenvén is a függöny mögül, minden köszönés nélkül foglalt helyet a követtel szemben. Kuefstein a vezér előtt elhallgatta neheztelését, — hanem előmutatta megbizó levelét s az ajándékokat, melyeket a pasa köszönet helyett gúnyos megvetéssel fogadott.

A követ szárazan előadta, hogy az átnyujtott iratban előszámláltakon kivül az a kérelme van, hogy nehány német foglyot a pasa bocsásson szabadon, és hogy Kapisztrán János holttestének elhozatalára adna neki igazoló levelet.

A vezér azt felelte, hogy az átnyujtot iratot megvizsgálja; a foglyokat szabadon bocsátja, mihelyt keresztyén részről is elbocsátják a Győrött fogságban levő Dzsáferagát. Végre Kapisztrán holtteste ügyében igérte, hogy a kivánt levelet megadja; de a holttest elhozatala meg nem történhetik a konstántinápolyi fő mufti engedelme nélkül.

A foglyokat illetőleg a pasa oly előzékeny volt, hogy azokat számszerént ötöt, mindjárt a követ sátrába küldötte.

Az első hideg fogadtatás miatt mindemellett is a követ Marino tolmács által panaszt tétetett a vezérnél még az nap estve, minek következtében más-

nap két pasa, u. m. az egri és a herczegoviniai jelent meg a követnél. Kuefstein vagy jelleménél fogva, vagy talán helyes számitásból nagyon dölyfösnek s az elégtételre nézve nagyon nehezen kielégithetőnek mutatta magát, állitván, hogy személyében a császár méltósága sértetett meg. Végre a két pasa teljes bocsánatkéréssel engesztelé meg a császár követét.

Ezen hosszas czivakodás után eléjött a törökök által erőszakosan behóditott faluk ügye, melyeket a követ a császár nevében visszakivánt. A pasák azt felelték, hogy nem rájok tartozik, hanem erre egy külön bizottság van kinevezve mind török mind magyar részről, melyek határozni fognak. De a követ azt állitá, hogy ama bizottságnak nem föladata azon határfaluk felől határozni, melyeket a török jogtalanul régóta elfoglalt, — mert ezeket azonnal vissza kell adni, — hanem csupán az utolsó időkben a határfaluk miatti egyenetlenségeket kell elintézniök.

Továbbá nagyon sürgette a követ Lippa visszaadatását is, mire a törökök szárazon csak azt felelték, hogy erről nincs emlités téve a szőnyi békekötésben. A követ azt magyarázta, hogy ezen vár is be van foglalva ott, hol a határokról van szó. Igaz, hogy Lippa az erdélyi határon van; de azért a magyar királysághoz tartozik. Az előbbi követ Kurtz is visszakivánta Lippát habár sikertelenül. Az ebben folyt meddő vita után, melyben a törökök megmaradtak a mellett, hogy a szőnyi czikkelyek nem emlitik Lippa várát, szintoly meddő vita folyt Vácz vissza-

adásáról is, mire nézve a két pasa azt mondá, kérje azt a szultántól a követ, ők nem adhatják át.

Kuefstein october 4-dikén volt bucsú kihallgatáson Murtéza pasánál s 5-dikén indult alá Nándor-Fehévár felé, hová 14-dikén érkezett meg.

A követ november 25-dikén érkezett a török fővárosba, azaz két hónappal Komáromból való elindulása után. Még utközben eltiltották neki a kibontott lobogókkal és tábori zenével való bevonulást a városokba, — holott a budai vezér csak arra intette, hogy ily bevonulást Konstántinápolyba meg ne kisértsen. [1])

Kuefsteint megelőzte egykét nappal Bethlen Gábor követsége, melynek vezére ismét Toldalagi Mihály volt, ki azon évben most másodikszor küldetett a Portára. Magával vitte most a szultán számára az évi adót, Recsep pasa kaimmekámnak pedig az ajándékot, s kiséretében volt az akkor huszonegy éves ifju, s később fejedelem, Kemény János is, kinek emlékirataiban több érdekes részlet található a követség némely dolgairól.

Toldalagi Mihály november 20-dikán, hétfőn érkezett be nagy tisztelctadással a szultáni fővárosba, s harmadnap 22-dikén kihallgatáson volt a kaimmekámnál, ki igen szivesen s a fejedelem iránt tanúsított nagy tisztelettel fogadta. Az erdélyi követ sietett gyorsan végezni, mert már út közben hallotta s valószinűnek tartotta, hogy a következendő hetekben

[1]) Khevenhiller Annales XI. 252—268. l.

Kosrev pasa, a valóságos nagyvezér, ki Ázsiában sikerrel végezte be a hadjáratot, Konstántinápolyba fog érkezni. Ezen megérkezés esetében a Recsepkaimmekám kezéből az venné át a vezéri hatalmat, ennek pedig az erdélyi követ nem hozott volt ajándékot, a min nagyon aggódott. Azért Toldalaghi minden ügyét el akarta végezni minél hamarabb, a nagyvezér megérkezte előtt[1]). Toldalaghi következő vasárnap, november 26-dikán, kihallgatáson volt a szultánnál, hol szintén tisztességgel fogadtatott s az évi adót hiány nélkül befizette.

A császár főkövetje Kuefstein, 25-dikén érkezett volt be a városba a szokásos szertartással, s csak 30-dikán lehetett a kaimmekámnál kihallgattatása, mely alkalommal Recsep pasa nagyon megvetőleg és csekélylőleg fogadta a tizezer tallérnyi értékre becsűlt császári ajándékokat. Ennyiben a kaimmekám nem igazolta azon hiedelmet, melyet róla az angol követ táplált, mintha ő a római császár pártja felé hajlott volna; de nem lehetetlen, hogy az ajándékokkal való elégedetlenség csak szinlett volt, hogy többet zsarolhasson. Mert jól tudta, hogy a nagyvezér nemsokára haza érkezik, s azért a hátralevő néhány nap alatt minél több hasznát akarta venni ideiglenes állásának.

Azonban az erdélyi fejedelem követsége Szombathelyinek nyomára akadt. A nádor ezen titkos kül-

[1]) Toldalagi jelentése. Gróf Mikó „Erdélyi történelmi adatok" I. kötet 248 és köv. l. és Kemény János önéletirása Szalay kiadásában 124 és köv. l.

döttje, bár Lengyelországon és Moldván át nagyon kerülő útat tőn, úgy látszik, akkor érkezett Konstánstántinápolyba, midőn a császár, és az erdélyi fejedelem követsége. Csakhogy nem tartotta meg eredeti tervét, mely szerint Konstántinápolyból néhány mértföldre tengerre szállván, a császár residensének lakásánál magában a városban szállt volna meg, hanem a moldvai vajdának a városon kivűl eső mezei lakán vonta meg magát.

Toldalagi november 28-dikán jelenti a fejedelemnek egy utóiratban:

„Szinte most ezen órában, mikor az felségednek irott levelemet lepecsételtem, és az posta kezébe is adtam volt, olykor izene egy barátom — bizott uram — hogy az molduvai vajda küldött egy magyar főembert le; de igen titkon és sietten is, ki most itt csak nem messze egy cseflekben vagyon titkon. Előbb bejött az Barnocz (moldvai vajda fia) embere, hogy hirt adjon felőle az vezérnek, hogy titkon behozassa és szemben legyen vele. Ki és micsoda ember legyen, nem tudom. Ha erdélyi, felséged árulója, ha felséged nem küldte. Vagy talám Szombathelyit küldték tul, Lengyelország felől, bé? Im azért, mintha semmit nem tudnék az dologban, egy néhány lovast odaküldök, hogy mintha ezek véletlenül találkoznának oda menni, meglássák, ki legyen, hogy azután tudjak gondot viselni reája.... Valaki lehet, de én tőlem titkolják igen jövetelét. Nekem is titkon adák értésemre."[1])

[1]) Toldalagi az id. h.

Toldalagi deczember 1-sején irt levelében nem ir ujabbat a fejedelemnek ebben a tárgyban. Úgy látszik még bizonyosságot nem szerezhetett, s Szombathelyinek sikerült ekközben a titkos találkozás Recsep pasával, a kajmekámmal.

Kemény János emlékirata Szombathelyi fölfedeztetése dolgában igy egésziti a fentebbi jelentést:

„Immár azért mi is benn lévén (a Portán) hi rünkkel lött vala Szombathelyi Márton elérkezése és az moldvai vajda majorjában, kit ők csifliknek hinak, lappangtatása, és azután titkosan behozatása, és az kajmekámmal szembenlétele. Mert valának két, keresztyénből pogányokká régen lett ebek, mindenik akkor is vén emberek: egyik Zülfikár, ki magyar tolmács és az fejedelemnek fizetett szolgája is, de igen tökéletlen, hamis ember. Igen nagy hitelü és tekintetü ember az Portán, kinek keze által forgának vala az egész keresztyénségről Portára menő levelek s expeditiók, és ő fizetéseket nagyokat veszen vala mind magyar, német, muszka, lengyel, olasz, császár-, királyoktól és fejedelmektől, oláh vajdáktól s többektől, és az török végbelieknek kapikihájok vala. Vala penig egy más is, egy Juszuf csausz, ez is jó magyar és Zülfikárral igen egymást értők, barátságosok; de az fejedelemhez igazabb és hívebb, — ez is fizetett szolgája. És ez értvén mindeneket Zülfikártól, nekünk megjelentette vala Szombathelyinek utbanlétét, az csiflikben lappangását, kajmekámmal szembelételét, instructiójának beadását, és forditásra Zülfikár-

nak kebelében lételét. Akkor is, midőn arról examináltuk Zülfikárt s tudtuk jól, ő még is tagadta. Azonban (Szombathelyi) szállását megkémeltetvén, vala nekem egy Farkas nevü szolgám, jó török, lengyel, rácz, görög, tatár nyelveket tudó, ugyan oláh fiu, — azt küldők el. Véletlenűl csak benyitván reá és nevünkkel köszöntvén, csak elbámult azon, hogy tudtuk legyen meg állapotját. Ki által intetvén velünk való szembenlételére, ő is igéré magát; mert isten megakadékoztatá dolgokat és praktikájokat. Végeztünk vala azért helyet az görög templumban, hogy ő is oda jűne, és én is odamennék sat.[1])

Habár ez a találkozás elmaradt, pár nap mulva Szombathelyi maga ment az erdélyi követ szállására, hol biztosíttatván Bethlen kegyelméről, ki az árulónak birtokait sem koboztatta volt el, ismét átpártolt a fejedelemhez.

Azonban ha Szombathelyi hű marad is a király pártjához és Recsep pasa, ki, mint az idézetből látszik, átvette tőle a nádor levelét s utasitását, beleegyezik is a tervbe, — a dolog merőben meghiusultnak volt tekinthető. Mert Kosrev nagyvezér deczember 9-dikén nagy diadalmenettel bevonult Konstántinápolyba, s következőleg Recsep kajmekám részéről a kormány vezetése azonnal megszünt.

A császár főkövete, Kuefstein a nagyvezér bevonulása előtt, ugymint deczember 5-dikén, volt kihallgatáson a szultánnál, hol egész ünnepélyességgel fo-

[1]) Kemény önéletiráya. Szalaynál 126. l.

gadtatván, és szóbeli üdvözletét elmondván, irásban utasitásának ezen pontjait adta be:

Először. Valamint a római császár híven és becsületesen megtartja a kötött béke pontjait, ép úgy reméli, hogy ő hatalmassága a szultán is minden pontjaiban és részeiben végrehajtandja s az ellen mit sem enged cselekedni. És különösen nem fog a római császárnak bármi névvel nevezendő ellenségeire hallgatni, nekik titkon vagy nyilván segedelmet adni emberben, pénzben vagy más módon.

Másodszor. A Szőnynél közelebbről kötött békeszerződés első czikke kiköti, hogy az ott megnevezett korábbi szerződéseknek mindazon pontja, melyet jelen szerződés meg nem másit, épségben maradjon. Az 1616-ban Bécsben kötött szerződésnek hetedik czikke azt tartja, hogy mindazon keresztyének, s különösen papok és egyházi szerzetek, kik a pápa vallását követik, a török birodalomban bizton lakhassanak, templumokat épithessenek s isteni tiszteletöket teljesithessék, s senki se háborgassa őket. Ezektől pedig sok helyen eltiltatnak s különösen közelebbről a jezsuiták Konstántinápolyban kihallgatatlanul elfogattak, s azután, a nélkül hogy vétkeztek volna, ki is üzettek. Kéri a római császár, hogy a szultán engedje azokat, vagy más jezsuitákat oda telepedni, s se ők se más, akár világi, akár egyházi keresztyének többé ne bántassanak. [1])

[1]) Hammer, V. k. 97. l. elferditi ezt a pontot. Mert itt világos, hogy átalán a keresztyén papokról van szó, — söt az összes keresztyénekről; Hammer pedig azt állitja, hogy a jézsuiták érdekében a bécsi szerződés idézett czikke hamisan magyaráztatott,

Harmadszor. Ugyancsak a bécsi szerződés 9. és 10. czikke részletesen rendelkezik a két fél kereskedőire nézve. Ezek megerősitése és megtartása dolgában a követ értekezésre van meghatalmazva.

Negyedszer; A korábbi szerződések s a mostaninak 6-dik czikke a foglyok szabadon bocsássáról és kicseréléséről szól. Intézkedni kell azok kiszabaditásáról minél előbb. A mi ugy történhetik, hogy a szultán küldjön ki nehány ismert becsületességü csauzt, vagy más személyeket kellő meghatalmazással, kik kikutassák a római császár birtokaiból való minden keresztyén fogoly hollétét a török birodalomban, egy hiteles összeirás küldessék meg római-császárnak a budai pasa útján, A római császár is hasonlóra ajánlkozik. Ezenkivül a követ egy névsor átnyujtása mellett a szultán kegyelméhez folyamodik, hogy az odajegyzett kevés számu foglyot váltság dij nélkül adja át a követnek.

Ötödször és főképen. Már több izben kivánták vissza a római császár részéről Vácz és Lippa várait, melyeket a szultán szolgái magok tetszése szerint s a szent béke ellenére foglaltak el; de kérésök hiában volt. Most ismételve kéretik a szultán ezen jogtalanul elfoglalt birtokok visszabocsátására.

Hatodszor. A török részre átengedett 60 falun kivül általok elfoglalt helységek is adassanak vissza s ama 60 se terheltessék túlságos adóval. A római császár tudja, hogy ez a szultán akaratja nélkül történt. Kéri azért a római császár, hogy a jogtalanul

elfoglaltak visszaadására s az adók leszállitására a Porta a nagykövet kezébe rendeleteket állitson ki.

Hetedszer. A kanizsai végvárak körül is nagyok a rendetlenségek, hol a nemesek birtokait a szultán szolgái adóztatják, magokat elfogják, mi a tartománynak is pusztulásával jár, s zavargásokra ád okot. Azért kéretik a szultán a rendetlenségek megszüntetésére, s a követnek erre nézve a szükséges rendeletek kezébe adassanak. [1])

Kuefstein mindezekre a következendő 1629-dik évben kapott nagykésőn választ s tulajdonképi alkudozása is azon évre esik.

A Porta, ha még 1628 nyarán maga neheztelt, miért nem küldi a római császár nagykövetét a szőnyi czikkek ratificálására, most, nem igen sietett ezzel, s csak következő év nyarán indulhatott vissza az orator.

A Portának valóban jobbra fordultak volt ügyei. Kosrev pasa nem csak diadalt hozott Konstántinápolyba, hanem az azsiai részekben való béke zálogát is. A forradalmat szitó s a Portát annyi éven át foglalkoztatott Abaza pasa kegyelemre megadá magát Kosrev nagyvezérnek s ez magával hozta őt Konstántinápolyba, hol a szultán is megadta neki a nevében igért kegyelmet, sőt némileg ki is tüntette. Abaza nemsokára bosznai pasa lett. A Porta 1628

[1]) Khevenhiller Ann. XI. 274. l.

végén, habár a perzsiai háboru nem volt is befejezve, legalább azt mutathatta a vele alkudozott hatalmaknak, hogy azsiai zavarai megszüntek s ha háborura kerül a dolog Európában, egész erővel képes itt föllépni.

XXX.

Mint már láttuk, a török magyar határszélli ügyek elintézésére a bizottságok még az év elején ki voltak nevezve mindkét részről, s a szükséges utasitásokat a nádor megadta a magyar biztosoknak még januárban. A bizottságok összeülte azonban elhalasztatott azon időre, midőn a két fél nagykövetei kicserélődvén, a szőnyi békepontok kölcsönös ratificátiójára az illető császárokhoz utaznak. Már nemcsak a római császár követe utban volt a Portára, hanem a török nagykövet, Recsep pasa is october 11-dikén fényes bevonullását tartá Bécsbe, hol a szultán ünnepélyes levelét benyujtá Ferdinánd császárnak.

A nemzetközi vegyes bizottság működésének megkezdhetésére a nádor uj utasitást késziteni nem látta szükségesnek, — hanem a magyar részről való bizottság elnökének, Koháry Péternek egy pótlék utasitást adott azon hódoltságnak dolgában, melyek Magyarországon feküdtek ugyan, de az érdélyi fejedelem felsősége alatt voltak. Mint láttuk, ebben a tárgyban levél és követváltás történt a nádor és fejedelem között.

A nádor utasitása Koháry Péterhez és biztos társaihoz.

„Az erdélyi fejedelem alatt levő hét vármegyéknek és az Hajduvárosoknak s magoknak is az hajduknak állapotjáról az holdoltság végett való commissióban kegyelmetek ilyen rendet tartson:

1. Ha az törökök semminemő mentiót azokról nem tennének, alto silentio kell minekünk is azont praetereálnunk, és se in publicis tractatibus, se in privatis colloquiis semminemő emlékezet nem kell felőlök tenni, hanem mintha ingyen nem is illetné az kegyelmeteket, úgy kell azokban magát viselni.

2. Hol penig ultro az török magától előhozná, első instantiájokra azt kell felelni, hogy mivel pro nunc ad tempus sub certis conditionibus az erdélyi fejedelem alatt vannak azok, nem látja kegyelmetek módját, mint nyulhasson az ő hire nélkül az dologhoz, s netalám nem is illenék, hogy hirre nélkül semmit is cselekedném, és hogy magára sem vehetné kegyelmetek, azt kell mondani nekik, intvén őket, hogy most hadnának békét, mivel az a kérdés most nem is ideválló volna, s minden úton azon legyen kegyelmetek egyéb motivákkal is, hogy ők ezt most az kérdést haladékban tegyék.

3. Ha penig mégis erősíttenék azon dolgot, állatván, hogy császár urunké azoknak is az propriétása, s az erdélyi fejedelem is annak igazitását hogy idehalasztotta és mireánk vetette, jelentvén, hogy azonról mi is irtunk volna az vezérnek, — azt kell felelni, hogy, noha úgy vagyon, az propriétas azok-

ban az hét vármegyékben is az koronához való, mindazáltal most ideig ugyan az erdélyi fejedelem keze vagyon rajtok, és igy azoknak eligazitása csak az mi részünkről, nem látjuk, mint lehessen meg, hanem az erdélyi fejedelemnek is hirivel kell ennek lenni, és ha szólni s végezni kell felőle, az fejedelemtől is kell mostani üdőre nézve abban valamit értenünk, s ha szintén nekik, az törököknek irt is valamit arról az fejedelem (kit mi nem tudunk), de elég az, hogy az mi kegyelmes urunknak, az római császárnak semmit arról nem irt, sem izent, és igy az jó rendtartás ellen is lenne, ha, minekelőtte arról requirálnák egymást az fejedelmek, valami bizonyost statuálna ő felsége az mi kegyelmes urunk, s noha az úgy vagyon, hogy az erdélyi fejedelem semmit minálunk nélkül abban nem cselekedhetik, mindazonáltal rendetlen dolognak látszanék, hogy mi is őtet azokban ingyen csak meg se találnánk és kérdenénk, az ő keze most lévén rajtok.

Az szerént a mi levelünket is, ha mondanák hogy irtunk az vezérnek, declarálni kell nekik, hogy nem néztünk azzal az irással, hanem csak azt, a mit im feljebb megiránk, ugymint hogy az erdélyi fejedelem mi hirünk és engedelmünk nélkül velek semmi állandót azokról nem végezhetett volna, az ki nem rekesztvén, hogy minekünk is az ő hirével és vele való megegyezéssel kell az dologhoz nyulnunk, ki, mivelhogy eddig meg nem lett, és ők is tudván, hogy az proprietás azokban az vármegyékben császár urunkat illeti, s az temporanea possessio az erdélyi

fejedelmet, mindazáltal mature ők arról nem gondolkodtak s egyik félt is felőle nem requirálták, s a szőnyi végezésekben is semmi irást felőle nem tettek: ne minekünk, hanem magoknak tulajdonitsák az akadékot.

4. Mégis ha tovább urgeálnák az dolgot, legyen azon kegyelmetek, vegye arra őket, hogy most tegyék le ebbeli praetensiójokot, és az többit elvégezvén kegyelmetek, halaszszák ezt arra, hogy ha isten kegyelmetek visszahozza az commissióból, kész ezeket az ő propositiójokat császár urunknak referálni, és azután reméli arra kegyelmetek, hogy mint az több dolgok eligazíttatának, eligazittatik ez is. Egy szóval mindenképen azon legyen kegyelmetek, hogy ha hallgatásban nem marad az dolog, evincálja nálok, hogy in suspenso hagyassék totaliter, vagy pedig arról más és magán való [1]..... az erdélyi fejedelem hirivel és consensusával is. — Attendálni kell arra is, hogyha ők azt erősitenék, mivel készek volnának az erdélyi fejedelemtől consensust hozni, és hogy azt mindjárt meg is hozatják, meg kell mondani, hogy kegyelmetek ezt nem bánná, ámbár hozassék meg; de ezt úgy kivánná kegyelmetek, hogy specificálja az erdélyi fejedelem abban maga egy átaljában való akaratját mind az hajduságnak holdolásáról, mind az ő palánkjoknak elvonnyásáról és az több tőlök praetendált holdoltságról is, ha akarja-e ő, az fejedelem,

[1]) Tollban maradhatott ez „tracta kezdessék" — vagy valamely hasonértelmü pár szó.

azt odaengedni nekik, avvagy nem, — s nemcsak azt, hogy ő consentiáljon annak, hogy mi tractálhassunk és végezhessünk vélek; mert ha csak arra adna consensust, hogy végezhetünk, mi azt nem acceptálhatjuk. holott okot keresne talám az háboruságra vele jövendőben, — szükséges azért, hogy őnála vigyék az fejedelemnél először végben, minthogy az ő keze vagyon most rajtok, és azután értvén azt az ő akaratját, készek vagyunk mi is mindjárást hozzá nyulni az dologhoz, és mint az több dolgokat, ezt is vélek eligazitanunk.

5. Minekutána mindezeket megmondaná kegyelmetek nekik, és ők ugyan még is erősitenék az dolgot tovább is, egyáltaljában declarálja magát, hogy császár urunk hire nélkül tovább az dologban nem mehet kegyelmetek, s ha még azt kellenék ott megvárni kegyelmeteknek, a míg arról császár urunktól választja menne, és azt ő felsége az mi kegyelmes urunk az erdélyi fejedelemmel is közlené, mikor lenne vége? kit ott semmiképen kegyelmetek meg nem várhatna s alkalmatlan is volna; mert legalább beletelnék abban hat hét avvagy két holnap is.

6. Ha mindezek sem használnának és rupturára akarnának menni, félben akarván hadni az több holdultságnak is eligazitását, tunc demum perbe kell szállani vélek, és meg kell mutatni, hogy az ő praetensiójok egyébaránt is sem az hajdupalánkokról, sem magokmagokról az hajdukról, sem peniglen az több erdélyi fejedelem alatt lévő vármegyékbeli holdoltságról nem helyes. Mert az mi az palánkok dolgát illeti, juthat

jól eszekben, hogy mikor az kőhid-gyarmati tractában voltunk volna, az zsitvatoroki végezés után való palánkok épőletiről mind az két részről sok különbkülönbféle kérdések és disputatiók voltanak, és megmutatódott az, hogy sokkal több palánkokat épétettek ők azoltától fogvást, hogysem mint mi. Kire nézve akkor mind az két részről való palánkkokat fennhadtuk, és igy most ők azt méltatlan producálják. Más az, hogy az zsitvatoroki végezés nem is efféle rosz apró palánkokról és tövises árkolásokról szól, hanem derék erősségekről. Mindazonáltal, ha ugyan elvonyatni kivánják azokat, mi arra is készek vagyunk, csak mindjárt, de facto vonyassák el ők is, valamennyi palánkok az ő részekről épéttettenek az zsitvatoroki végezéstől fogvást, kire mivel ők azelőtt sem akartak menni, és hihetős mostan sem mennek, igy mitőlünk sem kivánhatják azt, hogy az hajdupalánkokat elvonyassuk, a kire semmi úton nem is kell condescendálni.

7. Magok az hajduk holdulását penig azzal kell menteni, hogy arról nyilván való, irott articulus vagyon az zsitvatoroki végezésben, hogy az kik az római czászárnak adót nem fizetnek, ne fizessenek az törököknek is. És igy mivel az hajduság ide császár urunk számára semmi contributiót nem tészen, nem méltó hogy oda is contribuáljon. Más az: azok vitézlő emberek, karddal szolgálván fejedelmeknek és az országnak, semmiképen arra nem kénszerithetni őket, hogy adót fizessenek. — Továbbá az zsitvatoroki végezésnek hatodik articulusa is erősiti ezek-

nek dolgokat; mert az Bocskai végezését oonfirmálja, mely végezésben az hajduk állapotja is benn vagyon. És igy szabados és vitézlő emberektől illetlen is adót kérni, s ki tudja? ha arra menne az dolog, nem kicsiny akadékot tehetnének az két hatalmas császár közt elvégezett békességben is; mert azok inkább mind levágatnák magokat, hogysem mint az töröknek meghódolnának és adót adnának.

8. Az mi az közönséges odavaló holdoltság állapotját illeti penig, az zsitvatoroki végezésben Egerről vagyon mentio, [1]) hogy az kik ahhoz mindenkoron holdoltanak, azután is holdoljanak. És in pacificatione Viennensis Anni 1616. ugyanazon vagyon, [2]) hogy azok legyenek holdoltak csak, az kik mindenkoron holdoltanak. De mively ők sokat praetendálnak, oly falukat is, kik soha nem holdoltanak is, de azután egész emberi emlékezettől fogvást felszabadultanak Kállónak és Füleknek felépétésével is, nincs mód benne, hogy most is azokat holdolás alá adják; mively nagy sok izben voltanak már az két császár között bizonyos végezések, de azok ugyan mindenkor békével maradtanak azért, — az ki nyilván kitetszik abból, hogy nem kivánják most is holdolásokat, ha mindenkor holdoltanak volna. [3]) Valami azért Bocskai ideitől fogvást be nem holdolt, nem méltó, hogy annak beholdolását most is kivánják ők, kire mi semmiképen

[1]) A lapszélen: „Art. 15."
[2]) Lapszélen: „Art. 3."
[3]) Oda kell tán a mondat végére érteni: „kivánnák".

nem is mehetünk, — megmondván, hogy ha mi neheztelések volt, miért nem végeztek arról valamit vagy az mi kegyelmes urunkkal, koronás királyunkkal, vagy az erdélyi fejedelemmel is, az kivel sok különb különbféle végezés volt. — Mindezek felett illetlen dolog is volna az, hogy az hajduvárosok megett való falukat beeresztenénk holdolni, hanem legyenek contentusok azzal, az ki most beholdol, mely az is nem keveset tészen.

9. Az több odavaló holdoltság állapotjáról, az kik in controversia nincsenek, vegye az generalis instructiót kegyelmetek eleiben, és igyekezzék mindenképen ahhoz alkolmaztatni az dolgokat, kiről bő informatiót vehet kegyelmetek az mi odaküldött instructiónkból is, melyet hogy igen diligenter perpendáljon is kegyelmetek, szükséges.

10. Az kapucsi pasákat meg kellene kerülni, — s valami uj ajándékot nekik igérni, azt vélem, igen sokat használna, s talám az nemes vármegyék nem recusálnák megadni, — ki legalább ezer arany forint érő ajándék lenne. Kegyelmetek beszéljen egymás közt felőle és irjon minekünk is.

Caetera committuntur industria dominorum commissariorum. Actum in Lakompak 10. octobris 1628.“ — [1])

[1]) Eredeti fogalmazat a kismartoni levéltárban. Tractat. Turc. Pag. I. 88. sz.

XXXI.

A bizottságok összeültének napját meghatározni nem tudjuk; de bizonyos az, hogy már october második felében együtt voltak, a török biztosok Szécsen külvárosában szállván meg; — az alkudozás Szécsenben folyt. Ugylátszik november 6-dikán kezdődtek el érdemleg az alkudozások. Ekkor adják be a török biztosok az általuk behódolásra követelt faluk jegyzékét és a török biztosok vagy kapucsi pasák ekkor adják át egy magyar másolatát a budai vezér utasitásának a magyar biztosok kezébe. [1])

A nehézkes magyar nyelven irt utasitás lényege ez:

1. Szécsén várának a keresztyének kezébe kerültekor egy falka ennek környékén levő falu elhagyta a törököknek hódolását, de mivel azelőtt „főhajtók“ voltak, a „régi végezés“ 3-dik czikke szerint legyenek adozók a töröknek.

2. Hasonlóképp azok a faluk, melyek Székesfehérvárhoz, Hatvanhoz, Szolnokhoz adót fizettek volt,

[1]) A kismartoni levéltárban egy hátiraton: „Pagorum nomina, qui a Turcicis commissariis subducere desiderantur anno 1628. 6. novembris. Tract. Turc. II. N. 93. Az utasitás hátirata pedig: „Anno 1628. 6. nov. Az kapucsi pasa az budai vezértől való instructiójának az magyar részre való pariája.“ U. O. n. 89.

de a „háboruság“ ideje alatt fölhagytak az adózással, legyenek adózásra erőltetve.

3. Ha a keresztyén biztosok visszakivánnának némely Esztergomhoz behódolt falukat, a török biztos kivánja azt, hogy magyar részről is mondjanak le a mező-szegedi, koppányi, simontornyai és szegszárdi szandzsákságokban fekvő rácz faluk adóztatásáról, a komáromi szerződés értelmében.

4. Az Eger várához a zsitvatoroki végzés értelmében tartozó faluk lakosainak egy része odahagyja lakhelyét, más része pedig egy évben, másfélévben sőt két évben csak egyszer adják be az adót a kincstár és a török hűbéresek (szeimenek és szpáhik) nagy kárával. Ezek utódját lehessen „erő szerént“ is behajtani, nehogy e miatt a béke megháborittassék.

5. Némely falu panaszt adott be a török adó terhes volta miatt; — holott ez tűrhető s a panasz hamis. A császárt és szpáhikat károsítni nem lehet, — s a mohammedan szent könyvben megirt isten parancsolatja szerint „az alföldi veteménnek az tizedét minden ember megadja igazán.“ Ha egy falu képes volna száz forint „summát“ fizetni is; de ha nem pénzben, hanem tizedben alkudott meg az adóra nézve, ha a falunak nem termene több egy kila búzájánál vagy egy kila kölesénél, az isten paracsolatja szerint is azzal be kellene érnie a szpáhinak. A császár adókönyvében némely falu „adóra“, más meg tizedre s egyéb mellékes adományokra van beirva. Ezen tul nem mehet a szpáhi követeléseiben.

6. A mi a nemesek dolgát illeti, azon nemesek,

kik falut birnak, lakóházuktól ne fizessenek a zsitvatoroki 16. czikk szerint; de azok, kik jobbágyok voltak, s azután tétettek nemesekké, ne engedje a biztos kivétetni az adó alól.

7. A szolnoki szandzsákságban korábban hódolt, de most nem hódoló helyek, melyek korábban a római császárhoz tartoztak s most az erdélyi fejedelemhez tartoznak ennek életére, ezután a törököknek főhajtók legyenek a bécsi békekötés 3-dik czikke szerint. [1])

Az ehhez mellékelt okmányban a török biztosok előszámlálják a falukat, melyek behódolását követelik. [2])

Keresztyén részen pedig, a zsitvatoroki béke álláspontját foglalva el, ennél sokkal többet követeltek vissza a töröböktől, — s azonkivül sok behódolt falu nemességét kivánták kivétetni a török adózás alól. [3])

Ámbár az alkudozás folyamáról oly rendszeres napló most nem áll rendelkezésünkre, minő Toldalagié volt a szőnyi alkudozásokról, mindazáltal számos okmány fekszik előttünk mindkét részről; melyekben kivált a török részről ejtett sérelmek nagy részletesség-

[1]) Az utóbbi hivatkozás helytelen. Különben — mint ebből látni — a török biztosok nem mulasztották el fölhozni a Bethlen alatti hét megye hódoltságainak dolgát.

[2]) Ezen faluk: Hont, Nógrád, Nyitra, Barsmegyében Budához, a keletiebb megyékben valók Egerhez hódoltak volna. Budához is 28, Egerhez is 23 falut követeltek a törökök.

[3]) A magyarok részéről való felterjesztés nov. 18-ikán kelt. U. O. Tract. Turc. I. 94.

gel vannak fölhozva. Ezeket e helyen közleni nem lehet föladatunk. A fölhozandókból is világos lesz az alkudozás folyama, mely november végén vagy deczember elején török részről megszakasztatott. Úgy látszik, hogy a nádor, bár kétségkivül vezette távolról az alkudozásokat, maga egyelőre nem volt levelezésben a budai pasával.

Murtéza pasa november vége felé egyenesen a császárhoz fordul, két rendbeli levelet küldvén egyszerre, egyiket november 23-dikáról, a másikat 28-dikáról.

Az elsőben némely török foglyok kiszabaditását kéri, az utóbbiban az alkudozás megszakasztásának szándékát jelenti ki. Mindkét levelet a pasának egy azon futára viszi Bécsbe.

Murtéza pasa a császárnak 23-dikáról ezt irja: A Konstántinápolyba utazott császári követ ura nevében hét keresztyén fogoly kiszabaditását kérte volt, s a kérést ő, a pasa, a császár kedvéért teljesítette, minek fejében a követ megigérte volt, hogy a vezér kértére ő felsége szabadon fogja bocsáttatni Dzsáfer agát, ki több mint húsz éve fogoly Győrött s még hat más török foglyot. Ő, a vezér a Budán fogva volt hét keresztyént a követséggel volt egyik pap által el is küldé a császárnak. Ugyanazon pappal várta volna vissza az igért török foglyokat; — de ez a pap nélkülök érkezett vissza Budára, sőt nem is hozott ezek felől semmi tudósitást. Kéri azért a vezér ő felségét, hogy a levelet vivő biztos embernek adja ki Dzsáfer agát és a többi hat törököt. Fölhozza a ve-

zér azt is, hogy a szőnyi békepontok szerint a foglyok vagy kicserélendők, vagy váltságdijokért szabadon bocsátandók, és végre panaszolja, hogy a magyar kapitányok mindemellett is kegyetlenűl bánnak a török foglyokkal s botoztatják is őket, — a váltságdijt pedig túlságos magasra emelték. Reméli, hogy ő fölsége megparancsolja a kapitányoknak ily visszaélések megszüntetését. [1])

A másik, november 28-dikán kelt levél elpanaszolja, hogy a Portáról az alkudozások végett küldött kapudzsi pasa kilencz hónapig vesztegelt Pesten nagy költséggel s ő valamint a melléje kinevezett többi török főember több egy hónapjánál alkudoznak Szécsénben, négyszer levén szemben ő felsége biztosaival, — kik tulságos követeléseket tesznek, habár ő felsége megparancsolta volt nekik, hogy igyekezzenek végezni. Háromszáznál több falut követelnek magoknak a keresztyén biztosok a Bácskában, Simontornya, Koppán, Szegszárd, Szigetvár, Pécs és Mohács vidékén, melyek pedig korábban nem adóztak volt keresztyén részre. A csatázásokat sem szüntetik meg a magyar kapitányok, holott a korábbi békeszerződésekben tiltva vannak. Továbbá a zsitvatoroki és bécsi czikkelyek szerint a Budához, Pesthez, Sz.-Fehérvárhoz, Hatvanhoz, Szolnokhoz és Egerhez korábban adózott faluknak oda kell adózniok

---

[1]) Az olasz tolmács Marino forditása a kismartoni levéltárban, Ferdinánd rendeletei közt „1628", a király leküldte a leveleket a nádornak, mert a császári pecséttel ellátott boritékon azok Eszterházyhoz vannak czimezve.

ezután is. De ő felsége biztosai ezt engedni nem akarják, s más hasonló követeléseik vannak. Végre: A török biztosok nem elég, hogy Szécsénbe mentek az alkudozásra, hol a keresztyén biztosok, a vendégszeretet és illendőség ellenére nem látják el őket, úgy hogy kénytelenek a határszélli török várakból látni el magokat pénzzel és élelemmel, — sőt a mi több, megengedték, hogy a török biztosok lovait és portékáját némely gonoszok ellopják. Mindez arra kényszeriti a kapudzsi pasát s a többi biztost, hogy visszavonuljanak. Ilymódon a béke, melynek megkötésére ő felsége követe a Portára ment, s onnan egy kapudzsi pasa küldetett volt ide, — késleltetve van, a miért is ennek okozói felelni fognak ezen és a más világon. Kelt Budán, nov. 28-dikán, 1628.

A budai pasa küldötte szóval ezeket volt jelentendő Meggaunak a császár udvarmesterének: A keresztyén biztosok azt követelik, hogy a hódoltságban lakó minden nemes [1]) legyen adómentes. [1]) Ez igazságtalan kivánság; mert a zsitvatoroki béke óta igen sok jobbágy tétetett nemessé, ki az előtt a szultánnak fizette az adót. Most a magyar- és horvátországi török területen mintegy 70—80 ezerre mehet a nemesek összes száma. Ő felsége a király annyinak ajándékozhat nemességet, a mennyinek tetszik; de nem kivánhatja, hogy e miatt a szultán és a szpáhik kárt valljanak. Továbbá a hódoltságon sok malom van, melyek épitésekor mindkét részre fizették rólok

[1]) „Gli nemesci o nobili."

az adót. A török területen fekvő hódoltság fizeti is az ily adót keresztyén részre, de a király területén lévő hódoltság malmairól nem akarnak a töröknek adót fizetni.[1])

Ugyancsak a budai vezér nehány nappal később egy magyar levélben többek közt ezt irja Koháry Péternek, a magyar főbiztosnak:

Hogy mi az (szőnyi) végezésnek eleget tegyünk, az kapucsi pasával magunk részéről urembereket, az kegyelmetek kivánsága szerint kegyelmetekhez az Szécsény hostátjában küldöttünk, azért, hogy az végezés szerént, az zsitvatoroki végezésnek 15-dik articulusa szerént, ott nem késvén, végezzenek, úgy hogy az mint ott világosan megmutattaték: Budához, Székesfejérvárhoz, Pécshez, Hatvanhoz, Szolnokhoz és több végeinkhez régtűl fogvást és most az mely faluk behódultak, ismét ezután hóduljanak; — és hogy az esztergami, kanizsai végeknél az mely egynehány, kegyelmetekkel mind ennyi időtűl fogván el nem igazodott falukat, hogy azokat is isten szerént meglássák, igazitsák el, azért is küldtük oda commissariusunkat. Kegyelmetek az isten szerént közönséges igazságnak nem engedvén, melléje nem járulván, ennyi ideje ott heában az napokat töltitek, semmi meglehető dolgot nem emlétitek is. Immár egynehányszor irtunk kegyelmednek, — még csak válaszunk sem jön. Jóakaró szomszéd vitéz barátunk! Ennekelőtte is irtuk vala kegyelmednek: micsoda esztelen embernek tanácsával az lajstromot commissariusunk-

[1]) Ferd. rendeletei közt. U. o.

nak adta volt kegyelmetek? Ez reménséggel ott bár az idő heában ne tölt volna! Mert minthogy az ég az földre nem száll, az föld is az egekben nem megyen. Az az lajtsrom szerént való kivánságára kegyelmeteknek mi semmi úton nem megyünk. Hanem az zsitvatoroki végezésnek 15-dik articulusa szerént az mely faluk régtől fogván és most végeinkhez hódultak, ezután is hóduljanak. Az szerént igyekezzék kegyelmetek egyenlő akarattal az dolgot véghez vinni. A pasa ezután az Esztergomhoz számlált hatvan faluról szól. Azt mondja, a török itt vagy huszonöt falut hóditott be. Ragaszkodik azonban ahhoz, hogy vagy mind két fél tartsa meg hóditmányait, vagy kölcsönösen mind két fél adja vissza a zsitvatoroki szerződés óta hóditott falukat. „Az ott való commissariusunk az szerént vannak tanittatva, hogy végezzenek, nincs arra, hogy az végezésen kivűl valamire lépjenek; mert mi az végezés szerént való igaz czélt irányozzuk. Az mint mi az kegyelmetek akaratját értjük, az semmi nem egyéb most is, mint azelőtt, hogy.... az dolog fennmaradjon. És minthogy az végezés ellen az mi részünkről ennyi falut, háromszázat avvagy többet fölhódultattatok, gondolja kegyelmetek, az háromszáz több huszonötnél, és kár egyik a másikért maradni. Gondoljátok, jobb fönn maradni, mert ezután is többet lehet hódultatni.“ Kijelenti továbbá a pasa, hogy az ő biztosai otthagyják az alkudozásokat, mind lovaik és portékáik elveszte miatt, mind pedig mivel ugymond „az kegyelmed végezés ellen való méltatlan laistromától és kivánásától

szivünk elhidegedett.“ — „Az kegyelmed méltatlan kivánsági miatt az szegénységnek dolga most is abban marad.“ Ezután fenyegetődzik a pasa, hogy a mely kivánt falukat keresztyén részről nem engedik behódolni, azokat a törökök kényszeritni fogják.

Egy utóiratban irja a pasa, hogy épen levele bezártával vette a hirt, hogy azelőtti szombaton a biztosok ülést tartottak ismét; de eredmény nélkül; mert a keresztyén biztosok a beadott hódoltsági lajstromtól eltérni nem akarnak.“ Az kegyelmed szava és igazsága arra nekünk csak semmi, — irja a pasa, — minden dolgot maga palatinus ur kedves szomszéd barátunknak immár két izben bőségesen tudására adunk, és az mint irta ő nagysága, talám módunk lehet — reménységben vagyunk — az egymással való szembenlevésünkkel ő nagyságával, és reméljük, ha nekünk ketten fáradságunk után az két császár közt levő nagy dolgokon által mentünk, mindkettőnknek az két császártól teljes hatalom kezünkben levén, az szegénységnek meglátására végeztetett articulusoknak, méltó kivánságunknak, reméljük, fog engedni ő nagysága.“ Ha pedig — ugymond — vele sem egyezhetnék meg, hátravan az az orvosság, hogy mindkét fél viseljen gondot a magabirta falukra. A magyar biztosok követelése semmi esetre nem teljesithető. „Azért immár csak várjon palatinus urbarátunktól mind az két részről kegyelmetek: ha azt irja, hogy, ugyancsak az szerént semmi dolgot meg nem látván, eloszoljatok? Mi is csak ő nagyságától várakodunk.“ 1628. decz. 3.

A budai pasa ugyanazon évben karácson táján uj követet küldött Bécsbe Meggau kamarásnak. A pasa követe két levelet vitt föl, melyek közül egyik neki magának szól, a másik arra van szánva, hogy a császárnak mutattassék be.

Jelenti az elsőben a pasa, hogy a Portáról a hódolt faluk ügyének elintézésére küldött kapudzsi pasa eljött Szécsénből a nélkül, hogy az ügy eligazíttatott volna. Ez azzal menti magát ezen eltávozásért, hogy a keresztyén biztosok a falukra nézve az eddigi szerződésekkel ellenkező követeléseket tettek, mikből meggyőződött, hogy keresztyén részen nem komoly szándék a kiegyezés. Aztán felhozta a kapidzsi basi azt is, hogy Szécsénben sok lovukat és holmijöket lopták el s saját pénzükért nem kaptak elegendő élelmet. Ő, a portai biztos, már öreg ember s a tél mostohaságait bajosan tudta volna tovább türni. Annálfogva, ha a keresztyének az alkut még is folytatni akarnák, lesz a szultánnak elég más szolgája, kit arra biztosul küldhet. Annálfogva a kapidzsi basi indulófélben van a Portára". „Megirtam már — folytatja a vezér — mind nagyságodnak mind a palatinusnak, hogy a ti biztosaitokkal semmire sem megyünk," miután oly falukat követelnek, melyek a békeszerződésekben hódoltaknak vannak elismerve. „Mindemellett nem lenne helyes, hogy mi egy ily üdvös dologgal felhagyjunk s ne engedjük a szegénységet ezen béke gyümölcseiben részesülnie. Jó lenne tehát mindkét részről más, érdek és szenvedély nél-

[1]) Tract. Turc. I. k. 95. sz.

küli biztosokat küldeni ki, vagy pedig — a mi jobb — magam és a palatinus személyesen jőjjünk össze, ezen ügy végbevitelére.“

Kelt Budán, 1628. dec. 25. [1])

A másik levélben irja a pasa, hogy az előbbi leveleit Bécsbe vitt Juszuf aga visszaérkezvén, az általa hozott válaszokból értesült, hogy a császár kész a harmincz év óta fogságban szenvedő Dzsáfer agát fölszabaditni, a nélkül, hogy urának váltságot fizessen a pasa. De a tettleges fölszabaditásnak bizonyos okból még egy kis haladékot kell szenvednie. Reményli a pasa, hogy nem halad sokára, — s habár ő a római császár követe Budán léte előtt két előkelő foglyot, s ott létekor hatot bocsátott szabadon s igy összesen nyolczat, továbbra is igéri, hogy Dzsáfer aga megszabaditásaért hálás lesz, s nevezetesen igyekezni fog a hódoltságot illető szerződés megkötésében, melyben ő és biztosai mit sem kivánnak egyebet, mint a mi a két hatalmas császár közt kelt békepontokban foglaltatik. Aztán igy folytatja: „De — ne legyen senki sérelmével mondva — ez a magyar nemzet nem gondol a frigy megtartásával s nem elégszik meg azzal, a mit a két császár biztosai végeztek. Nem azért mondom ezt, mintha lemondtam volna azon reményről, hogy teljesíttetni fog, a mit ő felségök biztosai végeztek volt a békeszerződésekben, — hanem csak, hogy mielőbb segítve legyen a szegény népen.“ Az alkudozásokra nézve fődolog-

[1]) Olasz eredeti a kismartoni levéltárban Ferdinánd 1629-iki leiratai közt.

nak tartja a pasa, hogy ott a korábbi szerződéseknek eredeti példányai használtassanak.

Végül — irja a pasa — már értesült, mily jól fogadták a Portán a római császár követét. Reméli, hogy Bécsben szintoly jó bánásban részesül a török császár követe. Ezt nem azért irja, mintha talán az utóbb nevezett panaszkodott volna, hanem mivel azt nem lehet eléggé kitüntetni, nemcsak személyeért, hanem mivel a hatalmas császárt képviseli. Kelt 1628. decz. 24. [1])

A szécsényi alkudozások tehát félben szakadtak; de a pasa késznek nyilatkozék, mint látjuk, az alkudozások folytatására. — A fő nehézséget abban látja, mint ezekből kitünik, hogy a zsitvatoroki s más békeszerződések különbféleképp magyaráztatnak.

Különös volna, hogy a török, ki Gyarmatnál és Szőnynél oly nagyon vonakodott a zsitvatoroki szerződést alapul venni, mig a keresztyének azt erélyesen sürgetik, most a török hivatkozhassék rájok a maga érdekében, ha nem volna okunk föltenni, hogy a zsitvatoroki szerződés azon szövege, melyet Murtéza pasa „eredeti“ szövegnek mond, másképp szólott, mint a mit a magyarok mutattak elő eredetiként. Hogy ez nem volt különben, látni fogjuk hátrább, midőn az alkudozások új phasisáról leszen szó.

[1]) Olasz eredeti U. O.

XXXII.

Mig a törökkel az alkudozások folytak, melyek, habár eléggé részletes adataink határozottabb állitásra nincsenek, alkalmasint elfoglalták nem kis mértékben a nádor figyelmét, s a szécsenyi magyar biztosok aligha tettek valami fontosabb nyilatkozatot az ő tudta és beleegyezése nélkül, — a minthogy a hódoltság egész kérdésének megoldása rá és a budai pasára volt bizva — más fontos ügyek s nevezetesen belügyek elintézése is megkövetelte az ő munkásságát.

Különösen az igazságszolgáltatás kerül most napirendre:

Az igazságszolgáltatásban a nádor az országnak nemcsak fő-végrehajtója, hanem fő-birája is volt, — még pedig a XVII-ik században a legtöbb teendővel terhelt birája. Maga a judex curiae sem volt oly sok ügygyel s oly folytonosan elfoglalva.

Az ország egyik fő itélőszéke: a királyi tábla ép úgy rendes tagjai közé számlálta a nádort, mint az országbirót; ezenkivűl a mai hétszemélyesnek nevezett fölebbezési forum a nádor specialis törvényszéke volt, s még abban az időben nem neveztetett

hétszemélyesnek, hanem a nádor melletti fölebbezési törvényszéknek. [1])

Nemcsak a megyékről, hanem a királyi tábláról és Horvátországból is a nádori székhez fölebbezték az ügyeket, ugynevezett „revisió"ra.

Sem a királyi sem a nádori — vagy is hétszemélyes-tábla nem tartott folytonos üléseket. A mohácsi vészt jóval megelőzött idők óta törvényczikkek határozzák meg az időt és helyet, mikor és hol tartoznak összeülni ezen törvényszékek, mindamellett, hogy hosszu időkön keresztül meg van állapitva mind a helye mind az ideje ezen összeüléseknek. A királyi tábla a XV. és XVI-ik században rendesen négyszer ült össze évenként: kétszer rövidebb folyamu perek elintézésére s rövidebb időre — rendesen husz napra; — kétszer pedig átalános üléseket tartott, melyek Szent György és Szent Mihály nyolczadában ülvén össze negyven napig tartottak, s közönséges nyolczadoknak (octavalia generalia) neveztettek, mig az előbbiek rövideknek (brevia).

A XVII. század elején a rövid octávákra évenként csak egyszer került a sor, t. i. a husvét előtti 6-dik vasárnap (Invocavit) nyolczadára. A közönségesek évenként kétszer voltak tartandók az ország két részére nézve: u. m. az Erdély felől, Liptótól keletre eső megyékre nézve Eperjesen vagy Lőcsén Szent György nyolczadában; a Dunán inneni és túli

[1]) Az országgyülési törvényczikkekben midőn ehhez ülnökök neveztetnek ki, ezen kifejezés használtatik a XVI. és XVII. században: „Ad appelationem penes ill. dominum Palatinum."

megyékre nézve Szent Lukács nyolczadában (october 18-dikán kezdve). Utóbbiak székhelye Pozsony volt.

1608-on kezdve, mint azelőtt is, minden országgyülés végzéskép mondja el ezek tartásának szükségét, s többnyire indokolva is, többször ismételvén a maximát: hogy „igazság az államok sarkköve.“ Hogy e részben a határozatok mindig megújittatnak, fő oka az volt, hogy abban az időben maga az országgyülés választotta meg mind a királyi tábla tanácsosait és ülnökeit, mind a későbbi septemviralis tábláéit, még pedig mind a felső megyékre, mind a Dunán inneniek és túliakra nézve külön. T. i. kinevezett a felső megyékre királyi táblájához két főpapot és mágnást tanácsosokul, s ugyanannyit a Dunán túli s inneni részekre nézve, kik súlyos büntetés terhe alatt tartoztak részt venni az ülésekben.

A nádori föllebbezési itélőszék is a fentebbiekhez képest volt kétfelé osztva, s a szerint neveztettek ki hozzá országgyülésileg a tanácsnokok. Tudniillik a felső megyékre nézve a nádor mellé három főpap és három világi főur; a Dunán túli és inneni ügyekre nézve ugyancsak a nádor mellé más három főpap és főur.

Ezen országgyülésileg történni szokott kinevezések már magokban is szükségessé tették az igazságszolgáltatásról szóló törvényczikkeket; de ezek fogalmazása maga is mutatja, hogy a rendek nagyon sürgősnek találták mindig az octávák megtartását, mivel mindig elhanyagolva láttak az igazságszol-

gáltatást. A fentebbi octávákon kivül az ország rendes főtörvényszékei működésben voltak ugyan az országgyűlések folyama alatt is; de mind országgyűlés, mind közönséges octávák minél ritkábban tartattak; — utóbbiak háborus időben törvény szerint nem is voltak megtartandók. Hogyan is lehettek volna? — A nádor, alnádor, az ő itélőmestere, az országbiró, alországbiró s itélőmesterei, a személynök, sat. szóval mindaz, ki a királyi tábla és nádori föllebbezési szék rendes vagy rendkivűli tagja volt, az átalános vagy részletes fölkeléssel volt elfoglalva. A fölkelések pedig gyakoriabbak voltak, mint a háboruk. Mint láttuk, Eszterházy idejében is gyakran készen kellett lenni a harczra, ha az be nem következett is, — mint 1627-ben is a béke alkudozások alatt.

Nagyobb szünetelések e részben a mohácsi vészre következett mintegy harmincz év és 1606-ban végződött tizenöt éves háboruk voltak. De még békésebb korszakokban is a gyakori ragályok és olykor az ország rendes biráinak hanyagsága rendetlenségeket hoztak be.

Mindezen okokból a nagy mulasztások fölöttébb felhalmozták az eldöntetlen ügyeket.

De a nádornak nemcsak a közönséges és rövid octávákon, melyeken részint mint a királyi tábla egyik rendes birája, részint mint a fölebbezési felsőbb itélőszék elnöke mind a felső, mind a többi megyékre nézve a legelfoglaltabb ember volt, hanem ezeken kivűl is működött.

Ő volt specialis birája minden oly esetnek, mely az ország valamely két különböző törvény hatósága közt vitára adott okot; ő volt birája a fiscus és az egyes birtokosok közt fennforgott pöröknek, — az az a fiscalis pörök egyedül az ő biráskodására voltak bizva. Már pedig tudva van, hogy régi időben, a legmerevenebb ősiség korában, mit jelentett ez.

Minden öröklésnél, mely a családok mellék ágait illette, a fiscusnak résen kellett lennie, hogy a maga netaláni joga felett őrködjék, — s minthogy azon zavaros időkben, melyekben a háboruk sok erőszakos eltulajdonitással jártak, a családok közt fennforgott birtok pörök egy igen tettemes részéhez a fiscusnak méltán volt szava, — s olyankor is, midőn nem ez volt az eset, szorgalmas őrködés s felvigyázat volt szükséges. A nádornak ily esetekben a magyar királyi kamara ügynökei lettek volna segitségére. De Eszterházy idejében épen innen kezdette egy nagy baj kinőni magát.

Láttuk a nádornak 1627-diki erélyes felterjesztéséből, hova sülyedt volt a magyar kamara. A nádor hathatós sürgetései ellenére a bányák harminczadok jövedelme és az adók külföldre vitettek s nem fordittattak oda, hová a törvény rendeli, az ország szükségeire. A magyar kamara már is a magyar alkotmányból magát függetlenitett s a bécsi kamara szolgálatában állott bureaucratiává fajult volt. Láttuk fentebb a nádornak egy panaszát is, mely szerint a bécsi udvari kamara helytelennek és

érvénytelennek nyilatkoztatott volt egy itéletet, mely a komáromi vár és a megyei hatóság közt a nádor és a többi rendes birák által hozatott, s melyre országgyűlési törvényczikk hatalmazta föl külön is. Ezért mondja a nádor, az 1627-diki ősszel kelt felterjesztésében, hogy az ország birái ezt annyira sértésnek veszik, hogy aligha a törvényszék megtartásában ez akadályul nem szolgáland. [1])

Eszterházy idejében kezdetett egy más alkotmány ellenes ujitás is. Későbbi években azon ürügy alatt, hogy a Turzóféle birtoköröklésnél a nádor érdekelve van, a magyar kamara kezdé bitorolni a fiscalításokban való biráskodást. A nádor ezt — mint látni fogjuk — a legnagyobb sérelemnek tekinté, midőn évek mulva ezzel is indokolta lemondási szándékát. [2])

Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy Eszterházy nádornak a kamara nem mindig könnyitette dolgát, hanem sokban nehezítette és bonyolította.

Voltak ezenkivül a nádornak más specificus ügyei is. Némely részint birtok- részint büntető ügyekben maga az országgyűlés törvényczikkek által mondott vagy itéletet vagy rendelt vizsgálatot. Ezeket is a nádor hajtotta végre.

A két utóbbiakra, u. m. a fiscalitás és beczikkelyezett ügyek elintézésére nézve, azon kivül, hogy a többi „octávák" s országgyűlések alatt is folytathatók voltak, külön törvénykezési napok is szok-

[1]) E kötet 55-dik lapján.
[2]) Opinionis Palatini I. 86.

tak hirdettetni, rendkivüli octávák neve alatt, kivált midőn a rendesek hosszabb ideig szüneteltek.

Mióta a nádor 1625. utolsó napjaiban a nádorságot átvette, — mint a fentebbiek mutatják — bár nagyon el volt foglalva mind maga mind az ország más nemű ügyeivel, a következendő törvényszékek tartásának találjuk nyomát:

1626-ban mindjárt mártiusban a nádor Pozsonyban megtartá a törvény által rendelt rövid nyolczadot, melyet az 1625-diki 52-dik törvényczikk rendelt el azon okból, mivel az ügyek megszaporodtak, hogy a rendes octávák nem elegendők tárgyalásukra.[1]) Nem vagyunk bizonyosak, az e részben szűk forrásu adatokból, a következő törvényszéki határ napok megtartattak-e — csak a következőkből van részint teljes, részint meglehetős bizonyosságunk.

Az 1626-ban Sz. György napján a feső megyékre nézve Lőcsén tartatni kellett közönséges nyolczad aligha el nem maradt: a mint láttuk, a király majus elejére hivta magához a korona tanácsosait, s igy az ország rendes birái nem lehettek jelen Lőcsén, az itélőszéken, már pedig legalább kettőnek az ország négy rendes főbirája közül jelen kell vala lennie. 1626-ban a Sz. Lukács nap nyolczada Pozsonyban nem volt megtartható; mert, mint tudjuk, akkor mind az

[1]) Az 1618-diki 64-dik törvényczikk is a rövid nyolczadot „Invocavit“ vasárnapra rendeli kihirdettetni, az az a husvét előtti 6-dik vasárnapra. 1626-ban pedig az mártius 1-sejére esett. A kismartoni levéltárban Ferdinándnak a nádorhoz leküldött peres tárgyú 1626-diki leiratai mutatják, hogy mártius elején octávák tartattak.

év végéig fegyverben volt az egész ország. Fegyveres békében telt el az 1627-ik év is september 13-dikáig, midőn a szőnyi béke megköttetett. Hogy ekkor miért nem hirdettetett ki a Lukács napi nyolczad, meghatározni nem tudjuk. Lehet az oka az, hogy a király september végén hosszabb időre Prágába tevén át udvarát, a nádor az ország összes kormányzata miatt, mely rá bizatott, nem ért rá octávák tartására; lehet az oka az is, hogy, miután azok a király nevében szoktak közhirré tétetni, magának az uralkodónak voltak különös okai az elmulasztásra; befolyhatott erre azon körülmény is, hogy a királyi tábla egyik rendes tagja, a személynök azelőtti nyáron meghalt volt s új még nem neveztetett ki helyébe. Mint láttuk, a király 1627. nov. 28-diki levelében föl is hozza a törvényszék megtartásának nehézségéül a birák kevés voltát. Továbbá lehetséges az is, hogy a fölkelésre szólitott megyék csak september közepén oszolhatván haza, az octávák kihirdetését ekkor már megkésettnek látta a kormány; mert az 1625-diki 51-dik törvényczikk világosan azt rendeli, hogy az octávák elég korán (tempestive) hirdettessenek ki. Végre pedig befolyhatott az ország rendes biráinak az a sérelme is, melyet az udvari kamara emlitett jogtalan eljárása okozott. A viszályt nevelhette a kormánynál az is, hogy a magyar tanácsosok két legfőbbike ellenségesen állott szemben egymással. A mint a nádor fölterjesztéséből láttuk, Pázmán nem engedelmeskedett a nádor fölhivásának a közfölkelés tárgyában s jogát nem ismerte el. Már pedig al-

nádor megtehette volna, hogy az érseket ezért megidéztesse, mi közbotrány lesz vala.

Szóval, ha positiv adatunk nincs is e mulasztás okára, mi nem is lehetett csupán egy, fölfogható az ennyi okból származott complicatio. És mindezen elképzelhető számos ok nem a nádort vádolja. Annyi bizonyos, hogy neki jobban a szivén feküdt a törvényszékek megtartása, mint az udvarnak, a mit a következendő eset bizonyit.

Mint fentebb láttuk, a nádor 1627-ben még october elején, a cancellár által Prágába fölküldött terjedelmes jelentésében kijelenti abbeli szándékát, hogy Sz. Miklós napjára rendkivüli törvényszéket akar egybehíni, s a következő év Vizkeresztjére rendes törvényszéket; miután — ugymond — oly ritkán szolgáltatik törvény az országban.

Láttuk azt is, hogy a király nemhogy határozott fölhatalmazást adott volna rá, hanem azon lebeszélő kérdéssel válaszol: vajon nem lenne jó a rendkivüli törvényszék tartását máskorra halasztani? Folhozza az idő rövidségét, a birák kevés voltát ellenvetéseül. [1]) — A királynak az idő rövidségére nézve akkor igaza volt, mikor válaszolt; mert válasza november 28-dikán kelt, holott Sz. Miklós napja deczember 6-dikán van. A király válasza későn érkezett; mert a nádor minden fölhatalmazás bevárása nélkül még october 14-dikén tettleg kihirdette a Miklós napi rendkivüli törvényszék tartását a megyéken, mely alkalommal nemcsak a fiscalis perek

[1]) Lásd ezen kötet 209. és 210. lapjait.

voltak tárgyalandók, hanem a beczikkelyezett birtok- vagy büntetőügyi keresetek is.[1]) Nem találjuk nyomát törvényszékek megtartásának 1628. őszéig. Ekkor annak rende szerint, s a törvény értelmében kihirdettetett a Lukács napi octávák megtartása. A király összehivója september 7-dikén Bécsben kelt s a Dunántúli és inneni megyékre nézve Lukács napját, az az october 17-dikét tűzi ki a közönséges nyolczad megtartására, helyéül pedig Pozsonyt — szóval a törvénynek mindenben eleget téve.

Ugyancsak september hóban Ferdinánd összehiván magyar tanácsosait, 21-dikén előterjeszté az ország ügyében közelebbről tett fáradozásait, nem is szólván nagy költségeiről: fölemlité a törökökkel kötött békét, egy nagy követ Portára küldését, s végre az octávák egybehivását. Ő — ugymond — sokáig volt távol, már sok idő óta nem hihatta össze magyar tanácsosait,[2]) hogy velök a közönséges ügyekről tanácskozzék. Most, megemlékezvén, hogy az országos törvények s névszerint az utóbb hozatottak, azt rendelik, kogy két év alatt az országgyűlés egybehivassék, — azt a kérdést intézi a tanácsosokhoz: „vajon oly fontos és komoly szükség parancsolja-e az ország egybehivását, hogy azt nyilvánvaló legfenyegetőbb baj, vagy nagy kárvallás nélkül elhagyni vagy elhalasztani lehetőnek

[1]) Ráth Károly. Tört. T. VIII. k. 21. l.
[2]) Épen egy év óta.
[3]) 1625-ben a 6. czikkben az adót csak két évre szavazták v meg a rendek.

gondolják-e? Hozzájárul, hogy nemsokára a törvényszékek is működésben lesznek, s a közben a tél zordonsága és mostoha időjárás is bekövetkezik, s több kényelmetlenségeken kivűl a költségek is megszaporodtak s az élelmi szerek szállitása is meg lesz akadályozva. Ezenkivül, ha még is össze kellene híni az országgyűlést, a tanácsos uraknak kell véleményt adniok, melyik legyen az az idő és hely, melyek a gyűlés tartására legalkalmasabbak lennének mind ő fölsége mind a rendekre nézve [1]).

Erre nézve a király kéri a tanácsosok véleményét. Annyi bizonyos, hogy az országgyűlés megtartása elhalasztatott. De a rendes törvényszékek annál osztatlanabb erővel folytathatták october 18-dikán kezdve munkásságukat.

A mik az octáván folytak, azok előadása kétségkivűl a legérdekesebb és hitelesebb müveltségtörténeti rajz fogna lenni; de az túlhaladná ezen mű körét, és ha a nádori irományokat, minden nádor halála alkalmával az örökösök mindannyiszor át nem szolgáltatták volna is az országnak (mi törvényczikkbe iktattatott), nem tartanók föladatunknak mélyebben bocsátkozni ezen tárgyba. Csak a kéznél levő adatok egybeállitása is messzire vezetne. Mindamellett egy két körülményt fölhozni érdekesnek tartunk.

A mint fentebb is érintve volt, az octávák ritkán tartása s a belső zavarok miatt a fölebbezések nagyon megszaparodtak magában a szoros értelem-

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. „Tractatus Turcicis. I. 87. sz.

ben vett Magyarországon is, hová törvénykezés tekintetében számitandó a Bethlen alatti hét magyarországi megye is. De hozzájárult, hogy Bethlen némely alattvalójának, mint a Szunyog családnak s másoknak némely magyarországi megyében örökösödési s másnemű követelése volt, minek ellátása politikai tekintettel volt kapcsolatban. Bonyolitotta az ügyeket, hogy az egyházi birtokok tekintetében mind a király mind a nagy tekintélyű Pázmány különös kedvezéseket kivánt. Igy a Battyány nemzettség perlette a szentgothárdi apátságot, s a pécsi püspökség a török alatti Baranyában és Somogyban sok falut követelt vissza. De különösen sok dolgot adott Horvátország.

Országos törvényeink, melyek minden országgyűlésen külön megnevezve a napot és helyet elhatározzák az octávák tartását, mindannyiszor hasonló módon specificálják azokat Horvátszágra nézve is. Igy 1625-ben is az határoztatik, hogy évenként kétszer, u. m. Vizkereszt és Jakab napkor Zágrábban meg kell tartani az octávákat. Ezek a bán vezetése alatt tartattak; de az ügyek a királyi és nádori táblához följebbeztettek.

De mindamellett, hogy Horvátországot nagyon kis mértékben, vagy egyátaljában nem érinték a Bocskai és Bethlen idejebeli zavarok, s igy ott béke uralkodott, már vagy húsz éve nem tartottak octávákat. A bánok a Zrinyi, Frangepán és Erdődy családból kerültek ki, s igy a nagyobb birtok-, sőt hatalmaskodási pörök többnyire a bánt személyesen

vagy családját érdekelték. Ha személyét, törvény szerint az ügy nem tartozott a báni tábla elé; ha családját a bán kerülte a törvényszékek tartását. Frangepán Miklós bánsága idejében, mint ez 1628-ban maga panaszolja — ez meg akarta tartani az octávákat, de a Zrinyi és Erdődy családok, melyekkel pörei voltak, meggátolták. Magok az alárendeltebb birák is egyik vagy másik család nemesi alárendeltjei voltak. Igy Patatics, a kit Ferdinánd 1627-ben személynökké nevezett volt ki a nádor akaratja ellen, a Frangepánok ellensége volt s a Zrinyiek részén állott azon idő alatt, mig a báni tábla elnöke volt, s igy a bán személyese.

Ily viszonyok közt a horvátországi alsóbb törvényszékektől a báni táblára fellebbezni nem lehetvén, a pozsonyi octávákra küldték fel a pereket. S úgy látszik, innen, hová egy formaság elkerülésével jutottak, nem utasitották vissza. Legalább Ferdinánd több ily esetet a nádorhoz utal, hogy az octáván tárgyalás alá vétesse. [1])

És csakugyan a király nemcsak a Dunán túli és inneni megyéket, hanem Horvát- és Tótország hatóságait is fölhivta a pozsonyi octovákra való fölebbezés végett. [2])

---

[1]) A kismartoni levéltárban. Ferdinand rendeletei „1628". 93. és 96. A Frangepánok elakarván perelni a Zrinyiek tengerparti birtokait, Frangepán Miklós felebbezi a pert. Az ő levele irja le a horvátországi igazságszolgáltatás fentebbi hiányos állapotját.

[2]) „Regno Sclavoniae. Quod ipsum nobis per praesentes intimandum et significandum duximus, quo ipsi causantes in hoc quoque Regno Sclavoniae existentes, si quorum appellationes ad Posoniensia Generalia

Forogtak fenn oly ügyek is a Lukácsnapi nyolczadon, melyekben a nádor személyesen is érdekelve volt. Ferdinánd annak folytában ezt a levelet intézte a nádorhoz:

„Tekintetes és nagyságos, őszintén kedvelt hívünk. Az ország törvénye és szokása szerint tartott itélőszéki octávákra meghatározott idő vége felé jár, pedig más sok fiscalis ügy van, melyet ugyanazon idő alatt föl ohajtunk vétetni és biróilag tárgyaltatni. Erre hűségedet kegyelmesen figyelmeztetjük, s mindamellett hogy a magános hazafiaknak is van hátra előveendő és tárgyalandó ügyök, kiknek rövidséget szenvedniök nem kell, rendeljük, hogy a mi királyi fiscusunk azon ügyeit, melyeket a mi királyi kamaránk vétetend föl, névszerint Beczkó, Pápa, Gesztes és más várakat illetőleg, időt engedjen fölvételre és tárgyalásra; a revisio és tárgyalás törvényszékén tekintetes és nagyságos gróf Alaghy Menyhért, országbirónk elnökölvén, mivel hűséged ezen részben érdekelt fél, — nehogy különben a pereknek az idő rövidsége miatti föl nem vételéből és nem tárgyalásából a fiscusra kár háromoljék. Hogy hűséged fentebbi elhatározásunkhoz tartsa magát, kegyelmesen s minden esetre akarjuk. Maradunk sat. Kelt Bécs városunkban november 27-dikén, 1628.“ [1])

A nádor november 30-dikán ekkép válaszol:

Judicia Octavalia „transmissae“ sunt, litibus et praetensionibus suis attendere et mature sibi prospicere providereque valeant atque possint. De reliquo etc. Kismartoni levéltár, a nádorhoz a királyi cancelláriából leküldött eredeti formula. Divers. min. 96.

[1]) Ferdinand rendeletei. Eredeti latin a kismartoni levéltárban.

„Legkegyelmesebb uram! Felséged kegyelmesen parancsolni méltóztatik, hogy gondom legyen a fiscalis ügyek előmozditására, a mit én teljességgel el sem is mulasztok; de mindig a maga idejében; mivel törvény s az ország régi szokása szerint bizonyos napok vannak meghatározva, melyeken a fiscalis, a rendkivűli és a beczikkelyezett ügyek szoktak tárgyaltatni. Különben sajnálom, hogy ezen hivatalban levén, perem van felséged fiscusával; mert habár vannak, kik azt igérik, hogy ebben a fiscus lesz a nyertes; de alázatosan ohajtanám, higye el nekem felséged, hogy ha nem biznám ügyem jóságában és alapos s elegendő bizonyitékok által támogatott világos voltában, egészen más utat választanék s felséged kegyelméhez, kérelemhez folyamodnám, vagy egészen is abban hagynám, és fölösleges munkával nem terhelném a fiscust. A kimenetel be fogja ezt bizonyítni.“ sat.

Bővebben ir a nádor ugyanezen tárgyban december 8-dikán:

„Felséges császár, legkegyelmesebb uram!

„Minap irtam volt valamit felségednek a királyi fiscus ügyei tárgyában; de csak átalánosságban minden részletezés nélkül. Most méltónak látom felségednek ezen dologról körülményesebben irni, mivel érdekelve vagyok benne, habár heted nyolczad részét sem birom a beczkói birtokokból annak, a mit gr. Homonnai bir, sőt a magamé még kezemem sincs. Beczkót mintegy százhúsz éve, hogy a női ág törvényes úton, s a törvényszéki minden formaságon ke-

resztül menvén, a fiuágtól átvéve birja. Bánffy Kristóf urnak már előterjesztett kiváltság leveléből kitünt, hogy habár a női ág elmulasztaná is a maga joga érvényesitését (a mit legkevésbbé sem remélünk), akkor is teljességgel nem szállana a birtok felséged fiscusára, a mint ez a királyi táblának ebben hozott végzéséből világos. Ezen Bánffy-féle jogokat tudván, irtam minapi levelemben felségednek, hogy fájna nekem, hogy mint felséged személye képviselőjének pöröm van felséged fiscusával, a miről előre láttam, hogy nem ennek ohajtása szerint dől el. Mert a mi az én részem azon birtokban, könnyebben türtem volna, hogy legvilágosabb jogom daczára is nélkülözzem, hogysem ezen hivatalban levén, a királyi fiscus minden alap nélküli keresetében érdekelve legyek, mintha csupán csak kedvtelésből folytatnék pert.

Gesztes vára dolgát sem akarom törvényszék elé vinni, hanem magamhoz összehiván a magyar kamara elnökét és tanácsosait, eredetiben megmutattam nekik kiváltság leveleimet, s kimutattam, hogy azokban semmi fogyatkozás sincs. Elismerte, hogy ezen ügyben nem forog fenn magszakadás; de azt mondá, azért van keresetjog, mivel első Ferdinánd császár idejében Török Bálint hűtlenségben marasztatott el. Most kérem, itélje meg felséged kegyelmesen, nem inkább faggatás-e ez, mintsem törvényes kereset; miután magszakadásról szól a megidézés, s még is hűtlénségi czim alatt pörölnek, annak hűtlensége miatt, ki most kilenczven éve mult ki, — és

engem, felséged hivét, másnak lázadása miatt állítnak törvény elé, a mi pedig sok tekintetben illetlen és meg nem engedendő: kivált miután soha eddig a fiscus nem támasztott kérdést ebben az örökösök ellen az előbbi királyok alatt, s már elmult három praescriptio ideje is. Azért alázatosan kérem felségedet, méltóztassék kegyesen mehagyni királyi fiscusának, hagyjon föl ezen perbefogatásommal, melyet úgy látszik, személyem kisebbitésére is sürget.

A pápai uradalom némileg más tekintet alá esik, — mert sok homály van benne, mi törvényes földeritést kiván. De az is, kegyelmes uram, minő csekélység! A mezővárosnak alig harmadát birom, miután a többi részt a nemesség s a várbeli katonaság foglalta el birtokául. A jobb részt felséged néhai Cziráky uramnak adományozta, — hozzájárulván a Nyáryak is, kik akkor zálogositás utján birták. A többi birtok Török János uram kezén van, hasonlókép bizonyos pénzösszeg fejében. Azért, a fennmaradó csekélység miatt, kérem felségedet, ne pöröljön velem a fiscus; hanem a mi homály van ebben az ügyben, arra nézve felségeddel alázatosan meg fogok egyezni, oly formán, hogy tekintse felséged kegyelmesen hű szolgálataimat, miután kész vagyok sajátomból is többet kiadni felséged szolgálatában, valamint eddig is tettem; — vagy pedig, ha felséged kegyelmesen kivánja, le is mondok azon birtokról. Csakhogy azt felséged méltóztassék megirni nekem, hogy a királyi fiscus ily csekély dolog

miatt ellenem pört ne folytasson. Felséged ezen kegyével örök hálára kötelez. Egyébiránt tartsa isten felségedet hosszas jó egészségben. Kelt Pozsonyban, 1628. december 8-dikán [1])

---

[1]) Eredeti latin fogalmazatok a kismartoni levéltárban. Diversa minuta etc. I. 100.

XXXI.

Az octávák, melyek Lukács napja nyolczadában kezdődtek, kiülték az 1625-diki törvény által meghatározott hat hetet. Még mint látjuk, december 8-dikán folytak a tárgyalások, s valószinű volt, hogy tovább is tartani fognak.

Még együtt voltak az ország rendes fő birái és ülnökei, midőn az ifjabb királytól, III. Ferdinándtól együttesen a következendő meghivót kapták:

„Harmadik Ferdinánd, isten kegyelméből Magyar- és Csehország királya, Austria főherczege etc.

„Nagytiszteletű, tiszteletes, nagyságos, tekintetes, nemes és vitézlő szeretett hiveink! Miután a jóságos és hatalmas isten akaratjából, és a szent és győzhetetlen római császár, Magyar és Csehország dicsőséges királya tisztelt és szeretett atyánk beleegyezésével és tetszésével Mária Donna herczegnő ő felségét, Spanyolország infansnőjét, Austria főherczegnőjét hites és élettársunkul eljegyezni elhatároztuk, és ebben leginkább isten tiszteletének gyarapodását, s annak főkegyelme hozzájárulásával a a mi felséges austriai házunk szaporodását, s országaink jogát és hasznát, valamint nyugalmunk megerősitését és szilárditását és az előttünk különösen

kedves magyar haza és nemzet békességes állapotját tartjuk szem előtt, — ezt nektek ezen levelünk által tudtotokra adjuk, nem kételkedvén, hogy ti is ezt méltó örömmel fogjátok venni.

„Azért a mi irántatok való legjobb és őszintébb indulatunkból titeket, az ország közönséges törvényszékeinek megtartására egybegyűlt karokat és rendeket, kegyelmesen fölakartunk kérni, hogy ezen menyekző megünneplésén általatok ezen ország nevében kijelölendő személy, ő császári felségének a többi országait és tartományait képviselőkkel együtt a régi szokás szerint jelen lehessen. Ezen mostani fölhivásunk mellett azon ohajtásunkat is kifejezzük, hogy hivünk, Magyarországunk nádora utján tudtára adassék az ország más karainak és rendeinek is. Azon ünnepélynek helyét és idejét tudatni s a nevezett ünnepélyre küldendő követet értesiteni fogjuk. Egyébiránt sat. Kelt Bécsben, 1628. dec. 7.[1])

Külön levélben kéri föl III. Ferdinánd a nádort, hogy a Pozsonyban nem levő rendekkel is tudassa a fenntebbieket; de a nélkül, hogy e végett külön összehivná őket. Leküldé a nádornak az összes karokat és rendeket összehivó levél formuláját is.

Az 1628-dik év nagy események hiányában sem volt a nyugalom kora a nemzetre s nem külö-

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban.

nösen a nádorra nézve. Mind Erdély felől mind török részéről a béke fennmaradása nagyon bizonytalan; a belső rend kevéssé szilárd. Mindamellett a béke legáldásosb műveire is gondot fordított a nádor.

Pázmány Péter az esztergomi érsek akkori székhelyét, Nagy-Szombatot mindinkább magyar műveltség és irodalom központjává tette, habár igyekezete kizarólagosabb volt: ő kiválóan csak a katholicismus érdekeit tartá szemmel a jezsuita rend működése által, melyet sok viszontagságos hányatás után Nagy-Szombatban állandóan megtelepitett. Tudva van, hogy ezen rend a protestánsok rendes fegyverét, a nemzeti nyelvet használá szószéken és irodalomban ugyanazok ellen. A nemzeti nyelv csak nyert ezen harczban. De többet nyert a közmüvelődés az által, hogy a Jézus rendbeliek szintén iskolák alapitása által versenyzének a protestánsokkal, s ezekénél jobbakat iparkodtak fölállitni.

Az akkor kétfelé szakadt Magyarorszégnak keleti részében, a protestans Erdélyben kezdett különösön Bethlen Gábor fejedelem alatt nagy lendületet nyerni a közoktatás ügye. A nyugoti részben, hol 1620-on innen a katholicismus kezdett diadalra jutni, nagyon kevés iskola, s különösön katholikus oskola nem volt. Nagy-Szombatban Pázmány érsek állitott 1625-ben egy intézetet világi nemes ifjak részére magyar jezsutia tanárokkal, mely a nevezett év deczemberének 25-ikén kezdette mü-

ködését [1]). Mig a Bethlenféle collegiumban a külföldről hozott protestans tanárok miatt az intézet nyelve tulnyomóan latin volt, Nagy-Szombatban az tulnyomóan magyar, s különben is elevenen lüktető élet és szellem uralkott itt, mit nem lehet összehasonlitni a későbbi korbeli jezsuita oskolákéval, melyek időfolytán diadalra jutván az állam pártfogása mellett, mind jobban megernyedtek törekvéseikben s kihalt belőlök a szabadabb szellem. Itt maga Pázmán volt a tanárok és ifjuság lelkesítője, ki körébe gyüjtvén az aristocratia szinét, átalános érdeklődést tudott támasztani intézete iránt, mi abban csak fokozta a törekvéseket.

Eszterházy nádor későbbi éveiben gyakran mulatott Nagy-Szombatban, s élénk részvéttel volt a magyar miveltségnek ott fölsarjadzott s mind jobban izmosodott élőfája iránt.

Mint láttuk, s mint későbben is gyakran megtörtént, a nádor erős meghasonlásba jött az esztergomi érsekkel, ki saját főpapi rangjának, s átalán a katholikus clerusnak több kiváltságot követelt, mint a mennyit a nádor a magyar alkotmány szempontjából méltónak látott.

De ha politikai téren sok kérdés viszályt tá-

---

[1]) Pázmány alapító levele olvasható Katonánál. Meg van másolata a kismartoni levéltárban és egykoru hátiratán ez is olvasható: „Anno 1625. 52-a decembris inchoata (Acta Palatini. I. 86.) Pázmány a pénzverésből az esztergomi érseket illetett „pisetá"t, évenként ötezer forintot fordított e czélra, mit Ferdinánd évenként 2000 frtal toldott meg.

masztott köztök, tisztán vallásos buzgalom dolgában egyetértettek, s jó barátok voltak.

Igy a nagyszombati anti-protestans, de egyszersmind nemzeti oskola megalapitása alkalmasint csak azért a Pázmán dicsősége, mivel ez a nádort megelőzte, s mivel az érseki jövedelem állandóbb alapitványnak látszott egy magánosénál. Mert Eszterházy nagyszerű adományynyal járult hozzá nemsokára. Tudniillik 1628-ban maga és neje, Nyáry Krisztina nevében kezdé saját költségén fölépíttetni a nagyszombati oskolához tartozó templomot, mely keresztelő sz. János nevét viseli. Kilencz évig tartott az épités s a nádornak nyolczvanezer forintjába került, nem kötvén ki egyebet, mint hogy maga és családja tagjai azon templom kryptájában temettessenek [1]).

Ugyancsak az 1628-dik év folytában részesült a nádor oly kitüntetésben, mely egyaránt bizonyitá hogy mind a királynál kegyben áll, mind pedig hogy a katholikus hit melletti buzgalma elismerésre talált. II. Fülöp spanyol király őt az aranygyapjas rend vitézévé nevezé ki [2]).

[1]) A fölszentelést leirja Kazy: „Hist. Universitatis Tyrnaviensis." 93. l. A fölszentelés 1637-ben történvén s az épités kilencz egész évig tartván, az épitésnek 1628-ban kellett kezdődnie.

[2]) A „Trophaeum Eszterházyanum"-ban közöltetik az oklevél. A nádor ezután „Celsissimus"-nak is czimeztetett.

XXXIV.

Az 1629 dik év első napjaiban már egy éve telt, mióta a nádor munkás volt a budai pasával való alkudozások megindításában.

Láttuk fentebb, hogy az 1628. octoberében valahára elkezdett formaszerénti alkudozások mily rövid időn megakadtak, úgy hogy az 1627-diki szőnyi békekötés még mindig nem volt befejezettnek tekinthető.

1629-nek három-négy első hónapjában ujabb futamatnak indult az alkudozás, — a nádor és Murtéza passa közt.

Említettük, hogy a szécsenyi alkudozások félbenszakadásának főoka az az eltérés volt, mely az 1606-diki zsitvatoroki szerződésnek egyfelől török, másfelől latin és magyar szövege közt találtatot. A török biztosok egészen máskép magyarázták a 15-ik pontot, saját eredeti szövegökből, mint a magyar biztosok a magokéból.

Az 1627-diki szőnyi békekötés 5-ik pontjában az mondatik többek közt, hogy a hódoltság ügye a zsitvatoroki, bécsi s. a. t. végzések szerint, intézendő el biztosok által, kiket egy részről a nádor, más

részéről a budai pasa fog kinevezni [1]). E szerint fontos volt most 1628-ban és 1629-ben tisztába jőni a zsitvatoroki szerződésnek a hódoltságot illető pontjaira nézve.

A zsitvatoroknál aláirt magyar szerződés 15-ik pontja igy szól: „A mely faluk Fülekkel, Szomoskővel, Hollókővel, Ajnácskővel, Dévénynyel, Kékkővel, Szécsenynyel, Gyarmattal, Palánkkal, Nográddal és Váczczal az hódolásból megszabadultak, ezután se hóduljanak; miért hogy az házak mi kezünknél vadnak; — és azokban semminemű iszpája és egyéb török, akárhol lakjék, semmi közit ne ártsa, se hódultassa. Kivévén azokat az falukat, az kik *Eger* megvételétül fogva szönetlen hódultanak, azok ezután is hódultak legyenek, azokon kivül egyet se hódultassanak. Az mi *Esztergam* dolgát illeti az mikor az keresztények az törököktől megvették, az mit addig az törökök hozzá hódultattanak, azok most és ezután is odahóduljanak; de azokon kivül egyet se hódultassanak. Az mi *Kanizsa* dolgát illeti, embereket bocsásson ki az pasa és Bottyáni uram, és azok meglássák az falukat, mi-

[1]) A zsitvatoroki szerződésre való hivatkozásban a nevezet szőnyi pont igen különösen hivatkozik. Ugyanis a zsitvatoroki béke 16. és 17. pontjára átal, — holott eme szerződés eredeti magyar szövege csak tizenöt czikkből áll. (Lásd Salamon F. „Két magyar diplomata," a Toldalékban). A latin szöveg ellenben 17. czikk. Igy a latinra hivatkoznak 1627-ben. Mindamellett a czikkek értelme azonos, s azért (a számozás nem levén lényeges) a zsitvatoroki magyar szöveget használjuk, — annyival inkább, mivel az 1628. és 29-diki alkudozásokban a zsitvatoroki 15. czikket emlegetik, mint kérdésest, s igy most a magyar szöveget használták,

csoda faluk hódultak oda, és eligazodjék.“ (A többi a nemesek dolgát tárgyazza.)

Ellenben a török biztosok Szécsényben ily magyar szöveget mutattak be (törökből fordítva) mint a „zsitvatoroki 15-dik ariculus-t“: „Az miulta *Eger* török kezében esett, az időtől fogva az mely faluk adóztanak, ismég ujonnan elvégeztetett, hogy adózzanak. Úgy vagyon, hogy az végházak között levő falukból mind az két részről elvégeztetett, hogy hódulván, ismét adózzanak. — És *Kanizsa* is miultától fogva megvétetett, az időtül fogva behódult faluk is ismég hóduljanak. Némely engedetlen, avvagy szófogadatlan falukért innen az mi részünkről is commissariust avvagy emberünket rendeltetvén. Bottyáni fiával végezésben indulván és Kanizsára jövén, és az be nem jövő falubeliek dolgokat eligazitván, bejőjjenek, és az kik bejövén, adójokat megadván, és az be nem jövő faluknak ne adattassék szabadság az megmaradásra. És némely faluk, az kik eleitől fogván adóztanak, méltó, hogy azok az faluk az mi részünkre adót adó faluknak közöttünk levő faluk, ismét adót adjanak. (A többi a nemesekről, de szintén eltérőleg [1]).

Erős gyanu lehetett, hogy a törökök most 1628-ban, hamisan fordították magyarra saját török szövegükből a zsitvatoroki idézett pontokat. Azért magyar részről folyamodtak Bécsbe, hogy egy tol-

[1]) Utóbbi okmány a kismartoni levéltárban a szécsényi alkudozásra vonatkozó irományok közt (Tract. T. I.) ily hátirattal: „Paria Art. 15. tractatus Sitvatorokiens a Turcis oblata.“

mács által nézessék meg a zsitvatoroki török szerződést eredetiben. A nádor annyira nem kétkedett a törökök mostani csalárdságában, hogy úgy vélekedett, amaz eredeti török példányt meg kell mutatni a Bécsben volt török nagy követnek is, meggyőzendő őt a felől, hogy a török békebiztosok hamisan jártak el.

1629. januárja közepe felé leérkezett a nádorhoz a török szöveg illető részének másolata és hiteles olasz forditása Dasquier tolmács kezeirásával. Dasquier versiója, olaszból magyarraforditva ez:

„XV. cz. Azon faluk, melyek Eger megszerzésének ideje óta adóztak és fizették a rájok rótt tartozásokat, adózzanak jövendőben is, — és a többiek ne háborgattassanak.“

„XVI. Azon időtől fogva, hogy Filek, Szécsén és Nógrád a római császár hatalma alá kerültek, vannak az ő faluik közől némelyek, melyek Egerhez, Hatvanhoz, Budához és Esztergomhoz engedelmeskedtek. Ezek legyenek ezután is alájok vetve és adózzanak a mi végvárainkba.“

„XVII. Azon faluk, melyek az elmult időkben Esztergomhoz adóztak, midőn ez a római császár hatalmába került, ezután is adózzanak és fizessék tartozásaikat. Továbbá a többi faluk, melyek ezelőtt mindkét részre adóztak, ugyanazt fogják tenni jövendőben is“ [1]).

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Tratc. Turc. II. 124. sz. D'asquier ily czimet bocsát elõre; Tradottione del 15. Articolo della Capito-

Ily módon világos lőn, hogy az 1606-diki török szöveg (a mint azt a Portáról később kihozták), csakugyan eltér a magyar és latin szövegtől.

Dasguier fentebbi forditását Questenberg a következő levél kiséretében küldé meg a nádornak:

Illustrissime et excellentissime!

Az egyezéshez képest megtekintetém a zsitvatoroki és bécsi békepontok török szövegét, s az tünt ki, hogy a törökök, természetök szerint, furfangos csalárdsággal jártak el. Im visszaküldöm, a mit nagyságodnak törökül küldött volt meg a vezér. *Egészen azonos az a nálunk örzött valódi eredetivel.* Hanem az akkori tolmácsok, ugymint Negrodi és Illési elnézték, — nem tudom rosz akaratból, vagy hanyagságból-e?

Úgy vélem, késő már fölpanaszolnunk, hogy akkor a czikkeket meghamisitották. Azért jobb talán nem tudottá tenni ezt a hibát, és mintha azt nem tudnók, s az eredeti szöveget nem találnók, vagy Prágában tartatnék, telhetőleg a latin fogalmazat szerint egyenlitné ki ezt az ügyet nagyságod, a mint ő felsége már erre nézve határozatát kijelenté. Meléklem Dasquirius keze irását, melyben a török szöveget szórul szóra olaszra forditá. Kitetszik belőle, hogy ebben a törökök kijátsztak

---

latione di Zitvantorok, ch'il Nigrone portó dalla Porta. E danotare, che d'un Articolo li Turchi hanno fattó tré" Különben ezen forditás évszám, aláirás és hátirát nélkül áll a levelek közt a török másolat mellett; de alig lehet benne kétség, hogy itt maga helyére iktattam.

minket. Ezért nem lesz czélszerű nagyságod előbbi véleménye szerint az itt mulató török követnek a békepontok török szövegét előmutatni.

Sáros, Eperjes, Patak dolgában, remélem, hogy valahára kiviszünk valamit. A bajos dolgok lassan szoktak haladni.

Olaszországból a futár megérkezett már, a ki által hozott levél szerint a Neversi herczeg megigérte, hogy megnyugszik azon föltételekben, melyeket a spanyol és franczia király fognak elhatározni, — úgy hogy Olaszországban remény mutatkozik a békéhez, s igy a többi ellenség könnyebb legyőzéséhez.

Különben nagyságodnak szivemből kivánok minden ohajtottakat. Bécs, 1629. jan. 12. Gerardus a Questenberg [1]).

Ferdinánd király január 13-dikáról szintén ir a nádornak a zsitvatoroki 15-dik czikk tárgyában s egyszersmind megküldi neki a budai pasa 1628. dec. 24. és 25-dikén irt leveleit, melyeket fentebb ismertettünk.

A király körülbelül ezt irja a nádornak:

A mellékletből, ugymond, láthatod, hogy a budai vezér hajlandó ujra kezdeni az alkudozást, — melyet a bizottság félben hagyott, — s veled ohajt értekezni. Az eddigi értekezletek megzavarodása, — úgy látszik, — csupán abból származott, hogy a korábbi szerződések foglalatja a talmácsok hanyag-

[1]) Questenberg sajátkezű latin levele a kismartoni levéltárban, „1617—1651"-iki vegyes levelek. 236-dik szám.

sága miatt elferditve s rosz stylben fordittatott le. Ezt most a törökök ravaszul magok erdekében akarják fölhasználni. A király rendeli, törekedjék arra a nádor egész erővel, hogy a korábbi szerződésekre nézve a latin forditás szolgáljon zsinormértékül, valamint egyebekben, úgy a faluk és elfoglalt várak kérdésében is. Különben a király a nádorra bizza, ismert hűségénél és ügyességénél fogva, hogy akár biztosok által folytassa az alkut, akár a vezérrel találkozzék, akár pedig más, általa választott módon [1].

[1]) Eredeti a kism. levélt. ban. Lit. Ferdinandi.

XXXV.

A király rábizván a nádorra az alkudozások módját, azt választá, a mit a király nem emlitett volt, — t. i. saját követet küldött a budai vezérhez, ki ismét Tasi Gáspár volt, ugyanaz, ki 1627-ben is új folyamatba indítá a félben szakadt szőnyi alkudozásokat.

A nádor még úgy látszik, januárban ellátta utasitásokkal küldöttjét. Itt következik három külön utasitás.

A nádor Tasinak:

Hogy az zsivatoroki 15-dik articulus in originalibus töröktil conformis az mihozzánk küldött mintájokkal, azt nekünk dissimulálnunk köll y, és ha kivánnák is, hogy comportáljuk, azt köll y mondani, hogy nincs mód benne, mivel az változások akadékokot tettenek, s el vannak hányva imide-amoda az levelek; de ebben kétségek nem lehet, mert ki nem nyomtatták volna, ha igy nem volna, s az deákot köll y állatni.

Más az: Mivel én mind az két articulust odaküldtem volt neki, úgymint az zsitvatoroki 15-diket

és az bécsi 3-dikot, s ő csak az zsitvatorokit küldte ide, azt reméllem, az bécsit magok is helyénhagyták, ki megmaradván mivel utóbbi, és mintegy directoriomja az másiknak, nem tehetnek akadékot benne.

Az pozsonyi declaratión is mindenestől az két articulusnak continentiája volt, s visszakívántuk azokat az falukot is, az kit ők az békesség alatt beholdoltattanak. Ez az articulusoknak az mi módunk szerént lőtt forditása ugyan azt is kivánná magában; de ebben az derék instructióhoz kölly alkalmoztatnunk magunkot.

. In ea parta, hogy az mit most beholdoltattanak, mivel azokon kivül többet semmi úton be nem adunk, nyilván és categorice meg kölly mondanunk.

Az originálnak prohuctióját ha urgeálja, azt kölly felelni, hogy mód ott abban nincsen, s ha mégis tovább ulgeálná, s minden erejét az dolognak abban vetné, azt kölly mondani, hogy talám el is tévelcdhetett volna, mikor Prugát megvette Friderik, s haszontalan is erre nézvén az az articulus, mivel az *bécsiben* nyilvábban vagyon megmagyarázva.

A palánkok dolgában: Tótországban négy palánkot praetendálnak ők, hogy mi épétöttünk, s úgy is vagyon. De ők az helyett öt vagy hat puszta várat épétettek meg azon üdő alatt és valami kőtornyokot is csináltak hármat vagy négyet, kiknek neveket most mind nem tudom; de tudják ők ma-

gok is, és talám végére mehetünk mi is. Az őfelsége birodalmában itt semmi palánkot nem tudnak nevezni, hanem Szőgyént és Bosnyák uramnak valami udvarházát; de abban semmi praesidiom nincs és csak valami igen selejt dolog is. Az mi penig Szőgyén dolgát illeti, én magam tudom azt, hogy az zsitvatoroki végezés alatt csinálták, és mind palánkja, árka megvolt immáron, mikor vége lött az végezésnek, hanem csak az kapuját csinálták egy-két nappal azután; de annak is mindene megvolt már faragva, s úgy állatták föl. Verebélyt is, tudom, előhozzák, az kit én csináltattam; de ott azelőtt is palánk volt és mindenkor praesidiom is lakott benne. S benne az végezésben, hogy szabad azféle peaesidiomokot erősséteni.

Ezeken kivül az hajdu-palánkokot erősété. De erről az secreta instructióban elegedendő tanuság vagyon. Mind gradatim csak kölly accomodálni az dolgot.

Ők is penig egynehány palánkokot csináltanak: innét az Dunán Szemetest; Eger felé Hevest, s Földváron alól is csináltatnak két vagy három palánkokot, kit igen jól tudnak magok is; de ezeknek neveknek Kohéry uramtól mehet végéré kegyelmed. Maradjon fönn azért mind az két felől való palánk, és ezután ne csináljanak többet.

Az nemesség dolgában mond valamit; de azt nem neki kölly declarálni, ki új s ki régi bennek; mert curiákat tudom nem nemesétett őfölsége s az személy penig nemessé az földet nem teheti. Ám

legyen úgy azért bátor az végezés, hogy az új nemesek, az kik az ő paraszt földeken vannak, adózzanak nekik; csakhogy az generalisok avvagy viceispányok declaratiójokból legyen, ki régi s ki új nemes ember; mert ő úgy osztán mind újaknak mondaná őköt.

Az pénz dolgában való remediomot, az kit az vezér proponált, nem kölly acceptálni, hanem mégis tovább kölly urgeálni, hogy mivel nem az szegény ember veri az pénzt, vegyék el ők is ezt az pénzt; mert akármölly háborunál is inkább megnyomorétja ez az pénz dolga az szegénységet, s ha igazán szánója, — a mint maga irja az vezér, — az szegénységnek, miért nem szánja ebben is? Más az: lám, tavalyi esztendőben azt kivánta vala tőlem, hogy ha tizenöt magyar pénzben a mi ezüst leszen mint tiz oszporában el fogja vétetni; s nem 15, de 14 magyar pénzben vagyon annyi ezüst: s miért nem akarja tehát elvenni maga beszédi s igíreti szerént? Továbbá, lám, már Bécsben is elveszik. S gyalázatos is az az mi császárunknak, hogy az ő pénzét, az ki szintén olyan jó, mint Mátyás császár idejében járt, el nem akarják venni; — sőt az békesség ellen is láttatik lenni. S emlékezzenek reá, hogy ha el nem vétetik, elfogy esmét az jó pénz s nem kaphatják, s azután mind el fut alólok ur szegénység és sem magoknak sem császároknak nem leszen innét adajok. Most is ez az oka, hogy be nem vihetik adajokot, mert nem tudják hól szerét tenni az pénznek. Az kereskedések is megszünnék, maga ez is az egyik

jele az jó békességnek, és holmi több efféllékkel is köllly azt erőséteni. Az Portára való kereskedésben sem lehet akadék ez miatt; mert azelőtt is csak Nisszáig járt az magyar apró pénz, s ha akkor akadékot nem szörzött, nem látom, mi akadékjok lehetne most.

Az én vele való szembenlételem felől azt mondhatni, hogy kivánnám magam is azt az alkalmatosságot magamnak; de hami más nagyobb oka nincsen, hanem ez az holdoltság dolgának eligazétása, talám megitílhetnének bennünköt, hogy az derék végezéseken együtt nem voltunk, s most ezt magunk akarjuk végezni. Mindazáltal ha mi más nagyobb dolog volna, az kiért az szembenlétel kivántatnék, örömest megcselekedném.

Az több dolgok, úgy tetszik, mind benn vannak az instructiókban, s per omnia ahhoz köllly alkalmoztatnunk magunkot [1]).

A Tasinak adott másik utasitás igy szól:

1. Azt mi nem vitatjuk, mint legyen az ő levelekben az végezés. Elég az minekünk, hogy minálunk úgy vagyon megforditva, és mind az egész békeségtől fogvást igy értettük s in usu is igy voltunk az békeségekben.

2. Az első zsitvatoroki végezés után egynehány rendbeli végezésink is voltanak, és kiváltképen az bécsi, komáromi és szögyényi; de soha is az ő ma-

[1]) A nádor sajátkezű fogalmazata. Kelti idő, hát- és fölirat nélkül. Kismartoni levéltár. Tract. Turc. Par II. da. Hátul, a számozatlan és kelti idő nélküli levelek közt. Maga ez okmány számozatlan lapjai is hibásan elforgatva.

gyarázatjokat elő igy nem hozták. S az bécsi végezésben ezért is az ő praetensiójokért adtuk nekik az hatvan falukot, az mikor ők 158-at kivántak. S benne voltak ezek az őtőlök most kivánt faluk is az akorbeli kivánságokban is, kit elhagyatnak az bécsi végzéskor, és megelégedtek az hatvan faluval, az mint erről az bécsi 3-dik articulus nyilván szól. És noha az mostani szőnyi végezés is confirmálja ugyan az zsitvatoroki 15-dik articulust; de azzal ki nem rekeszti az bécsi végezéseket, — sőt nevezet szerént az 3-dik articulust is comfirmálja, az kiben az az hatvan falu is igírtetett, mölyet meg is adtanak, és ők is megelégedtek akkor velek és csak egy szóval is többet annál nem kivántak sem Pesthez sem Budához, sem Egerhez.

3. Micsoda gyalázatos dolog is volna az, hogy az mi vitéz eleink által sok vérrel és fegyverrel viszszavett és fölszabadétott, s ennyi esztendőtől fogvást békével birt falukot, kiket sem végezésekkel, sem tűzzel, fegyverrel be nem hódoltathattanak, most azt mi ultro erővel adnánk be! — Továbbá — istennek neve dicsértessék is! nem vagyunk abban a szükségben is, hogy ilyen méltatlan dologra menjünk, az ki köröszténységünknek is ellene vagyon.

4. Jól meg költy gondolnunk azt is, hogy az 15-dik zsitvatoroki articulus után tiz esztendővel volt az bécsi articulus, az kiben az hatvan falukot oda beadták, s ez az bécsi 3-dik articulus magyarázta meg azt az 15-dik zsitvatoroki végzés. S nem-

csak megmagyarázta, de azt végben is vitte az hatvan faluknak megadásakor.

5. Oly messze is vannak azok az faluk, az kiket ők neveznek, hogy azon belől száz avvagy kétszáz faluknál is több vagyon, az kik nem holdolnak. S micsoda illetlen dolog is volna az, hogy azok, a kik oly távol vannak, beholdoljanak, s Budára, Pestre penig! s az többi, az két felől valók ingyen csak kérdésben sem levén.

6. Az mölly falukot kiváltképen Pesthez, Budához birtanak, nem a pesti vagy budai török hóditotta volt is azokat be, hanem az visszavett végházakban lakó törökök, kiknek változván tisztek vagy helyek, az mint mikor Szécsénben, Gyarmatban vagy Palánkban, vagy más megvett várban, valamelyekben laktanak, úgy Pestre, Budára menvén lakni, oda szolgáltatta jobbágyit, avvagy némölyek pénzen adták el falújokot az pesti és budai töröknek, s úgy birták oda őket. De mikor Nógrádot, Füleket és az többit visszavettük, ottan fölszabadoltak ezek is az holdolástól az többivel együtt. Lehetetlen is az, hogy egyébképen az pesti és budai török behódithatta volna azokat. Ezekből nyilván kitetszik, hogy csak ott Nógrád, Vácz és Hatvan köről lévő falukrúl vagyon csak az az zsitvatoroki 15-dik articulus is, ha bár úgy köllyene érteni is, az mint ők értik, avvagy nyilvábban meg nem volt volna magyarázva is az bécsi végezésben [1]).

[1]) Ugyanott. Közvetlenül az előbbi után. Szintén kelti idő, söt hát- és fölirat nélkül. A nádor sajátkezű fogalmazatja. Alkalmasint befejezett

A harmadik utasitás, melyet Tasi a nádortól kapott, itt következik:

„Instructio particularis pro Caspare Tasi.“

„1. Az mennyire lehet siessen kegyelmed bemenni Budára, s mivel most befagyott oda is az Duna, talán jobb leszen egyenesen csak Esztergomba menni, s onnét Budára; de semmit utjának okáról nem köllyen sem az béknek sem másnak emlékezni.

2. Az vezérrel szemben levén, és köszöntvén nevünkkel, hogy kegyelmedet noha egészsége látni is, de az két hatalmas császár közt való szent békeségnek, holmi jövendő akadálynak eligazétására is bocsáttam be s az többi között az szegény községnek dolgaira is, — meg kölly mondani. Ki mivel üdőt kiván, kérni kölly, hogy ha más dolgának félretételével kölly meglenni is, kegyelmednek ne álalljon üdőt adni, és mindazokot csendesen meg is hallgatni, s ha mit egy vagy két audientián el nem végezhetne, többször is szemben legyen kegyelmeddel.

3. Mivel úgy vesszük eszünkben, hogy az commissariusok mind az két részről talám azért is nem conveniálhattanak, hogy az interessatus személyek forgatták az dolgot, szükséges, hogy ez kegyelmed által tett mi tractánkba is ne adhibeálja az iszpahijákot; lám jól érti már maga is az dolgot, miben vagyon! hanem küldjön el az kapucsi basáért, s hadd tractáljon azzal kegyelmed, s az min ott meg-

okmány; mert a két levélnek három lapját tölti be s a negyedik lap üresen áll.

egyezhetik az kapucsi basával, közölje ővele, s azután a min megalkhat is, azt ad ratificationem nostram idehozza. Hol penig mi difficultások emergálnának, kiknek complanatiójáért még vissza köllyene kegyelmednek menni valamint, hogy az mi instructiónkot kész ott is megvárni.

4. Ugyan in prima audientia meg köllj mondani azt is, hogy ebben meg ne botránkozzék, hogy ezt az dolgot mí szinte helyében küldtük tractálni, s ilyen confidenter, mert nagy és titkos okai vannak, kiket kész meg is jelenteni, ha reáfelel, hogy secretomban tartja, kire ha levéllel köti magát, meg kölly mondani neki.

5. Azután exaggerálni kölly, hogy mölly nagy bűn és illetlen dolog volna, ha az község dolga fönnmaradna, holott az két császár is az magok közt való békeségben ezt vetette föl czélól s magoknak az császároknak nem lenne méltóságokra, s talán isten az békeséget sem áldaná meg érette s minekünk is ketten micsoda böcsületünkre esnék, hogy az végezések is mireánk hagyták az ő dolgoknak eligazétását, s el nem igazétanánk még is. S nem is jövendöljük ugyan; de mint ezideig is, félő, ezek miatt köllyene fölbomlani az békeségnek.

6. Excerpálni kölly az derék instructióból mindazokat az punctomokat, az kik az holdoltság dolgát nézik és rövid articulusokban be kölly irva is adni nekik, megmondván, hogy mi haszna volna, ha számáról megegyeznénk is az faluknak s egyéb inségekről nem végeznénk szegényeknek.

7. Az mi oda alá beholdított jószáginkfelől ha mi kérdést avvagy panaszt tesznek, az mint már sokszor replicáltunk, ugyanazonokot köllyreplicálnunk, — azt nem felejtvén, hogy levelében az vezér ezekért kivánta nálunk hagyni azokot az falukot, az kik az békeség alatt beholdoltanak; de ebben is az derék istructióra kölly nézni.

8. Ha mi jó futamotja lehet most az dolognak, és valami conclusiót kévánnának, azt, az mint az conclusiót kévánnák, magyarol kölly magokkal leiratni és sietni kölly kiküldeni, végezvén Koháry urammal is, hogy arra nyúgodt katunát tartsanak Ujvárban; de úgy azért, ha kegyelmed is helyen hagyja azt.

9. Az zsitvatoroki 15-dik articulusról másutt informáltam kegyelmedet; de ha ugyan erősétik az dolgot, meg kölly azt is mondani nekik ad extremum, hogy nem jól adták volt ki ők azt az articulust, s kiváltképen az miatt köllyetett lenni az bécsi tractának. Mi azért egyátaljában, ha úgy volna is az mint ők mondják, ahhoz nem akarjuk tartani magunkot. Kit ha az szőnyi végezéssel erősétenének, hogy lám ott confirmálták, úgy vagyon, de az bécsi correctió és értelem szerént, és az mint ennek usuát is continuálták, ehhez vetvén az másutt megirt inconvenientiákot is, az kik abból az ő praetensiójokból következhetnek.

10. Compendiose penig az alföldi holdultság és hajdu-városok dolgát az secreta instructio szerént kölly mindenképen tractálni, hozzá tevén, hogy

kegyelmednek nincs is arra való autoritássa, hogy ahhoz nyulhasson, noha, ha ugyan kévánnák, hogy hozzászóljon, ennélkűl nem akarván tractálni az többiről is, azon secreta instructiónak tenora szerént, vegyenek olyan levelet onnét, az minemüt mí kivánunk s interim végezzük az többit, s mi hozzányúlunk azután ahhoz is.

11. Az Ujvár és Fülek közt való holdoltság dolgában penig mindenestől az secreta instructióhoz tartsa kegyelmed magát, s fölötte idegennek mutatván magát csak emlékezetitől is annak, hogy az mit bekészítettenek (bekénszerítettenek) az békesség alatt, azt ők birják. Megtartván mindazáltal protestátióval, *és hogy az ad ratificationem irva* legyen, az garádicsokot.

12. Az Dunán innét való hodoltságról nyilván meg kölly mondani, hogy sok falukat hodoltattanak be az Bethlen fejedelem háborujában, az ki azelőtt nem holdolt soha is. Mivel azért azt minden jó rend ellen cselekedték és ingyen csak bizonyos praetextus sem volt reá, föl szabadolni kivánjuk egyáltaljában. Ha kik penig azelőtt is holdoltak volna és Kanizsa megvételétől fogvást s azután meg elhagyták volna s úgy készerétették volna most ujabban be őköt, disputatió és villogás után be kölly engedni őköt, de az adajok dolgában azon módot kölly megtartani, mint az több holdoltság dolgában.

13. Az tótországi palánkok és várak fölépétése felől, möllyet mind az két részről tettenek, másutt vagyon tanósága kegyelmednek felőle; de arra

kölly is minden úton vinni az dolgot, hogy maradjon mind az két felől fönn, jelentvén titkos okát annak is, ha egyéb motiváknak helyet nem adnának.

14. Az faluknak neveket, kiknek kölly osztán beholdolni, mivel ott el nem igazodhatik és számban kegyelmedtől nem vétethetik, egy ilyen végezést kölly felőle tenni, hogy connumerálják azt mindenfelől az viceispányok és szolgabirák külön az ép falukat s külön az pusztákat, kit hiszen ők is tudni fognak. Mölly lagistromot azután pecsételjünk mind az két részről meg, s legyenek az tárházban, hogy kiki azután olyan falut kévánna beholdoltatni, az ki abban az generale lagistromban nem volna, büntetnék meg mindjárt érette. Ezt penig most mindjárt kölly rendben venni, mihelyen megalkuszunk egymás közt. S más részről vegyék lagistromban bár ők is, az kik sine controversia eddig nekik beholdoltanak s comportáljuk az lagistromokat, s igazétsuk úgy el azután.

15. Ha penig casu quo nem végeznének semmit is, és re inperfecta köllyene megtérni kegyelmednek, tegyen protestatiót előttök, hogy noha az békeségben, mölyet utolszor Szőnynél végeztek, az vagyon, hogy ha az holdoltság dolgát el nem igazéthatni is, az békeség ugyan megmaradjon, de ahhoz való biztokban az kérdésben levő falukat meg ne háborétsák, mert fölbontják az békeséget vele, s meg is hagyjuk azoknak az szegény embereknek, hogy az mit az békeség alatt beholdoltattanak közőlök, ezután be ne menjenek, s be készerétik őköt tüz-

zel vagy fegyverrel, érteniek köIly, hogy az békeség ellen cselekesznek.

16. Ezek közt úgy vagyon, mascule kölly embernek magát viselni; az vezért mindazáltal minél tisztességkivánó böcsöllettel kölly illetni, semmi változást vagy félelmet nem kölly mutatni s az mi kegyelmes urunknak diadalmát meg kölly mondani [1]).

[1]) A nádor saját kezű irása, a kismartoni levéltárban, Tractat. Turc. II. k. 126. sz. Kivül: Instructio Particularis pro Gen. Caspare Tassi. A titkos utasitást, melyre a fentebbiekben többször tesz czélzást a nádor, nem találtam.

XXXVI.

Mig a nádor új követségének fölszerelésével foglalkozott, a végvárakból nyugtalanító hírek érkeztek a törökök harczias mozgalmairól.

Gyarmatból januar 16-ról az ottani kapitány azt irja, hogy Budán nagyon gyülekeznek a törökök. Oda ment a fehérvári bég is, hatvan vezeték lovat vivén magával; az egri pasa a mult éjjel Jász-Berényben szállt meg, — az is Budára megy. Hihető ezekből, hogy valamely kirontást terveznek.

Zádori András, Damasd várnagya a törökök közt mindenfelé szárnyaló hirként jelenti jan. 17-én, mely szerint Bethlen és a tatárok készen állanak egy hadjáratra. Hallotta továbbá, hogy a törökök meg akarják ölni a budai vezért, ha ez a holdolt faluk dolgában a függőben levő szerződésbe egyezik.

Egy másik magyar kapitány azt jelenté ugyanazon hóban, hogy hallomása szerint a vezér szaporitja az Ó-Esztergambeli helyörséget; négy bég van Esztergamban: a palánki Dervis bég, ki két évvel azelőtt Szőgyént ostromolta; a váczi Deli-Bali-Bég; a tatai Ibraim bég. Ezek állitólag nehány nap

mulva hallatlan dolgokat akarnak mivelni; — a negyedik Ozmán bég. Maga a vezér is rendkivűl nagy tevékenységben van, mintha valami különösre készülne.

Ily fenyegető hírek alapján a király megrendelé a komáromi, győri és ujvári kapitányoknak, hogy jól fölkészülve álljanak, s egymást kölcsönösön segitsék. Azonban ovakodjanak bárminő kihivó tettel a törököket ingerelni. A király intette a Bécsben volt török főkövetet is, igyekezzék a végekben a békét fönntartatni s irjon ezen tárgyban a budai pasának is, — nehogy valami olyan történjék, a mi az alkudozásokat megzavarná. A király ezeket a nádor értésére adván, inti, *siessen* az alkudozások megújitásával, mert igy a netaláni alkalmatlanságoknak elejét vehetni [1]).

Ezen sürgetések befolyhattak arra, hogy a nádor még februar első napjaiban elindítá Tasit Budára.

Tasi Budára érkezvén, következőkép kezdi meg jelentései sorát.

Megindulván, (a mint megirtam vala akkor nagyságodnak,) Ujvárból, isten segitségéből 8-va februarii délre Esztergamba jutottam. Elég nehezen vihetének által a Dunán, mivel mindkét széli jeges s a közepin nagy zaj ment, — sajka mellett hozták által a kompot is. Ott ugyanazon napon szemben voltam a várba a békkel is, s noha sokat beszéllettünk, de formaliter utamnak okát nem kérdette,

[1]) Litr. Ferd. „1629-30.“ 16. 18. 19. 20.

hanem a minemű falukat ők kivánnak Esztergamhoz beholdulni, azoknak signaturáját tolmácsátul azután szállásomra küldötte. Minthogy pedig Bosnyák u. őnagyasága emlékezett vala róla, hogy a vezérnél el ne felejteném elölhozni, mivel a törökök, ha szintén úti levelek vagyon is, de be nem mennek végházakba megmutatni, s a miatt néha történik holmi rajtok; Somogyi uram is Szőgyenben létemben hasonlóképpen panaszkodék minap, hogy azont cselekedték az törökök ott is, megjelentettem e panaszokat a Béknek. Azt felelé nagy emberűl, hogy szégyen annyiszor arról őtet megtalálni Somogyi uramnak, holott ő megirta egynehányszor, hogy afféléket mindjárt megfogjanak, sőt előhozatván a minemű czímert szokott ő afféléknek adni úti levelekre, megmutatá, s azt mondá, hogy annak se higyenek a kapitányok, ha a pecsétem melléje nem lészen nyomva, — mert, ugymond, a falusi papokkal szintén azt iratják alája, a mit akarnak s úgy járnak. Én azért javallom vala a Béknek, hogy ugyan a neveket is alája irassa maga, és a helyt is, a hová mennek, mert a pecsét miatt ugyan fraus eshetik. De bezzeg a' vezér, noha még felőle nem beszéltem magával, hanem a tolmácsa jütt vala hozzám, más különben érti talán a dolgot; mert ő egynehány veszprémi és talám pápaiakot is, a kiknek, úgy értem, levelek is volt, megfogatott, hogy be nem vitték mutatni a leveleket, és mivel nagyságod levelét allegálja, hogy afférlék megbüntettessenek, azt ő úgy érti, hogy szabad legyen megöl-

niek is érette. Megizentem neki, hogy ne, hanem visszaadja őket, s a magyar kapitányok büntessék meg, — úgy kell azt érteni, mert egyébként a törökkel is úgy bánnak. Irt ugyan egynehányszor a győri királyképe felőlök, de még semmit nem efficiált. Ha ember előbb tudta volna, jó volt volna ezt az ajándék törököt is Ujvárban hagynunk addig. De még — nagyságos uram — erről szemben nem költünk, azon leszek, hogy megszabadítsam őket, megértvén állapotjokat. Interim az esztergami bék resolutiójához jó magokat a végbeli kapitánoknak tartani és tudni is azt.

Onnan másnap Budára jüvén, nem úgy mutatta magát a vezér hozzám, mint azelőtt. Nem tudom, azért-e, hogy ne tessék, mivel ő kap a békeségen, avvagy azért, hogy nem gondolja végben mehetését, avagy hogy valakit vár. Mindazáltal másodnapra igen solemnis audientiát adott. Úgy rendelte pedig a bemenetelemet, hogy a mely jancsáraga most a Portáról érkezett jancsárokkal, és minden jó módjával vitetett eleiben, én is szintén akkor érkezzem oda és láttam minden jancsárit. Úgy is lett. Lovon ott állottam addig, és a jancsárok közt bemenvén utána, mikorra én beléptem, akkor immár kaftányosan bocsátta ki a vezér őket, mind az régit, a ki bemegyen, s mind az újat, a ki most jütt. Másfél ezernek hirdetik a jancsárt, a ki velejütt, de bizonyos, hogy harminczhatnál vagy negyvennél nem több, hanem mind az ittvalók mentek eleiben. De ő nálok a hazugság nem szégyen. Higye nagyságod,

álmélkodásra való dolog, mely kevés török Budában vagyon, — úgy kiholt. Az első audientiát én illendőképen peragáltam. Ma, vasárnap még be nem hivatott, hanem izent a tolmácsától, hogy holnap bevitet. Azért már attól várok, és azután generalis uram őnagysága egy fő szolgáját, ki itt velem vagyon, kibocsátom, s irok a derék dolognak successusáról nagyságodnak.

Hanem, nagyságos uram, én most leginkább nagyságodat ez levelemmel amaz lator István papról találom meg. Régen itt lakik, itt is predikállott már; de miólta én itt vagyok, nem jár ki, — mintha itt sem volna, úgy tetteti. Nekem titkon mondották, — sőt az ittvaló predikátor tudakoztatta bizonyos meghitt emberétől, ha én nem értekezem-e itt felőle. Itt is egy asszonynyal vagyon szállása, s már is csendült nősző szándékáról hir .... Debreczenben igyekszik, — csak várja mindennap a könyveit, oly hírt költött itt. Egyik szolgáját mondja, hogy érte küldte, — itéllem ama drabant az. Nagyságod találjon valami derekas módot benne, ne in dedecus ecclesiae maneat propter tam enormia scaelera impunitus. Itt is Sámuelnek hivatja ismég magát. Igen meghagytam az én confidens emberemnek, hogy egy szóval ne tettesse, hogy én tudom itt létét. Ő felségével sem ártana talán a dolgot közleni, és ugyan valóságoson a .... hoz nyúlni.

A mely faluk signaturájáról Ujvárból irtam nagyságodnak, küldje el nagyságod Ujvárba, jusson hamarébb kezemhez, — hasznát vehetném annak

sat. Budae, 11. febr. 1629. Nagyságodnak alázatos szolgája *Tasi* Gáspár [1]).

Két nap mulva ismét a nádor követe ily jelentést tesz:

Tegnap délután másodszor lék szemben a vezérrel. Azért úgy vettem eszemben, hogy a kapucsipasától nem vár. Egy vagy másfél óráig való pántolódásnak azért csak ez a sommája: Hogy nagyságoddal nem egyébért, hanem a sok csavargók megzabolázásáért akart szemben lenni, és abban módot keresni, hogy mind urak mind kapitányok fenyítékben tartatnának; mert a kapitányok magok értenek egyet effélékkel; másodszor a szegénység dolga eligazításáért és épületéért, és holmi egyéb szükséges igazításokért. Hanem mivel immár nagyságod engemet küldött elegendő instructióval, ő is az ittvaló olaj-béget és a szolnoki Muharaim béget s az ittvaló tolmácsot rendelte, hogy végezzünk mindenekről.

Én arra megmondottam, hogy én instructióm szerént senkivel egyébbel nem végezek, hanem magával, mivel a szőnyi végezés szerint is nem másokat, hanem leginkább ketten nagyságtokat illeti e dolog, és efféle interessatusokkal hihető nehezebb a végezés.

Azt felelé, hogy azzal is contentus; de ő sokat nem disputálhat, hanem a mi a császár könyvében vagyon irva és a mit a császár kenyerül adott a vitézeknek azt engedjük meg, s a mit a 15-ik zsitvatoroki articulus is tart. Sok szók után én oztán, — és mivel mind magát, mind tolmácsát és mind a dolgot confundálta,

[1]) Tract. Turc. P. I. 116. sz. Eredetiből.

háromszor-négyszer is interrumpálván a tolmácsolást, — megmondám neki, hogy efféle rendetlen beszédekkel és a faluk felől csak ilyen confuse szóllásával lehetetlen, hogy soha semmit végezhessen, ha szintén tizszer nagyságoddal magával volna is szemben. Hanem én rendet mutattam a dologban, a melyet kövessünk, és egyiket elvégezvén, a többiről renddel szóljunk. Azt felelé — eszében vevén maga is magát, — hogy őneki a tengertől fogvást eddig levén gondja és dolga óránként, nem lehet az magától; hanem ha többet nem akarok, egyedül rendeli magát ő is a szolnoki Moharim béget, a kit ide vár is minden órában, s valamit végezünk, s valamin megegyezünk, azt őneki referálja és én nagyságodnak. Én erre, minthogy instructióm ellen vagyon, nem mehetek, megmondottam neki. Hanem ím megirom nagyságodnak, s ha ugy tetszik nagyságodnak, megcselekedhessem. S úgy váltunk el egymástól, — ez a sommája.

(A Bethen alatt való faluk csak azonban fognak maradni — itéllem; mert azt mondá, hogy a szolnoki bék nem is interessatus e falukban, s ezért rendeli ő is. Ezelőtt is ha nagyságod interessatusokat nem rendelt volna, ő sem küldötte volna oda a lippai béget és egyebeket; de ő azt tudta, hogy német commissariusok fogják tractálni. Örömest tractálnának némettel, úgy veszem eszembe) [1]).

Én, nagyságos uram, méltónak itéltem az ő

[1]) A zárjel alatti, s a kapcsolatot megzavaró kikezdést Tasi utólagosan szurta be lapszélen.

kivánságát, noha Budán bizony neheztellem a mulatást. Más az, hogy ez oly praeceps és minden beszédeket által-által ötő ember, hogy soha ezzel nem végezhetne ember. Sem azt meg nem várja, a mit maga tolmácsoltat, hogy elvégezzék, sem a mit más tolmácsoltat, hanem a mint eszében jü holmi, mindjárt belé szoll, — s nehéz igen a tolmácsának is. Én tisztességesen ugyan meg is szóllítottam róla, s kértem, hogy patienter végig meghallgassa a dolgot. Arra ő azt felelte, hogy a nagy búsulás cselekedteti véle. Annyira elbusult a sok csavargók miatt, hogy az élet is keserü sokszor neki. Veheti azért nagyságod eszében, micsoda ember ez, és ha magával tractálhatna-e nagyságod is. A szolnoki bék jó magyar, azt mondja, mint szintén én s tolmács nélkül is tractálhatunk egymással.

Azért nagyságodat kérem, adjon választ nekem erre, és ha tractálni kell, a minapi irásom szerént az 158 faluk felől a signaturát is küldje el nagyságod, ki ha még nagyságodnál nem volna, nagyságodat kérem, a válaszszal arra ne várakozzék, mivel az udvar dolga véghetetlen, én pedig elúnom itt a heverést. Nagyságod azután is elküldheti. Másodikra ngod erre adjon categorice választ, ha azokat a falukat, a kiket ők praetendálnak, mivel a szultán Szulimán könyvében be vagyon irva, ha annak renunciálni absolute nem merne a vezér, in suspenso hagyjuk-e, ha lehetséges, azaz azokat a falukat ám, a kik harminczöt esztendőtől fogva nem holdolnak? Erre választ várok ngodtól, noha azon kell lenni,

hogy úgy ne hagyjuk. — De ezt az üdő megmutatja.

A pénz felől is sokat beszéllettem vele. Úgy itéllem, eligazíthatjuk. Két dolgot kiván abban. Elsőt, hogy az esztendő számot ne üssék oda, a hol most vagyon, a czimer fölében', mert ha az nem volna, meg sem fordítanák egész Bosznában is, most is mind elvennék, hanem a mint a Mathias császár pénzébe, legyen környűlötte. Másodikat azt kivánja, mivel szavára emlékeztettem, hogy elvételi, ha anynyi ezüst leszen 15 pénzbe, mint 10 oszporába; hogy küldjön nagyságod egy embert ide a bányáról, a ki itt előtte s én előttem próbalja meg, ha úgy vagyon-e; mert ő is próbáltatta, de nem találtatik úgy. Nem tudja, ha a kik próbálják, magok hasznáért cselekesznek-e. Ilyen nagy nehéz dolgában a szegénységnek, nsgos ur, úgy tetszik nekem, nem nagy dolog volna erre is reá mennünk. De nsgd kérem, erről való resolutiót udvartól ne várjon, mert ezt a faluk után kell tractálni s addig elérkezhetik. Ez most a dolog röviden. Ngdat hogy igen szeretettel köszöntsem a vezértől, hagyá azt is a vezér. Éltesse Isten ngdat. Budae, 13. Febr. 1629. Ngdnak alázatos szolgája *Tasi* Gáspár [1]).

[1]) U. o.

XXXVII.

A nádor késón, csak egy hét mulva vette budai küldöttének tudósításait. Válasza ez:

Tasi Gáspárnak Budán.

Az kegyelmed 11. és 13. hujus irt leveleit nekem itt Lakompakra 20. hujus, ugymint tegnap adták meg. Bánom, hogy ennyére megkéstenek vélek. Az kit ir penig, hogy Ujvárból küldött, én azt nem láttam. Bánom azt is, hogy az uraim ott Ujvárban ilyen dologban ily negligenter procedálnak. Azt mindazáltal örömest értem, hogy békével bemehetett kgd; de ha ezután ir kgyd, jól bepecsételje az leveleket, s nem is akarom, hogy Ujvárban azt elébb lássák, mint én, az mint most cselekedtenek az kgd levelével, kiből amaz characterekkel irt czédulát is megfordítván szóról szóra, imide-amoda küldözik, kiből galibás dolog következhetik, s egyébaránt is az jó rend ellen lenne, ha ők tudnának akármit is elébb, mint én.

Az két kiváltképpen való punctumot az mi illeti, annyiban levén már az dolog, tractálhat kgd az szolnoki békkel, de cum praemissa cautela, hogy mivel az kapucsi pasa bocsáttatott arra az Portáról, talám nem fog a nélkül conclusióra menni az dolog,

és igy ők csak expiscálván, mi vagyon az mi intentiónkban, félbenhagyhatnák az dolgot, ki nekünk despectuosum volna. Meg kell azért ezaránt kérdeni az vezért és assecuratiót kell venni tőle, hogyha az kapucsi-pasa nélkül is concludál-e, ha megegyezhet kegyelmetek? Mely assecuratiót ha ma adná, jobb volna; de ha nem is: procedálhatni, csak szintén utolra tartván az derék resolutiókat, kit csak úgy is kell kimondani, ha látná kgd, hogy concludálni akarnak, az az concessiójok lévén.

Az másik difficultást s mi illeti, hogy az őtőlök praetendált falukban ha fenn kivánják hadni praetensiójokat, olyan formán, mint Vácz fenmaradhatott, hogy azokat ne bántsák az békeség alatt, s interim kérhetik az mi pártunkon; de csak úgy kell erre condescendálni, ha ugyan semmiképpen egyéb nem lehetne benne; holott nem is helyes az az ő ratiójok. Hogy az szultán Szulimán laistrumában benn vadnak azok az faluk, — úgy vagyon benn lehettek; de ezeknél az kit most praetendálnak, többek is vadnak ott benne; mindazáltal ki hagyta abból az laistromból. Fileknek, Nógrádnak és az ottvaló több végházaknak megvétele, s az szerént a bécsi végezés is kimagyarázója volt az zsitvatoroki 15-dik articulusnak. Igen keményen tartsa azért kgyd ezaránt magát, és megmondja, hogy ki egyátaljában valami harmincz vagy több esztendőktől fogvást nem holdolt, abban én csak egy embert sem adok be, nemhogy falukat, s heában fárasztják is magokat s minket is azzal; mert noha nem örö-

mest hoznék fegyvert be az országba; de készebb vagyok ahhoz nyulnom, hogysem az kit ennyi esztendőtől fogvást sem fegyverekkel, sem rebelliókkal sem végezésekkel övékké nem tehettenek, azt én, holtig való becstelenségemmel és bűnnel beadjam nekik, s ezeket az szókot in confidentia ha ugyan megolvassa is kd. az tolmácsnak, nem leszen gonosz, úgy hogy közölje az vezérrel.

Az pénz dolgában nem egy nyomban járnak; mert nálam az vezér levele, az kiben azt irja, hogy megpróbáltatta az magyar pénzt az oszporához, és úgy találták ott is, az mint én megirtam volt, s erre nézvén egynehány forintot is kivánt vala hogy beküldjek neki, — kit meg is cselekedtem; de ím mindeddig is ugyan semmi nem kele benne! Csak fogás azért az is mind az két dolog, az kit most ujobban kivánnak, úgymint, hogy másuvé üssék az esztendőszámot, és hogy az próba is maga előtt legyen; mert micsoda ostobaság az esztendő számának imide vagy amoda ütéséről az pénznek valorát itílni! S haszontalan az is, ha maga előtt leszen az próba is; mert sem ő sem én ahhoz nem tudunk, s ha azok az roszak, az kikkel ő próbáltatja, akarják, különbet mondnak, ugyancsak ezenben marad. Más az: én egykét embernek próbájának nem is hinnék, hanem az kik arra kemény hittel kötelesek, egyenlő értelemmel való decisiójoknak, az kit hit alatt és pecsét alatt küldtenek meg énnekem. Nem látom azért én gyümölcsét annak, ha szintén kivánságok szerént cselekeszünk is ezeránt. Mindazáltal ha csak-

ugyan ez tészi az akadékot és fejekben egyébaránt nem verhetné az dolgot, effectuálhatjuk, ugy tetszik, mind az kettőt, noha praescribálnunk tőlök magunknak ebben nem szintén consultum.

Úgy értem, ezen pénz dolgában s netálan az hódoltság állapatjára nézve is az fejedelem is küldi emberét be Budára, kik ha ott nincsenek is, de nem késnek. Kegyelmed azért igen szorgalmatosan vigyázzon reájok, mivel mennek, s mit kivánnak és mit is tractálnak. Most kell megingatni amaz embert is, az ki által ezeket érthetni, s ha mi contrariumot értene kd., éjjel-nappal tudósítson felőle, — s ha nem is, irjon ugyis mindgyárást, és nevezze meg is őket. Kikkel, ha alkalmatosnak itéli, — végére menvén először, mi járatban legyenek, — szembe is lehet; de ha parce metemus is ezaránt, parce seminemus. Ugy tetszik, alkalmatlan időben is mennek most oda; mert félő, hogy ő reájok nézvén, belé ne vágtassanak az hét vármegyében levő holdoltság dolgában is. Minden úton azért és módon siettesse kd. ott való dolgait, hogy ott ne érjék kegyelmedet; holott ha mí mi jót végezhetnénk is az előttünk álló dolgokban, mind magoknak fogják tulajdonítani s csak despectust csinál minékünk. Igen cautus legyen azért ezekben kd., kérem, és ha ott érnék is kdet, azon legyen, hogy elébb expediáltassa magát.

Az 158 faluk száma, az kit az bécsi végezés előtt kivántanak, nincsen nálam; de vélem, nem egyebek voltanak, hanem az kit most kivánnak. Hanem az 60 faluknak számokat megküldtem aze-

lőtt, — az hol nyilván végezték, hogy ezután semminemű falukhoz semmi közöket ne ártsák, mely szók igen generaliter vadnak és ez mellől el sem mehetnek. Az csavargók állapatjáról sokszor irtam már az vezérnék: azokat mind én s mind ő büntessük, az minthogy mi példákat is statuálunk. Az végek megé penig az kik járnak, ha levelek nincsen, megfogják s tegyenek hírt felőle, s ha nem valami gonosz ember leszen, s tudatlanságból cselekedte, közölje az kapitányokkal az dolgot s el kell az olyant bocsátani; — ha penig valami csavargó, haljon meg. Az kiknek penig levelek vagyon, és hirt az közeljebb való végházban nem tesznek, egy- vagy másfelé járván, fogassék meg az is, — és ha az magyar kapitány ir az béknek avvágy az bék az kapitánnak, magát bocsássák el, lovát marháját mindazáltal vegyék el, hogy másszor levele levén is, hirrel járjon. Az kiknek penig leveleket adnak, szükséges, hogy mind az két részről megpecsételjék, hogy ne csinálhasson akárki útilevelet magának, s ha meg mutatatják is az kapitányok avvagy bék levelét, de az kapitány levele mellé az bék is levelet adjon, a kinek az útilevelet praesentálják, — s az szerént cselekedjék az magyar kapitány is. Ha kik azután afféléket meghábórgatnának akármely felől is, kemény büntetése legyen s tartozzék késérőket is mind az két fél afféléknek adni.

Az holdoltatástól még sem szűnnek ezek is az kanizsaiak meg. Im, in specie küldöttem az kanizsai olajbéknek oda levelét. Soha ezek az faluk holdolt-

tak az előtt sem voltanak; hanem hogy Kőszeget vítatták az háboruban, akkor vontak volt valamit rajtok, de azután esmét semmit nem adtak. Kérje kd. az vezért, tegyen exemplumot az ilyeneken. Hiszem, bár valami igazsága volna is, nem ez annak a módja, — és valamig példát itt is nem teszen, ez mindenkor veszekedésben leszen.

Az az istenét-felejtette rosz István pap, tudtam, hogy Budára ment, de késedelmét nem véltem. Kegyelmed azért mihelyen veszi ez levemet, ha ott éri levelem, mindjárást kérjen audientiát az vezértől s mondja meg neki, hogy az egy seditiosus, búdosó áruló s őáltala incitálták sok helyen az háboruban is az községet, — s most utolszor is hogy ki jött, abban küldetett volt, hogy eszét veszesse az két császár közt való békességnek, s mind itt járt széllel az országban, nagy sok gonoszságokban foglalván magát, s hol pap, hol barát s calvinista praedicatorrá tötte magát, kinek latorsága mikor kinyilatkozott volna, mí megfogattuk s sokáig fogságban tartottuk, 's azután megesküdvén nekünk, hogy jámbor leszen és minden békeség ellen való latorságit is megjelentvén, mi papunk is lett. És elbocsátván az fogságból, mindenestől megruháztuk és kétszáz forintot is adtunk neki. De az eb az okádásra visszatérvén, sem hitit meg nem gondolta, sem az én vele való jótétemet, hanem szolgám levén rabomból, igy gyalázott meg, és elhagyott. Minthogy azért ő seditiosus volt, és nekem köteles szolgám is, s nem is azért ment be, hogy törökké legyen, kérje igen az vezért, hogy ha

valaha mi barátságot akart mivelünk cselekedni, cselekedjék ebben, az kire az békeségre nézvén is köteles; mert ez szökött szolga, és latorság az is, hogy ő az fejedelemhez is akar menni, minden dolga csalárdság levén neki. Fussa az körülötte való embereket is kd., s igirjen száz-kétszáz tallérig az tihajának és tolmácsnak is, hadd adják kézben. Ugyan cum indignatione is szóljon felőle kd., hogy ha ki nem adják, az békeség ellen cselekesznek vele, s én is nagy gyalázatnak tartom. Azonban legyen azon kd., hogy legyen szembe véle, de először arestáltassa s adjon jó szót neki, intvén, hogy ne veszesse lelkét, és hogy mivel törökké nem lett, ne is féljen, — kegyelmes emberekkel vagyon dolga, s holmi effélével leniálja cselekedetit magán. De mások előtt exaggerálni kell dolgait; de főképpen hogy fizetést vött fel és szolga volt, s rabból szabad emberré töttük, — azt kell exaggerálni és állatni, megmondván, hogy ha ki őközzülök ugy kijőne miközinkben is, hogy keresztényynyé nem akarna lenni, mi kiadnánk őket s tartoznánk is véle. In summa: valamit feltalálhat kd. kézben való vételére, mindent megcselekedjék, kit ha valamint kézben adnának, hatalmas vigyázással kellene reá lenni; mert az minemű rút, posványos és ugyan megbüzhödt lelkiismereti neki vagyon az rosznak, mindent cselekeszik, az mit cselekedhetik. In Lakompak 21-a. februarii 1629. [1]).

[1]) A nádor titkára egyidejű fogalmazata a kismartoni levéltárban. Tract. Turc. P. I. 116. sz. N. betü alatt.

XXXVIII.

Midőn a nádor a fentebbi levelet irta, már utban lehetett Tasinak 20-dikáról kelt újabb jelentése, melynek elején két embernek, kik nevök helyett H. betűvel jeleztetnek, keresztyén területre való kiszabadításáról van szó. Aztán a jelentés igy folytatja:

Az István pap dolgát nem titkolhatám tovább, mivel látták szolgáimban és magam is a hitetlent. Féltem, hogy illára veszi a dolgot. Az okáért ma negyed napja megtaláltattam a vezért felőle, hogy ha valaha valamit ngod kedve szerént igyekezett cselekedni, tartóztassa meg addig, míg ngod ir felőle. De fontosabb lén a Betlen barátsága: — eliktatá, maga csauzt rendelvén melléjek sáfárinasul, és engem sok helyetlen mentségekkel szépegetett. Szakmári predikátorságra megyen a lator. Valaha hogy ott is megérezze a fejedelmek kezét, méltó.

A szolnoki bék elérkezett ide, kit meg is visitáltam. Törökben jó vén embernek tetszik, s igen jó magyar, érti a dolgot is. Úgy látom, nem fenyegetőznek, hanem a békességen kapnának. Várok a ngod válaszától. Kohári uram őnga honnan vette, hogy

Betlen fejedelem ideküldi a vármegyei követit, nem tudom. Itt semmi híre nincs, hanem ha titkon tartanák még, — s nem is vettem eszemben, hogy engem arra várakoztatnának, hanem csak szintén a ngod válaszára. Ki ha úgy lenne, hogy eljünének, tovább kellene itt lennem kedvem ellen, s az dolog felől való secreta instructio is változnék in prioribus punctis. Hiszen azért ha tractálni küldi őket, meg is jelenti akaratját általok a holdultság végett, melyet én s mind egyebet is el nem mulatok megirnom ngodnak.

Én csak alig várnám, hogy vagy hozzákezdhetnék, vagy innen kimehetnék, — oly nehezem a henyélés. Mulatságom nem sok vagyon, — fürdőbe hogy megyek.

Tegnap a vezér csidázni menvén, hivatott, hogy kimenjek vele. Oda sem meheték, mert orvosságot vettem vala. — Minap a vezér vadászni vala. Egy igen nagy erdeit [1]) vert, jobb részint mind maga, — a lovát is megsértette alatta. Mindjárt nekem küldé. Igen nagy marha vala. Akkor bejövet a szállásom elől mustrála el is, mivel szép szerrel is vala. Két lovon egyféle szerszámban s öltözetben volt. Nekem, ngos uram, fejedelem embernek illendő csáprágoknak tetszének azok. Azért ha ngod kivánná, tudom megengedné, hogy az alját bagariából kiszabatnánk formául, — az ezüstének pedig netalán az ötvösök is itt formáját lerajzolhatnák. Szép marha igen, — sotukon jár s elszedhetni a csapragjától.

[1]) Erdei annyi mint vaddisznó.

Nem itéllem, urnak Magyarországban hogy olyan legyen. Én, nem jut eszemben, hogy láttam volna. Mondják azért, hogy most őfelségének is olyant küldött volna török császár a török követtől.

Kohári uram netalán német commissarius felől emlékezett ngodnak is levelében. Occasiót arra az én minapi irásomból vett; de nem értette jól őnga; mert én nem irtam, hogy most kivánnak, hanem hogy őnga és Liptai Imre uram helyett Szécsénben német commissariust reméllett a vezér; azt modotta mivel mindketten interessatusok a dologban és hogy ő is, a vezér, azért rendelt osztán interessatus törököt a kapucsi pasa mellé. Egyéb most mit irjak ngodnak, nincsen. Hanem ezek után ajánlom isten áldásában ngodat. Budae 20. febr. 1629,

P. S. Olyan szőnyegeket egész Budán nem találok, hanem csak vörös oszloposokat; — kéket és narancs szinűt egyet sem. Alkalmas szép szőnyegek azért; de nem szintén amaz finom skarlát szőnyegek. Még is 15 ezüst tallérnak alatta meg nem vehetni. A minemüt találok, olyakat veszek. Tegnap hertelenkedének generalis uram emberei is. Nem várák, hogy én csináljak árút s ahhoz képest mint az, nem akarják alább adni.

Ngodnak alázatos szolgája *Tasi* Gáspár.

Pár nap mulva Tasi kapván a nádor 20-diki levelét, 25-dikén irja, hogy a nádor 14-diki levelét csak 24-dikén kapta, az esztergomi hatvan falu jegyzékével együtt, melyeket eredetiben ohajtott

volna kapni s nem másolatban. Azonban legkevesebb nehézség forog fenn ezen faluk dolgában. Maga a vezér sem állítja, hogy azok hódolása a végzéssel egyeznék. A baj a vezér azon kijelentésében van, hogy ő sem fogja engedni, hogy a Bácsmegye felé fekvő faluk magyar részre hódoljanak, ha a magyarok nem engedik Esztergomhoz hódolni az általa követelt 30 vagy 40 falut. Tasi ezen alkuba nem mer bocsátkozni a nádor ujabb utasítása nélkül. Nem tudja, cserében engedtessenek-e ama faluk Esztergomhoz, vagy pedig, a mi nézete szerint jobb lenne a „cserébe szabásu" birtoknál, a bácsmegyei falukat magyar részre jogszerint hódoltaknak vitassa.

Ha utóbbira nem lehetne rábirni a vezért, azon esetre irja meg a nádor categorice, mi tevő legyen. A „halomban" Esztergomhoz hódolt falukat ha átengedni kénytelenek, melyik jobb, ama csere fejében engedni át, vagy pedig egyszerűen a béke megszegése elkerülésének czime alatt? — ezt is irja meg a nádor minél előbb.

A Budához követelt faluk állapotját Tasi véleménye szerint függőben kellene tartani, ha egyetértés nem lenne eszközölhető. Az egyezkedésben legnagyobb baj a tolmács miatt lesz; mert ámbár a vezér mást bizott meg az alkudozással; de előre látható, hogy az ottan-ottan jelentést fog tenni a vezérnek. Ő is, Tasi, szeretné tudni, mi foly közöttök. A mostani tolmácsban bizni nem lehet, — tapasztalta, hogy szavait nem tolmácsolja hiven, különben a vezér minduntalan közbeszól a tolmács jelentésébe, —

ki nem is elég eszes ember. Ha pedig irásban fognak jelentéseket tenni a vezérnek, az ő, Tasi, előterjesztéseit tetszés szerint fordithatják, Azért kéri a nádort, irjon a generalis uramnak, hogy ez küldje tolmácsul Budai Pált hozzá. Ez jól beszél törökül, — s nem árt, ha a török irást olvasni nem tudja is. Tolmács nélkül igen hiányos lenne az alkudozás.

Kéri továbbá a nádort, küldje meg az Esztergomhoz régen követelt 158 falu jegyzékét. Ezen jegyzékkel meg lehetne győzni a törököket a felől, hogy azokért adták volt át Esztergomhoz a 60 falut. Aztán igy folytatja Tasi:

„Hogy Erdélyből valaki tractára jüne, nem értettem, hanem jű azért embere a fejedelemnek valaki, azt mondá tegnap a tolmács; de nem mondá, hogy e dologért, hanem hogy régen vannak ott benn emberei a vezérnek is, de a vizek miatt nem jühettek ki még eddig. Azokkal jű valaki a fejedelemtől is. A mely csauz innen az oratorral be ment volt, kijütt. Én velem nem beszélt; de hallom, hogy igen várja az orator azt a curirt, a kit levelekkel őfelségéhez küldött. Hadta volt is ennek, hogy ha az útban találja, siettesse. Toldalagi és megindult haza a Portáról [1]). Adja isten, úgy ne legyen, de ha *amaz ember* [2]) ki jű vele, meghallja nagyságod, hogy nem jót talál magának az szegény. Mind reménlettem, hogy a ngod levele és intési ottbenn éri, de ha Tol-

[1]) Már januárban Erdélybe visszaérkezett volt.
[2]) Hihető: Szombathelyire czélos.

dalagival kijű, haszontalan! Ngodat kérem azon is, értessen valami bizonyos jó hirekkel a felső állapot felől, — hadd mondhassam meg a vezérnek is.

„Szintén elvégeztem vala irásomat, hogy érkezék a ngod maga kezével irt levele 21-a februarii. Most mindazáltal ezt ugyan praemittálni akarám a tegnapi emberektől, — és a kik ezt hozták, holnapig itt tartóztatom s a vezérrel való szemben létem után bocsátom el és irok ismég ngodnak. Obiter interim csak azt akarám jelenteni ngodnak, hogy ő a pénz dolgában Körmöczről vagy a Bányákról kivánolyan mestert, a ki megpróbálja itt Budán a ligáját. Az esztendőszám helyét magam is műeltem előtte is, s szintén azt mondottam én is neki, a mit ngod ir. De tudja ngod, ők barbarus emberek, s minthogy azelőtt a Mátyás császár pénzében nem úgy volt, ebben is úgy kivánják lenni" sat. Februar 25. 1629.

Ugyancsak Tasi másnap, februar 26-dikán ezt irja a nádornak:

„Tegnap irék bévebben ngodnak. Ma a vezérrel míg szemben lettem, itt tartóztattam a postát. A mi a cautelát illeti, hogy concludálni akarjon, arra azt felelé, hogy akar, és a kapucsi pasa is nem más, hanem az ő akaratjából volt itt, és többet egy szót sem szólhatott, csak a mi az ő hirével volt. Sok volt az szó tőle, mely absolute bírja ő az állapatot császár után, és ha ngod is úgy birná, jobban volna a dolog; nem irt volna a győri királyképe is minap oly levelet neki, mikor ő a csavargók felől a ngoddal való végezést intimálta neki: „hogy sem a palatinus, ugy-

mond, nem volt még akkor palatinus, sem te vezér, mikor én győri királyképen voltam, — tik tudjátok, mit végeztetek" etc.

A pénz dolga felől is eléggé pántolódánk. Én egyátaljában okát akartam érteni, miért a Mátyás császár pénzét elvették, — a mostanit nem akarják elvenni, holott sem a hol a császár resideál, el nem veszik, sem a hol ngod. — Azért ngod látja, hogy ezek is értegetnek mindent, s bizony el is kellene mindenütt venni, mert tőlünk is fogyatkozás az, hogy mí pénzünk levén, mindenött el nem vesszük.

Sok volt a disputatio, de a derekas állapotja a tractára haladott. Azt azért ugyan megmondá, hogy az esztendő szám míg ott leszen, el nem veszik. Bizonnyal tudom a próbát is, hogy meg fogja kivánni. Az irást ő tagadja, hogy erre a mostani pénzre értette volna, — hanem a régi pénzre. In summa nem igazat mond, de nem büntethetjük érette. Ngod in specie ha levelét ideküldte volna, megmutattam volna neki.

Az olajbéget admoneálja, hogy ha holdolt falu nem volt, ellegyen nála nélkül. Sok volt a dolog felől is a szó; de mivel extra tractatum lett, mi haszna megirnom. Ma elsőben leszünk estve felé együtt a békkel, csak mintegy praeludiumért, hogy s mint és mit tractáljunk holnap derekasan. Bizony igen bánom, ngos uram, hogy az Ujvárból küldött levelem eltévelyedett, mert én abban az orator propositiói felől is, a császárnak mint proponálta a dolgot, irtam vala ngodnak, és levelemben némelyikének azok a

punctumok közül defectusit is (meo videre) attingáltam vala. Irtam ím Koháry uramnak is felőle, kitől küldte el? Nem kellene eltévelyedni, ha ugyan semmi olyas nem volna is benne. Hirt egyebet nem irhatok, hanem bizonyoson Abáza pasának a bosznai pasaságot adták. Valami volt csak a tájban, hogy én ideérkeztem, ezeknek végezések itt, de azt is úgy értem bizonyoson, hogy minden agaságból egy-egy bulyok pasa, azaz a ki harmincz emberrel bír, megyen a Portára alá azt referálni és sollicitálni mind a végekből itt környül. Mi lehessen a végezés, érette leszek, hogy megtudjam. A portai dolgokról is bizonyosabban érthetek rövid nap, mert áros zsidókat várnak minden órában onnan. Eszterház Pál uram őnga levelecskéjét im in specie includálom ngodnak.* Én bizony semmi fönnpökéseket extra so-

*) Eszterházy Pál levele Nógrádról, 1629. febr. 24-ről van keltezve. Irja, hogy Bosnyák uram ismét válaszolt a vezér levelére, mely választ ő egy n. marosi embertől im beküldi a vezérnek. Irja továbbá Tasinak, hogy vett hirei szerint Bethlen nagyon készül. „István pap" elhitette a fejedelemmel, hogy a császár haddal akarja megtámadni őt, — a vezér is csauszokat küldött hozzá, hogy hadi készületeit sürgesse. Azt is mint bizonyost hallotta, hogy a törökök 23-dikán ezer- másfélezerig való kapa és ásónyelet vitettek Budára, igen sürgősen. Egy nem okos török azt beszélte, hogy mihelyt a hó elmegy, a törökök megszállják Nógrádot és gyakran afféle bolyókás fakaszt ki igazat. Azt mondotta, hogy az vezér ugyan megesküdt nekik, hogy kezekben adja (Nógrádot), mert soha jobb módja nem volt benne, mint most, mivel élésünk nem volna." Kegyelmed — folytatja Eszterházy P. — in omnes occasiones vigyázdogáljon, és az ő szavok járására is, s magokviselésére is. Valamit forralnak, de igen fönn pöknek. Horvát Ferencz az győri, most jött meg az hadakból, irja ma Dániel uram (Eszterházy Dániel). Ő azt mondja, hogy megleesen oda fel az békeség, — igen jó reménségben vadnak felőle, — modo ne et ibi verba darentur. Az én szolgám, ha lehet, ne késsék, de hogy-

litum nem vettem eszemben. Azt látom s álmélkodom, mily kevés itt a török. Csak jancsár is holt meg pestisben több hatszáznál itt, — a helyében még mást nem hoztak ugyan; mert a minapi jancsáraga megirtam minemü készülettel jött. Vigyázni nem árt. Brin (Berény) felől sem hallok én semmit; de azért nem is kételkedhetem benne, mert csak kapuja híjját hallom és árkát hogy kell tisztitani. Igen bánom ngos uram, tolmácsot hogy nem praevideáltam volt, a tegnapi irásom szerént. Esztergomban is, bizonyosan értem, hogy kevés puskapor vagyon. Miólta tőlünk megvették, egy szemet azolta bele nem vittek. Vagyon nálok is béven a defectusban, ha berzenkednek is. A követváltozáskor is örömest többet lőttek volna, ha porok kevés nem lett volna, azt értettem én ugyanott. Én igazán irom ngodnak, hogy semmi e tractában több az egy resolutiónál nem biztat, hogy tudniillik fegyvert hoz ngod inkább etc. Ha roszul vagyon dolgok, bizony fog valamit; — ha ultro ad rupturam tendent, nem fog használni a resolutió is, — ez az én prognosticumom. Most, ngos uram, ebben hagyom; mert ezután immár ex tractatu

---

sem cum periculo (a Duna zajlása miatt) jőne, jobb, hogy várakozzék. Ha lehet, ezen ember hozzon választ az vezér levelére is. — Az utóiratban irja Eszterházy P. hogy az nap, 24-kén kapta Tasi 21-diki levelét, — a harczias jelenségek közt fölemliti továbbá, hogy a törökök Brint (Berényt) építik. Igy végzi levelét: Generaliter, ugymond, tilalmas volt, s most is, mindennemű fegyvert be adni, és hir nélkül zsindelt, deszkát, vasat, port, ónot. Azt az generalis vagy palatinus hirével adhatni csak be. (Kivül a levél hátán. „Budán, Tassi Gáspár uramnak, Palatinus uram követjének adassék.")

irhatok. Pető uramot azért tartom itt, ha oly szükséges leszen, hogy küldtön küldjem. Éltesse isten ngodat sokáig! Budae 26. febr. 1629. — Ngod alázatos szolgája.

P. S. Nem sok titkot irok én ezután n. uram amoda![1])

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Tract. Turc Pars I. Litt E. Külczim: Illo et excello Dno Regni Hungar. Comiti Palatino et aure velleris Equiti etc. Dno gratíos. mo. Kismarton. Cito, cito, cito, citissime

XXXIX.

A Kuefstein kiséretében magyar részről Konstántinápolyban volt követ, Pongrácz Istvánnak egy januar 31-ikén kelt levele érkezett Koháry Péterhez, melyben többek közt igy tudósitja őt a portai állapotokról:

„Orator uram is jó egészségben vagyon, az kivánságokat beadta régen; de még semmi resolutiója nem lett kisebbik punctjára is. Ugy látom az dolgot, nem is fognak ő ngával itt sokat tractálni, hanem fölküldik Budára, s ott leszen késedelmesbb mulatása, s ott is decidáltatik az ngtok operájával derekasan az dolog. Csudállatos állapot az mi dolgunk. Az audientiákat elvégezvén, egyszer ment vala ki mulatni ő nga az galatai tengerre hajón. Másnap az fővezér megizente, hire nélkül ezután ki ne menjen, hanem szálláson üljön. Azulta csak a kapun sem lépett ki. Okát tudni akarta, de most sem tudjuk. Az ki nagyobb, az keresztyén követeket sem engedte meg, hogy szemben legyenek vele, hanem az velenczei követ volt egyszer bejövetelönk után hamar itt ő ngánál, az többi nem. Okát ngod, tudom, könnyen föltalálja s

tudja is. — Nem is álitom, késlektessenek itt bennünket. Az utak megjobbulván, elbocsátanak; de ha casu quo ő ngát orator uramat itt tartóztatnák is, mi itt hagyjuk ő ngát, s azon vagyunk, hogy pünkösd napjára kivereködhessünk, ha isten ebben az egészségben megtart, mivel uram ő nga is levelében azt parancsolta. Commoditasunk is igen jó vagyon, vadnak barátink itt is. Lovakat nem vehetűnk, mivel felötte drágák, az kit ember minálunk soha el nem hinne; de ha volna is eladó, nekünk nem engedik eladni.

Abaza pasának az bozniai basaságot adták. Megindul hamar üdőn. Jó ember igen s el is köll hinni, választott vitéz ember is. Az fővezért sem késlelik, henem két hónap után hamar megent Babillon felé inditják hadastul. Nagy hatalmas s derekas készülettel kászolódnak mindenképpen hozzá, — lövőszerszámokat és egyéb hadi eszközöket sokakat, — gondot adnak az minemű apparatussal igyekeznek reá Babillonnak. — Jóllehet esztendeig ő is provideálhat állapotjárúl; mivel ha ez idén megindul is, de hadastul oda nem mehet, hanem még az más nyárra érkezhetik oda. Interim tudom, hogy mivelünk ugyan concludáltatik azért a békeség, s talám állandó is leszen. De Vácz visszaadását csak jó elménkben se hagyjuk tönni, hogy tracta által valamikor visszaadják, ha másképpen nem, az kiben azután nem is látom nagy módját. Igen severus gubernator az mostani fővezér, nem kedvez semmi rendnek, kicsin dologért igen megbünteti az embereket s még az asszo-

nyokban is egynehányat fölakasztatott szokások kivül; felötte nagy disciplinát tart ennyi sokféle népek között, — mi nehezen vihetjük végbe. Toldalagi uram ma ötöd napja hogy elment. Datum Constantinapoli 31. jan. 1629.“

A konstánczinápolyi fentebbi jelentés-töredéket Tasi a következő levélbe zárva küldte meg a nádornak:

„Kegyelmes uram! Csak igen rövideden akarám nagyságodnak értésére adnom, hogy ma 4 vagy 5 napja érkezett egy csauz a Portáról, s a mely katona Szőgyénből a ngod levelét nekem meghozta, tegnap titkon annak a szállására osontott és *Pongrácz* uram levelét adta kezében, ki szóll Kohári uramnak. Nagyságodnak irt-e, nem tudom. A katonától el vém, megnyitám, nem pro curiositate, hanem a török állapatját hogy érthetném, és az mi rigorunkat mi is ahhoz szabhatnánk. Megkövettem Koháry uramot, — talán nem nehezteli. Im azért a mássát is leirattam in ea parte és ngodnak küldtem. — Az Abaza pasa dolgát én is tudtam s tegnap ngodnak meg is irtam. Igen örömest értettem, a török hogy erejét Babylon felé forditja, — annyival jobb leszen a mi dolgunk.

Mégis ngos uram a csere felől azt mondom: jobb avval a resolutióval élnünk abban is, a kit ngod ir, hogysem mint arra mennünk, hogy cserében értsük az oda alá való falukat, és ők úgy engedjék nekünk; mert agnoscálnánk proprietásokat

bennek, ha azt cselekednők, mivel sajátját szokta akárki is elcserélni. Sőt per hoc arra mehetne a dolog, hogy talán mint egy Bosznát, úgy dézmálná gyermekekből is őket. Ez is lehet, meo videre egyik erősségünk nekünk e dologban, hogy azok nem új holdultatások, hanem mi azelőtt is, mig el nem pusztultak volt, mind birtuk őket Egerhez, Beszprimhez, Palotához, Váczhoz etc., hanem ő nekik azért tetszik most új holdultatásnak, hogy most szállották meg ujonnan azokat a falukat. Ha ezeket, ember jövendőt tudván praevideálta volna, talán jobb lett volna továbbra halasztani a tractatust, miglen a török által ment volna; de már késő. Igen búsulok, hogy az Ujvárból irt levelem eltévelyedett. Mivel azért értem az oratornak kiigazétását a Portáról, az ott való expositióit, a mint a tegnap is jelentém ngodnak, hogy láttam, s mi nem tetszett nekem benne, im megirom ngodnak most is. Első, hogy igen jejune vannak, nekem úgy tetszik, s nem szintén mascule. Másodszor nekünk magyaroknak az sem jó, hogy a szőnyi végezés szerént (articulus 7.) nem specificálta, hogy tovább tartatnék meg a békeség annál, a mi még hátra vagyon. Harmadszor, hogy a holdultság felől csak úgy emlékezik, mintha ő dolga sem volna. Semmi specificatiója a difficultásoknak benne, hogy értették volna ott is. Denique a pénz dolga, mely derék dolog, arról sincsen, úgy jút eszemben, csak mentió is. Ennyi sok rendetlen dolgokról, a melyek köztünk ennyi esztendőtől fogva történtek, még is

csak szintén 7 articulust adott be. De talán ehhez nekem nem illenék szólanom. Mindazonáltal ha most itt végezhetnénk, igen kevés maradna az oratornak a dologban, — egy nap is elvégezhetné. Éltesse isten ngodat jó egészségben, Raptim, mivel szintén ad tractatum megyek. 27 a februarii Budae, 1629. Ngod alázatos szolgája Tasi Gáspár.[1])

Tasi, miután az alkudozás, melyre küldetett, elkezdődött, ily jelentést küldött martius 4-dikén a nádornak:

„27-ma februarii hozzákezdénk isten hirével a tractához. És mivel egyik fondamentoma a dolognak az őtőlök praetendált faluk, a melyeket Budához Pesthez régen praetendálnak, el nem mehettünk mellőle, hanem tandem tandem manus fuit huic celere admovenda. Azért noha Kohári uraméktól huszonhárom volt Szécsénben a kit kivántak, én tőlem mindazáltal csak tizenhármat kivántak. Hatvanhoz is tizennyolczat praetendáltak Szécsénben; — én tőlem egyet. Esztergamhoz is csak a kiket e háboruban beholdultattak. Most azért röviden csak ezt akartam ngodnak értésére adnom, hogy én nem minden nyilamot egyszersmind lövöldöztem ki ez ellen, hanem pedetentim. Sőt az instructióban valókat mind utolra hadtam volt. Mindazáltal csak az elsőre is mindjárt megállattam a béket, és tandem ultro citroque per quadriduum arra ment a dolog, hogy ma

[1]) Eredeti a kismartoni levélt. Tract. Turc. Pars. I. Litt F.

a vezér igy resolválá magát, mivel: Ha comperiáltatik, hogy harmincz esztendőtől fogvást azok a faluk nem holdulnak, isten oltalmazza, hogy ő a kötés ellen cselekedjék! De én csak szóval erről contentus nem voltam, hanem kivántam, hogy irásban vegyük, és tamquam rem decisam úgy hagyjuk abban. Ez ma eddig lett ngos uram.

Egerhez a minemü falukat praetendálnak, azok felől irtam Bosnyák uramnak és irva küldtem a neveket ő ngának. Úgy látom, ilyen difficultas leszen az egri dologban, hogy a mely falukat ők a zsitvatoroki végezésig birtak, bár a felszabadult faluk közül való leszen is, azoknak nehezen cedálnak. Én úgy itélem, Bosnyák uram informatióján és tetszésén kell ezaránt megmaradnom, melyek odaengedhetők s melyek nem. Mert in universum hogy valami a várakkal felszabadult volt, hogy szabados legyen, nehezen hiszem, hogy ott végben vihessük, noha úgy kellene lenni. Irtam derekasan Bosnyák uramnak ő ngának. Azt mondá azért a bék, hogy ő egyet sem irt olyat föl, a melyeket mód nélkül praetendáltak; megdisputálta a vezérrel is, hogy haszontalan afféléken mulatni. Úgy leszen-e, nem-e? várok Bosnyák uramtól.

Továbbá noha én semmi dologra nem mentem még eddig, minekelőtte egyet elvégezzek, de esett a ráczság felől ilyen szó, és ez minden fondamentomok, hogy a komáromi végezésben ezek a szók vannak: „Et subditi valachi, qui antehac nunquam dederunt

contributionem, nec in posterum dent." Ennek ngodtól értelmét várom igen hamar; mert addig derekason nem tractálok felőle.

Item: valami irást mutogatnak a komáromi végezés után, mikor a hatvan faluk adaját limitálták Barson, hogy valamely faluknak régi adajoknak az urok jüvendőben végére mehet, arra verhesse. Ez ellen én megigértem, hogy in originali elhozatom ngodtól azt a limitatiót. Azért igen szükséges, hogy ngod elküldje, mert az adajok a nélkül el nem igazodik. Sokat használt nekem a bécsi végezés in originali hogy itt vagyon, kiről azután. Kérem azért, hogy ngod küldje el éjjelnappal.

Panaszolkodik a bék, hogy vannak oly faluk ő feléjek, a kiket mind a fejedelem pártjáról s mind innen kapdosnak. Affélékről remediomot kiván, mert a szegénység elpusztul miattok. Én megigértem, hogy ha Bethlen donatiájából kapdosnak onnan rajta, ngod ir a fejedelemnek juxta pacta. A faluk nevei nálam vannak; de még elég ideje ennek.

Engem ide ngod elég gondra külde; de isten neki! Azt bánom, s ngodat is kér em, nógassa a generalis urakat Ujvárban, hogy ím ottlétemben magam megirtam a viceispánokra a levelet, minemű jegyzést kivánok a falukról, a melyek a zsitvatoroki végezés után continue és nem continue és e háboru alatt beholdultattak is, — hasonlóképen kik holdultak szüntelen s kik nem, — s mindez óráig is be nem küldték annyi sok irásimra, a mint felőlök már irtam. A nélkül

lehetetlen pedig, hogy az esztergomi dologban procedáljak. Im semmi dologban ezaránt elő nem mehetek! Mintha sollicitatorok volnék itt, holmi rosz aprólékos censusokról irton irnak, effelől csak nem is emlékeznek. Immár Eszterház Pál uramat is reákértem, hogy irjon ő nga is nekik felőle. Felette igen kérem ngodat is, adjon nékem derék választ ezekre. Ha mit aztán végezünk, azt in formam articulorum redigálván, ngodnak küldöm. Odacsúsznak, elhittem, a continue holdult faluk; de a ráczságot nem kell ugyan per tractatum ezekért ejtenünk, hanem csak meg kell jussunkat bennek tartanunk.

Szirmát négy tallér alatt meg nem vehetni ilyen tallérokon; de két két aranyon, igaz, eleget most Eszterház Pál uram 20 papirossal. Ha ngod aranyat küld, a tallérokon mást vehetni; mert négy talléron drága. Éltesse isten ngodat sokáig! — Budae, 2 a martii 1629. Nagyságod alázatos szolgája Tasi Gáspár.

P. S. Tolmács felől irtam volt; de ha Budai Pál nem lehetett, és már ennyiben ment a dolog, nem gondolok vele.

Tasí ezen levelének hátára a nádor saját kezével ezeket irta: „Oláhokon a tótországi oláhokot értettük és értjük; mert ráczoknak híjjuk mi a többit, és ex sensu is colligálhatni azon articulusból azt, s erre néz az mi oda alá való praetensionk is. — Az komáromi irásról semmi nekem az közvégezésnél

egyéb nincsen. Akkor minden falunak magán kiadták irva adajokat, — s nálok az paraszt embereknél.[1])

A nádor — mint a levelezés fentebbi folyama tanusitja — kivált a jelenkori közlekedéshez képest — késősn kapta budai követének leveleit. Hét nap kellett a levélnek Budáról Bécsbe érkeztére, mint az alábbi levél is tanusitja.

A nádor Tasinak.

„Az kegyelmed 20-a februarii irt levelét Bécsben létemben adták vala meg 27-a ejusdem mensis, szintén mikor ki akarnék onnan jőnöm, melyet hogy értsenek udvarnál, ottfenn hattam volt, akarván tőlök is értenem; de szokott dologhoz tartván csak magokat, tovább nem késlelhettem levelemet.... Az lator István pap dolgáról elég híven irtam volt; de azonban elébb állott, már arról alkalmatlan törődnünk. Szóllottam oly emberrel, az ki az fejedelem előtt is látta Erdélyben, ki szokása szerint, az mikor nagy sokat szóllott volna a fejedelemnek, elmenvén előle, azt mondta felőle, hogy „bezzeg sokat hazud ez az ember,“ s nem volt az rosznak semmi tekinteti. De gondom leszen ott is reá.

Az szolnoki békkel való tractában mennyire és mint bocsássa be kgyd magát, azelőtt megirtam. Lássák! Ha kedvek vagyon hozzája, jóval jó, s hol nem, sokat nem kell altercálni velek, hanem tartsa az declaratióhoz kgyd magát, s búcsut vevén, jőjjön

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Tract, Turc. P. I. 126. sz. Lit. G.

el. Megmondám, hogy ha azokat az falukat megbántják, az kik ennyi sok esztendőktől fogvást nem hodoltanak, s még azokat is, az kik felszabadulván azelőtt, csak szintén az békesség alatt holdoltanak be, nyilván felbomol a békeség. És azon is leszünk, hogy meg ne hagyjuk őket bántani. Irtam a vezérnek is, hogy ne tartóztassa kgydet, s ha látja kgyd, hogy mind ugyancsak azon dolgot vitatják, ugyan megkeményitse magát és hozzá se szóljon, hanem eljövetelt szorgalmazzon. Az bizonyos, hogy választott volt valami vármegyebeli embereket az fejedelem is be; — immár nem tudom, változott-e akaratja, avvagy csak megkéstek; de ha ott érnék is kgydet, semmit velek kgyd ne tractáljon, kiváltképpen mi hírünk nélkűl, hanem hacsak megérti, mivel mentenek be. Jó mindazáltal igen vigyázni reájok, és arra is, ha várakozik-e valamit az vezér is azaránt, és szokása szerént küldöz-e oda be; mert felette alkalmatlan lenne az is, és bizonyos, hogy ha onnét ért és vár, minden gyümölcs nélkűl való az mí munkánk, az mí egyenetlenségünket tartván ő maga nyugodalmának. Kegyelmed azokra az álnok, ravasz emberekre igen vigyázzon. Ők ott sokan vannak s kgyd csak maga, s most is imide is amoda is irogatnak s halásznak generalis uram körűl is, ha egyeznek velűnk. De meg kell mondani, hogy akárki mit mondjon is, mí azzal nem gondolunk s nem is reájok bizattatott. Sőt nem árt inter caetera intimálni egyolykor azt is, hogy mivel ennyi veszekedés va-

gyon az holdolt faluk miatt, ha meg nem egyezhetünk, azt mivelem, azt mit Pálffi Miklós cselekedett, s bizony mindenestől elpusztitom azokat az falukat, az kik az ő végházokhoz közel vadnak, s az népét felhozom. Megválik azután, mint szabja azokból az határt mineküuk, s reá felelek, hogy az meleg czipóról meg peszmetre szórúl rövid nap az végbeli török, mint azelőtt! Mert hiszen tudom, hogy neki mind jó lova s mind szép köntöse, s mind sava kenyere többire az holdolt falukból vagyon, s ritkán hoznak zsoldot őneki másunnét, kiben az mí végeinknek semmi hasznok nincsen, hanem oly urak és nemesek birják, az kiknek azonkivűl is mind borok serek, kenyerek elég vagyon. Az kit még ujvári kapitánságomban akartam végben vinni; de remélvén jobb szomszédságokat, úgy halasztottam mindeddig. Ha lehet azért, legyen meg az ő megmaradások is; hanem meglátják, hogy nemcsak azok nem adják adójokat őnekik, az kiket most praetendálnak az békeség ellen, de azokat is, az kik eddig meleg kenyérrel tápláltták őket, csak hírrel fogják távol hallani; az kit az Dunáig egy nap én mind végbenvihetek.

Ezeket bizvást közölheti kegyd mind a szolnoki békkel s mind az tolmácscsal, s nem bánom, ha ugyan megolvassa is előtte; mert ők csak úgy éreznek, ha ugyan reájok teszi vastagon ember kezét. Pro sua prudentia dirigálja úgy mindezeket, hogy már tovább való haladék ne essék benne, s annyivalinkább valami kárunk vagy akadékunk.“

A nádor aztán igy folytatja:

„Ez levelemet immár elvégeztem vala, hogy egyszersmind három rendbeli levelei érkezének kgydnek, 25., 26. és 27-a februarii datae. — Tetszik azért, ha concludálni akar. Csak amaz példabeszédkint ne cselekedjék, hogy az ki az ökröt megnyúzza, s az farkában töri el a kést. Tartok igen tőle, hogy mindenben másunnét vár, s az mint feljűl is irám, ha ott van oskolamestere, semmi haszon az mi fáradságunkban nem leszen. A győri kevély rosznak irásával mí nem gondolunk, akár mint irjon is ő; de tudjuk, hogy az két császár ezt míreánk bizta, és az végezés s magunk hivatalja is azt kivánja tőlünk. Talám azt sajnálja, hogy efféle complanatiókra ő volt az zsitvatoroki végezésben rendelve és nevezve, melyben megtetszik, mint viselte magát. Ne állja meg csak azért, az mit ketten elvégezünk, meglátja, mi találja! Ezt bizvást megmondhatja kgyd az vezérnek. — Az pénz dolgát, quoad ligam, ha nem hiszi, küldje ki azt az ő emberét, a ki ahhoz ért, s ugyan most Bécsben magok követjek előtt megmutatják, hogy nincs különben, a mit én megirtam. De hogy, gyalázatunkra, mí czéhmesterünknek őket vegyük s a próba kőre magunk emberét beküldjük, nem látom conveniensnek. S az szerént az esztendőszámot is — nem levén akadék az ligában — hova üssük pénzünkre, hogy ők prescribálnának arról, igen praejudiciosum az is, noha nem látszik substantiálénak. Lássa csak meg azért először ligáját, s ha abban fo-

gyatkozás nem leszen. könnyü a numeruson megalkudnunk. Nem igaz az is, hogy nem az ő irása volt volna az mit én a pénz dolgáról irtam hogy irt; de nincs itt levele, s sok kereséssel s olvasással is jutnék hozzá. Elég az, hogy ha nem javalotta volna elvételét, miért kivánt volna egynehány forintot tőlünk arra nézve, hogy publikálja és elküldözze az ő botja alatt való tartományokra, hogy olyan pénzt elvegyenek? — Különben van az is, hogy Bécsben s az én lakóhelyemben is el ne vennék, mert elveszik mindenütt; noha azelőtt egyideig az német pénznek változására nézve volt valami akadék benne, noha az ki aranyon és talléron eladhatja marháját, inkább adja akárhol is azon el.

Az orator Portán való propositióit láttam, kit nem csudáltam: az kinek nem borja, nem nyalja. Mind többet tenne ez mí dolgunk annál, ha jó végben vihetnénk. — Az Abaza pasa dolgát is értem, kit részszerént csudállok is, s talán isten, az kit mi nem tudunk, oly végre is bocsátá ide. — Az végbelieknek követségek az, hogy hivattak az persiai hadban bennek, s mentik magokat, s szorgalmazzák az holdolt faluk dolgát is, kire, ha résen volna az füle, reá vigyázhatna az orator. Az Pál uram hireit[1]) nem hihetem én is; de én szómmal az berényi suspitiót ugyan nem árt kgydnek az vezérnek megjelenteni s inteni is, hogy ha mi afféle szándék vagyon, vesz-

[1]) Eszterházy Pál leveléről van szó.

teg legyenek, mert úgy majd felforgatnák a békeség dolgát.

Az tolmács dolga, tudom, nagy difficultas, de nem tehetünk róla. Kgyd arra nézve semmi törökűl irt végezést el ne vegyen és az behivatott török tolmácsnak is, qui sunt secretiora, vele ne közölje, mert esmerem az embert, s jobb is magunk emberére bizni egy kis fogyatkozással is, kiváltképen az fejedelem állapotját s az több odavaló dolgokat is. Hogy csak az egy resolutio,[1]) mivel az mit mível, az tudnivaló; mert minden ővelek való tractában megvárják azt ők, s addig bizony le nem száll az karó hegyéről, ha ugyan igen roszul vagyon is dolga. Praemittálni kell azért elsőbben az ratiókat, s azután kevés pántolódás nélkűl resolválni kell az dolgot. Avval ha nem nyerünk is, de semmit nem vesztünk.

Az békeség alatt beholdoltatott, s azelőtt az vissza vett várakkal felszabadult faluk dolgát az mi illeti, mit adjnnk be, van instructiója kgydnek felőle; de hogy azokért adjunk itt valamit, az kit mí azonkivűl is oda alá mienknek tartunk, nincs oka, s én úgy gondolom, hogy az vezér is csak arra nézve beszélli azt az mit beszélt, hogy ezeknek megtartásában lehessen mégis valami színe. Egyébiránt ha ezeket, megérti hogy odaengedjük nekik, nem reméllem, hogy igen gondoljon avval, vagy irunk valamit az oda alá való falukról vagy nem, noha szintén hall-

[1]) Itt a másoló tollában maradhatott valami.

gatásban sem kell venni őket, hogy akadékot ezután is avval ne szerezzenek, — hanem csak valami generale emlékezetet kell felőlök tenni, hogy abból ők nekünk akadékot ne tegyenek. Hol penig ugyan végezésben akarnák is iratni, és úgy, az mint irja kgyd is, azért rupturára nem kell menni, mivel annyival securusbak leszünk birodalmokban.

Az Budához és Pesthez való faluk állapotja nem in generali resolutione vagyon. Én nyilván abban csak egyet sem adok nekik; mivel ennyi esztendőtől fogvást már oda nem szolgáltanak. Mindazáltal ha, mint Vácz dolgát, úgy ezeket is, — egyéb nem lehetvén benne — fenn akarják hagyni, ám meglátják! csak meg ne bántsák azonban őket, — kiről ezelőtt többet irtam kgydnek. Noha szintén in extremis kell erre is menni, mert afféle csak fomese az összeveszésnek. Az vármegyék is ha nem adtak is az faluk felől is informatiót kgydnek, míitt nem találjuk fel az ő cathalogusokat, az kit akkor adtak volt be, hanem ím most irtak valami bolond laistromot[1]; de elég az minekünk, hogy semmi falukat ők akkor az 158 falunál többet, beholdolni nem kivántak, s azt 60 faluban végezték el. Vagy több volt azért az 158 falunál, az mit praetendáltak, vagy

[1]) A kismartoni levéltár irományai közt ezen egykoru jegyzéket találjuk (Tract. Turc. P, II. 141.) Anno 1629 prima martii. Az minemű. vármegyék gravaminái felől való inquisitiókat pro instructione beküldöttünk Budára Tasi uramnak, száma: 1) Comitatus Szabolcs, 2) Abaujvár, 3) Borsod, 4) Gömör, 5) Hont, 6) Zólyom, 7) Esztergom, 8) Bars, 9) Nyitra, 10) Gravamina bonorum Archiepiscopatus Strigoniensis.

nem. Ha több volt, miért nem szorgalmazták akkor, hanem csak azokot; ha penig csak annyi volt, arról végezések vagyon, s tartsák ahhoz magokat....

Az Portáról jött levelet örömest láttam. Csudálom, hogy nekem nem irt[1]); de talán ha az orator mit irt, avval együtt vagyon, és még azt előbb Bécsben viszik. Nem árt az, ha által nem ment is még az vezér az tengeren, az mí tractánknak. Valahány hódolt faluért nem hagyja Babiloniát s vagyon dolga azonkivül is. És talán nem is Babilon felé megyen az az had, hanem Mekka és Jeruzsálem felé inkább. De az ő dolgok. Most egyebet mit irjak nincsen, mert mind ennyi dolog közt is szüntelen másféle sok egyéb dolog is rajtam. Kgyd pro sua prudentia az instructióból és egyéb irásunkból is dirigálhatja az dolgot.

Az vezérnek röviden irtam, s noha az kérdésekre nézve nem sok még az késedelem; de hogy ezután azt ne mívelje, jó érteni ez levelemet, kinek ím mását megküldtem kgynek. 5-a martii 1629. In Lakompak.[2])“

Az nádor martius 9-dikéről a következendő levelet intézi Murtéza budai vezér pasához:

„Az nagyságod levelét, melyet Budáról ennek az hónak első napján iratott minekünk, tegnap, ugymint ezen hónak nyolczadik napján adta meg esztergomi H. aga, és a mellett az ngod izenetit és kö-

[1]) T. i. Pongrácz.

[2]) Tract. Turc. P. i. 126. O betű előtti okmány. Egykoru másolat.

szöntését is megmondotta, melyet kedvesen vettünk ngodtól.

Az mi azért az szegény holdoltság dolgát illeti, hogy azoknak, nyavalyásoknak, az ő dolgoknak eligazitása mennél hamarabb jó végbe mehetne, kivánván őérettek szegényekért magokért is, s azért is, hogy az két hatalmas császár közt való békeség is annyival jobban megerősödnék, és mí is ngoddal, az kikre ez dolog bizattatott, az két részről tehetnénk eleget mindkét császár ő hatalmasságok akaratjának mind a község kivánságának, s hogy egymás fejét is ne kelletnék tovább ez miatt fájlalnunk. El is higye ngod, hogy senkit egyebet ennek haladékjáért eddig is nem kárhoztatnak az emberek, hanem csak minket ketten ngoddal. S annyival inkább, ha valami jó végben nem menne az szegénység dolga, meggondolhatja bölcsen tengod, micsoda becsülletünkre esnék ez minekünk, kire nézve nem méltó, hogy az olyan embereket csak hozzá is engedjük ehhez szólni, az kiket sem illet a dolog, sem penig rájok nem bizatott. Ezt penig mí csak azzal is megmutattuk, hogy mí akarói vagyunk az szegény község dolga eligazitásának, hogy a ki az előtt példába nem volt, ím mí oda Budára, és ugyan ngod udvarába bocsátottuk főember meghitt szolgánkat, az ki ezt az dolgot ngdnak eleiben adja, és a mi confirmatiónkig ugyan rendben és végezésben is vegye. Kérjük azért ngodat, mint kedves szomszéd ur barátunkat, hogy mindezeket előtteviselvén, ne késleltesse jámbor fő-

ember szolgánkat, hanem mennél hamarább mindazokban, a melyekben oda ngodhoz bocsáttatott, bocsássa jó és kedves válaszszal.

Továbbá értem, mit irjon ngod az győri főkapitány irásáról és az Tatában bevitt esztergami török vitézek felől is, az szerént a tatai megfogott katonákról, és a mi köztünk lett efféle dolgokban való végezésről is.

Az mi azért az mi ngoddal erről több végezésünket illeti, annak minden fogyatkozás nélkűl helyben kell maradni, és egyátaljában meg kell azt az jó rendet tartani az sok gonozság eltávoztatásáért, s ha ki az ellen cselekeszik is, nem kell azért az jó rendet és egymás közt való végezésünket félbehagyni; hanem inkább afféle fogyatkozásakat helyében kell állatni, — holott az mi az Nógrádba bevitt csavargókat illeti, arról minekünk az nógrádi kapitány azt irja, hogy elegendőképen megmentette ngod előtt abból az vádlásból magát. Affelől azért ezután is ugyan vigyázni kell efféle dologra. Afféle levél nélkűl járókhoz hozzányulhatni mind az két részről, akár ki mit mondjon is; — s avval az győri főkapitány, hogy előbb volt Győrbe kapitány, mint én Magyarországban palatinus, vagy ngod budai vezér, ugyan nem nagyobb nálunknál, sem penig rendet ő minekünk nem szab; mert ha csak avval volna nagyobb nállunknál, hogy elébb viseli az győri kapitányságnak tisztit, úgy egy közönséges gyalog tízedest is nagyobbnak tarthatnak nállunknál. De nem úgy va-

gyon a dolog, hanem ő csak Győrött a helytartó, mí penig egész Magyarországban mindenütt levő birodalmában vagyunk helytartói az hatalmas római császárnak, s az szerént ngod az török császár a tengeren innét való birodalmaiban. Minket ,s nem őtet, illet efféle igazgatás, — kit tudom, ha esmerné ngod, ki legyen, nevetné inkább efféle írásit, mint nehéz néven venné, a mint mí is cselekeszünk. Megirtam azért neki ujobban, hogy az ngyságoddal való végezésünkhöz alkalmaztassa ő is magát, és azt is meghagytuk, hogy elbocsáttassa azokat az esztergami török vitézeket, kiben tudjuk egyebet sem mer cselekedni, ha szinte valami haladékot keresne is, — csakhogy kérem azon ngodat, bocsáttassa el ngod is azokot a tatai katonákat, mert a mint ők mondják, volt valami levelek azoknak is, és az kápitány hirével jártak s nem is cselekedtek semmi gonoszságot. Az kikről penig irja ngod, hogy holmi gonoszságot cselekedtek, és neveket irva küldte az győri főkapitánnak, kérem ngodat, küldje irva nekünk is azoknak neveket, s meglátja ngod, ha vétkesek lesznek, vagy magának találkozik az győri főkapitánnak galyibája miatta, vagy meg fogja őket büntetni. S ha ezek is, az kik most ngod kezébe vannak, bűnösöknek találtatnak, bizonynyal elhigye ngod, hogy el nem szenvedjük nekik, hanem példát teszünk, ide küldvén őket ngod; mert mí efféle békeségrontó és lator embereket igen gyűlölünk, — és csak adja az isten, hogy a mi még hátra vagyon az közönséges jó egyes-

ségben, végződjék el az is, jobban is érkezhetünk efféle gonosz emberekre való vigyázásra, s annyival inkább megszünnek ők is az sok gonoszságtól; mivelhogy most látván, hogy mégis tractálunk holmi egymás közt való dologról, azt gondolják az lator emberek, hogy még sincsen derekas békeség az két hatalmas császár közt, s abból is vesznek holmi gonoszságra okot. Az én emberemet — mégis kérem ngodat — ne késleltesse. Isten tartsa meg! Lakompakon 9-na martii 1629.[1])

[1]) U. o. az előbbi okmány után. Egykoru másolat.

XL.

Tasi Gáspár mart. 15-dikéig elkészité a szerződés pontjait, s azokat helybenhagyás végett megküldte a nádornak, egyszersmind a bevezetést és hat első pontot már akkor átadta a török biztosnak.

A bevezetés s a pontozatok Tasi oldaljegyzeteivel itt következnek.

„Tekintetes, nagyságos vezér! A derék dologhoz s annak nyilvábban való megértéséhez azt akarám nagyságodnak együtt az békeségnek egynehány articulusival most beadni és megjelenteni: Először, hogy noha nekünk hatalmas nagy fundamentomunk vagyon az (az) előtti végezésekben és kiváltképen a bécsi végezésnek 3-dik articulusában, a hol nyilván és semmi homály nélkűl való igékkel megvagyon, hogy a mely faluk a zsitvatoroki frigy ellen erőszakkal beholdoltattanak, azok a faluk fölszabaduljanak. De mivel a minapi ngoddal való disputatióban ngod semmiképen nem akará különben, hanem hogy a Budához Pesthez kivánt faluk függőben maradjanak,

noha semmi fundamentoma annak sohul egyik végezésben sincsen, hogy azok a faluk ngotoktól méltán praetendáltathatnának: nekünk pedig, a mint feljebb megmondám, igen nagy és nyilván való igazságunk vagyon a bécsi végzésig a frigy ellen beholdultatott falukhoz, — ezokáért én is különben nem hagyhatom azokat a falukat, hanem hogy mostan csak függőben maradjanak, a képen, a mint ngod az articulusból megérti. Másodszor: Az esztergamhoz e e háboruban beholdultatott falukat is a mi illeti, oly világos, mint a napfény, s ngtok maga sem tagadhatja, hogy a frigy ellen lett. Ezokáért mivel azoknak is dolga most köztünk derekas végben nem mehet, az is csak függőben maradjon, a szerént, a mint ide alább az articulusban megvagyon.

A mely falukat pedig ngtok oda alá Pécs táján és egyebütt akárhol egész Magyarországban, akár magyar akár rácz legyen, ezekért praetendál, annak sincsen semmi fundamentuma, először azért, mert a komáromi végezésben nyilván megvagyon, hogy Baranyában való faluk holduljanak nekünk is. Másodszor azért, hogy soha ez nekünk egy végezésben sem volt tilalmas. Harmadszor, hogy mindezek holdultanak nekünk ezelőtt is, holott nyilván vagyon, hogy a régi hadakozó üdőkben, Rudolphus császár idejében, annyira birtuk az egész Alföldet, hogy ugyan oda alá nyaraltak teleltek a hajduk. S ha pedig azok közűl némelyek elpusztultanak is a hadak miatt, s most ujonnan szállják meg, azzal meg nem menthetni

őket a holdulástól; mert a régi holdult helyekre szállanak. Osztán igen nagy különbség vagyon a mí holdultatásunk és a törőké között; mert a töröknek mi ártalmára vagyon, ha esztendőben egyszer egy falu eljű és beköszön egy papucsocskával a régi örökös urának? De a töröknek csak egy falunk is menynyi száz forintokat ad! mennyit rabotal! mind étele, itala, lova pénze, köntöse, mindene a mi faluinkból vagyon. Hogy azért mí a mí régi örökös jussunkat kivegyük belőlök, noha messzebb vannak tőlük, azt senki sem kivánhatja s nem is cselekeszszük; mert az szintén annyit tenne, mint ha azt végeznők, hogy soha többé Magyarországhoz semmi közünket nem avatjuk. Azért el nem kell hinni, hogy az oláhok felől való végezés is a komáromi végezésben ezt jelentse; hanem az lett az oláhságról, az kik nagy sokasággal kijűvén a török alól, egy nagy pusztaságon telepedtenek meg Tótországban, azért nevezik őket oláhoknak mostan is, és nem magyarnak, sem rácznak. Idetartozik az is, hogy ha az alföldi falukat nekünk békével nem engednék birnunk, magoknak volna károsabb a törököknek; mert azok a faluk soha meg nem állhatnák, hanem el kellene pusztulniok: oda alá is reájok járnának s felhoznák őket; idefel sem kereskedhetnének se borral, se barommal se semmivel; mert itt fenn az örökös urok marhájokat elvennék s magokat megfognák, és így a békeség dolgában is észvesztést csinálnának mindenkor csak miattok. Azért a summája a dolognak csak ez,

hogy mí ezek felől az alföldi faluk felől, akárhol legyenek egész Magyarországban, most semmi végezést nem teszünk, hanem a régi örökös igazságunkat megtartjuk bennek.

Hogy pedig az Esztergomhoz e háborukban beholdultatott falukat most függőben hagyván, a töröknél hagyjuk, nem azért cselekeszszük, mintha cserélnénk az alföldi falukkal, kiről én ugyan protestálok is solemniter, hanem azért, hogy most derekasan azoknak az esztergomiaktól a frigy ellen beholdult faluknak dolga különben el nem igazodhatott.

Utolszor: akarom, hogy értse ngod ezt is, — mivel a ki igazán akar végezni, nem csinál az homályt készakarva a végezésben. Azért, minthogy egynehányszor vagyon emlékezet az articulusokban, hogy a mely faluk *szüntelen és mindenkor* holdultanak etc., az ennek a magyarázatja: hogy a mely faluk mindekkoráig villongás nélkül holdulnak a töröknek, azok holduljanak ezután is; — a kik pedig egyszer-kétszer, avvagy egy-két esztendeig szolgáltanak, mivel vagy rablással vagy fenyegetéssel, vagy gyermeklopással bekényszerittettenek, de azután károkkal sem gondolván szegények, ugyan kivették magokat a holdolásból, és némelyek inkább pusztán hagyták falujokat is, s még is nem holdolnak, — azokat hogy mi most erővel holdulni adnók, keresztyénségünk ellen volna, és a mi hatalmas császárunk méltósága ellen, hogy maga a szegénység megmen-

tette kárával s veszedelmével is magát a holdulástól, s azt mí üstökön fogva most a békeségben töröknek adnók. Ezek azért mind méltó okok, és ha ngod ezeknek igy enged, a mint az articulusok vannak, állandóvá teszi vele a békeséget.

Az articulusok pedig ezek:

Articulus 1. Mivelhogy Budához és Pesthez a törököktől praetendált tizenhárom faluk, ugymint Nográdvármegyéből Ipolykér, Drák, Kovácsi, Galabócz, Nagy-Szőlő, Csallád, Jelsőcz, Turopolya és Hontvármegyéből Kővár, Szelestyén, Tót-Haraszti, Egyházas-Ninye, Luka-Ninye dolga most bizonyos okokból el nem igazódhatott, maradjon függőben; de úgy, hogy valamíg el nem igazittatik, semmiképen ezek a faluk meg ne bántassanak, sem holdulásra a törököktől ne erőltettessenek.[1])

Articulus 2. Valamely faluk Eger megvételétől fogva a zsitvatoroki végezésig szüntelen és mindenkor Egerhez holdultanak, ezután is holduljanak; de többeket ők se erőltessenek a holdulásra. A melyeket pedig azután beholdultattanak, azokat nekünk mindjárást visszaereszszék.[2])

[1]) Tasi oldaljegyzete ezen czikkhez: „Ezen az első articuluson megegyeztünk volt még elsőbben. Emezeket pedig, ugymint usque ad sextum inclusive azután adtam volt be."

[2]) Oldaljegyzet; Eger várához való faluk holdulása sok kárban áll, kit 1, 2, 3 s több esztendők után holdultattak be. Soha el sem igazodnék, ha ilyen czégéres terminust nem tennénk neki, ugymint a zsitvatoroki végezést. Azt is állitják pedig, hogy nekik addig fegyver volt kezekben, és nem a frigy ellen cselekedtenek akkor. Első esztendőben a megvételekor 60 falujok vala csak, másodikban 100, azután 150, s mind

Articulus 3. A mely falukat Ujvár és Fülek között a zsitvatoroki végezés után a frigy ellen a törökök Esztergamhoz és egyéb helyekhez a bécsi végezésig beholdultattanak, mivel azoknak is dolga most el nem végződhetett, maradjon függőben; de úgy, hogy valamig el nem igazittatik, mindaddig maradjanak a törökök kezénél, azok tudniillik, melyek közzülök azulta mindeddig szüntelen holdultanak, a melyek pedig szüntelen nem holdultanak, azokat többé ne erőltessék a holdulásra.[1])

Articulus 4. Valamely faluk Esztergamhoz utolsó megvételétől fogvást a töröknek szüntelen mindeddig holdultanak, mostan is holduljanak. Hasonlóképen a 158 falukért nekik engedtetett 60 faluk is, a bécsi harmadik articulus és a komáromi végezésnek continentiája szerént holduljanak.[2])

Articulus 5. A mely falukat Esztergamhoz a hatvan faluk után e háboruban a törökök beholdul-

---

igy előbb, usque ad Sitvatorokiensem tractatum. Minemű falukat holdultattanak pedig azután, ex Gömöriensi regesto excerpálván, megküldtem ngodnak, cum reliquis in signatura.

[1]) Tasi oldaljegyzete: „Jobbnak itélem és magis pro authoritate majestatis, hogy mí is függőben hagyjuk ezeket, mert ha egyszer odaengedjük, soha oly jó állapotunk nem lehet, hogy a mig ők a frigyet megtartják, hozzájuthassunk. Igazitásra jutván pedig a 13 faluval együtt dolga, nyert pörünk lehet juxta articulum 3-ium viennensem. Úgy irtam hogy Ujvár és Fülek között, ne confundáltassék az egriekkel. Azért a vármegyék signaturájából úgy látom, ezek csak mind Barsba vannak. Ha úgy volna, nálam vannak a faluk nevei, — akár ugyan mind specificálnók, és úgy nem kellene ez a specificatio: Ujvár és Fülek között."

[2]) Oldaljegyzet: Azért tettem „utolsó megvételétől fogvást," hogy ne legyen módjok recurálni arra, hogy „eleitől fogvást" és azzal confundálni a várakkal fölszabadult falukat.

tattanak; és attul fogvást ekkoráig szüntelen holdultanak, mivel azoknak is dolga most el nem végződhetett, maradjon függőbe, úgy hogy valamíg el nem igazittatik, maradjanak a törökök kezénél. A melyek pedig szüntelen azok közűl nem holdultanak, azokat a holdulásra többé ne kénszerétsék.[1])

Articulus 6. Mindezek a faluk, a melyeknek a mostani és fölűl megnevezett rend és mód szerént a töröknek holdulnia kell, a vicispánoktól és szolgabiráktól, a kiknek vármegyéjekben lesznek, mindjárást számbavétessenek, külön az ép s külön a puszta faluk, és laistromban irattassanak. Hasonlóképen vegyék laistromban a törökök is azokat a falukat, a melyek villongás nélkűl eddig beholdultanak és comportálván egymással a laistromokat, igazittassanak el, és mindkét részről a palatinus és budai vezér pecsétivel és kezek irásával két exemplárok megerősittessenek és a tárházban eltétessenek, hogy haki ezután olyan falukat igyekeznék beholdultatni, a kik abban a laistromban nem volnának, mindjárást erősen megbüntettessék.[2])

Articulus 7. Mivelhogy a holdult faluk adajokról

---

[1]) Tasi oldaljegyzete : Úgy vettem eszembe, Verebélyen kivűl nem igen sok falunk jut, az ki szüntelen azóta nem holdult volna, a mennyire én leginkább a barsvármegyei informatióból látom. De hiszen felkeresik, mikor a laistromirás lenne.

[2]) Tasi oldaljegyzete a 6-dik czikkhez : E nélkűl soha állandó és gyümölcsös nem lenne a végezés. Ez köti meg a törököt, hogy ne vágyódjék több falura. Szóval eddig mind jovallották magok is. Nem tudom, ha irásra kelnek, meg nem bánják-e ? Nekünk elmenni e mellől nem jó.

mindenik végezésben bizonyos articulusok vannak, hogy a régi adajokban megtartassanak mindenütt, és följebb annál ne taxáltassanak, a mint nyilván megvagyon a bécsi harmadik articulusban, a komáromi végezésben, a gyarmati negyedik és a szőnyi ötödik articulusban, arról igy végeztünk, hogy azon vicispánok és szolgabirák a régi adajokat is, a mint a zsitvatoroki végezéskor volt a holdult faluknak ki ki az ő vármegyéjében amaz falukról való laistromban beirják és a szerént minden falukra külön külön pecsétes czédula adassék, és a hatvan falukra is az előbbeni limitatió szerént ismég ujabb czédulák adassanak, és a faluk a czédulákban beiratott adajok fölött ne erőltettessenek. A ki pedig az ellen cselekednék, annak büntetésül a faluja és jobbágyi elvétessenek és más töröknek adassanak, a komáromi végezés szerént. A mely faluk pedig megégtenek, avvagy igen megpusztoltanak, azoknak bizonyos ideig való szabadság engedtessék [1])

Articulus 8. Székesfeirvárhoz és Kanizsához a mely faluk megvételétől fogvást mindenkor holdultanak a zsitvatoroki végezésig, holduljanak ezután is. De a mely falukat ők is azután és e háborukban

---

[1]) Tasi oldaljegyzése: A faluk adajáról nagy villongás leszen. Kivántatik in specie a komáromi hatvan faluk limitatiója, kiről irtam minap ngodnak, mert valami barsi hamis irást fitogatnak a hatvan faluk adaja ellen. Ezek per omnia azon vannak, hogy a mostani adajokban maradjanak mind a faluk. Minden végezések pedig az ellen vannak. Ngod erről informáljon, ha tractálni akar ez a vezér tovább, mit kell erről végezni.

beholdultattanak, azokat mindjárt visszaadják és ezután holdulásra ne erőltessék.[1])

Articulus 9. A török adóbeszolgáltatásnak módjáról tartassék meg mindenképen a bécsi harmadik articulus, és a törökök a falukra ki ne járjanak, a zsitvatoroki tizenötödik articulus szerént, mivel a szégénységgel oly kiméletlen költetnek, hogy az adajokat is fölűlhaladja, és annál is inkább ott kinn ne háljanak; holott történik néha, hogy a csavargók efféléket megölik, és a szegénységet büntetik osztán a törökök érettek. Ezokáért elvégeztetett, hogy valamely török ilyenképen magának akarva veszedelmet keres, ne bünhődjék a szegénység érette. Ha pedig oly dolog történnék, hogy a török urnak bizonyos okért ki kellene jőni, az olyan a pasa vagy bék levelével jőjön ki; de nem a falura, hanem a közel való kapitányhoz (mert magának senki biró nem lehet), és ha valami injuriája, vagy fogyatkozása lészen, tehát azon kapitány eleiben hivatván a falusi birákat, igazat szolgáltasson neki.

Articulus 10. Semminemű dologra, a melyet nagy büntetés alatt megtiltottak az országból kivinni ne erőltessék a török urak a szegénységet; sem azért őket, hogy nem hoznak, ne büntessék, holott az nin-

[1]) Tasi oldaljegyzése: Székesfeirvárát azért tettem ide, hogy magok igen emlegetik ahhoz való faluk eligazitását. Nem itélem, hogy praejudiciosum lenne a zsitvatoroki végezésig valókat nálok hagyni. Kanizsához a kiket beholdultattanak e háborukban, egynehányszor mondották, hogy méltó visszaadni; de ha irásra kél az is, nem tudom, állhatatlanságokhoz képest, ha nem difficultálják-e? —

csen a szegénység hatalmában, hanem ebben is tartassék meg a régi jó szokás.[1])

Articulus 11. Fölöttébb való munkával is, mint addig, ne rontsák a törökök az szegénységet, se pénzért másoknak velek ne munkálkodtassanak, nagy büntetés alatt. A messze való falukat pedig, a kik summát fizetnek, sem szekerezésre sem gyalog munkára ne erőltessék, hanem a summájokkal legyenek contentusok, hogy az inség miatt el ne pusztuljanak.[2])

Articulus 12. Az mely faluknak dézmában vagyon adajok, azokról elvégeztetett, hogy esztendőnként bevigyék hit szerént rovásokat a birák és azon megmaradjon a török urak. A bordézmáért is ne pénzt avvagy summát, hanem ugyan bort vegyenek tőlök, a minő termett.

Articulus 13. Ha mi panaszok a szegénységnek a török urak ellen leszen valami injuriájokról, azt a végbeli kapitányságoknak jelentsék meg, és az irjon a budai pasának felőle a komáromi végezés szerént, a ki — ugyanazon végezés szerént tegyen is injuriájokról, az ugyanott megspecificáltatott mód szerént.[3])

---

[1]) Igen neheztelik, hogy fát, zsendelyt, deszkát, szeget, vasat nem hagyunk kihordani. Tavaly igen szabadoson hordották, vélem, és azelőtt; mert ám Pest alkalmasént épült, úgy látni.

[2]) Tasi oldaljegyzete: Nehéz igen ebben is limitatiót tenni, — hanemha minden héten bizonyos napokat végezne ember; — de soha meg nem állja. Karddal kellene csak ezt dirigálni és elvégezni, a mint állapotjok és distractiójok vagyon.

[3]) Tasi oldaljegyzete: Ezt, tudom, fogják neheztelni; mivel ez a vezér mindenkor azt állatja, hogy miért nem jűnek ő eleiben panaszolni. De jobb az articulussal tartani; mert ő a paraszt embert arra venné, a mire szeretné.

Articulus 14. Az holdult falukon lakó nemesekről és a végbeli vitézlő rendről tartassék meg a 15-dik zsitvatoroki articulus, hogy tudniillik a ki a mi koronás királyunknak nem adózik, a törököknek se adózzék semmit, — és a kiket ekkoráig adózókká tettenek bennek, azokat többé meg ne bántsák. A kik pedig új nemesek, és a zsitvatoroki végezés után nemesittettenek volna meg, ha paraszt funduson laknak, adózzanak arról a törököknek. Ki legyen pedig régi s ki új nemes ember, azokat a generálisok és vicispánok declárálják és a faluk laistromában beirják. A mely faluk pedig épen mind nemesek volnának, ha a zsitvatoroki végezésig szüntelen és mindenkor holdultanak, — azok adajokat készpénzűl megadják; de személyekben szabadságban tartassanak, úgyhogy a törököknek ne rabotoljanak sem gyalogszerrel sem szekerezéssel, sem pedig császár dolgára ne kénszerittessenek[1])

Articulus 15. Mindezek a faluk megszámlálásáról, azoknak adajokról, és beszolgáltatásának módjáról és a nemességről való mostani végezés egyenlőképen értessék a székesfehérváriakról és kanizsaiakról is.

[1]) Tasi oldaljegyzete ezen czikkhez: Erről a dologról megmondottam magoknak is, hogy én ő tőlök várok articulust, ha arra jutunk, — láttam volna, mi szándékjok. Bizony dolog, hogy egyházi nemes embert ők egyet sem agnoscálnának örömest, hanem csak a kiknek falujok vagyon. De legnagyobb difficultas a nemes faluk miatt lenne, a kik épen mind nemesek. Azokról én, meo videre, így elmélkedtem vala, a mint ngod ez articulus utolján látja. Nem is hiszem, hogy különben reámennének ezek is, sőt arra is, hogy császár dolgát ne tennék.

Articulus 16. Mivel mindkét részről ekkoráig építtettenek palánkok a zsitvatoroki végezéstől fogva, affelől úgy végeztünk, hogy a melyek ezideig építtettenek, azok mindkét részről megmaradjanak mind Magyar- s mind Tót- és Horvátországban; de többet ezután egyik félnek is ne legyen szabad csinálni a zsitvatoroki kilenczedik articulus ellen, mely az ő ereiben szükség, hogy megmaradjon.[1])

Articulus 17, Az mostani körmöczi aprópénz mindenütt elvétessék a szegénységtől adajokban, nagy büntetés alatt a török uraktól s császár adajában is. Ha pedig kételkednék a budai vezér, hogy tizenöt pénzben annyi ezüst nem volna, mint tiz mostani oszporában, a mint ezelőtt kivánta és igérte, hogy ha annyi találtatik bennek, tehát mindenütt elvéteti: küldje ahhoz értő emberét Bécsbe, és ott a fő török követ előtt próbáltassék meg a mesterememberektől. Mi helyre kellessék pedig az esztendőszámot ütni, mivel az jobbá, sem roszabbá nem teszi a pénzt, akárhová legyen ráütve, arról nem szükség kérdésnek lenni: holott a hatalmas császárok szabadok vele, mi formán veretik pénzeket.[2])

Articulus 18. A csavargók miatt, hogy a kö-

---

[1]) Tasi oldaljegyzete a 16-dik czikkhez: Ebből is ötölök vártam volna articulust, hogy hol járt volna elméjek, — soha én csak nem is emlitettem meg, ők sem. Arról hiszem, hogy Berént meg akarják e kikelettel, mikor a bosnai had feljü, épiteni.

[2]) Tasi oldaljegyzete: Az aprópénz felől én categorice kérdettem a vezért, miért Mátyás császár pénzét elveszik s a mostanit el nem veszik? de soha directe meg nem felele.

zönséges csendesség megtartathassék, ilyen végezést és rendelést tettünk, hogy a kik a végek megé járnak, hanemha úti levelek lészen, megfogják és rabbá tegyék. A kiknek pedig levelek lészen, de a közelebb való végházban megmutatni be nem térnek, hanem ide s tova járnak, azok is megfogassanak, és ha a magyar kapitány ir a béknek, avvagy a bék a kapitánynak felőlök, magokat bocsássák el, de lovokat mindazáltal és marhájokat, a miek nála leszen, vegyék el, hogy másszor levelek levén is, hírrel járjanak. Az kiknek pedig úti leveleket adnak, szükséges, hogy mind a két részről, mind a pasa vagy bég és a kapitány, a kinek mutatni beviszik és praesentálják, megpecsételjék, hogy ne csinálhasson akárki útilevelet magának. S a szerént cselekedjenek a magyar kapitányok is. Ha kik pedig ezután afféléket megháborgatnának akármely felől is, kemény büntetések legyen, s tartozzék késéről is, ha kivánják, mind a két fél efféle igaz járatbelieknek adni. Ezeket pedig minden pontjában mind a két részről valókról egyaránt kell érteni.[1])

Articulus 19 et ultimus. Mindezek az articulusok és végezések, hogy állandóbbak lehessenek, nemcsak a budai vezér és magyarországi palatinus ratificálják és confirmálják pecsétekkel és kézirásokkal, ha-

[1]) Tasi oldaljegyzete a 18. czikkhez: Ebből én kihagynám azt, a mit ngod irt, hogy a ki tudatlanságból cselekeszi, elbocsáttassék; mert így minden lator török, míg kezében nem kapják, tudatlanságból fogja cselekedni, — azonképen a magyar is. És így nem leszen semmi ereje a végezésnek felőlök.

nem a két hatalmas császárok magok is, és ezentul, igazán mindenektől megtartatni, kemény büntetés alatt, megparancsolják.[1])

A fentebbi pontozatokkal együtt s azok kapcsában Tasi martius 15-dikén folytatja jelentéseinek sorát.

Irja, hogy martius 10-dikén vette a nádor négy rendbeli levelét. Jelenti, hogy eleinte a vezér nem vonta el tőle haszontalan az időt; de íme egy hete, hogy mindennap azt izeni, ő milyen beteg, — mindennap vadászni jár pedig! Tasi nem kétkedik, hogy a vezér tanácskérés végett elküldött *mesteréhez* (Betlent érti). „Engem a mi illet — igy folytatja — úgy vagyon, sokan vannak czek; de nem látom melyiktől kellene tartanom. Melyestől többet beszélek magával is (a vezérrel), annyival kisebb embernek tartom, s rosz, erőtelen állapotját általlátom.... Nem mulattam hijába az üdőt. A vármegyék dolgát extraháltam; Bosnyák uramtól az *alföldi* és egri dolgot jól megértettem. Im az alföldi dolgokról a minemű irást be akarok adnom ex informatione domini Bosnyák, azt is includáltam ngodnak.[2]) A mely fa-

[1]) Oldaljegyzet. „Ennek utolsónak kell lenni az articulusnak pro conclusione." Ezen szerződési javaslat eredetije a kismartoni levéltárban. Tractat. Turc. II. k. 723. sz. Az okmány hátán a nádor kezével: „az budai dolgok." Különben datum és aláirás nélkül; — de egész tartalma mutatja, kogy ideigtatandó.

[2]) Alább olvasható ezen, a ráczokat illető érdekes okmány. Odaigtattam, hol Tasi azt csakugyan átadatja a vezérnek.

lukat most az egriek kivánnak, ez signaturán valóktól megválva, a kik post Sitvatorokiensem hóditattak be, a mint Bosnyák uram ő nga irja, inkább mind igazán praetendálják. Koháry uramnak irtam volt minap két dubiumról, minthogy e dologban forgott, — itéltem készen vagyon nála afféle magyarázat; de ngodhoz küldte. Én annak mindenképen végére mehettem. Az oláhok felől ha nem tudnám is, meglehetne a nélkül. *Im nagyságodnak az articulusokat, a mint megcsináltam volt, ha haszon lenne a dologban, megküldtem.* — Hatát beadtam már, — az elsőn meg is egyeztünk. Az ötéről igen hallgat, — beteggé tette magát. Igen urgealom. Nem kétlem, hogy valahonnan nem vár, noha esküsznek, hogy sohová nem küldtek. De ki hinné? Deákul is megcsináltam, hogy ngod közölhesse, ha akarja; de még talán nem szükséges. Szintén in opere valék, hogy meggyógyula a vezér: ma délben audientiám leszen. Tegnap érkezett a mestertől csauz, a ki István papot elvezette volt három héttel ezelőtt. Hogy szemben lehettem volna vele, még azt izengette, hogy beteg. Csak azért is izentem vala tegnap neki, hogy habeo secretiora, ha assecurál.

Nagyságod azt, hogy én a faluk odaengedésére léptem, igy értse, mivel: előbb usque ad rupturam tractatus ment volt a vezér, kiről ezután in actis meis ngodnak. Hircket is ím irtam ngodnak. Ha nem végezhetünk most, istenért kérem ngodat, forditsa elméjét, miképpen cum commodo Regni gera-

tur bellum. Correspondeáljunk a kozáksággal, neveljük vele szegényeknek szíveket; Betlen ellen lengyel király tegyen Ungvár, Munkács felé etc. nagy hadat, hogy mihelyen Betlen hada Eperjesig jüne, ottan amazok is lemennek Betlen uramon hátul; — megszeppen bizony. Ngod erre semmit ne irjon. Én post audientiám ngodnak irok mindjárt. Megválik, mi leszen. Éltesse isten ngodat sokáig! Ngod megbocsásson — raptim; egyéb sem lehetett benne. Budae 15-a martii 1629. Ngod szegény szolgája Tasi Gáspár."

Ugyanaz a nádorhoz martius 16-dikáról, s utóiratúl martius 20-dikáról. a következő levelet intézi:

„Kegyelmes uram! Vettem ngod levelét, melyben irja, hogy csodálja, miért az esztergomi törököktől ngodnak nem irtam. Igen örömest irtam volna én, s bántam is, hogy hírem nélkül elmentek; de nekik úgy volt jobb. A mint ngod a tatai vicekapitány leveléből megérti, semmi okok nem volt a tataiakhoz. Sokat pántolódtam én itt s izengettünk egymásnak a vezérrel affelől. Megizentem azt is neki, hogy rosz és büntetni való példa elszakgatni az útleveleket, a mint az ő töröki cselekedtek a tataiakkal. Ha igazán akart volna ő maga is a ngod irása szerént cselekedni, miért kellett szegényeket Nándorfeérvárra aláküldeni? Álnokság minden dolgok.Hogy megértettem az esztergamiaknak ngodhoz meneteleket, azután is izengetett, de tőlem csak a volt a válasza, hogy ha ngodhoz küldött, várjon felőle ngod-

tól. Álnokság az is, hogy az oratortól akarta császárnak őket felküldeni, s megizentem én is neki, hogy mi az esztergamiakat az ő oratoroktul küldjük hát meg neki. Nincs hová facsarodni az igazság előtt; hanem már azt mondja, hogy felhozatja s tőlem küldi meg. Szintén ily mód nélkül bántak a tihanyiakkal is. Tudom, a győri királyképe soha el nem ereszti ezeket, míg az övéi is meg nem lesznek, s a mi károk azoknak lett, ezeknek meg méltó anynyinak lenni, ha utrinque restitutio nem leszen.

A mi pedig az itt való mulatásomat illeti, nekem bizony legnehezebb. Nem is azért mulatok, hogy ne érteném valamit e dologban, avvagy haszintén nem érteném is, hogy én azon által nem tudnék menni és módot benne találni, noha minap Kohári uramnak irtam valami két dolog felől, kiről ngodat találta meg; maga csak olyan dologban magánál is készen kellett volna lenni a resolutiónak. Hanem az én mulatásomnak oka a vezér, a kinek mindenkor vagyon abba módja, hogy egy-két hétig s többig is elvontathatja, a mit akar. Megizentem neki, hogy levele vagyon ngodtól nálam, adjon audientiát; de ő mind megérte azzal, hogy ő beteg, s ez óráig sem adhattam még be neki a ngod levelét, — megyek vele. Ur itt, s nem tehetek róla; maga mindennap csidáz, vadász. El sem mehetek innen akaratja ellen. Ha pántolódom felőle a tolmácsával, azt feleli: Nagy dolog, kegyelmed ilyen nagy embernek nem hiszen. Hiszem hála istennek nincs a kard feje fölött, hogy

betegen is kgyddel végezzen! S megmondom eléggé, hogy ma is ott kinn volt s tegnap is etc. De ő tagadja, s én mit tehetek róla? — Tegnapelőtt későn érkezék meg Erdélyből egy csauza, s úgy volt, hogy tegnap audientiára vitet, a mint meg is irám ngodnak. Tegnapról meg mára halasztotta. A ngod levele mását a tolmácsának adtam pro lucrando tempore, hogy megforditsa, mig felmegyek, hogy szólhassak ugyan mindjárt ott felőle, — ne halaszthasson a forditására. De azért ugyan nem hivatott mégis, hanem izent felőle, hogy ő fenyegetőzést lát abban. S csakhogy inkább hivasson, és én is utolsó resolutiómat megmondhassam neki, ha tractálni nem akar, izentem ista occasione, hogy ő izent a fenyegetőzésről. Hogyha assecurál, leszen magával való beszédem. De ugyan úgy sem hivata. Nem is kell arról gondolkodni, hogy ő mindenfelé el nem küldött volna mind Erdélyben s mind a Portára, a kit én tudok is, s im Horvát Lázár jűn is Erdélyből, egy hét alatt itt leszen, — valami hintót hoz hogymár neki. Beszéltem ma magam is a csauzzal; — Debreczenben mondá hogy hagyta. Ismég gondolja ngod azt is, hogy ő alattomban minden végekben végére megyen, micsoda és mennyi az, a minek vissza kellene adattatni. Ebben mind idő múlik. Más az, hogy nekem nagyobb anthoritásom vagyon igazán hozzászólván ehhez a végezéshez, hogysem ennek; mert én instructióm szerént bátran cselekeszem; a mit odaengedek, bátran engedem; de ő a fővezérnek nem barátja.

Azon is vagyon az, hogy kivesse; — csak a császár fogja még pártját. Több nem-jóakarói is ott benn sokan vannak. Ha ez itt való spahiáknak kedvek ellen cselekeszik, maga megvallja, hogy mind egygyé leszen a nyelvek. Bizony dolog, ha mind megengednők, a mit kiván, elegendő authoritása volna mindjárt; de igy ir Betlennek, ir a Portára, divánhoz.

A szolnoki békkel én alig vagyok egy óráig együtt, mikor tractálok; mert én hamar annyit mondok annak, hogy csak a vezérre halaszt, s harmad napig is eldiványoznak belé, s kéntelen magamnak is kell pedig articulusokat is beadnom; mert ezek oly rendetlen tudnak beszélleni, hogy hol egyen, hol máson kezdenék ők el, és mindennap mindenről beszéllenének. Soha egy emberséges discursust nem hallok tőlök, vagy hogy egyik dologból a másikat jó módjával kihoznák; — tudnák állatni az articulusok erejét, verborum virtutes, semmi nincs abba. Csak annyi eszek sem volt még, hogy eszekbe tudták volna venni a zsitvatoroki 15-dik articulus discrepantiáját. Én is noha citálom a hol szükség mindenütt; de az aránt nagy disputatióban nem ereszkedem velek. Miért hát hogy az ő tudatlanságok mégis nyertes? Ez az oka, hogy a mi neki hasznos, és a mi kezénél vagyon, annak pertinaciter inhaereál, sem szégyennel sem igazsággal nem gondol. Nálunk pedig az a resolutio nem lehet, hogy amaz római nagy követtel azt mondhassuk nekik: „Pacem

et bellum fero vobis, utrum vultis eligete Carthaginienses,“ hanem manifeste a mivel nem tartozunk, azt is odaadjuk a kis békeségért, és így ő is nagy hamisan tagadja, vagy nem akarja érteni a végezésekben. Azért ngod lássa a tegnapi articulusokból, ha nem értem e dolgot, azért küldtem oda, és jó tetszése szerént a miben többet engedni kell nekik, ha ám tractálni akar ez, irja meg mindenütt ngod, — én a szerént cselekeszem. Nem vétettem, itélem, abban, hogy in suspenso hagytam a falukat, habár a Portára küldte is; mert jobb gradatim odaengedni, hogysemmint mindjárt; noha ő ugyan ad rupturam usque tractatus jött volt velem. Remélem is, hogy contentusok lesznek azzal; hol nem, könnyű odaengedni juxta instructionem; a miatt én félben nem hagynám, ha arra kelne.

Betlen igen beteg volt, magok mondják; de jobban vagyon. Debreczeni ember is vagyon itt, a ki mégis betegnek mondja, és hogy Kassáról is vittek be doctort neki. Az a harminczhatezer ember ha mind magyar, s Erdélyből kihozza, bár csak más nemzetséget szállitson oda haza helyekbe, én nem tudom, ki maradna magyar Erdélyben, ha annyit kihozhatna. Mit praetendál Betlen, nem szintén érthettem; de ez esküszik szörnyen, hogy ő igazán kivánja a békeséget, s azt akarná, hogy száz esztendeig s többig is állandó lenne. Lengyelországra ha csapna; de talám fás dióra találhat ott. Azt értettem a H.-tól, hogy rebesgette, mintha a császár reá

akarna Betlenre küldeni, s Magyarországban is a religio dolgát igazitani akarná; de ha Betlenre küldene, azt ők is megsegitenék. Arra tőlem elegendő declaratiója volt: hogy sohasem bántja császár; — csak tartsa magát a békeséghez, affelől bizvást alhatik. Én — ngos uram — ha eszemben veszem temporizálását és haszontalan ittlétemet, vagy assecurál vagy nem, de megmondom neki a dolgot. Ha azon sem ütközik meg, s nem fog rajta, hihető, más szándékok vagyon, — és én is azután juxta praescriptum modum a protestatiót perágálom, s a jó isten hirével innet elmegyek, Engedje isten, találjam ngodat jó egészségben! Budae 16 ta martii 1629."

Martius 20-dikán a fentebbihez ezen utóiratot csatolja Tasi: „P, S. Ezenközben délután hivata a vezér, s követe elsőben, hogy ő betegsége miatt szemben eddig velem nem lehetett; maga bizony soha jobb szinben nem láttam, mint vala. Annyirra nem szégyellik ők (az) effélét. De tudom, oka az volt, hogy még a mestertől nem érkezett volt meg az instructio. Azért úgy vettem eszemben, hogy Erdélyből sem tartnak ellent a tractában. Nem is emlitik is, hogy arra a pártra való falukról végezzünk. Hanem a vezér mintha sürűbben kezdi a 15-dik zsitvatoroki articulust emlegetni, és a *„mindenkor"* szóért az én beadott articulusomat difficultálni, elannyira, hogy nyilván azt mondaná, mivel: a zsitvatoroki articulusba az nincsen, ő ha azt helybenhagyná, agyonveretné magát érette. Én azt nem disputáltam

igen vele, mint legyen a (zsitvatoroki) 15-dikben, mivel igen praecaveálom, hogy a discrepantiát abban eszekbe ne vegyék. Nem is vették még mindeddig is, hanem a *bécsit* állattam, a kit in specie nálam láttak. De arra ő álnokul csak azt mondta, hogy ő nálok csak a párja vagyon, és ő csak párból arra nem mehet. Tandem post multa ultro citroque declaráltam neki, miért tartunk mind mí s mind ők attól a szótúl „mindenkor“, — amaz ngodnak minap küldött irásomban a mint megvagyon. Esküdt szokása szerént, ő mely igaz s mely igazán akar abban is procedálni, s kénszeritette lelkére előttem a béket is, hogy a faluk nevezésében mine mű igaz legyen etc., — és hogy ő a ngod leveléből is fenyegetőzést vett eszébe; de ngod ne higyen minden szónak, mert ő sem Betlenért sem senkiért, sem egy papnak, kinek beszédére (láttam, hogy az lator Istvánt érti rajta) a békeség fondamentomát meg nem újitja. De én mindezekkel contentus nem levén, egyátaljában irva kivántam választ az én articulusimra, kit megigérvén, másnap szintén estve hozták meg (de quo in actis ezután, s minemű válasz is volt tőlem reá). Hanem azután in tractatu én arra mentem, hogy mivel az ereje ennek a faluk felől való articulusoknak mind in connumeratione leszen, azokért nevezet szerént benn a pecsétes laistromokban levén a faluk, nem leszen nagy szükség arra a „*mindenkor*“-ra; mert a beirott falukon kivől senki sem mehetne. Ők is contentusok lettek rajta, és hogy bár

úgy irjuk: „A mely faluk a bécsi harmadik articulus szerént holdultanak, hogy ezután is holduljanak, — abban pedig, kézről kézre megmutattam nekik, hogy a „mindenkor“ benne vagyon. Megalkovánk e szerént, és az articulusokat úgy csinálák.

Immár e dolgot késznek tartottam, hogy a bék estve egy czigány, hamis irást külde, kiben hát ő még is mind ujabb ujabb praetensiókat forgat. Volt válasza irva tőlem. Tegnap azért is még együtt levén, vettem eszembe, hogy ők oly szókat ejtegettek, mivel az articulusok lennének az ereje, és nem a connumeratio; item, hogy a connumeratio két hónapig sem perágáltathatnék. Mely álnokságokhoz képest im egy irást készitettem, a kire ha reá nem mennek, — én — egyátatjában irom ngodnak — hogy itt többé nem traktálok, hanem mentest megyek. Im pedig ngodnak is includáltam páriáját. — Akarám ngodnak ezt is értésére adni, hogy bár ezt megadja is; de mindjárt első difficultas a faluk adajáról a leszen, hogy soha ez a vezér meg nem meri azt próbálni, hogy a régi adóra hozza a faluk adaját, a mint csak a zsitvatoroki végezéskor volt is; hanem ad minimum arra menne, hogy úgy maradjon, a mint most vagyon. Azért nekem erre categorice adjon ngod választ, mit cselekedhessem. Az hatvan faluk limitatióját is in originali nem küldé el ngod. A nélkűl meg nem lehet azok adajának is eligazitása. Ngod küldje el mentől hamarébb. Megirtam a másik levelemben okát ngodnak, miért szükséges in

originali; mert ők egy hamis irást mutogatnak az ellen. De ngod nem ira nekem semmit felőle ez utolsó levelében. Mely ngod levele miatt sokat búsultam; mert a mely szőgyéni katonák tegnapelőtt meghozák, nem nekem adták. Ők azt mondják, hogy nem is mondták nekik a hadnagyok, kinek adják, — hanem a vezérnek küldték egy csauztól, s a vezér megnyitotta. Kohári uram levelébe volt includálva és mind megolvastatta őket, s úgy küldte meg nekem. Hála istennek, hogy a ngod levelébe mégis semmi olyas nem volt. De Koháry uram a mely nagy devotióval ohajtja az övében a békeséget, azt bizony bánom. Igy küldözik mind a ngod levelét nekem, s mind az enyimet ngodnak. Két hétre hogy viszik meg. A vezér is im irt ngodnak. Felszakasztottam. — Hirül azt irhatom ngodnak, hogy tegnap Váczra innen kétszáz jancsárt küldtek, nem változóul a mint szokás, hanem ugyan többitik benne a vitézlő népet; — valami hirt, de hallottak. A kozákokra való menetelek is igaz. Innen vittek volt sok török álgyukat alá Fejérvárra. Most mind sajkákra való taraszkokat mondják hogy öntenek belőlök. Vég-Szendrőnél leszen valami nép, a ki mireánk fog vigyázni, úgyhogy ha a mi hadunk Bécsig jűne, azt is mindjárt meginditanák effelé. Ngodtól választ várok mentől hamarább. Éltesse isten ngodat sokáig. Budae 20-ma martii 1629. Ngod szegény szolgája Tasi Gáspár.«[1])

[1]) Eredetiek a kismártoni levéltárban Tract. Turc. P. I. 126. sz. I. és K. betűk alatt.

XLI.

Tasi Gáspár folytatja hosszas fáradozását 1629-ben egész martiusban. Azon hó 26-dikán igy tudósitja urát:

„Vagyon annak két hete, hogy elvégeztük, mivel a mely faluk Egerhez, Hatvanhoz, Budához, Pesthez, Székes-Feérvárhoz és Kanizsához a bécsi végezés szerént, azaz ***mindenkor*** holdultanak megvételektől fogvást a zsitvatoroki végezésig, azok holduljanak ezután is. Valamely falukat pedig az megnevezett várakhoz ők is a zsitvatoroki végezéstől fogvást mindeddig beholdultattanak, hogy nekünk mindjárást visszaadják.

Esztergamhoz pedig a mely falukat a zsitvatoroki végezéstől fogvást a bécsiig beholdultattanak, azok maradjanak nálok, — a hatvan faluk is azonképen. S a melyeket e háboruban beholdultattanak, és azolta holdultak, azok is, item utolsó megvételétől fogvást a kik hozzá holdultak.

De mikor arra költünk (a minapi ngodnak irt három punctom szerént) hogy egy articulust irjunk, mit kellessék azon érteni „mindenkor," ezer mester-

ségeket, csalárdságokat, hamisságokat, állhatatlan változásokat mutatták meg már egy egész hete, — ugyannyira, hogy mivel meg nem csalhattak, magok is megunták, és én is tegnap azért mentem be audentiára, hogy elbocsásson s jőtest jőjjek. Oly módon akarták ők azt a „mindenkort“ magyarázni, hogy noha csak a megnevezett várakról vagyon a szó, de ők azzal az egész Alföldet elvonták volna tőlünk. (Kit ngodnak ezután mindenképen in actis). Tegnap azért tovább három egész óránál a vezérrel levén, sokat disputáltam vele, és megmutattam, hogy nem kellene neki attól a szotól: mindenkor, félni, mert azt nem ő végezi, hanem a régi végezésekben vagyon. S megmagyaráztam elegendőképen és exemplumokkal is megmutattam, hogy mindkét részre nézve ott kell annak a szónak lenni, mert az substantiale. Mert ha kihagyjuk, mí azon félünk, hogy valamely faluk valaha holdultanak, bár csak egyszer is, de ők mindjárt hozzányulhatnak; ők pedig azon félnek, ha ott lészen, hogy valamely faluk, bár holdulni tartoznának is, de ha akármiért elhagyták csak kevés ideig is a holdulást, tehát ezzel elesik tőlök, — s ez miatt őneki, azt mondá, ha mi kár ebből történnék, meg kellene halni; mert neki odabe sok gonoszakarói vannak, s ha valamely iszpáhiáknak itt kenyerek elesnék, azoknak panaszit ottbenn tenyereken hordoznák nemjó-akarói, s őtet elvesztenék. In summa ngos uram, én sem cedálhattam az articulusnak, melyet e szó magyarázatjáról csi-

náltam, s ő is ez fölül megirt félelme miatt (noha oly liquide és lucide volt az articulus, hogy nem kellett volna tartani attól, de volt hamisság is alatta, a mint megirám, mert involválni akarták álnokul bele az alföldi falukat is, hogy elessék tőlünk is hasonlóképpen, a mi nem mindenkor holdult) félt reámenni. Azokáért kénszeritettem, hogy mindent megtentáljak és gyermekmódon innen el ne menjek, amaz secretumra lépni, a melynek helyesen előhozására még nem is volt ennél több occasióm, s megmondám neki praemessis praemitendis, hogy én ebből az állapotból, és hogy ilyen nyilvánvaló dolgokon akadoz, két dolgot veszek eszemben: vagy hogy tudniillik valami okért, kit maga tud, vontatni akarja studio az üdőt, avvagy hogy abba ütközött meg, hogy ngod küldött hozzá tractálni, és per hoc láttatott utánajárni. Esküvék szörnyen, hogy egyik sem oka, hanem csak szintén hogy fél, ne éljünk gonoszul azzal a szóval neki veszedelmére. Azután előszámlálám neki a dolgot. Ő is, úgy tetszik nekem, igen szép moderate, és nem bolondul is felelt meg. És végtére, mivel, ugymond, consulenter ennyi szóban elegyedtünk, hidd el bizonyosan, hogy a kazul dolga ebben vagyon: a fiának kéri császártól Babylont csak pasaságul, úgy hogy beirhassa, s udvarhoz ne tartozzék menni, a szokott jövedelmét pedig császárnak szolgáltatja. De császár nem akar reámenni. Abáza dolga is componáltatott, s ám nagy haddal jű Bosznába. A Portán is a tengeren túl átal-

jütt had készen vagyon." — A tatárok felől hazugságnak tartám, a mit monda, hogy szultán Giráj is fejet hajtott volna császárnak. Sok volt ultro citroque köztünk a beszéd. Hanem végezetre revertála arra, a mit én jelentettem vala egyszer neki, mikor disputálnák akkor is a szók erejét az articulusokban, hogy ha a faluk neveí mind nyilván s előttünk volnának, melyeket kivánunk nevezet szerént, nem kellene semmi szón akadoznunk, hanem csak azt irnák: Egerhez holduljanak ezek s ezek a faluk, Hatvaahoz ezek, Esztergomhoz ezek etc. Azért most is, hogy ne féljünk egyik részről is holmi ártalmas magyarázatoktól, cselekedjük azt. „Im, ugymond, én is beiratom a falukat minden várakhoz, a melyeket kivánunk; ihol a szolnoki bék, tudja az egrieket mind, lelke szerént irja föl; s a többit is, azonképpen föliratom s oda megküldöm. Cselekedje azt palatinus barátunk is, s megegyezvén a falukon, laistrom sem kell osztán, hanem csak irjuk meg, hogy ehhez a várhoz ezek a faluk, s ehhez meg ezek holduljanak. Ezt, ngos uram, mivel magam is jelentettem volt és két ízben is ezelőtt régen neki, úgy tetszik, meg nem vethettem, látván főképpen, hogy kivánja nemzetünk a békeséget, — hanem hogy így legyen, én elvégeztem vele, és hogy ngodnak tudtára adom. Azért ha ngodnak ez igy tetszik, ngod ez levelem elein specificált differentiák szerént paroncsolja meg mindjárt azoknak a vármegyék viceispáninak és szolgabiráinak, hogy igen diligenter

connumerálják a falukat, külön az épeket s külön a pusztákat, a melyeken nem laknak; és jól specificálják melyik faluk holdultanak continte a zsitvatoroki végezésig, és se egymás barátságáért villongóba ne tegyék, a kinek ugyan holdulni kell. A mely falukat pedig a zsitvatoroki végezés után mindeddig beholdultattanak, azokat külön irják, hogy tudja a török is, melyeket kivánunk, és melyeknek kellessék nevezet szerént visszaadatni. Esztergamhoz is a mely falukat a zsitvatoroki végezéstől fogva a bécsiig beholdultattanak, s continne holdulnak, azokat is külön irják; — külön a hatvan falut, s külön a kit azután eddig beholdultattanak és continue holdu'nak most is. A melyeken pedig csak kapdostanak és most is ha kapdosnának, de a szegénység kárával is elfogta magát alólok, — mint Verebély s sok több faluk — azokat is mindenik vármegyében és mindenik várhoz külön és specifice megirják. Kanizsához is, a mely faluk megvételétől fogvást holdultanak, de a frigy ellen a bécsi végezés szerént megtartóztatták a holdulástól, azok is nekik esnek. Nagyságodat kérem, igen specifice adassa elejekben a viceispánoknak, mert én Ujvárból oly világosan megirtam volt, mégis errort tett mindenik, — csak a *gömörit* irták jól. A mely inquisitiók pedig affelől itt nálam vannak, azokat is mind Kohári uram ő nga kezéhoz küldtem vissza. Annyival könnyebben procedálhatnak benne. Hogy pedig az in infinitum egy részről se menjen, Sz.-György napját végeztük,

hogy addig véghez menjen, idest diem (24-tam) sequentis mensis aprilis. Innen fogyatkozás nem leszen; mert az egrit már is meghozták, a feirvárit azonképpen; — az esztergamit s kanizsait is meghozzák.

Budához és Pesthez praetendált tizenhárom faluk felől marad articulus 1 mus. Azt mondá a vezér, hogy ezzel marad függőben másfélszáz falu Szolnokhoz. Abból vém eszemben, hogy talán de similibus idem erit judicium. Én arra csak azt mondám, hogy én most csak a császár ditiójabeliekről agálok. S ő sem ellenzi; — azt mondá, csak arról legyen is.

Míg nála valék, érkezett be a fejedelem követi is, Horvát Lázár. Mondá, hogy nem tudja miért jött, — talám effelől is hozott valamit; mert ő neki a fejedelem egynehányszor irta, hogy neki nem öröki azok a vármegyék, — nem bánja, mint végezi császár ő felsége dolgokat. Ugy gondolom, nekem abból kevés akadályom leszen; mert nem most correspondeálnak ők ezen.

Én, ngos uram, immár itt más dologhoz kezdek, — legelsőben is a pénz dolgához. A minemű articulust felőle ngodnak küldtem, ma azt adom be, hogy megforditsák. Míg ngodtól válaszom jű, addig azon általmehetek, reménlem. S noha pedig a faluk adajáról kellene mindjárt a faluk után tractálnom, de azt azért differáltam, hogy ngod nekem categorice megirja, mennyire menjek abba s mennyire ne. Im a mint beadom, megküldtem a mását ngodnak,

— jobbitottam rajtok. Én úgy veszem eszemben, ezek nem mennek reá, hogy a régi adajokra szálljanak, a mint csak a zsitvatoroki végezéskor volt is, hanem a mostanit hagynák helyen. Bizony dolog, ha arra megyünk, minden végezésink ellen cselekeszszük; de ezzel a vezérrel igen roszul levén a fővezér, nem hiszem, hogy az iszpáják ellen merjen cselekedni, mert a Portát betöltenék ellene panaszszal. Azért ngod tudja, mennyire vagyon szükségünk a békeségre s mennyire nincsen, és ahhozképest mely drágán kellessék azt megvennünk. Én, bizony dolog, ennyit itt nem leszek már e miatt, hanem ngod irja meg categorice, mire menjek s mire nem. Én is csakhamar megmondom osztán nekik, mi lehet s mi nem. A hatvan faluk adaja dolga sem igazodhatik küllökben el, hanem ha ngod in specie a ki *Barson* költ a limitatió is mind a két részről megpecsételtetett, azt ideküldi; mert ezek egy hamis irást fitogatnak, hogy ugyanott megengedtetett volna, mivel jövendőben a ki a faluja régi adajának végére mehet, arra erőltethesse. Én megigértem. hogy az originált megmutatom nekik, hogy nem úgy vagyon. S tudom, contentusok lesznek vele, annyit vettem benne eszemben. Azért igértem pedig meg, hogy ngod maga kezével irta vala nekem azt tenni, kiről egynehányszor irtam már ngodnak. Ngyd kérem, küldje el. A nemesség felől is utolsó válaszát várom ngodnak arra, a mit én az articulusok szélire glossáltam vala felőle.

Az alföldi faluk felől nagy difficultas leszen; mert ezek új holdulásnak tartják inkább mind a ráczságot. Csak azzal csillapitom most, hogy affelől én ngodtól várok egy articulust, s nem is akarok addig semmit hozzászólni. A mi holdult ezelőtt, vagy holdult helyre száll, megengedi, hogy holduljon; de hogy Titelt és a Drávát, Szerémséget emlegetjük, csaknem hal mérgében azon az informatión, melyet (Bosnyák uram őnga informatiója szerént) neki beadtam. Maga bizony jüvevény ember levén ő itt, tanulni kellene belőle a mi igazságunkat is, ha igazat akarna mindkét fél közt tenni. A mint megforditották neki, haragjában elszakasztotta. Mutatá a tolmács, mert izent is vala tőle. Én is megizeném, hogy azzal szabad őnga, haraghatik; de én ugyan megmondom affelől a mi igazságunkat. Alig türtethettem volna meg magamat, ha az én irásomat szakasztotta volna el, hogy mindjárt el ne mentem volna innen. Ezt ngodnak azért irom, hogy gondolkodjék jól felőle, mert ez ha minden véghez megyen is, de addig semmit nem ratificál, míg ez el nem végeződik. Igen örömest visszaereszti érettek az esztergami falukat, melyeket e háboruban beholdultattak; mert magok is azt mondják, hogy ez igazság ellen lett. Ngod mindazáltal most nekem erről ne irjon, hanem halaszsza, mert mindent félbehagyván, mindjárt azon lenne.

Úgy értem, tegnap átkozódtak valami törökök, hogy: isten vesztette volna az erdélyi fejedelmet, —

im most volna kicsin békeségünk, s meg felzavarja. A bosznai hadat is hallom, hogy igen sietteti a vezér, — Szent-György napjára hogy bizonyosan itt legyenek. Az én éjjel járó törököm meg nálam volt. Azt mondá, hogy fogadott kozákja is vagyon a fejedelemnek; de nem császár ellen készül, hanem a svecust segiti meg. Azt is mondá, hogy oly hír jött volt ide udvarhoz, hogy a fejedelem igen beteg volt, — s azután meg azt hozták, hogy ugyan meg is holt, de titkolják. Ő azt itt udvarnál hallotta.

Az olajban megfőzendő legény felől minemű conjecturát irt Rimai uram, nekem küldte Eszterház Pál uram, s ím én ngodnak. Ezeket combinálván, ha valami méreg dolga lehet, halála is következhetett. Jó igen érette lenni, hogy megtudódjék. Éltesse isten ngodat. Budae 26 ma martii 1629. Ngod alázatos szolgája Tasi Gáspár.[1])

Tasi fentebbi levelében szó van Bosnyák véleményéről a ráczság kérdésében. Azon vélemény nyomán Tasi a vezérhez ily előterjesztést tétetett Muharrem bég által:[2])

„Szinán pasa följüvetele és Eger vétele előtt az

---

[1]) Tract. Turc. idézett szám M betü alatt.

[2]) Az itt közlött levél datum és aláirás nélkül keveredett el a kismartoni levéltár „Tractus Turici" II. kötetének levelei közé, hol 172-diknek van számozva. Hátán *Tasi* kezeirása: „Az alföldi ráczságról." A levél bevezetéséül ezen szavak állanak; „Az ráczok dolgát adja *ngod* az *ur* eleiben, megforditván *törökül* ezt is." Úgy látszik Tasi önga alatt itt Muharrem béget, „Ur" alatt Murtéza vezért érti.

Tisza Duna között Titeltől fogvást egész Jankóig[1]), Szegedig és Halas tájára is mind feltolyakodott volt az rácz nemzetség. Ezek az ráczok Koliba-Kosztelig, Bácsmegyéig mind holdultanak Egerhez magyarnak. Eger veszedelme után a sok csatázó hajduság mind elrablotta pusztitotta őket és sok esztendőkig pusztaság volt. Hanem valahány esztendőtől fogva ujabb ráczok tolyakodtanak föl és immár nemcsak az előbbeni rácz falukat, hanem az magyar falukat is, az kiknek népét a tatárok mind levágták, meg kezdték szállani, — és fölholdulnak mostan is, valameddig ezelőtt is holdultanak. Ezt tartják a törökök, hogy mi kapdozunk rajtok is ujonnan holdultattuk meg; maga ezek mind holdult faluk helyére szállottak, a melyeknek bizonyos magyar urok volt s vagyon is, és mig puszták nem voltanak, holdultanak, avvagy ha némelyek pusztán állottak is, de más ép faluk fizettenek a határtúl, — hogy élhették marhájokkal, — a magyar uraknak. S ezek holdulnak mostanis, sőt ide fel is mind a mí nevünk alatt kereskednek és járnak, — s ha nem holdulnának,, meg sem maradhatnának. Örömest is holdulnak, — sőt meg sem szállják addig a falukat, mig tőlünk is levelet nem vesznek. Nem szükség azért ezt az esztergami fálukért praetendálni és mintegy cserélni akarni; holott ezek nem új holdulások.

A Dunán innen Szinán pasa följüvetelének

[1]) Jankovácz Baja közelében ?

előtte Mohácson, Szekszárdon, Baranyán, Somogyon fölül vagy igen kevés, vagy semmi ráczság nem lakott, hanem mind magyarság lakta, és szultán Szulimán idejétől fogvást mind a Szinán pasa idejéig és azután valamennyi üdő alatt való pusztulásokig, Palotához, Beszprimhez, Győrhöz és több magyar várakhoz holdultanak, — ez nem tagadható dolog. Hanem ím nem régen jütt megint valahonnét afféle ráczság, és egész Tolnán is fölül ellepte a földet, a magyarokat kiszoritották sok falukról. Ezekben a ki hátra vagyon, nem akar holdulni, némely csak szóval tartja ide fel az urakat; — némelyek pedig hivatlan is örömest eljűnek; mert nem is maradhatnának meg, sem nem kereskedhetnének ide fel. Holott azért azoknak helyekről mindéltig nekünk holdultanak, míg török birtoka alatt voltak is, ezeket a mostani ráczokat is úgy akarják birni, mivel azoknak a helyeknek, a hol laknak, mind határlevelek s minden igazságok most is magyar kezénél vannak.

Mivel azért ezek igy vannak, meg akarjuk mí igazságunkat és proprietásunkat bennek tartani, hogy az nemzetségektől el ne idegenedjenek, és nem is ellenzheti méltán ngtok azt minekünk, hanem az kik Magyarországban laknak, holduljanak. Oda be beljebb az kik laknak a Szerémségben s azon alól, azokról most nem szólunk. Hogyha pedig végezésnek kell felőlök lenni, csináljunk egy ilyen articulust, hogy „Tisza Duna közben Péterváradjáig akik laknak, holduljanak,a Dunán innen pedig Pozsagáig.“

Ez volt nagy valószinűséggel azon érdekes okmány, melynek török forditását a budai vezér elszakgatta.

Martius 28-dikáról ezeket irja Tasi a nádornak:

„A nagyságod 25-dik martii Szombaton irt levelét tegnapelőtt vettem becsülettel, s tegnap reggel, minthogy a pesti hídat megcsinálták, nézni a vezér is felhivatván, megadám neki a ngod levelét. És mivel a pénz felől irva, igen rosz választ küldött volt, nagysokat disputálánk egymással felőle. Végre igy végezénk, hogy ő is itt énelőttem a szállásomon megpróbálhatja az ő tiz oszporájokat a mi tizenöt pénzünkhöz, — s mí is Bécsben ugyanezen embere jelenlétében a követ előtt próbáltassuk meg. Ezzel én is contentus lettem, s azon leszek, hogy ma vagy holnap meg is próbálják.

Immár a faluk adajára költünk, — ím szintén hivat a bék. A Pesthez gyüjtendő hada és palánképitő szándékja felől is expostuláltam vele. Esküvék igen, hogy sem híre sem tanácsa benne, s nem méltó annak élni is, akár magyar akár török legyen, a ki költötte. „Hiszem, ugymond, miért esküinném, — ezután is orczámra térne? Én se palánkot nem szándékozom épiteni sem hadat hozni, hanem ha ok adatnék reá; de, ugymond, talám abból támadott ez a hír, hogy a tatár khám kért innen kétszáz sajkát a vízi kozákokra a császártól s azokat készitik, ismég a dobrocsáni hadat melléjek, s a bosznait is, jóllehet a bosznai felől még magam sem vagyok bizonyos,

ugymond." — Én úgy itéltem ngos uram, ha mivelünk végezhet, azt is odaforditják. A Váczra küldött praesidiomot azzal menté, hogy szokás minden félesztendőben változniok; — noha én ezt nem hiszem, mert ide senkit nem hallok, onnan hogy viszszajütt volna, a mint a változásnak módja volna. Az erdélyi fejedelem követe Horvát Lázár hogy érkezék, másnap audentia után mindjárt mezőre vitte, a lovakat is hintóstúl. Engem is kivitetett vala, s min den világi dicsőségét megmutogatá, valamit mind maga s mind emberei tudnak is. Tegnapelőtt osztán szállásomra jütt a követ és instructiója szerént a békeségnek hátramaradott, e faluk eligazitása dolgára, s azt mondá, hogy intette a vezért is ilyen formán: hogy lám a Portától vagyon mindenképen authoritása a békeségnek elvégezésére, — azért végezze el, s gondolja meg azt, hogy a végbeli török sem elegendő maga a végek oltalmára, ha miképpen a békeség felbomlana; hanem tatár s több török had lenne szükséges nekik, — azok miá pedig magok is pusztulnának. Hasonlóképpen vagyon Magyarországnak is dolga. A sem elég német s egyéb nemzet nélkűl maga oltalmára, — azok miatt pedig pusztulása lenne. Hanem jobb a békeségben a mi hátramaradt, azt végben vinni. Engem is kére, hogy a miben lehet, engedjünk is a törököknek. Én megmondám, hogy a mi a tractát illeti, vadnak régi végezések, s a szerént kell mindkét részről járni. A mi magamat illeti, nekem is vagyon instructióm. Mí a

békeségben akadált nem teszünk, csak ezek is accommodálják a végezéshez magokat. — Hogy extendáltassék ez a mi végézésünk az ő ura ditiójára is, nem urgeálja; maga ex studio ejtettem olyan szót, hogy császár urunk ditiójabelieket igazitom csak, — s azt mondá, hogy „jól tudom.“ Én, ugymond, tavaly igazitottam el Szolnokban a békkel úgy, hogy a ki nálok vagyon s holdol, holdoljon ezután is; a várak megé ne járjanak és a régi adajokat adja a szegénység. Mondá, hogy az ura igen beteg volt, — negyvennyolczféle orvossággal élt betegségében. Végre elunta a sok doctort, hanem istenre hagyta csak s immár meggyógyult, de még erőtlen, s Fogarasról Feirvárra jütt.“ — Mi véggel jár itt, még nem érthettem; de érette vagyok.

A tataiakat felhozatta a vezér, előmbe is hozatta vala a divánba, s ott is azt mondták, hogy volt levelek, de elszakgatták a törökök. Igen expostuláltam én is miatta, — és hogy afféle dolog ne legyen többé, megparancsolja; mert ha a levelet elszakgatják, nem leszen egy felől is semmi securitas. — Im azért ngodhoz felküldte őket, s kére engem is, hogy irjak in bona forma ngodnak, hocsáttassa el ngod Győrből a törököket; hol pedig el nem bocsátanák, előttem ada szabadságot az esztergomiaknak, tenni róla. E napokban a tataiak száz kecskéjét is hajtották el egy zsámbéki töröknek. Efféle dolognak nem kellene lenni. Ma harmad-negyed napja is Czegléd táján két törököt öltek meg. — Bizony dolog, hogy igen bú-

súl. Én is éltem az occasióvsl, s megmondottam, hogy annyival inkább siessünk tractálni; mert afféle csavargó mindaddig nem tartja azt, hogy békeség vagyon, valamíg tractálunk, s a kapitányok is jobban vigyázhatnak afféléikre, — mikor aztán a végezés szerént mindenüvé meg leszen parancsolva, ki mint viselje magát, s mint procedáljon a békeség örzésében. A mi azt illeti, — igazat kell mondanom, — nem látom s nem veszem eszemben, hogy vontatnák az üdőt. Ugyan mind tractálunk; csakhogy számtalan szóval s disputatióval jár a dolog; mert ők, ami kezeknél vagyon, igen tartják. Tudom, bizony elég dolgom leszen a faluk adaja felől. Megértem ma, mi kivánságok. Nagyságod is az utolsó levelem szerént, kérem, irjon mentől hamarabb választ. Éltesse isten ngodat sokáig jó egészségben. Budae 29-na martii 1629. Alázatos szolgája Tasi Gáspár.

P. S. Úgy értem, nem sokat fog itt késni az erdélyi követ.[1])

A nádor az alkudozások ezen utolsó stadiumában egy ujabb utasitást küldött Tasinak hozzácsatolván egy, a tárgyban avatott, (talán Kohári Péter) véleményét azon pontozatokra, melyeket Tasi nem régiben, mint láttuk a nádornak megküldött.

Itt következik együvé csatolva a névtelen vélemény elől, s nyomban rá a nádor utasitása.[2])

[1]) Eredeti a kismártoni levéltárban, Tract. T. Pat. I. 126. L betü alatt.

[2]) Eredeti a kismartoni levéltárban, Tract. Turc. Pars II. A pontozatra czikkenként szóló észrevételek ismeretlen kéztől irvák

Az első articulusban az Budához való faluk dolga ám maradna fönn. Csak ez nem tetszik benne, hogy Jelsőczöt és Turopolyát nem kellenék questióban hagyni, még csak jegyzésbe is; mert ezek más falukon felűl majd négy mélyföldön vadnak, és ezek köziben annyi holdulatlan falu marad ide hátra, hogy igen sok, — és ebből az következik, hogy ez Turopolya nevű falu disputatióban fönnmaradván, ha erővel Turopolyához akar nyúlni, avvagy jövendőben valami tracta által neki adnák is, nagy sok falukon kell az abból maradt falukon általmenniek, a kik nem holdulnak és azokhoz elsőbben is nagy kárral hozzányulnak, úgy nyúlhat aztán Turopolyához. Experiáltatott is az másutt is, hogy valami hátramaradt az neki holduló falukon, mindenhez hozzányult. Azt mondotta: hogy maradhatna az el, a ki felűl immár holdult faluja van török császárnak? Én ezt az ő kivánságokat úgy értem mind a két falu felől, hogy studio nevezték azokat olyan messzi oda fel, hogy soknak ne tetsződjék, hogy a többit is megnevezné, hanem e kettőnek szinje alatt vagy tractával vagy pedig erővel elvegye a többit is, azért akarja nevezetbe hogy legyen erre két falu.

vagy másolvák. Mint a szöveg mutatja a nádorhoz intéztetik az irat s — mint másként nem lehet — ez szóllithatta föl az illetőt véleményadásra. A vélemény megküldetett Tasinak is, — mit onnan hiszek, hogy a hól, — az eredeti kézirat harmadik lapja közben az idegen kéz irása megszakad, nyomban a nádor folytatja sajátkezűleg utasitását. Habár az egész fölirás, hátirat és datum nélkül van összekeverve más évekbeli iratokkal, nyilván ezen helyre igtatandó, mint a tartalom bizonyitja.

El is higyje ngod, hogy nagy kár is következhetik az országunkba miattok, a két falunak megnevezése miatt, ha fennmarad, — hanem valamint s valahogy kinn kellene annak a két falunak a nevét hagyni, noha a többi is káros, — van harmincz esztendeje, hogy nem holdultak. De ám ha a többinek nevek fennmaradna is, ugymint Ipolkér, Dra, Kovácsi, Galabócz, Nagy-Szőlő, Csalárd, Kovar, Szelestyén, Tótharaszti, Egyházasninye, Lukaninye, minthogy karajon *szerteszórva*[1]) vannak, talán kevesebb kár lehetne mégis; de bizony Turopolya és Jelsőcz nevezetivel féltem azt a darab földet galyibától.

Az mi az harmadik articulust illeti, énnekem az is úgy látszik, hogy az Ujvár és Fülek között való falukat nem kellenék nevezni; mert azoknak az faluknak nagy része az kikről ngod az Esztergamhoz való falukról nevezetet teszen, azokat az falukat mind inkább az esztergamiak holdultatták be, a kik az két vár között beholdulnak, jól lehet hogy annak nagy részének Nógrád, Drégel és a több végházak mi kezünknél való megmaradásával a holdulástól föl kellett volna szabadulni, némely részét penig a hatvan falu közibe is adtuk volt. Talám Ujvár és Fülek helyibe Nógrád és az több kezünknél maradt végházakkal megszabadult falukat kellenék nevezni, hogy fennmaradtak. Mindazonáltal a ngod bölcs itéleti rajta!

---

[1]) A kétségkivül hibás másolatban „sabasován" érthetlen szó áll.

Az ötödik articulusban, a hol az vagyon irva, hogy míg el nem igazodnak, maradjanak az törökök kezénél, azt is utána kellenék irnia, hogy az adajokat, a miben most vannak, mind addig is ne legyen szabad feljebb verniek, hanem ebben az adózásban tartsák meg, — sőt a kiket munkálódással megterheltek az iszpáják azok közül a faluk közül, az régi szokásnak kivüle, ezután ne dolgoztassák; mert nagy része azoknak az faluknak nem dolgoztanak, hanem csak az adózásban tartották őket; de most ki nem eresztik sem szekereket sem embereket, valameddig más nem megyen helyekbe. Az császár adaját is penig ne vernék feljebb, a mint most vagyon; mert szokások ez, hogy ha az iszpáják adaját feljebb nem verik, de az császár adaját feljebb verik. Ezt penig ngos uram, azért kellenék, ehhez az articulushoz ragasztani, hogy ezek ne miveljenek. csak adózzanak; hogy én ezt megbizonyithatom, hogy az hajdani holdulásokba is nem dolgoztanak semmit is, csak summát fizettenek, abba tartották őket. Most kellenék abból a nagy igából kivonni szegényeket.

Az többi felől is jó az az articulus, a kit ngod odacsináltat idehátra; de hogy azok szegények közelb laknak, nehéz azokat a dolgozástól megoltalmazni. De hogy ezek messzebb laknak, talán az előbbeni állapotjokat elejekben adván, használhat valamennyire ngd, mivel soha azelőtt nem dolgoztak. Az 11-dik articulust kellene ezekre csinálni, a kiket megbizonyithatnánk, hogy azelőtt nem dolgoztanak, csak summát adtak.

A mi az *hetedik* articulust illeti, az elég félelmes, ha azt a szót ő arra érti, hogy a *régi* adajokban tartsa meg, a mikor régenten Esztergam ő kezekben volt; mert azt csak előhozni is veszedelmes a mi földünkben. A paraszt ember még egymás között sem meri beszélni, mint volt régenten az ő holdulások. Még egymástól is félnek szegények; mert felette megterheltetett emberek voltak. Sokaknak penig az régi iszpájájok elhótak, s nem mindenik iszpája tudja summájokat, — noha holmi laistromokat mutogatnak nekik, de eddig mégis eleit vették szegények, holmi sok beszédekkel nyomtaták el őköt. Talám valami más szót kellenék a helyébe odatenni, hogy most limitáltassék adajok, minthogy igen megpusztultak az faluk. Evvel ha ngod eleit vehetné, noha az is elég bajos lenne, ha véghez menne is. Mindazonáltal ngod bölcs értelme rajta.

Az *tizenötödik* articulusba is, a hol a vagyon irva, hogy ez az végezés egyenlőképen értettessék a székesfejérváriakról és kanizsaiakról, ahhoz is talám valahová oďa kellenék irni, hogy értettessék mind a Dunán túl, s mind a Dunán innen való holdult falukról. Noha másutt lehet, hogy van emlékezet felőle; de a miben lehetne, az velek való disputatiót el kellenék távoztatni.

Az pénzbe valami kedvezést nem kellenék velek cselekedni; mert mihent azt.... [1]) ngotok lágyitja

[1]) Egy szó olvashatlan, — de gondolatban odaértendő talán: azt veszi eszébe vagy valami ilyes.

nekik, hogy az esztendőszámot kihagyatná, félő, hogy más vezér is, ha valamiben nem tetszenék, ebből az példából újat ne inditana. Mert az magok rendtartása olyan, hogy mindenik fővezér idejébe más oszporát vernek, az első vezérét visszahordják az mineházba, — a miért Erdélybe is egynehányszor éltek evvel a példával.

Az tizedik articulust az én tetszésem szerént mindenestől ki kellenék hagyni; mert több akadékot hozunk ki belőle. Ők is mindent megtiltnak hogy szabad ne legyen kihozni. Articulusok nélkül is elbeszéli arról az paraszt ember, az kinek nincsen kedve az megadáshoz.[1])

Azelőtt pénzben volt minden adajok sok faluk nak s semmit nem robotoltak, s azért adtak annyi summát. Azért jó distingválni. És ha az előbbeni summát kivánnák, épen az robotnak hagyjanak békét. Hol penig azt is beszolgáltatni kivánják, az adót nem verhetik annyira, hanem limitálni kölly állapotjok szerént. Más az: Most az faluk elpusztultak, s ők azt nem nézik, hanem az kiben azelőtt ötvenhatvan ház volt, s most alig van csak tiz is benne, ugyanannyi summát kiván rajtok. Jó azért azt is eligazitani, hogy az mint az jobbágyszám vagyon, úgy nőjjön és szálljon az adó az régi adóhoz képest — azaz ha több az jobbágy, annyit emelkedjék az summa; ha kevesebb, szálljon.

[1]) Eddig az anonym megjegyzések. A mi ezután következik, a nádor saját kezeirása.

Azt az szót, „mindenkor“ semmi úton el nem köllу hadni, mert veszedelmes és nyilván kijün az ő praetensiójokban, hogy valaha mi holdolt, mind holdoljon ezután is. Ő nekik penig félelmek nem lehet; mert három rendben is neveztetnek az faluk, kikkel declaráltatik, hogy mindaz, ki egyszer, s mindaz, ki az fölszabadulás után is az zsitvatoroki avvagy a bécsi végezéstől fogvást mindenkor holdolt, holdoljon ezuttal is. És nem is egykét esztendőben elhagyott adózást nézze, hanem több üdőköt.

Az faluknak penig laisrtomban való írása hogy halad, én nem szeretem; mivel ha kijün az bosznai basa, s akkor nyul ő ehhez, törvént szab, s ha mí is fölülünk, nagy bajjal és kárral lesz meg. Igy kölylyene azért ezt most limitálni, hogy az möly faluk harmincz s több esztendőktől fogvást elhadták az holdolást (ki annyit teszen, mint az zsitvatoroki vagy az bécsi végezés tartja), hogy az kik az megvett várakkal fölszabadultanak, azok egyátaljában ne holdoljanak; s viszont, az kiket a zsitvatoroki végezés ellen és utána holdoltattanak, és mindenkor holdoltanak, ám holdoljon most is. De ha kik azok közűl, az kiket azon kivűl és az békeség ellen holdétottanak be, nem continue holdoltak, ne készeréthessék őköt, és semmi praetensiójokat is ezután hozzájok ne tartsák. S hogysemmint azokat én beadjam, félbenhagyom inkább. S ezt igen clare meg köllу mondani; mert látnivaló, ha nemtudom mint esküszik is, hogy hacsak az szokás szerént is, de várnak valami hadat föl.

Az barsi végezést én sohul nem találom. Úgy kölly azért limitálni az szegény emberek adaját is, az mint följebb irám, hogy ottan ám maradjon az mostani adajok meg, csak följebb ezután ne készerétsék őköt, cum tali tamen limitatione, hogy az hol kevesebbült és pusztult az falu, szálljon ott az adó is; mert az hol ezelőtt ötven hatvan ház volt is, az mint irám, az tiz-tizenhat háztól is ő azont kivánja.

Az alföldi faluk dolgában is mindenestől az instructióhoz tartsa kegyelmed magát, és kik fölépülvén oda alá az faluk, magyar uroknak adót adtak ezelőtt, adjon adót most is.

Azt ne higye kegyelmed, hogy Horvát Lázár semmiért ment oda, — bizonyos, hogy ad casum mortis sui is hadat készétett ezekkel, hogy familiáját megtartsa Erdélyben.

Az lengyelországi hírei nem úgy vannak, — sőt Podoliára az kozákság mellé harminczezer embert rendeltek az lengyelek, az Zamoiszki, az régi nagycancellárius fiát, s tettek egyéb dispositiót is.

Tovább ott már nem kölly halasztani az dolgot. Irtam magának is az vezérnek. Ha mit végezni akar, jóval jó; hol nem, ezaránt is az instructióhoz alkalmaztassa kegyelmed magát; mert valamíg üdőhöz való kedvünköt látják, soha ők semmire nem mennek. Hanem kegyelmed vegye mind rendben az dolgot, az mint már megcselekedte, s articulatim proponálja, kiben mit difficultálnak, s az miről tanusága vagyon kegyelmednek, complánálja azt velek, — s

az miről nincsen, appellálja mireánk, s küldje ő is ide emberét, s ha végezhetünk, jóval jó, s hol nem, én többet ezen nem törődhetem; mert álnokság — látom — minden dolgok. —[1])

[1]) Eredeti a nádor saját kezeirása, — a kismartoni levéltárban. Tract. T. Pars. II. 221. sz.

XLII.

Ily előzmények után sikerült Tasinak egy megállapodással végeznie be küldetését. A megállapodás — a nádornak utóbbi utasitásához képest — oly formán történt, hogy a miben a két fél meg nem egyezhetett, azt hozzá a nádorhoz fölebbezze.

April 6-dikán Tasi Gáspár és Muharrem szolnoki bég aláirták a megállapodást, — mely ha nem forma szerinti szerződés is, — a teljes kiegyezést a két fél közt közelebb hozta s némely pontra nézve létesitette. Tasi és Muharrem bég a következendő pontozatokat irták alá:

Budai végezés az Holdultságról.

Articulus 1.

Mivelhogy Budához és Pesthez a töröktől praetendált tizenegy faluk, ugymint Nógrádvármegyéből Ipolkér, Drah, Kovácsi, Galabócz, Nagy-Szőlős, Csallár; és Hontvármegyéből Kovár, Szelestyén,

Tót-Haraszti, Egyházas-Ninye, Luka-Ninye dolga most bizonyos okokból el nem igazódhatott, maradjon függőben; de úgy, hogy valamig el nem igazittatik, semmiképpen ezek a faluk meg ne bántassanak, semmi holdulásra a töröktől ne erőltessenek.[1])

[1]) A végezés eredeti szövegében oldaljegyzetül Tasi ezt irja:

„Ha megbizonyosodik, hogy Turopolya s Jelsócz egynehány mélyfölddel feljebb vagyon ezeknél a faluknál, és hogy holdulatlan faluk vannak közöttök, enged az vezér annak, hogy kihagyassék innen az a két falu."

Tasi april 20-dikáról 1629. Kismartonból egy latin indokolást irt a fentebbi végzéshez ily czim alatt: „Rationes singulorom arti culorum transactionis hujus de Pagis Dedititiis." Ezen indokolás első pontja igy szól:

„Quantum mihi per creberrimam mutationem et inconstantiam Turcarum cum veritate licuit eluctari, et per graves difficultates priorum quoque pacificationis articulorum, necnon et ingenii mei experientiaeque tenuitatem in septemdecim articulos, has potissimum ob rationes consensi, quarum pro notitia ad primum articulum:

Sciendum primo: in nupero conventu Szécseniensi 23 pagos fuisse a Turcis ad Budam et Pestum praetensos et postulatos, a me vero 13, — reliquis haud dubie ideo pertransitis, quod apparens aliqua, verique similis ratio postulati deesset, — quamvis satis ostenderim, ne ad hos quidem 13 sufficientem rationem suppetere, ex eo nimirum, quod vigore articuli 3. Viennensis illi pagi debent esse tributarii ad illic specificatos Turcarum arces, qui semper dedititii fuerunt, — ex quo tempore occupatae sunt; verum 13 hi pagi neque tempore Viennensis pacificationis, neque antea a rempore reoccupationis arcium Fülek, Szécsény etc., neque deinde usque nunc fuerunt dedititii, — igitur consequens est, ut et nunc ne sint dedititii.—Hac mea ratione adductas Vezir consenserat primo cedere hac sua praetensione, si comprobaretur eos a 30 annis non contribuisse. Sed mutata sententia causatus est deinde voculam „Semper" non extare in paribus articuli Sitvatorokiensis apud ipsos habiti et originales ad manus non esse, in libro registri pagorum autem consignatos esse hos pagos. Nec dissimulavit metum a querelis spahiarum et etiam ab aemulis suis, qui in Porta omnia in majus ferrent, siquid contra con-

Articulus 2.

A mely faluk Budához, Pesthez, Egerhez, Hatvanhoz, Székes-Feirvárhoz és Kanizsához megvételektől fogvást a zsitvatoroki végezésig, a bécsi 3-dik articulus szerént töröknek *mindenkor* hódultanak, hóduljanak ezután is. A melyeket pedig a törökök is az megnevezett várakhoz a zsitvatoroki végezés után és e háborukban mindeddíg beholdultattanak, mivel azt e békesség ellen cselekedték, azokat nekünk mindjárást visszaereszszék és többé holdulni ne kénszeritsék.[1])

Articulus 3.

A mely faluk Esztergamhoz utolsó megvételétől fogvást töröknek holdultanak, holduljanak mostan is. Azonképpen a 158 falukért adott hatvan fa-

clusiones priores videretur concedere. Itaque malebat rumpere jam tractatum et differe, quoad originales adferrentur, quam praetensione sua cedere. Ideo visum est mihi commodius rectificationem horum pagorum suspendere, quam tractatum interrumpere, praesertim quod crederem hos pagos ab annis 30 non contribuisse, proindeque extra periculum fore; sed et quod si post Sitvatorokiensem pacem contribuere adacti fuissent, deberent tamen virtute sequentis articuli 2-di restitui. —

[1]) A latin indokolásban Tasi igy ir a 2-dik czikkről:

Secundus articulus incipitur conformiter ad tertium articulum Viennensem, nec ornissa est vocula „S e m p e r," in qua sita est tota vis articulorum de pagis dedititiis, — pro qua inserenda plurima mihi fuit difficultas, et longa fere unius mensis disceptatio, cum mutuo quodam metu, nec pro nobis fuisset utile ommittere, nec pro Turcis commodum, si male intelligeretur, ponere. Patebit fusius in articulo sexto.

luk is, a bécsi 3-dik articulus és a komáromi végezés szerént holduljanak.[1])

Articulus 4.

A mely falukat a zsitvatoroki végezéstől fogvást a bécsi végezésig Esztergamhoz beholdultattanak a törökök, ezután is nekik holduljanak. És a melyeket a hatvan faluk után is a háboruban beholdultattanak, s most is birnak, azok is maradjanak a töröknél.[2])

---

[1]) A nevezett indokolás a harmadik czikkre:

Verba illa: „Ab ultima ejus occupatione" ideo sunt a me posita, ne esset illis recursus ad primam tempore Solimanni factam occupationem, ad quam consveverunt hactenus recurrere, quin et Sitvatorokiensem articulum decimum quintum propterea falsificarant, sperantes a jugo suo cum arcibus Filek et aliis eliberatos pagos ea ratione posse ipsos retinere, et ideo addiderunt in suo articulo Sitvatorokiensi dictionem illam „hucusque."

[2]) Tasi igy indokolja ezen czikk fogalmazását:

Multum laboravi, ut pagi isti, qui a Sitvatorokiensi tractatu usque ad Viennensem pacificationem contra foedus subjugati sunt, eliberarentur ab jugo Turcarum. Idque potissimum adstruxi ex 3-tio articulo Viennensi, ubi habetur, quod pagi, qui contra pacificationem Sitvatorokianam vi ac coacte dedititii facti sunt per comissarios ob utraque parte revideantur et eodem hora eliberentur. Sed contra fuit eorum ratio, quod nimirum in Comaromiensi transactione et sequentibus nulla fuisset hujus rei mentio facta. Cum tamen illa Comaromiensis potissimum propter effectuationem hujus articuli Viennensis fuerit instituta et etiam in effectum perducta tum, cum ipsi 158 pagorum cessionem pro 60 fecerunt. — Institi ulterius, hos pagos esse diversos ab illis 158 pagis, nec contineri in illo pagorum numero. Deinde diversam quoque esse mentionem eorum in illo eodem articulo Viennensi. Nec obstare, si mentio in Comaromiensi et sequentibus facta specifice non esset, cum semper ad commissariorum revisionem fuerit eorum negotium dilatum. Sed cum rationibus prorsus non cederent, inhaerendo prioribus volebam horum quoque pagorum negotium in suspenso relinqui. Id quoque renuerunt. Et cum aliquam mentionem de pagis Inferioris Hungariae juxta decursum Danubii situatis, ut

Articulus 5.

Ezekhez a megnevezett várakhoz való faluk azon rend és mód szerént, a mint e fölül való három articulusokban meg vagyon magyarázva, mindgyárást, haladék nélkül mind a két részről laistromba irattassanak, mind az ép s mind a puszta faluk. És megküldvén egymásnak azt a magyarországi palatinus és a budai vezér, s comportálván mindkét laistromot, eligazitsák és pecsétekkel s kézirásokkal két exemplárokat erősitsenek meg, melyek a tárházban el is tétessenek, hogy ha ki ezután olyan falut igyekeznék beholdultatni, a ki abban a laistromban nem volna, mindjárást erőssen megbüntettessék.[1])

---

hoc exemplo etiam illorum negotium in suspenso relinqueretur, fecissent, concessi ipsis hos pagos juxta instructionem, ne nova et inextricabilis difficultas oriretur nobis ratione pagorum illorum penes Danubium sitorum; tum etiam quod paratiores erant tractatum abrumpere, quam illos pagos nobis restituere. — Concessi similiter et in bis disturbiis ad Strigonium subjugatos pagos, qui forte eruut 20 vel paulo plures, patebit ex connumeratione, quos quidem Turcae libenter restituissent pro Rascianis Inferioris Hungariae tractu per nos subjugatis. Difficulter evici, ut peculiaris articulus scribetur de illis Rascianis; urgebant enim, ut concambii et permutationis titulo possiderent ipsi pagos ad Strigonium sub disturbiis subjugatos et nos Rascianos, quos possldemus. Ut periculosam hanc disputationem tollerem, concessi ipsis hos pagos, cum hoc declaratione: „quos in his disturbiis sibi subjicerunt, et etiam nunc possident," qua distinctione retinebimus Verebelium et pagos circiter 30 vel plures, suffragante vocula quoque „s e m p e r." —

[1]) Tasi indokolása az 5-dik czikkhez · „J u x t a e u n d e m o r d i n e m e t m o d u m" etc. Nimirum ut qui ad Sitvatorokiensem tractatum usque semper dedititii fuerunt, peculiariter conscribantur; deinde quos postea hucusque subjugarunt, ut constet, qui debeant nobis restitui: Tertio: pagos ad Strigonium ab ultima ococpatione possessos, et de quibus nulla est controversia; item sexaginta pagos peculiariter; item quos

Articulus 6.

Mivel pedig a béesi 3-dik articulusnak elein az a szó *„Mindenkor“* nagy suspiciót hozott mindkét részről, tartván mí attól, hogy ha kihagyatik, tehát valamely falukon valaha csak egyszer-kétszer valamit vettenek is, mindjárást elfoglalhatják tőlünk, ha pedig ki nem hagyatik, a török attól fél, hogy valamely faluk bár ugyan nyilván tartoztanak is holdulni nekik, de ha csak kevés ideig be nem mentenek is, tehát ezzel a szóval elesik tőlök : Azokáért, hogy egymáshoz abból való kételkedés megszünjék, úgy végeztünk, hogy elsőben meglegyen a faluknak megszámlálása, hogy lássa mindenik fél, hogy igazán számlálják a falukat, és csak azokat irják be, a ki illendő, s addig, mig ez a laistrom el nem készül, és rajta meg nem egyeznek a budai vezér és a palatinus, ez a végezés tőlök meg ne pecsételtessék. Megegyezvén pedig rajta, és beirattatván a faluk nevei, azután hagyassék ki ez a hatodik articulus innen az articulusok közül. De ez a megszámlálás és rajta megegyezés ennek az 1629 esztendőbeli Szent-György

---

a Sitvatorokiensi ad Viennensem usque pacificationem subjugarunt ; denique quos in his disturbiis. Ordo hic servari debet diligenter, ne pag confundantur, sed sciatur distincte, quid nobis restitui, quidve illis dari debeat juxta differentiam voculae „Semper.“ Postquam vero hac ratione de pagis concordatum fuerit, in generali registro non erit deinde opus hac distinctione, sed simpliciter erunt inscribendi, qui pagi ad singulos arces pertineant. —

havának 25-dik napjáig elvégeztessék és tovább ne vontattassék.[1])

Articulus 7.

A puszta faluk épületiről maradjon meg a bécsi 8-dik articulus, hogy tudniillik mindkét részről szabad legyen kinekkinek az ő földén az régi elpusztult faluhelyeket megszállitani, megépiteni és ország földnépét reávinni, és a mely holdultságban leszen, mindkét részre békeségesen birhassák.[2])

Articulus 8.

Az alföldi holdult faluk felől ilyen végezést tettünk, hogy mind a Dunán tul a Tisza-Duna közben,

---

[1]) Tasi indokolása: Quantum sit momenti in hac vocula „Semper‘, articulus iste ostendit, et qualiter debeat pagorum connumeratio ad eam conformari. Nec potuimus unquam convenire, donec hunc articulum adinveni; nunquam enim poterant induci ut crederent, nos in connumeratione recte interpretaturos, si poneretur, neque ego ut crederem illos non abusuros, si ommitteretur. Propter hanc voculam saepe plures articulos etiam, de quibus conveneramus, irritos fecerunt Turcae, eo, quod ex hujus voculae vera interpretatione dependeat, qui pagi debeant esse dedititii, et qui non. Post connumerationen hic articulus, cum interim velut assecurationis vicem obtineat, expirabit. Quodsi connumeratio ad 25 tum diem hujus non perficietur, liberum est alium terminum, de quo conveniant, praefigere.

[2]) Tasi indokolása: Nulla fuit necessitas huic articuli ex Viennensi 8-vo huc transcribendi, nisi quod fraudulenter voluerunt voces quasdam de desertis pagorum locis generalitatem spirantes inserere, quales sunt: inter, districtus, pertinentiae v. g. „praedia quoque cum suis districtibus, quae inter dedititios pagos sunt, ad Turcas pertineant,“ — et similia. Quo cum ostendissem illis, penetrare me, quid intenderent, hunc articulum poni voluerunt.

s mind innen a Somogyságban, Baranyában és egyébütt a török várak megett a mely faluk azelőtt magyar uraknak adót adtak, adjanak most is a komáromi végezés szerént. A ki pedig afféle régen holdult pusztára ujonnan szállana, az is hasonlóképen adót adjon a magyar urnak.[1])

Articulus 9.

A holdult faluk adajáról így végeztünk, hogy valamennyi adajok most vagyon a faluknak, azt feljebb ne verhessék, hanem annyi legyen ezután is; de úgy, hogy a mint a jobbágyszám vagyon, a szerént szálljon az adajok is, avvagy nevekedjék, de ne feljebb annál, a mint most vagyon. Mennyi legyen pedig most az adajok, adassék a szerént minden falura külön-külön pecsétes czédula, — és a hol megkevesebbült és pusztult a falu, ott az adó is szálljon addig, mig jobban megépűl. A mely pusztákat pedig

1) Tasi indokolása: Vult vezérius etiam hos pagos Inferioris Ungariae tractus instar eorum, qui jam conscribuntur, connumerari. Dixi illi, rem esse inpossibilem, praesertim propter praedia. Non dubium, quin per hoc intendat, ut ad quae deserta loca post connumerationem condescensio fieret, illa nobis eripiat, aditumque ad illa possidenda praestruat. Omnium difficillima fere fuit haec questio, eo, quod Rascianorum istorum, qui magno numero nescio unde venientes, nunc deserta pagorum loca incolere incipiunt, novam putat vezir esse subjugationem, praesertim in remotioribus partibus ad Quinqueeclesias et ultra. Si quid tamen verae rationes valuissent, satis fuit de iis informatus, hanc rem mihi fundamentaliter spectabili ac magnifico domino Thoma Bosnyák suggerante." — A végzés eredeti szövegében Tasi oldaljegyzete ezen 8-dik ponthoz: „A vezér azt kivánja, hogy ezek a faluk is (a rácz faluk) laistromban irattassanak. Végezzék el egymás között a két ur, ha ugy legyen-e, vagy ebben maradjon."

ujonnan szállanának meg, azok megépűlvén, az adajokról mindkét részről megegyezzenek, a mennyire a szegénység elviselheti, hogy megmaradhasson és arról czédula is adassék nekik, mint a több faluknak. A *hatvan falukra* az előbbeni limitatio szerént adassanak ismég ujabb czédulák, és annál följebb ne erőltettessenek.[1])

Articulus 10.

A török adó beszolgáltatásában tartassék meg mindenképen a bécsi harmadik articulus, és a törökök a falukra ki ne járjanak. Ha pedig valami bizonyos okért a török urnak ki kellene menni, a pasa vagy bék levelével menjen, és azt küldje mindjárt a közelebbik végház kapitányához és a kapitány emberét küldje ki hozzája.[2])

[1]) Az eredeti szöveg oldaljegyzete a czikk közepén: „A czédulák adása dolga az urra halad." A czikk végéhez: „A hatvan falukra megadatik." Tasi latin indokolása ezen czikkhez: Si tertium articulum Viennensem sequamur, ad antiqua tributa debuissent pagorum census redigi. Sed non extat in illo, neque in aliis aliarum pacificationum articulis, quod tempus intelligatur per veterem taxam. Certum est antiquam taxam in plerisque pagis fuisse longe majorem etiam hac moderna. Ego, cum ex me vezir quereret, quid per vetus tributum intelligerem, respondi, quod tempus Sitvatorokianae transactionis, et quod eo intenderet tertius articulus Viennensis; sed induci non potuit, ut assentiretur propter querelas spahiorum, quibus ingens bolus ab ore per hoc praecideretur. Itaque cum illa cautela et modalitate, prout est in articulo, concessi ex resolutione illustrissimi domini mei. Quamvis schedas porro vehementer difficultant, haud dubie non ob aliam causam, quam ut liberius possint successive augere tributum, neque schedis velut cancellis coerceantur, licet ipsi difficultatis causam praetendant, quod non fuerint schedae, praeterquam in 60 pagos, in usu.

[2]) Tasi indokolása a 10-dik czikkhez: Valde mihi restiterunt, cum

Articulus 11.

Felettébb való munkával, mint eddig, ne rontsák a törökök a szegénységet, sem pedig pénzért vagy kedvért másnak vélek ne munkálkodtassanak. A ki pedig vagy adajokat feljebb verné, vagy jobbágyit egyéb elviselhetetlen inségben tartaná, annak faluja vagy jobbágyi elvétessenek és más töröknek adassanak a komáromi végezés szerént. Minthogy pedig a messze való faluk azért fizetnek nagyobb summát, hogy ne dolgozzanak, s ezelőtt a régi holdulásban sem dolgoztanak, azokáért mostan is se szekerezéssel se gyalogszerrel ne erőltessék őket az urok. Ha pedig munkálkodtatni is akarják, tehát a summáját alább szállitsák.

Kivánja a vezér azt is, hogy a magyar úr akármi kicsin okból el ne vigye a holdultságról a jobbágyot holdulatlan helyre, s hogy onnan élje a holdult földét, hanem ha mi injuriája leszen a jobbágynak a török urától, tegyen panaszt reá a vezérnél, s ha igazat nem tesznek neki, úgy vihesse el.[1])

urgerem, ne ad villas egrederentur etiam rectificatione aliqua praesentiam eorum inter subditos requirente, sed ut ad vicinius confinium se conferrent, convocatisque illuc per capitaneum subditis, coram eodem et per eundem decerneretur impendereturque de praetensa injuria satisfactio. Puto tamen tolerabilem hunc articulum. Negant ipsi in Sitvatorokiensi suo articulo extare illa verba, „ne ad villas egrediantur."

[1]) Ezen szavakhoz: Kivánja a vezér s. a. t. Tasi oldalt egy N. B.-t tett. A latin indokolás a 11-dik czikkhez: Magna est subditorum lamentatio, — quod Turcici domini eorum plerique non contenti laboribus, quos ipsis perficiunt, elocant insuper operam illorum aliis pro pecunia, — propterea specificavi in articulum. Nusquam se mihi Vezir

Articulus 12.

Az mely faluknak dézmában vagyon adajok, azokról igy végeztünk, hogy három kereszt élet választassék ki a dézmakor, egyik a minemű legtermettebb vagyon, másik középszerű s harmadik legszegényebb, és az mind a három elcsépeltessék próbául, és a mennyi abból leszen, annyit ,tartozzék a szegénység szeműl a török urának minden három kereszttől adni. S az minemű mértékkel a faluban azt megmérik, olyannal tartozzék a török ura is azt bevenni és nem nagyobbal. A hol pedig régi szokás volt, hogy a dézmaborért pénzt adjon a szegénység, azért annyit vegyenek, a mint a faluban a bor jár. A hol pedig bort vettenek ezelőtt, ezután is bort vegyenek, úgy a mint terem. [1])

---

aequiorem in toto hoc tractatu ostendit; nam quod ne per favorem quidem aliis laborare subditos domini compellant, ipse addidit. — Utilissimum est pro subditis id quoqne, quod de remotioribus pagis concessit. Quod autem ad marginem hanc notam habet N. B. vezir inseruit, at ego per modum appellationis ad illustrissimum notavi.

[1]) Tasi oldaljegyzete a szerződés szövegéhez, a 12-dik pont elején: „Ezt az articulust igy kivánják, neheztelvén csak a biró rovására bizni, és hogy dézmálni ki ne mehetnének. Azért uz urra halad ez is. — Ugyanezen czikkhez Tasi latin indokolása: Hunc articulum ego aliter feceram, nimirum ut Turca judicis sui signatura super numero decimalium frugum esset contentus. Noluerunt, — eo, quod dicerent, judices saepius in fraude deprehensos. Fuit tamen et hic seligendarum capetiarum usus in pagis jam per eos receptus; sed antehac praestantissimam ex toto agro seligebant, et quae ex maximis gelimis seu manipulis constaret, et quantumcunque ex ea proveniebat granorum, tantum debebat rusticus pro singulis capetiis, etiam sterillissimis administrare. Et vero illa grana non subditorum mensura acceptabat domi, sed duplo fere majori. Ut vinum in decimam acceptent in specie, prout provenerit, dicunt

Articulus 13.

Az holdult falukon lakó nemességről tartassék meg mindenképen a 15-dik zsitvatoroki articulus, hogy tudniillik a ki a mi koronás királyunknak nem adózik, a törököknek se adózzék semmit, — és a kiket ekkoráig adózókká tettenek is bennek, azokat többé meg ne bántsák. A kik pedig új nemesek és a zsitvatoroki végezés után nemesittettenek volna még, ha paraszt funduson laknak, adózzanak abból a törököknek. Ki legyen pedig régi és ki új nemes ember, azokat a generálisok és viceispánok declarálják és a faluk laistromában beirják. A mely faluk pedig épen mind nemesek volnának, ha a zsitvatoroki végezésig mindenkor holdultanak, ezután is holduljanak; de úgy, hogy adajokat csak készpénzűl fizessék, — személyekben pedig szabadságban tartassanak; úgy hogy a törököknek ne robotoljanak sem gyalogszerrel, sem szekerezéssel, sem pedig császár dolgára ne kénszerittessenek.[1])

---

se prohiberi religione, quod nempe vina domi suae non liceat eis asservare. Fuit tamen magna pressura subditorum hactenus ex eo, quod triplum aut plus etiam pretii pro vino ab iis extorserunt.

Tasi eredeti javaslatának szövege ezen czikkre nézve (kismartoni levéltár, Tract. T. P. II. 123. sz.) „Az mely faluknak dézmában vagyon adajok, azokról elvégeztetett, hogy esztendőnként bevigyék hit szerént rovásokat a birák és azon megmaradjon a török urok. A bordézmáért is ne pénzt avvagy summát, hanem ugyan bort vegyenek tőlök, a mint termett."

1) Tasi oldaljegyzete a szöveghez, — a czikk négy öt utolsó sorához: „A robotolásért való pénzfizetések az urra halad. A vezér azt kivánja, hogy a mint eddig dolgoztanak vagy summáltanak, úgy legyen

Articulus 14.

Az mostani körmöczi aprópénzt mindenütt elvegyék a szegénységtől adajokban nagy büntetés alatt mind a török urok s mind pedig a császár adójában is, holott bizonyos, hogy az nem alábbvaló semmivel az ő mostani oszporájoknál.[1])

Articulus 15.

Mivel mindkét részről ekkoráig építettenek palánkok a zsitvatoroki végezéstől fogva, a felől úgy végeztünk, hogy a melyek ez ideig építtettenek, azok mindkét részről megmaradjanak mind Magyar- s mind Tót- és Horvátországban; de többet ezután egyik félnek is ne legyen szabad csinálni a zsitvatoroki 9-dik articulus ellen, mely az ő erejében szükség, hogy megmaradjon.[2])

ezután is." A latin indokolás ezen 13-dik czikkhez: Hunc articulum conformiter posui ad 15-tum Sitvatorokiensem de nobilibus. Quid in extremo ejus vezir difficultet, extat in margine. Suffragabitur, qui remotiores erunt articulus undecimus supra.

[1]) Oldaljegyzet az eredeti szövegben: „Azt kívánja a vezér, hogy a Portát találjuk meg felőle; mert magától nem meri az elvételére erőltetni a törökséget." Latin indokolás a 14-dik czikkhez: De moneta concluseram cum vezirio, ut novam nostram Cremnicziensem cum novis itidem suis asperis coram me probae submittat, nam quindecim nummi nostrates habeant tantum argenti, quantum decem asperi. Sed cum ad rem ventum est, nostram quidem subjecit probae, suam autem noluit, — quod videlicet non audeat imperatoris sui monetam tali probae subjicere. In causa tamen fuit, quod sciebat nostram esse meliorem.

[2]) Oldaljegyzet a 15-dik czikkhez: Azt kívánja a vezér, hogy a Hajdu-palánkok dolga is ilyen szókkal irattassék ide: „A mely palánkok az egri pasaság és szolnoki békség tartományában vannak, azoknak

Articulus 16.

A csavargók miatt, hogy a közönséges csendesség megtartathassék, ilyen végezést és rendelést tettünk, hogy a kik a végek megé járnak — hanemha úti levelek leszen — megfogják és rabbá tegyék. Az kiknek pedig levelek leszen, de a közelebb való végházban megmutatni be nem térnek, hanem ide s tova járnak, azok is megfogassanak és ha a magyar kapitány ir a béknek, avvagy a bék a kapitánynak felőlök, magokat bocsássák el, de lovokat mindazáltal és marhájokat, a mijek nála leszen, vegyék el, hogy másszor — levelek levén is — hírrel járjanak. Az kiknek pedig útilevelet adnak, szükséges, hogy mind a két részről, mind a pasa vagy bék és a kapitány, a kinek mutatni beviszik és praesentálják, megpecsételjék, hogy ne csinálhasson akárki

igazitása az erdélyi fejedelemre és a vezérre haladjon." Nagyságodra halasztottam ezt is. — Tasi indokolása a 15-dik czikkhez: De palankis similiter extat in margine. Summam inconstantiam ostendit vezir in hoc quoque negotio. Concluseram aliquot ante diebus cum illo, ut manerent utrinque hactenus aedificatae ; sed novas non liceat inposterum aedificare. Jamque pro rato et firmo habebam, cum denuo, ut articulus iste tolleretur penitus, vel ut juxta priores transactiones maneret, voluit; vel vero haec formalia verba inserentur : „Palankae, quae in ditione officiolatuum passae Agriensis et begi Szolnokiensis existunt, illarum rectificatio ad principem Transilvaniae et ad Vezirium differatur." Cum aliter nollet, consensi, ut pro appellatione poneretur a d m a r g i n e m , hoc solum mutato, ut scriberetur : „Palankae, quae in ditione principis Transilvaniae existunt," etc. Noluit, — quin imo expresse dixit, Hajdonum palankas in fundo imperatoris sui existere ; Hajdonesque ipsos nunc in ejus fidelitate et quoadusque in ea perseverarent, se palankas ipsorum toleraturus.

útilevelet magának. S a szerént cselekedjenek a magyar kapitányok is. Ha kik pedig ezután afféléket megháborgatnának akármely felől is, kemény büntetések legyen. S tartozzék kisérőt is, ha kivánják, mind a két felől efféle igazjáratbelieknek adni. Ezeket pedig minden pontjában mind a két részről valókról egyaránt kell érteni.[1])

Articulus 17.

Mindezek az articulusok és végezések, hogy állandóbbak lehessenek, nemcsak a budai vezér és a magyarországi palatinus ratificálják és confirmálják pecsétekkel és kézirásokkal, hanem a két hatalmas császárok magok is, és szentűl s igazán mindenektűl megtartatni kemény büntetés alatt megparancsolják.

Actum Budae, die sexta mensis Aprilis, Anno 1629.

Muharrem (török betükkel) Caspar Tasi[2])

P. H. (török kis pecsét). P. H.

Mint a fentebbi okmány jegyzeteiből látni, a nádor budai rendkivüli meghatalmazottja april 20-

[1]) Se a 16. se a 17-dik czikkhez nincs oldaljegyzet (valamint fentebb azokhoz sincs, melyekhez ezen jegyzetekben azok betű szerint idézve nincsenek.) Latin indokolása sorát Tasi ekkép zárja be: „Ad 16 tum et 17-mum articulos :“ Hi articuli placent, et praesertim de vagabundis vezirio. Et haec de rationibus sive causis singulorum articulorum. Actum Eisenstadii, die 20. mensis Aprilis, 1629. Gaspar Tasi m. p. Eredetije az indokolásnak mint külön okmány a kismartoni levéltárban, Tractatus Turcici I. 119.

[2]) Eredeti a kismartoni levéltárban, Tract. Turc. I. 118, sz.

dikán hazaérkezett volt. Elindulása azon hó 15-dike előtt már megtörtént, mint a budai pasának a nádorhoz intézett azon levele mutatja, melynek itt rövid foglalatját adom:

Murtéza pasának april 15-dikén a nádorhoz intézett levele jelenti, hogy Tasitól már felküldte a török várakhoz tartozó faluk névsorát. Csak a Kanizsához tartozók lajstroma maradt volt hátra, melyet azonban ezen levélhez csatolva küld, a mint valóban meg is küldte. Igéri, hogy majd megküldi a puszta helységek lajstromát is. Azt kivánja a nádortól, hogy ö is küldje meg, micsoda falukat kiván a Dunán innenről, és tulról és Somogyból. Ha a lajstromok fölött megegyezhetnek, az ügy be lesz fejezve.

Panaszol azután a pasa, hogy a szerződések ellenére a török területről fölmenő kereskedők utja nem bátorságos a magyar király területén. Neki is egy Bécsbe, különböző czikkek bevásárlására küldött budai keresztyén embere Komáromban meghalván, pénze ott veszett. A komáromi alkapitány Zsibrik tartóztatta le a pénzt s csak tiz nap mulva tudatta vele, a pasával, a legény halálát. — Ezenkivűl sok esetet sorol elő, melyben a keresztyén várakból kijáró katonák a török területen csatáznak és rabolnak.[1])

Mint maga a szöveg s utóbbi levél is bizonyitja, az ugynevezett „budai végezés,“ melyet Tasi aláirt,

[1]) Eredeti a kismartoni levéltárban. Tract. Turc. Pars. I. 99. sz. Ugyanott a Kanizsához követelt holdoltság lajstroma.

még sok alkudozni valót hagyott. Azonban több pontja elfogadtatott s minden más alkuvó féllel, kivéve a törököt, az okmány az ügy elintézésének fontos nyugvó és támpontjául volt volna tekintendő. Azonban igy is az april 6-diki szerződés csakugyan egy szakaszt fejez be az 1627-diki szőnyi béke történetében. — Ezután a török békealkudozások nem folynak oly mérvű munkálkodással. —

Nehány hónappal ezután történt, hogy a konstánczinápolyi császári követ Kuefstein és a bécsi török követ Recsep pasa szintén hazautazhattak a szőnyi béke ratificált okmányaival.

Még 1629. tavaszán új stadiumba lépett a Bethlennel való viszony is. A nádor, biztos tudomást nyervén mind a fejedelem reménytelen betegségéről, mind hadi készületeiről, erélyesen sürgette a király részén az intézkedéseket mind Bethlen halála, mind netaláni támadása esetére. —

Tudjuk, hogy Bethlen halála csakugyan bekövetkezett azon év novemberében. A nádor tevékenysége ez ügyben már 1629. tavaszán olyan tehát, mely szoros kapcsolatban van a Bethlen halála utáni eseményekkel, s mind élettörténetének, mind a magyar történelemnek külön szakába valók, — miért is külön kötetre kell maradniok.

(Vége a harmadik kötetnek.)

